A

KIRÁLYFÖLDI VISZONYOK

ISMERTETÉSE.

II. KÖTET.

IRTA

JAKAB ELEK,

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAI LEVELEZŐ TAG.

Ára 3 forint.

(Minden jogaimat fentartva.)

BUDAPEST.

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

1876.

ELŐSZÓ.

E sorok czélja: önigazolás és az olvasó tájékozása.

Művem elkésésének oka az előre kiszámitottnál nagyobb terjedelem s gyakori betegeskedésem; utóbbi miatt még a be nem végezhetés kételye is meg-meglepett magános óráimban; de hosszasb-rövidebb kedélyboru után ismét eltűnvén: a megtért munkakedv és munkaképesség után ime végre megjelenik az, várakozó honfitársainak szives türelmeért, a hálára kötelezett iró szives köszönetét hozva itt, a könyv homlokán.

Kinyilatkoztatni bátor vagyok, hogy az irásnál rám tisztviselői állásomnak irányadó befolyása nem volt: a tanulás, gondolat, szó és irás szabadságát nem adtam érette cserébe, nem adom ezután is. Az ember és polgár, tanulmányon, élettapasztaláson nyugvó s a jellem becsületességében gyökerező meggyőződését oly szentnek tartom, mint a törvényszabta tisztviselői kötelességeket. Én teljesitem az utósókat egytől-egyig lelkiismeretesen és ügyszeretettel, s az elsőnek sérthetlenségét — a mi egyedül adja meg a férfinak valódi erkölcsi értékét — követelem s fentartom. Én itt nem mint tisztviselő, de mint honpolgár és iró szólok, s fel- és lefelé függetlenül adom elé egy fontos

napi kérdés küszöbön álló végleges eldöntése perczében kutatásaim s gondolkodásim eredményeit, épen ugy, mint ezelőtt 8 évvel annak ideiglenes elhatározásakor e művem I. kötetében tettem volt. Volt-e hasznositható abban? lesz-e ebben? megitélése nem tartozik rám. Ez a döntő körök és férfiak itéletétől függ, az én részem a megirás s általa a honfiui kötelesség teljesitése volt.

Elhatározásra azonban a Lő h e r-féle röpirat birt, melynek vakmerő könnyelműséggel arczunkra dobott szennyét s vádjait elszivelni nem tudtam, azon indokoknál fogva, miket m. é. május 10-én előfizetési fölhivásomban érintettem s itt is fenntartok; mert meggyőződésem az, hogy minél több oldalról van ostromolva egy nemzet, annál érzékenyebbnek kell lenni jó hirnevére és becsületére. Természetes, hogy művemnek a támadás visszaútasitása és megtorlása közben, a Királyföld concrét ügykérdéseivel és lakóival s azok közel jövőjének miként alakulásával kell foglalkozni. Törekedtem arra, hogy dologtárgyalásom, egyéni véleményem s itéletem tárgyias legyen, hogy ne rokon- se ellenszenv vezessen, hanem a megbirált adatokban és megállapitott tényekben általam felismert igazság. Nyilván mondom: nem érzek idegenséget sem szász hazánkfiai iránt — egyetemleg, mert ezt szégyenletes gyöngeségnek tartom, sem a románokhoz praeconcipiált előszeretetet, minek sem lélektani, sem politikai indokait tényleg még létező kölcsönös érzületünkben — fájdalom! föl nem találom. De hogy az elsőknek kétségbevonhatlan oklevelek és bebizonyitott tények alapján nyilt-egyenesen, himezetlenül szemökbe mondjam meg: mikben és hogyan hibáz-

tak egyeseik és testületeik a magyar alkotmány, a haza, a nekik mindent adó magyar nemzet ellen? hol és mint éltek vissza magyar királyok és fejedelmek magnanimitásával s kormányaik könnyenhivő bizalmával — és továbbá, hogy az egy század óta leigázott hétfalusi és barczasági székelyek és románok s átalában a királyföldi román és magyar nép igaza mellett — a hol és mennyiben arról meggyőződve voltam — való, meleg és testvériesen őszinte pártoló és védő szót emeljek: ezt mint a fenforgó kérdések régi buvárlója s némileg ismerője jogomban és kötelességemben állónak láttam. Hát ha szavam a románok felénk s az alkotmányos álláspontho közeledésén bár egy hajszálnyit lenditne!

Az irásra senki fel nem kért, se nem bátoritott, hűtőttek mindenütt, kisebbitettek folyvást Magyarország ellenei a Cibin mellett. Még is megirtam ez igénytelen könyvet, s kiadtam saját terhemre; mert valami mintha ösztönzött volna mindig: hátha lesz benne olyan is, mit nem tud mindenki, hátha érvényre emelek valamely elnyomott jogot s föltámasztok tán rég eltemetett igazságokat, vagy nálamnál nagyobb elméknek jobb gondolatokra nyujtok alkalmat, s igy használok az eszmék, a jog, a magyar állam és alkotmány ügyének, tán a küszöbön álló kérdésekben a kormánynak is, mely valódi nemzeti irányban erőteljesen és öntudattal kormányoz, s melytől — a sors meg nem szünő csapásai daczára is — erkölcsi és anyagi megegészségesedését várja s hiszi a nemzet és ország. Sugalmazásról tehát szó nem lehet; különben az előfizetés nagy koczkázattal járó útjára nem vetődtem volna. Sőt el nem titkolhatom annak kimondását, hogy némely oldalról

annyira nem pártolták igyekezeteimet, hogy hozzám épen közeli hivatalos körből művem irányában korlátoló befolyás volt megkisérelve, de a mit az igazságot csodálatos szellemerejével felismerő belügyminiszter nagylelkü liberalitással — engem hálára kötelezőleg — elenyésztetett. A mit tehát mondok és irok, kérem, egészen egyéninek tekinteni, mikért ha roszak, legyek felelős és lakoljak én, ha jók, a haszon legyen a közügyé.

Ha a törvényhozó vagy kormányférfi saját álláspontjáról nézve mondottimat nem találja gyakorlatiaknak vagy opportunusoknak, nem botránkoztat, sem meggyőződéseimben nem ingat meg. Eljöhet ezeknek majd ideje. Megértem én már Magyarországon néhány évtized óta ma rosznak hirdetett sok embernek és véleménynek, sőt egész politikai rendszernek holnap vagy később fényes igazoltatását és megértem dicsőitetteknek kudarczteljes bukását! De a „jó-hiszem"-üséget eljárásom s könyvem irányában követelem, igen nézeteim szabad elmondhatására a jogot. A könyviró tere az elméleté, mely gyakran az ideálokkal határos: az ő feladata úttörés, új eszmék kimondása s érlelése, benyomulás olykor egészen az ellennézetüek táborhelyéig, szerepe az, a mi a harczban a legkülső őrszemeké. Én czéljaimnak távolabbi s nagyobb kört szabhatok, mint az activ politikus, és az, a ki kormányoz, s kivált mint a történelem mivelője, a multak meg nem semmisithetett emlékeiben élő megtalált valót kimondani az erkölcsiség törvénye és irói hitel által kötelezettnek érzem magam. Hizelgő és önérdekből a történet igazságait elfedő vagy ferditő történetirónál a földnek nyomorultabb lénye, a

társadalmi romlottságnak veszélyesebb előmozditója nincs. Én ezt tenni épen ugy irtózom, mint nem szégyenlem megvallani, hogy tévedtem, ha róla meggyőznek. Épen ezért e művemre is a komoly birálatot kérem, mert az igazságot csak az ellenkező érvek és adatok deritik tisztán fel. Én ezt keresem, nem a győzelmet. Meglátják, hogy meg bir lelkem enyéimnél tisztább és erősebb igazságokat! Csak személyeskedő és az irodalmi illemet sértő támadásokra nem fogok — mint eddig — ezután is reflectálni.

Művemben sok az ismétlés az I. kötetből, sőt bővebb tárgyalása jő elé nem egy helyütt ugyanazon dolognak — ezt be kell vallanom. Mentségem az, hogy amazok és ebben is az első részek hirlapba voltak irva, a hirlapirás modorában — könnyüden, oklevelek s források nehéz ütegei nélkül; de közöltem itt is a bennök levő átalános irányért és reflexiokért, melyek tán érnek valamit. Az utóbbi rész azonban könyvképen levén tüzetesen irva, a könyvirás technikáját kelle követnem, gyökeresen kifejtenem a kérdéseket, tehát ismételni olykor elébb és máshol már elmondottakat is, azért, hogy tárgyaimról hű képet adjak, könyvemnek átalánosb legyen becse és hatása, és azért is, mert I. művemet itteni olvasóim közül kevesen birják. Néhol a dolgoknak más a képe és lényege, positivebbek a tárgyak is itt, mint elébbi könyvemben, sőt az ennek elején levő czikkek is néhol a történeti alapot, máshol a politikai háttért itt, az utolsó részben kapják meg; de ennek oka az, mert első művemet ezelőtt sok évvel irtam csak az erdélyi levéltárak adataiból, mig most a bel-, pénz- és közoktatásügyi, tehát a m. kir. kormány legfőbb három tárcza-

miniszterének szabályszerü szives engedélyét birtam levéltáraikból ismereteim kiegészithetésére.

Nyilvános hálámat fejezem ki Keleti Károly m. tudom. akadém. rendes tag és m. kir. belügyminiszteri tanácsos és Várfalvi Nagy János kolozsvári m. kir. tudományegyetemi tanácsjegyző barátaimnak, kik közül az első művem statistikai részének kidolgozásában, az utósó erdélyi adatok fölkutatásában, gyakorlott műérzékkel kiválasztásában és velem közlésében nagy szivességet tett.

Még csak azt kell megjegyeznem, hogy könyvem az előreszámitottnál több ivszámra terjedvén s a rovatos ivek szedése kétannyi költséget okozván: bolti árát tetemesen emelve kellett megszabnom, s a maig kezeim közé nem jutott megrendelések csak a könyv czímlapjára nyomatott áron lesznek teljesithetők Tettey Nándor könyvkereskedő úr által (Buda-Pest, váczi-utcza „Vas tuskó"-czégalatt), ki a továbbiak gondjait elvállalni szives volt.

Buda-Pest, 1876. márczius 20-án.

Jakab Elek.

ELSŐ RÉSZ.

Eszme-töredékek a Királyföld közigazgatási rendezése kérdéséhez.

I.

A ministeri törvényjavaslat: „a Királyföld közigazgatási rendezéséről“ — nemsokára törvényhozás tárgyává lesz. Mint tisztviselő, jobbadán társaim, a levéltári iratok, a könyvmoly és éji lepék csöndes társaságára vagyok útalva, s életem javát a rám bizott levéltár fojtó legében töltöm; de mint hazafi, érdeklődtem a kérdés által történelmi kutatási hajlamaimnál fogva, a miben magam kedveért s a közhaszonért évtizedeket töltöttem el, a királyföldi viszonyokról némi ismeretet szerezve. Kértem tehát kormányi és ellenzéki lapok szerkesztőit a rendezési törvényjavaslatnak bárcsak alapelveiben velem közlésére, hogy róla egy s más tán használhatót elmondhassak. „Nem lehet megkeritni“ — lőn a felelet. A vidéki hirlapokra kellett tehát szorulnom; ezekben egymástól kevésben különböző két rövid változatát olvastam az érintett törvényjavaslatnak, egyetlen forditásban levő kivonatát az idei szász egyetemi gyülés *) kivánatainak a „Nemere“ czímü brassói magyar

*) Az „Egyetem“ szó e munkában az adatok és elbeszélt dolgok különbözése szerént gyakran jő elé „szász Egyetem,“ „nemzeti Egyetem“ alakban is, de mindig az „Universitas“ fogalmát jelöli, t. i. a tizenegy szász törvényhatóságnak évenkint szabályszerüleg novemberben egyszer, és esetleg májusban másodszor egybegyülő s közös vagyoni ügyeiket intéző gyülését.

lap közlése után. Nem elég szilárd alap — ez való, de még sem volt más mit tennem: vagy nem irni, vagy ezeket venni alapul. A helyzet, a kérdés fontossága és kötelességem az utóbbit választatta velem.

A lapok szerint a ministeri törvényjavaslat alapelvei: „A királyföldi 11 municipium megmarad ugy mint van, székek és vidékek a területöken levő városokkal egy kapcsolatban képeznek törvényhatóságot, melyek élén a szász nemzeti ispán áll, a ki főispáni jogokat gyakorol; a törvényhatóságok közvetlenül a ministerium alatt állnak; a nemzeti Egyetem jobbadán vagyonigazgatásra szoritkozó hatáskörrel marad fenn.“

Ez a két változat egyeztetett veleje.

Az egyetemi idei gyülés emlitett I—XII. pontu kivánatai pedig összevontan ime ezek: „1) A királyföldi 9 szász szék és 2 vidék egy municipalis egységet — Universitas = Egyetem — képez, ezen változtatni csak a kerületek és Egyetem — Universitas — közreműködése mellett lehet; 2) a Királyföldet összességében és tagjaiban az állammal szemben a municipalis és községi jogok azon összege illeti meg, melyet a törvény a municipiumnak és községnek engedett meg; 3) a municipalis önkormányzat minden ügyében a községi képviseletre a kerületi hatóság, a nemzeti Egyetemre nézve az egyetemi hivatal a felelős igazgatási és végrehajtói közeg; 4) a képviselő-testületek csak választás utján keletkezhetnek; 5) minden hivatal a kormányközegek befolyása nélkül a képviseletek szabad választása által töltendő be; 6) község, kerület és Egyetem önállóan határoznak saját ügyeikben s azokat végrehajtják; 7) a hét szász királyi város az illető kerülethez tartozik, de tisztán városi ügyekben nem tartoznak annak hatósága alá, oda tartoznak csak a mezővárosok; 8) a kerület közvetlen alárendeltségben és közlekedésben áll a kormánynyal;

9) az Egyetem szabályalkotási jogot gyakorol az összes kerületekkel közös ügyekben; ha valamely kerületnek az Egyetem által hozott szabály nem tetszik, képviselete megszüntetheti, az egyetemi hivatalnak jelentést tesz s indokait előterjeszti; ha az Egyetem újból az ő előterjesztésével ellenkezőleg határoz, a feljebbvitel a belügyministeriumhoz szabad; egy kerület kivánatára az Egyetem az ennek hatáskörébe eső tárgyban is hozhat szabályt, de ez csak a jogát e szerint átruházó ily törvényhatóságra lesz kötelező; az Egyetem a nemzeti vagyon kezeléséről gondoskodik, ellenőrzi az egyetemi hivatalt; a kezelés feletti határozásokban a nemzeti Egyetem tagja csak annyiban vehet részt, a mennyiben ezen birtok részeseinek képviselője; az Egyetem gyakorolja a képviseleti jogot is; 10) az egyetemi hivatal elkésziti az előterjesztéseket az Egyetem számára, és gondoskodik az egyuttal általa hozott rendszabályok és határozatok végrehajtásáról; az egyetemi hivatal hatásköre a municipalis egység és a kerületek municipalis jogainak fenntartása értelmében állapitatik meg; 11) a nemzeti ispán a végrehajtó hatalom képviselője, az Egyetem összehivása s az abban elnöklés őt, vagy az egyetemi hivatalnak az Egyetem által választott elnökét illeti; 12) a királyföldi municipalis és községi ügyek további rendezése egyetemi rendeletek és községi rendszabályok által eszközlendő, az ezen 1—12 pontbeli alapelveket megállapitó államtörvény korlátain belöl. Ezen igy alkotandó államtörvényen a változtatások — az Egyetem kihallgatása után — történjenek az 1868-ki XLIII. t. cz. 10., 11. §. értelmében.“

Az 1871-iki szász egyetemi gyülés terjesztett volt a ministerium elé még egy hasonló rendezési tervezetet, a mit a lapok kedvezően fogadtak, mint az akkor többségre jutott ifju szász párt művét. E gyülés egyik tagjának

hozzám márczius 30-án irt leveléből érdekesnek tartok nehány sort, mint épen a dologra tartozót ide igtatni.

„A municipalis törvényjavaslat — igy hangzik a levél — négy havi heves s megátalkodással folytatott küzdelem után, sokunk örömére, a reform-párt [a többség] értelmében keresztül ment. Pár nap mulva az irományok, a kisebbség — ó-szászok pártja — javaslataival és külön véleményével együtt felküldetnek a ministeriumhoz, melynek állása nagyon könnyüvé vált e kérdésben a mai helyzet által. Vajha felhasználná! Nagy szerencsének tartom — irja tovább — mind a Királyföld különböző ajku népeinek belnyugalma, mind a kormány szempontjából az ifju szász párt többségre jutását. Már is változást láthatni a közérzületben. Nagy állásu szász férfiaktól hallottam: kár volt a ministeriumnak a törvényhatóságok és községek rendezéséről szóló törvényt annak megalkotásakor a Királyföldre is ki nem terjeszteni! Maga a lutheranus Vatican főpapja is engedékenyebb mint eddig . . .“

Vajjon a ministerium élt-e a helyzet előnyével? törvényjavaslatában a mult évi szász tervezetre volt-e figyelemmel? Melyikkel egyezik inkább, mennyiben tér el egyiktől vagy másiktól a kormányjavaslat? Miért, ki felhatalmazásából jött létre a második egyetemi tervezet? A ministerium akar-e új alapot birni, vagy a szász Egyetem mostani többsége változtatott álláspontot? s vajjon közeledőleg a kormányi nézetekhez vagy egy üdvtelen ellenállási tér felé?

Az érintett hézagos adatokból mindezt ki határozhatná meg? . . . . . Megvallom, hogy ily töredékes adatok alapján a botlás esélye és felelőssége nélkül kivált részletezőleg szólni a kérdéshez, nem tartom lehetőnek. E czikkek tehát csak tájékozó irányuak, mintegy egész átalánosságban tett újmutatások a fennforgó nagy kérdésben, s czéljuk

az, hogy azon képviselők, kik hivatva s kötelezve lesznek maholnap a törvényhozó teremben hozzászolni, annak fontosságára és nehézségeire, a figyelmöket talán kikerült történeti és diplomatikai forrásokra ez úton is figyelmeztetve legyenek, s mikor ez ügy napi rendre kerül, mind a szabadelvü ifju szász párt korábbi, mind az ó-conservativek későbbi munkálata a kormányi törvényjavaslattal egyidejüleg figyelembe vétessék. Arra készen lehet a magyar parlament, hogy a szász képviselők e kérdésnél a szász jurisprudentia és jogtörténelmi jártasság magas cothurnusában fognak fellépni.

A Magyar- és Erdélyországban szétszórtan élő szász telep magva, Szeben tartománya — Provincia Cibiniensis — már a királyok alatt okos intézményei által egy politikai testté tudott tömörülni, külön területi és jurisdictionalis jogokkal, mik között volt az egészen polgári és germán jellegü igazságszolgáltatás is; az erdélyi fejedelemség korában egyik államalkotó rendi nemzetté — Constatus — vált; végképen az osztrák-ház alá jutásunk után, mint germán fajnak, az államalkotó magyar nemzet rovására, olykor az ország alkotmánya és közérdekei kárával, befolyása mind növekedett. E számra kicsiny népecske a fejedelmi korszak alatt „Curiatum Votum"-ot vivott ki, mit csak később, a franczia forradalom erős hatása alatt, törülhetett el az ország. Az erdélyi utóbbi országgyüléseken a 22 szász követet egyetlen vezér szónok alatt látjuk küzdeni, a ki egyedül szolt, de kit mindnyájan pártoltak; ha ez nem vitt czélhoz, külön véleményeikkel, óvásaikkal léptek elé, mikről minden országgyülés jegyzőkönyve tanuskodik; utolsó fegyverük a nemzeti pecsét megtagadása volt a hozott, de általuk nem kedvelt törvényczikkektől, mely, mint a lengyel nemes „Veto"-joga megállitotta az országgyülés munkálkodását, mintegy e vészterhes szót kiáltva

az ország két millió lakói elé: eddig s ne tovább! Igy gátólták meg a nemzeti muzeumot, magyar nemzeti szinház-állandósitást, Erdélynek Magyarországgal egyesülését és sok más üdvös dolgot.

A közel multban is van előttünk okulásra intő példa. Csak 1861—67-ig a szász Egyetem a törvényhozás jogkörébe tartozó, osztrák birodalmi egységre czélzó ügyekben egész tömeg törvényhozói munkálatokat dolgozott, a szász nemzet állami helyzetét szabályozó törvényjavaslatokat készitett, s 10—15 iv indokolással s ugyan annyi iv fölterjesztéssel juttatta egyenesen a trónhoz, majd a királyi kormányszékhez és magyar kir. ministeriumhoz. Ott vannak tanuságul Rannicher, Gull, Obert és Binder 1863—1865-ki országgyülési követeknek, az Unio-törvény szentesitési egyetlen s lényegesnek alig mondható hiánya fölötti emlékezetes, itt-ott éles sőt alkotmánysértő beszédei. Léptennyomon olvashatni az ó-szászoknak a hazai, pesti, bécsi és németországi, velök rokonszenvező lapokban a magyar nemzet és törvényhozása ellen irt panaszos, sokszor ferditve és igaztalanul vádaskodva kissebbitő, s roszakarattal izgató czikkeit. Kevéssel ez előtt a szász egyetemi gyülés méltánylást érdemlő nyiltsággal meghatározta, hogy Seivert Gusztáv által összeállitott: „Acten und Daten“ czímü, érdekökben irt könyvből feles példányt, az Egyetemnek, a Királyföld közigazgatási rendezését kisérő fölterjesztéséből 800 példányt oszszanak ki a magyar parlamenti képviselők közt, küldjenek belőle az erdélyi törvényhatóságoknak, felkérve azokat a fölterjesztés elvei pártolására .... Szóval: kétségtelen az, hogy a szász képviselők a királyföldi közigazgatási rendezés kérdésében mindent meg tesznek arra, hogy a törvényhozást informatioikkal részökre hangolják, s ha ez talán magasb állami tekintetek miatt nem sikerül, ekkor mint egy ember állnak síkra benn a Királyföldön,

künn a parlamentben és a bécsi s németországi sajtó terén.

A dolog ily állásában ébereknek kell lenni nekünk is, fegyvereinket elé kell keresnünk, nehogy a történelmi jog, a diplomatica és parlamenti érvek vitaterén meghátrálnunk kelljen, vagy tán küzdeni nem akaróknak, tán nem képeseknek tekintessünk.

Valahol olvastam, hogy van készülőben e tárgyban egy magyar állami álláspontról irt pragmaticus munka. Szerencse, ha van. Inditványozva volt még 1868-ban épen általam ilyennek egy arra hivatott szakember kijelölése, vagy bizottság útján, minden közlevéltárunk vonatkozó adatai segélyével kidolgoztatása; de hogy viszhangra talált volna? nem tudom. Azonban vannak, e kérdést illető számos nyomtatott művek s más adatok, melyekről tán nincs értesülve sok képviselő és testvérországi tudománybuvár, de a miket ismernie kell, hogy az iránt többoldalulag legyen fölvilágosodva, s itélete helyes alapon nyugodjék.

Én az előttem ismereteseket ime elősorolom.

II.

A mint a kormány 1867-ben az ország újonnan szervezéséhez kezdett, a Királyföldről azonnal több munka jelent meg. Első volt. „A királyföldi viszonyok ismertetése“, Jakab Elektől, megjelent czikkenként az „Unio“ czímü erdélyi politikai lapban, később 1871. kiadta Heckenast Gusztáv, Pesten. A lapokban sokszor volt az ismertetve, közkézen forog, található a szerzőnél ma is — arról szólni nem szükséges. A mint hallszik, egy tekintélyes szász tudós irja rá a feleletet. Seivert Gusztáv n.-szebeni tudóst pedig a szász Egyetem hivatalosan bizta meg a szászok jogviszonyait illető okleveleknek s adatoknak a nemzeti levéltárból s máshonnan összeállitására. E megbizatás

eredménye im e könyv: „Akten und Daten über die gesetzliche Stellung und den Wirkungskreis der Sächsischen National-Universität“ stb. nyomatott Nagy-Szebenben, 8-adrétben.

E gyüjtemény magában foglalja mind azon ok- és hitleveleket, kiváltságokat, királyi, fejedelmi és kormányi rendeleteket, törvényeket, szerződéseket, statutumokat, unionis pactumokat és egyetemi végzéseket, melyekre a szászok jogaikat átalában, s az Egyetem jogállását s hatáskörét különösen alapitják. Rövid előszó után nyolcz szakaszra van osztva; minden magyarázat nélkül közöltetnek azon adatok, melyek tárgyazzák: „1) a szászokat, mint harmadik rendi nemzetet a közös ügyek intézésénél, király- és fejedelemválasztásnál, háboru-izenés, békekötés, államszerződések alkalmainál; 2) ugy tüntetik fel őket, mint a kiknek más nemzeteket kizáró területök, 3) saját törvényszékök, 4) törvényhozásuk van, 5) mint a kiknek beligazgatásuk általában véve, mint szintén ipari, kereskedelmi, nevelési és oktatási tekintetben, ugy tisztviselőik megtétele módjára, mint külön adófizetési, adókirovási, út- és hídcsinálási kötelezettségökre nézve a többi nemzetekéitől különböző; egyetemi gyüléseik egybehivatnak fejedelmi rendeletre, a szükség eseteiben, a rendes időhatárokban; közvetlenül érintkeznek a fejedelemmel és vajdával, oly módon, hogy vagy az udvarhoz hivatnak fel, vagy az udvar küld hozzájok követet, maguk intézik el a katonaság kiállitása ügyét; 6) régi jogaikat s kiváltságaikat törvények s oklevelek biztositják; 7) többször egyesültek egymás közt és a társ nemzetekkel, 8) birtokukat szabadon használják.“

A 148 adat igy beosztva, e rövid de tartalmas Corollarium-mal végződik: „Ez adatgyüjteményből kitetszik, hogy a szász Egyetem jogai és szabadságai egy önálló és a birodalommal közvetlen kapcsolatban levő községéi voltak,

azok ma is, és hogy annak képviseletére és védelmére nem a 11. elkülönitett törvényhatóság, hanem a politikai egységként jogositott nemzeti Egyetem van hivatva."

E könyv fog megküldetni minden képviselőnek, melyről nézetemet később fogom elmondani, itt csak annyit jegyezve meg, hogy az kételyen kivül a szász nemzet érdekében készülő vagy már kész mű, vagy tán épen az Egyetem e tárgyban tett előterjesztése oklevéli alapjául van kidolgoztatva, a mint az első czikkemben már közlött szász kivánatok I. pontja és egy mindjárt ismertetendő könyv 4 és 40-dik lapján levő „Nyilatkozat" gyanittatja. A fősuly azonban az Egyetemnek politikai hatáskörrel való fentartására van fektetve, s az, mint a szász képviselők törekvési végczélja, határozottan kitűzöttnek látszik.

Ez a királyföldi közigazgatás rendezésére vonatkozó második munka.

A harmadiknak czíme: „Das Sächsische National-Vermögen. Eine rechtsgeschichtliche Studie." Megjelent elébb hirlapban, majd önállóan névtelenül N.-Szebenben, 8-adrétben.

A szász politikai ön- és különállás második szegletköve a királyföldi lakosok közvagyona, mit a szászok kizáró szász nemzeti vagyonnak tartanak. E felfogás védelmére s a: „Királyföldi viszonyok ismertetése" czímü könyv irójának ellenkező nézete megczáfolására van irva e könyv; I—X részre oszlik, az 1) részben szerző imént nevezett könyvben a királyföldi közvagyonokról kifejtett nézetekre, az iró adatai és műve tudományi értékére, sőt intentioira is észrevételeket tevén, hozzá kezd a királyföldi közvagyon kérdése tárgyalásához. „Két pénztárban kezeltetik e vagyonok jövedelme — ugymond — a hétbirák pénztárában és a nemzeti főpénztárban. Utóbbit mellőzve, a hét-birák vagyona eredetének vizsgálására megy át, előadván, hogy e

vagyonok: a Szent-László nevét viselő szebeni prépostság, a megszüntetett kertzi apátság birtokai, némely más falukkal együtt, továbbá Verestorony nevü kastély, Talmács, Lotorvár várak és azok falvai, Fogaras és Omlás vára a szelistyeszéki falukkal, melyek közül Fogarast a nemzeti fejedelmek alatt elvesztette; elmondja, hogy ezeket V. László és I. Mátyás adományozták részint Szeben városnak, részint a hét biráknak, azon föltétellel, hogy a nevezett egyházi vagyonokból örök időkre a katholikus isteni tiszteletnek bizonyos formáit és áldozat-tételét tartsák meg, a többi várak birásáért pedig azok jövedelméből az ország határainak ezen a tájon való biztonságáról gondoskodjanak. Ezek a II., III., IV. részben vannak, a változásokra való kitérésekkel s a czélhoz képesti szinezéssel előadva. Az V. részben a hét birák jövedelmének mikénti kezelése, mi czélra fordittása tárgyaltatik, hol világosan ki van fejezve ama tény: „hogy azokból a szász birák és tisztviselők az időhöz mért fizetéseket vettek közvetve vagy közvetlenül". Ezután az egyetemi pénztár eredete jő elé; e szerint az a székek és vidékek évenkénti pénzjárulékából gyült össze, fizették belőle az ispánt, az egyetemi személyzetet, s fedezték a nemzet egyéb szükségeit. Itt is ki van fejezve: „hogy a közjövedelmekből a tisztviselők fizettettek."

A IV. részben előadja szerző, hogy Mária Terézia királyné az erdélyi katonai parancsnok ösztönzésére küldött királyi biztost 1753-ban a szász nemzet kebelébe, a végre, hogy az a tisztviselők állitólagos zsarolásait, a közvagyonok hűtelen kezelését és a népnek adósságba süllyedése okait megvizsgálja. Az erdélyi főhadvezér, a királyi biztos és a kormány éles megrovása után, szerző azon végeredményre jut, hogy amaz időkben kivették ugyan a nemzet tisztviselői kezéből a közpénztárak kezelését, de a királyné azt néhány év mulva ismét visszaadta. A VII.

részben a szász nemzet pénzügyeinek a nemzeti kezelés alatt megjavulását adja elé; ekkor vették át a fiscustól Fogarast 99 évre nagy összeg árán t. i. 200,000 frt vétel-ár és 22,543 frt 87 kr. átvételi és beruházási költség mellett. E részben van előadva egy második nagyszerü kinyomozás végeredménye is, mit a kormány a szász tisztviselők és közvagyon-kezelés ügyében hajtatott végre. A VIII. részben a nemzet adósságainak kitisztázási folyama van leirva. A IX. részben szerző az udvar hangulatának a szászok irányában 1836—40. között kedvezőre fordultát beszéli el, minek következtében az Egyetem jogai elismertettek, javaslatai a kormány pártolását megnyerték. Ez időszakról is meg van emlitve: „hogy a szász tisztviselők a nemzeti jövedelmekből fizetést vettek" — csak 1849—52-ben vette át a tisztviselők fizetési terhét az állampénztár. Két nevezetes tényt kell itt kiemelnem, mire szász honfitársaink igen nagy sulyt fektetnek, egyik: hogy — szerző szerint — az udvar rendeleteiben az Egyetemet ismerte el a nemzeti pénztárak tulajdonosának, másik, hogy azoknak rendeltetése az, hogy jövedelmei nevelési és oktatási czélokra fordittassanak. A X. részben elbeszéli szerző, miként alapitott a szász Egyetem 1850-ben aug. 22-ikén, szász közigazgatási czélokra, tisztviselők fizetésére rendelt s eddigelé nagyobbára erre is forditott nemzeti pénztárából évenkénti iskolai dotatiokra 52,000 ezüst frtot, a tisztviselők fizetését hogy vette át az állam, s mily nagy érdeme az a szász nemzetnek, hogy a nép müvelődéséért ekkora áldozatot tett. Végül ismét visszatér a „Királyföldi viszonyok ismertetése" czímü könyv irójára, azt és könyvét elitéli, megtagadva tőle a tudást és a jóakaratot egyiránt.

Negyedik mű Puscariu János lovag által az 1868-ik évi julius havában a képviselő-házhoz benyujtott „Emlékirat", melyben a Királyföldhöz tartozó Szelistye- és

Talmács fiók székekbeli községek közjogi viszonyai rendezését kérelmezik; kiadatott Budán a magyar kir. egyetemi nyomda által. Ide tartozik a Románok kérvénye a Királyföld rendezésére vonatkozólag 1873-ból. Ezekről mint már ismeretesekről bővebben szólanom — ugy vélem — nem szükséges.

Az erre czáfolatul azonnal megjelent és ötödik mű az ily czím alatti: „Megvilágositása a mélyen tisztelt pesti képviselő-házhoz intézett azon „Emlékirat-"nak stb. Irta Bruckner Vilmos, nyomatott Nagy-Szebenben". Ezt én legelől emlitett műven végén ismertettem. Az érdeklődő olvasó velejét kivonatban ott megtalálja.

A kolozsvári ügyvéd-egylet az: „Urbéri és rokon birtokviszonyok rendezéséről" a képviselő-ház elébe terjesztett törvényjavaslatokra észrevételeket tevén, s az igazságügyminister elébe a Királyföld urbéri viszonyai tárgyában nyomtatva egy külön törvényjavaslati ajánlatot adván be, sőt ezt más ügyvéd-egyletekkel is közölvén: a harmadfélivnyi iratra feleletül hat ivből álló ily czímü könyv jelent meg 1871-ben névtelenül Brassóban: „A hajdani törcsvári uradalom jogi állapotjához" ... A hét birák királyföldi urbériségei tárgyában irott ellenészrevételeket nem birom; a mikor megkeritem, külön e két munkára is megteszem észrevételemet. Most csak jelzem a három művet, mint a melyek a királyföldi rendezésre vonatkozó kutfők hatodikát és hetedikét képezik.

Nyolczadik munka Simon Florent ügyvédnek a Királyföldhöz békebelezett Szelistye és Talmács fiókszékek községei sajátszerü birtokviszonyainak a törvényhozás útján s a történelmi alapon leendő rendezése iránt, Horváth Boldizsár korábbi igazságügyministerhez beadott kérvénye és csatolmányai, nyomatott Pesten. E kérvény és a szász Egyetem, illetőleg a hét birák erre

beadott ellenészrevételei szintén ismeretesek; ezeket elég jeleznem.

Kilenczedik ugyan Simon Florent ügyvédnek az imént nevezett székekbeli községek nevében Tóth Vilmos belügyministerhez beadott kérvénye az iránt, hogy: „azon községek a Királyföld rendezésekor továbbra is Szebenszékhez békebelezve maradjanak"; nyomatott Pesten. Jött-e már erre ellenfelelet az ellenféltől? nem tudom. E munka szorosan véve a területrendezés kérdését illeti, de tényelőadásai és adatai a közigazgatási rendezés tanulmányozásánál is figyelembe veendők.

Tizedik egy ily czímü igen fontos tartalmu könyv: „Sächsische Actenstücke" I. Heft, nyomatott Nagy-Szebenben 1862-ben. Ebből két nevezetes adatot idézek. 1) A szász nemzet 1848-ki „Emlékirata" a magyar országgyüléshez, melyben kifejtik: mily föltételek alatt hajlandók beleegyezni Erdélynek Magyarországgal egyesülésébe? E föltételek között első helyen áll az, a mit az Egyetem [az I. czikkben ismertetett] legutóbbi kivánatai rendén is hangsúlyozott, t. i. területe, a 11 szász törvényhatóság egysége és az Egyetem oly módon fenntartása, hogy felebbezési törvényszék legyen, kezelje a nemzeti vagyont, kebli ügyeikben szabályalkotási joggal birjon, s hogy az Egyetem és király között közép hatóság ne legyen; 2) nevezetes adat az, melyben Szeben városa, a szász Egyetem és az egész szász nemzet, a hála és öröm kifejezhetlen érzéseivel [így] ismerik el s hódolnak az osztrák birodalomegység eszméjének, kifejezik hő vágyukat, hogy az osztrák birodalom minden népei egy birodalmi országgyülésben egyesüljenek; a császári birodalom e nagy vivmányáért 1850-n márczius 6-n kelt „Nyilatkozata" szerént a szász Egyetem a maga municipalis alkotmányát, maga által választott tisztviselők és birák általi önálló beligazgatási és igazságszolgáltatási

jogát, a városai és falvai között eddig fennállott összeköttetést, sőt nemzeti törvénykönyvét is szivesen, önként, öntudatos elhatározással feladta, nem kivánva egyebet a császári kormánytól, mint az ő elkülönitett területén nemzeti egységet, önállást, szász országgyülést és az osztrák császári korona alá való közvetlen rendeltetést.

E könyv nevezetes tárháza sok érdekes ismeretnek, kulcs, mely a szász nemzet aspiratioival ismertet meg. Erről később bővebben.

Tizenegyedik munka ily czímet visel: „Sammlung aller vom Jahre 1795 bis zum Jahre 1805 für die sächsische Nation in Siebenbürgen von allerhöchsten Orten erlassene Regulations-Vorschriften“, nyomatott Nagy-Szebenben. Ez épen a most napi renden levő közigazgatási rendezés derekát és érdemét illeti.

Ezekkel kapcsolatban állnak a következő szász forrásmunkák: Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Schlözer-től, Göttinga 1795. De Initiis Juribusque Primaevis Saxonum Transylvanorum stb. Edertől 1792-ből, Grundverfassungen der Sachsen, stb. névtelentől irva, másodszor megjelent 1839-n, Die Verfassung des Grossfürstenthums Siebenbürgen b. Bedeus József-től 1844-ből. Ezeknek tanulmányozása föltétlenül szükséges.

Tizenkettődiknek és utolsónak lenni kellene a volt királyi erdélyi főkormányszék és udvari korlátnokság levéltárából összeállitott munkálatnak, mely mutatná, hogy Erdélynek a magyar király és korona alá visszamenése s az erdélyi kormányszék felállitása után 1848-ig, törvények és rendeletek ugy a tényleges állapotok szerint minő szervezete, mily jog- és hatásköre volt a szász Egyetemnek? mily viszonyban állott hozzá a 11 szász törvényhatóság? és minő viszonyban állottak ő és a mondott törvényhatósá-

gok a királyi főkormányszékhez és országgyüléshez? Ezeket emlékezésből tudni nem lehet, ezekre nézve egyes képviselők informatiojára bizni magát a törvényhozásnak nem szabad. Ide kész, alapos hivatalos munkálat szükséges, mit a b. Wenkheim Béla ő nméltósága belügyministersége alatt kelt ily czímü ideiglenes szabályzattal kell kiegészitni: „Ideiglenes szabályzat a képviselő-testületek, valamint a széki, vidéki és községi tisztviselők választására nézve a Királyföldön, költ 1869-n.“

Ezek azon források, mikről nekem tudomásom van s miket a Királyföld rendezése ügyéhez szólni s a felett határozni hivatott minden parlamenti képviselőnek tanulmányozni és ismerni szükséges.

Ezek előbocsátása után átmehetek a kérdés részleteire.

III.

Az erdély-részi külön törvények: Approbata, Compilata Constitutiok, a szász Municipalis Statutum-ok, Novellaris Articulusok, Országgyülési Napló- és Jegyzőkönyvek iránt nem tettem említést, minthogy ezek ismeretesek, sokan birják, Muzeumnál, Tudomány-Egyetem és Akadémia könyvtárában olvashatók.

E törvényeket és jogforrásokat sem mellőznünk, sem kicsinylenünk nem lehet; mert bár szász polgártársaink a magyar nemesség kiváltságon alapuló történeti jogalapja teljes lerontásán az egyenjoguság érdekében buzgón közre dolgoztak, következményeit örömmel fogadták, s érvényesülését minden téren követelik; de a maguk nemzetiségi előjogaikat s az egyenlőségi joggal homlokegyenest ellenkező kiváltságokon nyugvó történeti jogalapjukat önként elhagyni nem kivánják, sőt bármily szabadsági eszmével szemben épen azon foglaltak mindig s foglalnak ma

is állást; pragmaticus előadásaikra, erős történelmi háttérü beszédeikre tehát hallgatással vagy csak könnyedén felelni hátrányos lenne ránk nézve, minthogy a tárgyalásokat a hirlapok az egész világon szétterjesztik. Itt érvek ellenében csak erősb érvekkel lehet a jogot és igazságot kimutatni.

És most térjünk a részletekre.

A legelső kérdés: Mi a Királyföld? A magyar királyi korona birtokához tartozó egy földterület, melyet a király, nagyjai tanácsából, hűség és jövendő szolgálatok fejében, meghatározott tartozási kötelezettségek föltételével, a tulajdonjog fentartása mellett, új hazát kereső idegeneknek örök használatra, egyenlő polgári jogokkal és terhekkel adományozott, és pedig mindazoknak, kik akkor és később azon a földön megtelepedtek, vagy már ott voltak. E hatszáz évvel ezelőtt kimondott adományozási és birtoklási elv maig jogerőben áll. Erről nem szükség többet szólanunk. Hátrább használjuk tárgyalásunk rendén.

Második kérdés: Ugyanaz volt-e e föld mindig? Mikor s hogy alakult össze századok teltével a mai 11 királyföldi törvényhatósági terület?

II. Endre király 1224-ben költ szabadságlevelében, melynek azonban eredetije nem létezik, a hozzá folyamodott erdőn-tuli theutok közönségének — székről, vidékről nincs szó, akkor azok még valamennyien önállók voltak — Várostól Boráltig terjedő földét [a mai Szászvárostól Barótig] s a székelyek Sebus és Darócz nevü földeig, egyebek közt ama jogkedvezménynyel, hogy a közöttük eddig létezett ispánságok — Comitatus — gyökerestől megszüntetésével, az összes theuto nép azontul egységes legyen, egyetlen és pedig a szebeni ispán — Comes — birósága alatt álljon . . . Megjegyzem, hogy az teljes homályban van a történészek előtt: melyek voltak ezek a gyökerestől meg-

szüntetett ispánságok? valamint az is: mely részekből alakult össze ugyanakkor a szebeni ispánság?

1316-ban, tehát szinte 100 év mulva, megerősitve kiadta ezt I. Károly; ő is közönségről szól, nem székekről és vidékekről. A „hét birák“ kifejezés első nyomai 1366. 1376. 1377-ben tünnek fel I. Lajos alatt; de sem ő, sem ma élő egy történész sem képes megmondani: melyik volt akkor az a hét biró? Hosszu századok időhatárhoz nem köthető gyakorlata állapitotta ezeket meg: szászvárosszéki, szász-sebesi, szerdahelyszéki, szebenszéki, újegyházszéki, nagysinkszéki, kőhalomszéki királybirák, kiknek feje az első vagy szebenszéki, szebentartományi ispán = Comes Provinciae Cibiniensis volt.

Leghitelesebb útalás van a hét birákra Zsigmond király 1402-ben Medgyes- és Selykszéknek adott kiváltságlevelében, melyben ezeket a vajdák és székely ispánok hatósága alol kivevén, a hét szász székek törvényével való élésre s biráiknak azok szerént választására jogositotta.

Itt a két korábbi szász székhez kettő járulván: ezentul már ily név alatt jőnek elő: hét és két szász szék = „Septem et duae Sedes.“

1437-ben a magyar nemesség és székelység a fellázadt parasztság ellen már a hét és két szász széken kivül a Beszterczevidéken lakó szászsággal is szövetkezik; de ennek teljes jogi alapja csak 1464-ben lett, midőn Mátyás király megerősitette atyjának, mint Besztercze örökös ispánjának, a beszterczeiek részére 1453-ban adott ama kedvezménylevelét, hogy ők az erdélyi nemesség és szász székekbeli szászok gyüléseibe elmehessenek s a hét szász székekkel bizonyos törvényhozási viszonyba léphessenek.

Igy a hét korábbi szász szék Beszterczevidékkel ismét megnevekedett. Brassó város és a Barczaság három századnál tovább volt önálló; 1452-n még külön fizette adóját,

de már 1475-ben tényleg a hét és két szász székkel, a beszterczeiekkel együtt. Ez azonban jogi alapot csak 1484-n és 1487-n nyert, midőn az erdélyi vajda alatt a hét és két szász szék a Barcza- és Beszterczevidéki szászokkal együtt közös gyülést tartottak s már ekkor némely pereik is folytak a hét birák szebeni törvényszéke előtt ... Itt a hét szász szék ismét gyarapodott Brassóvidékével.

Brassó és Szeben közt századokon át folyt a versengés kivált ipari és kereskedelmi érdekeik kölcsönös féltése miatt. Még a XV. században is ha barczasági és hét birák székeiből való szász között per támadt, az előbbiek készebbek voltak azt a nádor vagy erdélyi vajda ítélete alá bocsátni, mint a hét biráké alá. Szebenről mint fő tartományról [Provincia Cibiniensis] az Endre király adta kiváltságon kezdve számtalan oklevél szól; tény az, hogy e volt az erdőn-tuli szász telepek főhelye, magva és központja; de szintugy századokon át mutatják az oklevelek a szintén külön álló beszterczei, barczasági és Medgyes-vidékeket is [Provincia Bisztriciensis et Barcensis, Comes de Bisztricia, Comes de Brasso, Comes de Medgyes et Selk] történeti nevek alatt.

Az összes szász székek és vidékek politikai szorosb egyesülése kétségtelenül csak Erdélynek Magyarországtól elválása után a választott nemzeti fejedelmek alatt vált bevégzett ténnyé ... Ez volt a Királyföld szétszórt s külön-külön álló autonom alkatrészeinek lassanként és csak hosszu idő során végbe ment szükségszerü egyesülési műfolyama.

De az egyes székek és vidékek királyi adomány, valamint vásári és csereszerződések által is gyarapodtak, s ez által a Királyföld területét is gyarapitották. Birtokokat kaptak adományul Beszterczе, Szász-Sebes és Segesvár

külön-külön, Szeben és a hét birák együtt, Brassó ismét külön csere és vásár által, az összes királyföldi törvényhatóságok pedig 99. évi inscriptio utján Fogaras megszerzése által. Vegyük fel például a két nagyobb birtokgyarapodást.

Szebenszék eredetileg csak 30 községből állott; később hozzá csatolták 1472. kelt királyi adománylevélnél fogva Szelistye fiók széket hat faluval, 1453-n szintén adomány következtében Talmács fiók széket öt faluval, melynek lakói ugy is mint hajdani várbirtokok, ugy is mint Királyföldhöz csatolt községek tagjai, a királyföldi szász néppel egyenlő jogot és javadalmakat követelnek; oda csatolták a kertzi apátságnak elvett s a hét biráknak meghatározott föltételek mellett adományozott kilencz faluját, melyekért viszont a koronának volt a hét birákkal szemben régi peres követelése, minthogy azok az adományozás föltételeit nem teljesiték, mit azonban 1852-n az elévülési patenssel vétkesen megsemmisitettek.

Brassóvidékkel szintén ez az eset. Ez állott eredetileg e nevet viselő királyi városból, négy szász mezővárosból és kilencz királyi faluból. Idő teltével pénz, eszély, olykor ügyesen kigondolt és kivitt csere által megszerezték az ország „Törsvár“ nevü végvárát — a mi mint ilyen, épen azért egyoldalulag elidegenithető nem volt — kezdetben nagyobbára székelyekből álló kilencz faluval, melyek lakói e végvárhoz, maga a vár és faluk a magyar ős szerzeményü vármegyei földhöz tartoztak, s mint ilyeneknek természetesen vár-szolgálat volt fő polgári kötelességök. De Brassó ezeket nem vár-szolgáknak, várjobbágyoknak — Milites Castrenses — hanem leigázott közparasztoknak tekintette, mint ilyeneket parasztjobbágyi, urbéres szolgálatokra kezdette kényszeritetni, s kebeléből kiküldött provisorok által alattvalóiként igazgattatta. Ezek a megalázó kötelékből kiszabadittatásukat s a Székelyföldhöz, vagy a hová

régen is tartoztak, Fejérvármegyéhez csatoltatásukat keresik már évtizedek óta, most már tán a siker reményével.

E volt a második út, melyen a Királyföld tetemesen gyarapodott területileg, vagyonilag és politikai befolyásban egyiránt; de az előnyök ma már valódi hátrányokká lettek; mert ezek a békebelezett birtokok, és azokon lakó egy századnál régebben leigázva tartott magyar és román népességgel való politikai leszámolás, teszik a küszöbön álló közigazgatási rendezés rendkivül nagy és bonyolodott nehézségeit.

Harmadik kérdés az: Mekkora kiterjedésü s mily népességü a királyföldi kilencz szék és két vidék, együtt tizenegy törvényhatóság?

Hagyjuk szólani a geographiát és statistikát.

A királyföldi törvényhatóságok területe, helységei és lélek-száma az 1854-ki felmérés és 1857-ik népszámlálás, ugyszintén az 1870-ki népszámlálás szerint [a tört számokat kihagyva]:

						[1854—57] [1870]
Beszterczе város és vidék területe	22□	mf.	24	helységében	van	18,524—26,357
Brassó város és vidék	„ 31	„	„ 31	„	„	93,415—83,090
Kőhalomszék	„ 10	„	„ 19	„	„	21,370—21,387
Medgyes város és szék	„ 11	„	„ 27	„	„	33,895—39,121
Nagy-Sink szék	„ 11	„	„ 22	„	„	23,301—23,970
Segesvár város és szék	„ 9	„	„ 17	„	„	24,053—27,280
Szász-Sebes város és szék	„ 5	„	„ 11	„	„	15,986—19,237
Szászváros szék	„ 7	„	„ 15	„	„	17,149—22,479
Szeben város és szék	„ 40	„	„ 58	„	„	85,116—86,917
Szerdahely szék	„ 3	„	„ 12	„	„	16,989—19,345
Ujegyház szék	„ 4	„	„ 12	„	„	11,505—11,390
	153 □ öl. ter.		248	helységben		361,303—381,573

A városok lélek-száma külön, a székeké és vidékeké szintén külön:

Besztercze városé	1857-ben	5,578	lélek	1870.	7,212	Besztercze vid.	1870	19,145 l.
Brassó	„ „	25,269	„ „		27,766	Brassó “	„	55,324 „
Kőhalom	„ „	2,641	„ „		(külön nincs kijelölve)		„	21,387 „
Medgyes	„ „	5,337	„ „		6,712	Medgyes szék	„	32,409 „
Nagy-Sink	„ „	2,635	„ „		(külön nincs kijelölve)		„	23,970 „
Segesvár	„ „	7,962	„ „		8,204	Segesvár szék	„	19,076 „
Szász-Sebes	„ „	4,264	„ „		5,790	Szász-Sebes „	„	13,447 „
Szászváros	„ „	4,207	„ „		5,661	Szászváros „	„	16,818 „
Szeben	„ „	16,268	„ „		18,998	Szeben „	„	67,919 „
Szerdahely	„ „	1,360	„ „		(külön nincs kijelölve)		„	19,345 „
Ujegyház	„ „	958	„ „		(külön nincs kijelölve)		„	12,390 „
		76,473			80,343			301,230 „

A népesség nemzetiségi aránya a vallásokból következtetve:

	r. k. th.	g. kath.	g. kel.	ágost.	helv. h.	unit.	
Beszterce város és vidék	1,063	2,821	763	20,900	362	62	lélek
Brassó és vidék	8,539	143	32,510	39,336	2,068	156	„
Kőhalom és Kőhalomszék	337	2,044	7,307	10,620	1,003	67	„
Medgyes „ „	1,333	8,365	7,518	21,286	367	48	„
Nagy-Sink „ „	228	1,230	9,790	12,621	19	75	„
Segesvár „ „	1,100	112	10,096	15,481	293	124	„
Szász-Sebes „	514	147	14,795	3,667	62	47	„
Szászváros „	2,804	4,043	14,010	1,363	978	2	„
Szeben város „	5,928	9,678	45,109	25,126	827	54	„
Szerdahely „ „	193	473	14,982	3,674	23	—	—
Ujegyház „ „	140	1,295	6,674	4,232	5	—	—
	22,179	30,351	159,554	158,246	6,007	635	

van tehát román nemzetiségü: gör. kath. 27,751, „ kel. 163,554 } 191,305 lél. ágost. h. 158,246 l. szász nemzetiségü: róm. kath. 22,379, helv. hitv. 6,005, unitár. 636 } 29,020 l. magyar nemzetiségü:

De a római katholikusok közt németek, az ágostaiak közt magyarok is levén: e számitási kulcsot biztosnak vennem nem lehetett; más úton kellett tehát azt megszereznem.

A szász nemzet ispánja az 1870-ki szász összeiró bizottságoknak meghagyta volt, hogy a Királyföldön külön rovatba jegyezzék be a különböző nemzetiségeket is. Ezt az ispán magán tudomás végett tette, rendeletét teljesitették,

s a hozzá beadott munkálatból egy egyetemi követ szivességéből én is egy másolatot kaptam.

E szerint a Királyföldön a lakosok létszáma vallási és nemzetiségi tekintetben így áll:

róm. kath.	15,156 lélek		német és szász	150,761 lélek.	
gör. „	29,270 „		magyar	32,588 „	
gör. keleti	169,707 „		román	174,007 „	
ágost. hitv.	160,419 „		czigány	22,842 „	
helv. hitv.	5,567 „	}	—	—	
unitárius	368 „		másféle nemzetiségiek	1,564 „	
más vallásuak	1,155 „	}			
	381,762 „			381,762 „	

Tegyünk már most összehasonlitást az erdélyi más két rendi nemzet területével.

A székely-nemzeti öt szék területe 240 □ mfld, lakosinak száma volt 1857-n 313,761 l. 1870-n 327,642 l.

A vármegyei ugynevezett magyar-föld területe 1599 □ volt, lakosinak száma 1857-n 1.072,895 l. 1870-n 1.292,512 lélek.

Folytassuk a hasonlitást néhány magyarországi vármegyével.

Bácska területe	178	□	mfld	lakosinak	sz.	576,149	lélek.
Máramaros vármegyéé	179	„	„	„	„	220,506	„
Pestvármegye területe	188	„	„	„	„	775,030	„
Biharvármegyéé	192	„	„	„	„	555,337	„

Mindenik külön nagyobb is, egyen kivül több a lélekszáma is, mint mennyi az egész királyföldi 11 törvényhatóságé, a mit itt csak tudomásul kivánok vétetni, hátrább fejtegetésemben használni fogom.

A királyföldi népszámlálásnak a kormányhoz bemutatott s nyomtatásban is megjelent eredményére meg kell jegyeznem, hogy abban nagy hiány az, hogy a midőn az összeirás a magyar birodalomban mindenütt, még a határőrvidékeken is, járásonként, kerületenként van végrehajtva s a concret eredmények láthatólag meg különböztetve:

a Királyföldön az 1870-ki népszámlálási munkálat 94 lapján láthatólag csak általánosságban van megirva a városok és székek s vidékek lakosainak lélek-száma, nem pedig járásonként, így p. o. Szebenszéknek 5 járása van, Brassóvidéknak 5, Kőhalom, Medgyes, Nagy-Sink, Segesvárszéknek három-három, Beszterczevidéknek, Szász-Sebesnek, Szászváros széknek kettő; Szerdahely és Ujegyházszéknek csak egy. Sőt Kőhalom, Nagy-Sink, Szerdahely és Ujegyház mezővárosoknak külön lélekszáma egyátalában nincs is kifejezve. Pedig hogy e népszámlálásnak mind most a közigazgatás, mind később a területrendezés alkalmával valódi hasznát lehessen venni, azt szükség lett volna így tenni meg; mert épen e járások lakosinak mai politikai és statistikai helyzetében vannak a legnagyobb anomaliák és jogsérelmek, melyeket a rendezéssel egyidejüleg lehet csak jóvá tenni és kiegyenlitni.

Ez előzményeket és positiv adatokat további elméleti tárgyfejtegetéseim könnyebb megérthetése végett mulhatatlanul szükségesnek láttam.

És most áttérek a szász Egyetem előterjesztésére.

IV.

Nem levén birtokomban a szász Egyetem közigazgatás-rendezési 12. pontja és az indokoló felterjesztés hiteles szövege, — mint már kifejeztem — tévútravezetéstől, mint tévútra-jutástól egyaránt óvakodva, a pontozatok szövegszerü vizsgálatába ereszkedni az ügy komolysága s irói lelkiismeretességem nem engedi; a mint tehát eddigi fejtegetéseim inkább általánosságban voltak tartva: ugy most is a rendezés némely legáltalánosabb elveinek tisztázására szoritkozom, azon elvekre, melyek ama pontozatokban, habár ilyen vagy amolyan szövegezéssel, de világosan

felismerhetőleg benfoglaltatnak. A pontonkénti tárgyalásra a sor és idő csak majd a parlamenti előterjesztések után következik el.

Első sarkelv a fenforgó pontozatokban az, hogy a rendezésről alkotandó törvényben mondassék ki: „hogy a királyföldi 11. törvényhatóság a mint külön-külön megannyi önálló, ugy együtt szintén önálló egységes öszmunicipiumot, egy szerves politikai egyediséget képez“ [1. pont], és: „e külön álló egyes municipiumoknak, valamint az öszmunicipiumnak is az állammal szemben a törvényben meghatározott municipalis jogai vannak“ [2. pont].

E kivánat nem új, régi törekvési czélja szász honfitársainknak. A mint láttuk, kifejezte ezt a szász Egyetem 1848-ban az első független felelős magyar, és 1850-ben a cs. kir. osztrák ministeriumnak is azon különbséggel, hogy az elsőnek az Unio-törvény elfogadása föltételéül kötötte ki, s érette cserében semmi engedményt nem tett; az utolsónak ellenben hatszázados intézményei egész összeségét áldozatul vinni késznek nyilatkozott azon két föltétellel, hogy saját elkülönitett területén közvetlen a császári koronától függjön és külön szász országgyülése legyen. De egyik kormány sem teljesitette e kivánatot, mert valóban sem akkor nem volt, sem ma nincs sem jogi, sem történeti, sem politikai, sem szükségességi alapja.

A jogi alap nincs meg, mert az állam ily nagy területrészének közvetlen felelős igazgatása mást mint az államkormányt nem illethet; történeti alapja megszünt lenni, mert az öszmunicipium középkori intézmény, mely az akkori decentralizált aristocratiai kormányzási viszonyok közt jó volt, de a mai központositott s democratiai alapon nyugvó alkotmányos és felelős kormányzási rendszerrel össze nem fér; helyes politikai alapja szintén nincs, mert az állam-erők szétforgácsolására visz, a szétválási hajla-

mokat táplálja, egy erős, öszhangzatos és szerves államélet kifejlődését s különböző népességü hazánk köz honpolgári és állami tömörülését és megszilárdulását akadályozza; végre szükségességi alapja sincs, mert azok az okok, melyek annak lételt adtak, már ma egészen megszüntek.

A municipiumoknak nemesi kiváltságokon alapuló territorialis jog adott lételt. Első királyaink alatt ily joga volt a vármegyék földén a magyarnak, Székelyföldön a székelynek. Ez azt tette gyakorlatilag, hogy helyhatósági törvényt ők hoztak, a királyság köztörvényeit, kihirdették s területökön életbe léptették, ők kormányoztak, igazságot ők szolgáltattak, a határokat az ő fegyveres seregök védte. A magyaroknak a vajda, a székelyeknek ispánjok volt a feje. A király csak ezekkel érintkezett. Innen következett az is, hogy a ki vármegyei birtokos volt, az egyszersmind magyar nemessé, korona-taggá lett; a ki Székelyföldre telepedett le, székely törvények szerint székelylyé vált — naturálizálódott.

A királyföldi theuto-területjog is ezek hasonlatosságára alakult; már alap-kiváltságukban benne volt az együvé tartozás elve: az ott lakókkal együtt kapták a föltételes haszon-élvezetre irányuló birtoklási jogot, mit ők az idők folytán a maguk részére kizárólagossá tudtak tenni az ajándéklevél önző értelmezése és nem tágító szivós ellenállásuk által; együtt adtak bizonyos mennyiségü adót, katonát — e két terhet nem is kivánták igen erősen maguk részére kizáróvá tenni; egy főbiró, az ispán előtt — ki a szebeni királybiró volt — folytak másodfokulag pereik; czéhügyeiket egyöntetüleg intézték, de itt ismét kizáró irányt követtek, együtt védték a törcsvári és verestornyi határszéli útszorosokat, olykor Beszterczét és Kolozsvárt is felhivták a határszélek megerősitése költségében részvételre; a ki köztük lakott, a kiváltság értelmében politi-

kailag szász volt, tartozott bár a magyar, vagy román nemzetiséghez. . . .

De a kiváltság, az idő és a magyar nemzet geniusában s az ország benépesitése szükségében, a területjog az alkotmányban, az ország politikai helyzetében és védelmi rendszerében találta indokát. A tatár és mongol pusztitások után egész napi-járó földeken emberre sem lehetett akadni, oly gyér volt sok helyen az ország népe . . . . Ma ebben nincs fogyatkozás . . . . Hajdan egész vidékeket feneketlen mocsár boritott, az útak a mezei rétek és szántóföldek járható, szárazabb pontjai voltak, gyakran sártengerben uszott az útas, Zápolya János erdélyi vajda alatt 1514-n az erdélyi hadseregnek a Tiszavidékéig menésre hat hét kellett; nem volt sorkatona, nem rendes adó, a tartományrészek mindkét tekintetben saját erejökre voltak útalva, bánok és végvári kapitányok alatt; még ha külellenség jött is a honra, a királyi sergek megérkezéseig azok fővezére első sorban őket útasitotta a szomszédos vármegyékkel önvédelemre. Ha északról tört bé az ellenség, a vajda, ha keletről, a székely ispán, ha délről, a szebeni királybiró állott fegyverrel elébe.

Az erdélyi nemzeti fejedelmek alatt a három rendi nemzetet egy valóban szövetséginek mondható alkotmány füzte össze. Hárman voltak az ország sorsának egységes intézői. Messze vinne czélomtól, erről hoszasabban szólnom. Azonban még a territorialitás és nemzeti individualitás ez uralkodó korszakában is a Királyföldet alkotó törvényhatóságok soha egészen centralizált és egységes organismussal biró politikai testet, öszmunicipiumot törvényesen nem képeztek, ily municipalis jogokkal nem éltek. A magyar királyok külön hivták meg országgyülésre Brassót, Szebent, Kolozsvárt, mint politikai individuumokat. A nemzeti fejedelmek alatt a szász egyik rendi

nemzet volt, mely mint egység részt vett a közhatalom birtoklásában és törvényhozásban, de ez egységben a székek és vidékek külön képviseleti és közigazgatási autonomiája nem egybeolvadva, hanem egyenként jelent meg, ugy volt képviselve is, tisztviselőiben is ki volt a külön jogosultság és önállóság fejezve, a székeknek székbirái, a vidékeknek királybirái, a városoknak polgármesterei nevében és jellegében, kiket a hatóságok alkotmány szerént jogosult polgárai választottak hivatalba, s így jutottak be kormányba és törvényhozásba.

Az osztrák-ház 1692—1790-ig jobbadán absolut hatalommal uralkodott Erdélyen. Ez idő nem volt kedvező az autonomicus életnek. Ez alatt nem is fejlődött a szász Municipalitás egy irányban is. 1790-en innen kezdették meg autonomiájokat az egész Királyföldön egységes irányban kifejleszteni, az államban államot alkotni-akarás félreismerhetlen szándékával. Tettek is czéljok felé olykor egy-egy sikeres lépést, de az 1848-iki köz szabadság egyenlősítő ereje e törekvések elébe erős gátot vetett. Az okok, melyeknél fogva az egyes tartomány-területek lakói a magyar királyok és erdélyi fejedelmek korában kedvező territorialis jogokat sulyos territorialis kötelezettségekkel együtt birtak, már ma elenyésztek, el kell enyészni magának e jogforrásnak is. A territorialitás és kiváltságok ideje lejárt, igényei felett korunk nagy reform-küzdelmeinek hullámárja összecsapott. Hagyjuk pihenni a sirjokban békén nyugvókat!

Az erdélyi nemzeti fejedelemség már rég megszünt, meg annak árnyékutóda — a kir. főkormányszék is, a vajdáknak neve is elveszett, a székely ispánság egy csillámos czímmé vált, a szebeni királybiró nem vezeti harczba a fekete öltönyü szász haderőt. Ma minden megváltozott: az egyetemes közjóra közösen hozatik az összes állampolgárok

alkotmányszerü részvétével a törvény, az ember emberi jogát kivivta nálunk is, az egyén a születés és kizárólagosság sulyterhe alól felszabadult, kiváltságot jogállam nem tarthat fenn, mindenki fizeti a pénz- és véradót, a közlekedési eszközök jók, a kormányzás lehet gyors és jó, az igazságszolgáltatás, honvédelem, közigazgatás a kormány joga és tiszte, a személyes jogosultság és kötelezettség a territorialis jog és kiváltságos törvények egész rendszerét eltemette. Az egyén, község és törvényhatóság az a három szegletkő, melyen ma az országok és egészséges szerkezetü államkormányok nyugosznak.

Ez a kérdés történeti oldala; nézzük azt az elmélet és jelenvaló idők szempontjából.

Az öszmunicipium eszméje az államiság eszméjének polaris ellentéte, status a statusban, politikai chimera! Az öszmunicipium intézménye politikailag hibás, mert az egyes municipiumok jogkörének meg nem csorbitása vele kikerülhetetlen; nem kivihető, mert heterogen — szász, magyar, román — elemü hatóságokat, melyeknek szükségei és müveltsége különbözők, a jogok megosztása nélkül, kiván egyesitni az államkormány hatáskörébe való bele száguldás által, az egyéni és hatósági élet megszoritásával.

Az öszmunicipium a parasyta növényhez hasonló, melyben nincsen saját életerő, mely a ő fenmaradására szükséges táplálékot más növényektől szivja el. Ez is elvon egy jókora részt az államkormány hatásköréből, más részt a székek és vidékek, harmadikat a községek jogaiból, s ezen különbféle ragadmányokból alkotja meg önéletmüködése körét és fentartási eszközeit. De a felelős kormányzással sem férne meg az, hogy az önálló törvényhatóságok és a kormány között közben-eső hatalmi képviselők és hatalombirtoklók, önálló politikai szervek legyenek. A közigazgatás gyorsasága, a közvetlen értesülés megbizhatóbb-volta, az

egyenes felügyelet, első foku függés és a kormány intentioinak czélszerü sikeritése ezt egyiránt elitélik.

A geographiai viszonyok is akadályai egy ily szándék valósithatásának. Az észak, kelet és dél felé három nagy szigetcsoportra szakadt királyföldi törvényhatóságok egy tömör egységgé ugy alakitása, hogy az a parlamenti kormányzattal egybe illjék, absolut lehetlenség.

A Királyföld megoszthatlan terület-egységének törvényben kimondása szükségképen a municipalis jogok megadását vonná maga után, ennek pedig két irányban lennének veszélyes következményei: először, mert a királyföldi állampolgárok e szerént a törvényhozásban kétszeres befolyást nyernének, statutarius jogot gyakorló egyetemi követeik és országgyülési képviselőik választása által; másodszor rosz előző esetet készitnénk vele, mert ha a szász elem egy egészséges államkormányzati szervezettel szemben, és a helyes kormányzás fogalmaival ellenkezőleg országot alkothat az országban, miért ne tarthatnának igényt hasonlóra, s mi okon ne kivánnák azt más ajku népek is?!

Vészteljes eredményü lenne ily territorialis egység törvénybeigtatása azért is, mert az — hogy úgy mondjam — az idő kerekét kötné meg, feltartóztatná a hatóságok individualis életfejlődését, gyámság alá helyezne önálló munkásságra hivatott és képes tömérdek erőt, majorizálná a magyarságot és románokat, tán századokra útját állná az ország törvényhatóságai területrendezésének s más szükséges politikai reformoknak. Pedig kitarthatja helyesnek és gazdaságosnak, hogy 10—14.000 lélekből álló törvényhatóságnak külön háztartása legyen? hogy az aránylag kis Királyföldön 11 berendezett tiszti kart kelljen fizetni az államnak akkor, mikor fele is képes lenne az ügyeket czélszerüen elintézni? hogy önálló törvényhatóság legyen számos akkora terület, a melynek adójából a közigazgatási

költségek sem telnek ki, annyival kevesebbé még más házi kiadásaik!

E szempont alá jő az ily törvényhatóságok országgyülési képviseleti jogosultsága is. Sértő igazságtalanság, hogy egyik törvényhatóságban 6—10,000, a másikban 30—40,000 állampolgár küldjön egyenlő müveltségi viszonyok közt egy-egy képviselőt a parlamentbe. Pedig ha a területegység és elválaszthatlanság törvénybe igtatva lesz, ez anomalia megszüntetése valószinüleg hosszu időre lehetlenné válik.

Arra nem terjedek ki: minő municipalis jogok adassanak az öszmunicipiumnak; mert azt hiszem, hogy rá szükség nem lesz. Az a kivánat, hogy a Királyföldet alkotó 11 külön törvényhatóság egy öszmunicipiummá törvényileg egyesittessék, Magyarország államiságával, a királyi szék és korona jogaival, a felelős kormányzás alapelveivel, a magyar nemzet vitális érdekeivel annyira ellentétben áll, hogy én annak a magyar parlamentben kimondását lehetlenségnek tartom; ez első lépés lenne a foederativ államrendszer felé, a mi rövid időn Magyarország teljes szétrombolására és megsemmisülésére vezetne.

Magyarországnak már van egy birodalom társa, egy társ országa és kétféle közös ügye; a királyföldi öszmunicipiumban támadna a harmadik, majd ezek nyomán megszületnék a románok, szerbek, tótok öszmunicipiuma — minden lenne, csak Magyarország többé nem! Et haec meminisse juvabit.

V.

Második sarkelve a 12. pontnak, hogy az öszmunicipium politikai egységét az egyetemi gyülés = Universitas fejezi ki [1. pont]; az Egyetem az összes kerületekkel közös ügyekben szabályalkotási joggal bir, szabályalkotási jogát

bármely szék és vidék rá ruházhatja; az Egyetem képviseleti jogot gyakorol [9. pont], s minthogy csak időnként gyül össze, állandó helyettesitőjéül egyetemi hivatal állitandó fel, mely az egyetemi ügyekben felelős igazgatási és végrehajtási közeg legyen, azonképpen, mint a székeket és vidékeket illető ügyekben végrehajtók és felelős igazgatók azok közigazgatási hatóságai [3. pont]; e hivatal készíti az előterjesztéseket az Egyetem számára; hatásköre a municipalis egység és a kerületek municipalis jogai fentartása értelmében állapitatik meg.

Itt valóban elmondható: latet angvis in herba = kigyó rejlik a fűben. Bámulatos ügyességgel van a personificált Egyetemet képviselő hivatalban, egy általa választott, de az államtól fizetendő új bureaucratia magva elhintve, az Egyetem törvényes elnökének a kormány által kinevezett ispánnak kezéből az elnökségi jog bizonyos esetekben kivéve [11. pont] s az egyetemi hivatal egyik választandó tagjára ruházva, a törvényhatóságok önigazgatási joga egy szelid jogi ürügy, az önkéntes átengedés folytán azok kezéről eljátszodva, s ekképen az Egyetem, illetőleg az egyetemi hivatal legislativ és administrativ kettős hatalma örökre megállapitva; mert a 12. pont szerént a most alkotandó törvényen az Egyetem, tehát az azt helyettesitő hivatal meghallgatása nélkül változtatni nem lehet.

Tisztázzuk elsőbben az Egyetem fogalom-szavát. Ezt a 12 pont szerzői úgy állitották fel müvökben, mint egy folytonos életü organicus hivatali testületet; a kerületek, [helyesen: székek és vidékek = Stühle und Districte] évenként csak egyszer-kétszer össze gyülni jogosult követeit mint egy personificálva, állandó Dicasteriummá tették. . . Ez a valóságban nincs ugy, s minthogy egy ily változó egyénekből álló s rövid életü testület a kormány irányában felelős lenni nem tud, az államkormányzás pedig felelősség

nélküli testületekkel nem lehetséges, az Egyetem egy permanens hivatal rendezését javasolja, s egyfelől felelősséget és végrehajtást, másfelől az előterjesztés-készitést és szabályjavaslatok dolgozását is arra kivánja ruháztatni.

Nem hiszem, hogy Magyarország illyesmit alkosson. A multban ily értelmezése és jogköre az Egyetemnek s egyetemi Comitiatusnak nem volt, s ha tán valaki e tekintetben az eddigi állapotokra hivatkozik, határozottan vissza kell útasitnunk. Az „Egyetem" = Universitas, „Közönség" = Communitas fogalom-szó magyar királyaink alatt az egyes székely székek, vármegyék, vidékek politikailag jogosult lakosi összeségét, Verbőczi ugynevezett „populus"-át, a mint azok az egyes törvényhatóságokban külön-külön élnek, és ismét a magyar, székely és szász rendi nemzeteket közönségesen együtt véve, egész egyetemökben jelentette. Ezt már a szó érteménye is mutatja.

Mikor az önálló törvényhatóságok gyüléséhez a kormány rendeletet, vagy felhivást intézett, ily kifejezéssel élt: Kolozsvármegye, Marosszék, Kővárvidék Egyetemének, Közönségének, a régi törvényes latin udvari irály szerént: Universitati Comitatus Kolozs, Sedis Maros et Districtus Kővár, sőt e kifejezés volt használva a szász nemzet közönségéhez collectiv alakban intézett rendeletekben is akkor, midőn annak követei törvényes gyüléseiken együtt voltak, melynek tagjai egyénenként véve, Erdély rendi alkotmánya szerént egyenként polgári állapotuak — Civicae Conditionis — tehát személyes nemességgel nem birók voltak, de maga a nemzet együttvéve mégis nemes-jogu = Inclyta volt, s melynek szintugy, mint a nemes népü vármegyéknek és székely székeknek, ispánja és nemesi jurisdictioja, királybirája volt. A vármegyék, székely székek és magyar vidékek közönségeivel illetőleg azok közgyüléseivel szemben 1846-ig, a magyar nyelv hivatalossá tételéig maradt használatban

az „Universitas“ kifejezési alak, azután a „Közönség“ fogalom szót használják, igy p. o. Kolozsvármegye, Aranyosszék Közönségéhez sat.

A szászoknál ellenben azon okból, hogy az ő közönségük gyülése évenként egy vagy esetleg két ízben húzamosabb időig ült együtt, az Universitas, magyarul „Egyetem“ név maig megtartatik.

Hogy náluk s köztük az „Egyetem“-elnevezés olyan állandó testület, bizonyos politikai hitforma-jelleget vett fel, annak egész története van.

Báthori István erdélyi fejedelmet a szászok Békés Gáspár ellenében 1575. buzgóan segitették s ezért jutalomra tőle igéretet nyertek; lengyel királysága korában dicsőségének tetőpontján Fronius Mátyás brassói tanácsossal összeszedetett helyhatósági törvényeiket hozzá vitték; természetesen az ajándék sem maradt el; talán egy-két bölény Erdély havasi rengetegeiből, talán némi háborui költség a királyt kegyességre birta, s a szászok kérése teljesült; törvényeik — a mennyiben Erdély közjogainak nem sérelmesek — megerősittettek ily czím alatt: „Der Sachsen in Siebenbürgen Statute oder Eygen Landrecht 1583.“ E könyv XI. czíme ad sanctiot legelsőbben az „Universitas“ név alatt ismert szász külön municipalis intézménynek, a szász perekre nézve az ide összegyülő hét birákat másod foku birósággá tevén. Fronius műve *princeps editio*-jában az Universitas és Statuták létrejövetele indoka szászos kiejtéssel így van előadva: „Die weil der Sachsengerichtshendel, Gewohnheiten und Rechten mit dem Hungarischen Edlenrecht und Decret uneinstimmig, am meisten Theil davon variren, dass drum auch euere Sententien und gesprochene Urtheilen an unsern gnedigsten Herrn und Fürsten, Hof- und Gerichstaffel, ihren Bestand nicht haben, sonderthum mehrentheils gewandelt und ver-

andert wurden," sat. — tehát hogy a fejedelem birái ismerjék a szászok törvényes gyakorlatait, azért foglalták irásba, eképpen jöttek létre a Statuták, s a szász nép peres ügyeit elintéző hét biró évenkénti gyülése itt lett constituált Universitas. Ez az Egyetem genesise; gyakorlatban megvolt addig is, de — ámbár egyoldalulag — törvényerővel biró kiváltsági oklevélbe ekkor foglaltatott. Hogy volt-e alkotmányos joga a lengyel királynak Erdélyben törvényerővel biró privilegiumokat osztogatni? ez nem ide tartozó egészen más kérdés: az tény, hogy tette s magát haláláig erdélyi fejedelemnek is irta.

Nézzük már most az Egyetem és szász törvényhatóságok közötti viszonyt a nemzeti fejedelmek korszakában. Kitünik ez azoknak 1698-ban a kir. főkormányszék hivatalos felszólitása következtében az iránt adott feleleteiből. Nagysinkszék igy nyilatkozott: „A szebeni királybiró a Nationak feje a törvényes dolgokban és határok felett való controversiákban;" — Medgyesszék és város tanácsa kijelentette: „hogy Medgyesszék követének sem volt kevesebb joga az Universitas gyülésén, mint a szebeninek t. i. apellatio útján oda jutott perekben határozott és itélt;" — Beszterczevidék azt irta: „hogy ő nem tudja, mi befolyása volt a szász ispánnak Szeben tartományában a politikai, oeconomiai és törvényes dolgokban, azt inkább a hét birák tudják, a kiknek ő ispánja volt," — „Beszterce vidékén — úgymond ennek felirata — nem volt neki szorosan vett jurisdictioja", a mit ő tud felőle, az: „hogy az ispán veszi a királyi városok és hét birák jószágaiból való jövedelmeket, az ő joga az is, hogy egybe hivja a hét birákat minden esztendőben Katalin napkor, hogy a peres ügyekben voxok többsége szerént itéljenek",— Szászvárosszék nyilatkozatából kiemelem: „hogy szerinte is a szász ügyek Szebenbe apelláltattak, de nem a város tanácsához, vagy királybiróhoz, hanem az Egyetemhez

t. i. a hét szász székek és a többiek követei itélete alá, a hol a Királyföldön támadt határegyenetlenséget is elintézni szokták; gazdasági ügyeket illetőleg — mondja azon szék — a hét birák jövedelmeit a szebeni királybiró vette be, ő ügyel azokra, kiosztja társai közt sat." „Brassó önállónak állitotta magát s a szebeni királybirót az Egyetemtől függőnek."

Ez adatok a következő eredményben foglalhatók össze. A szebeni királybiró évenként Katalin napkor összehivott hat biró társaival az Egyetem elébe felhivott pereket és a királyföldi határ-kérdéseket elintézte, a hét birák jószágai jövedelmét számba vették, elosztották, a jószágok ügyében határoztak. A mi ezen kivül még e gyüléseken előfordult, u. m. az országos adó és katonaügy, követség dolga, Unio, olykor az ország békéje, vagy az önvédelem, egyházak és iskolák ügyében való intézkedés — ezek kivételes gyülési tárgyak voltak . . . .

Az Egyetem e jogállásában egy századnál tovább, 1692-ig maradt meg. Midőn ekkor Erdély a magyar királyi korona oltalma alá ment vissza, a szászokra nézve külön, a Leopold-hitlevél 3-ik pontjában csak annyi volt kimondva: „megerősitjük a szász nemzet helyhatósági törvényszabályait." E korszak nem volt kedvező a municipiumoknak. Itt terjeszkedni nem igen lehetett, s a szász municipalitás sem tett nagy hóditást . . . .

Megint egy század telt el 1790-ig. Ez években Erdély csaknem egészen újra szervezkedett. A szászokat illetőleg 1791. egy törvény — XIII. — hozatott, melyben ez van: „a szász nemzet, annak Egyeteme, a szász székek, vidékek és szabad királyi városok és mezővárosok választott közönségei és tanácsai, mind őket törvényesen illető tisztviselőiknek választása, mind a politikai, gazdasági és törvényes igazgatás tekintetében a Leopold-hitlevél tartalmával egyező hatás-

körükben megtartatnak.“ Az 1791-ik évi XI-ik törvényczikkben is, mely az erdélyi országgyülést szabályozza, van róluk emlékezés.

Az mondatik t. i. a) alatt, hogy az országgyülést alkotják: „a szász székek és vidékek, valamint a szabad kir. és mezővárosok követei [tehát nem az Egyeteméi]; az nn) alatt ki van mondva; „az országgyülésen tárgyaltatnak az egyes nemzetek sérelmei, a székekéi és vidékekéi, [tehát nem az Egyeteméi]; a szavazatok egyénenként számittattak meg, tehát nem nemzetenként, nem „Curiatim.“ . .

Itt elhallgatott róluk a törvényhozás, de közigazgatásuk administrativ úton rendeztetett. 1795-ben a junius 22-én kelt királyi leirat 5. §-ában a szász székek és vidékek hatáskörét állapitja meg: „1) tiszteiket választják a szász municipalis türvény, vagy is a „Statutá-k“ 1-ső könyve, 1-ső czíme, 1-ső §.-a szerént; 2) nyilvános számadásaikat megtekintik; 3) országgyülésre követeket küldnek s azoknak útasitást adnak; a 9. és 11. §§. rendeli: „hogy ha a tanács és esküdt közönség közt véleménykülönbség van, az ügyet a nemzeti ispánhoz, onnan az Egyetemhez hivják fel, onnan pedig a királyi törvényszékhez és fejedelemhez.“ 1797.-ben sept. 22-én költ kir. leirat 2. §-ban ez áll: „A szász nemzeti gyülésre [Universitas] küldött követek kötelesek útasitásaikhoz alkalmazkodni, s az egyetemi gyülésekben bővebben és egyébre nem terjeszkedhetnek ki, mint a meddig és mennyire küldőik a maguk gyüléseikben jogositva vannak.“ 1796-n kelt királyi leirat szerént az Egyetem saját belügyei felett is határozatokat és javaslatokat csak minden törvényhatóság beleegyezésével alkothat. Az 1806-ban költ szabályrendelet II. szakasza 4. §-ában az Egyetem tisztán „Apellatorium Forum“-nak van nevezve. A szász szabály-rendeletek általam fennebb idézett gyüjteményében — egy 1705-ik évi legfelsőbb szabályozó rendelet alapján —

az 56—57-ik lapon a szász ispán útasitása előadatván, a 2-ik pontban ez mondatik: „a szász ispán központi és legfőbb igazgatási köréhez tartozik a politikai, törvényes és gazdasági ügyekben kelt felsőbb rendeletek végrehajtása felett őrködni, a választásokat a törvényhatóságokban megtétetni sat. Az igazság gyorsabb kiszolgáltatása tekintetéből az Egyetemnek egy második gyülés tartására is — májusban — engedély adatik.“

Az elő soroltak a következő eredményekbe vonhatók össze: az országos képviselet joga az országgyülésekben való közvetlen részvét, követ-küldés, útasitásadás a szász székek és vidékek egyenes és kizáró joga, ők ezt az Egyetem közvetitése által nem gyakorolták, az Egyetem útasitást soha nem adott, az országgyüléshez collectiv előterjesztést, mint olyan, a maga nevében nem tehetett, törvényjavaslatokhoz kéretlenül anyagot nem szolgáltathatott; továbbá, hogy az Egyetem eredetének indoka, a létező kiváltságok, törvények és törvényes rendeletek szerént főként és lényegileg egy „Appellatorium Forum“ alkotása volt, melyben szabályszerüleg egyéb nem fordult elő, mint per-ellátás; később munkakörébe vonattak a hét birák jószágügyei is, a mit az előtt egyedül a szebeni biró intézett, sőt némely közigazgatási teendők is; de a politikaiakat valamint a hét birák jószágügyeit is tényleg az ispán igazitotta elnöki úton, a ki többnyire Szebenben lakott, s az egyetemi gyülésekre csak a fontosabbakat tartotta fenn, melyeket — minthogy évenként egyszer vagy kétszer tartattak — természetes, hogy amugy sem intézhetett el.

Hátra van még annak kimutatása: mint folyt be a szász Egyetem a politikai és gazdasági közigazgatás közvetitésére? Erre nézve az erdélyi kir. főkormányszéknek, egy évi jegyzőkönyvi adatai felvilágositnak. Lássuk a politikai tárgyakat.

Az ispán vagy Egyetem — e két kifejezési alak folyvást egymást váltja fel a hivatalos iratokban — jelentést tesz a királyföldi hatóságok tisztviselői megválasztásáról s felesketéséről, a fizetés felemelés tárgyában, egyesek nyugdijazásáról, szabadságkéréséről, az ispán körútjára napdijt kér, főbb tisztek megtételekor táblázatot küld fel, Brassó városa uradalmi szék-elnökének fizetési pótlékot, a szászfaluk részére kórházak épitése végett gyüjtési engedélyt kér sat. Ilyen politikai igazgatási functiokat mutatnak fel a leveltári adatok.

Gazdaságiakban az ispán vagy Egyetem az évenként bérbe adatni kellő közvagyonok jegyzékét fölterjeszti, a kölcsönadásokra, pénzek elhelyezésére engedélyt kér s azt sikeresiti, a nemzeti- fogarasi és hét birák jószágai jövedelmeiről évnegyedenként kimutatást és végén számadást küld fel, miután a maga számvevőségével megvizsgáltatta; a hét birák jószágaiban való nagyobb épitkezésekről, ilyenek: az útak, hídak, malmok, serházak — összeirást és költségvetést terjeszt elő, a hátralékosokat feljelenti s esetleg fizetésre szoritatja sat. Ezek s hasonlók az Egyetem gazdasági teendői.

Egyházi és nevelési tekintetben az ösztöndijasok névsorát a kir. főkormányszék elé terjeszti, az ösztöndijakat útalványoztatja, a falusi iskolatanitók kiképzésére intézet állitása végett a kormányhoz felir, templom-épitésre, harangöntésre segély-útalványozásért közbenjár stb.

Ez a multban az Egyetem politikai létoka, lényege, jogi állása s hatásköre. A fejedelmi korszak alatt törvényesen, később tettleg, olykor hazánk viszályai között, thrónkövetelések és az absolutismus gyászos korszakában gyakorolt az más és nagyobb hatalmat is, foglalt jogkörébe az államtól, saját törvényhatóságán tul is illetéktelen teendőket, de ezeket érvényeseknek elismernünk nem lehet, a történelem tanul-

ságainak mellőzése, Magyarország államiságának koczkáztatása s az erdélyi közjog megsértése nélkül.

De lett volna bár az Egyetem politikai, külső kifejezése a királyföldi öszmunicipiumnak, birta volna egy municipium minden attributumát: én még akkor is azt mondom, hogy ennek ezutánra a magyar államban egységünk és törvényhozásunk jogteljességének csorbitása nélkül megmaradni nem lehetne.

Szálljunk vissza gondolatban, szálljunk vissza csak egy futó perczre Verbőczi korára, midőn a magyar királyság országainak összetartó zománczát, a törvényes intézmények régi erejét pártviszályaink már megtörték volt, nézzük mit mond e nagy törvénytudónk a municipalis törvényhozási jogról. „Municipalis vagy helyhatósági szabályokat minden vidék, tartomány, vagy kir. város is hozhat — ugymond ő a „Prologus“ 8. cz. 2—3. §§-ában — de az csak azon helyre vagy városra bir jogerővel, a mely alkotta; hozhatni ilyen helyhatósági szabályokat a vármegyéken is, a mezők, erdők, rétek őrizetéről, jövedelmek használatáról s más ilyenekről, de ezeknek az ország köztörvényeivel ellentétben állani nem szabad“ — 3. rész 2. czím 5. §. — Ugyanott a 2. r. 8. czím 1. §.-ában a kiváltságokról e nagy szabásu itélet van mondva: „ámbár sokan sokféle magyarázatát adják ezeknek, de én azt mondom, hogy bár kinek is bárminő kiváltsága a köztörvény ellenében erejét veszti.“

Magyarország a mai tulságos autonomiai törekvésekkel s divergens irányzatokkal szemben az autonomia és municipiumok hatáskörét ma sem terjesztheti ki oda, hogy egy testület, melynek eredeti létoka megszünt, az ország egy tekintélyes részének törvény helyett szolgáló szabályokat hozhasson. Hogy az Egyetem maga és az őt pótló végrehajtó hivatal most szabályalkotó és végrehajtó, majd

igazgató és képviseleti joggal biró testület legyen, oly elmélet, melyet életbe léptetni engedni annyi, mint a szétdaraboltatás trójai lovát hazánk államélete erődébe könnyelmüen bebocsátani. Minthogy én ezt törvényhozásunkról fel nem teszem, a 12. pont szerzőinek ebből folyó s e czikk elején érintett javaslataira nem teszek észrevételeket. Az alap megdölése — ugy hiszem — megdönti az épitményt *).

MÁSODIK RÉSZ.

Az erdélyi szász Egyetem által kiadott „Oklevéltár" a királyföldi rendezés kérdésében.

[Biráló ismertetés.]

I.

A szász Egyetem 12 pontu kivánsága alapjává tett, s könyvnagyságra terjedő „Oklevéltár" **) megfelelő kritikája csak röpirat vagy könyv lehetne; de nekem két czikkre kell szoritnom biráló észrevételeimet, a miből következik, hogy azoknak általánosságban kell maradniok: érinteni inkább a nagy fontosságu kérdéseket, mint kifejteni, figyelmet költeni inkább, mint meggyőző eredményekre jutni; mert az utóbbi vagy csak az olvasó bővebb öntanulmánya, vagy az én kimeritő, részletes dolog-kifejtésem alapján volna lehetséges. Teszek, a mennyit tennem az adott tér engedi.

Első sarkalatos hibája az „Oklevéltár-"nak, hogy abban különböző korok oklevelei vannak fölvéve és elő-

---

*) Ez I—V. szám alatti czikk-sorozat megjelent a „Hon" czimü politikai napilap 1873-ik évi 1., 2., 4., 7. és 12. számaiban.

**) Akten und Daten über die gesetzliche Stellung und Wirkungskreis der sächsischen Nations-Universität, stb. mint már fennebb is idézve volt.

sorolva jogtörténeti összefüggésben, minden magyarázat vagy bár egyszerü rámutatás nélkül a jognak ezen különbözésből eredő megváltozott érvényére. A könyv szerkesztője, czéljához képest, 1540-ben kezdette közléseit, midőn Erdély önálló ország, s a szász nép harmadik rendi, ugynevezett társnemzet volt. Ebben van a botlás — szándékoson vagy szándéktalanul, nem tudom; mert az 1848-ki Uniotörvény létezése óta nem ezen korszakbeliek a mérvadó intézmények és jogállapotok, hanem Erdélynek és vele a királyföldi szász városoknak az anyaországhoz való Árpád- és Anjou-s vegyes házakból való királyok alatti régi politikai-közjogi viszonya; tehát épen az 1540 előtti politikai egybeköttetés kapcsai és tényei.

Más állapot az, midőn a magyar király által kinevezett herczeg vagy vajda a király nevében kormányozta Erdélyt, s ez annak ellenőriző felűgyelete alatt állott, a territorialis jog és kiváltságok alapján igazitotta a kissebb fontosságu belügyeket: a vármegyében a vajdát helyettesitő alvajda, a székelyekét és szászokét saját ispánjok, Magyarország egyedül gyakorolt törvényhozási jogot, a mire meghivták Erdélyből a vajdát, püspököt, nemzeti ispánokat, s több-kevesebb városi követet, — és ismét más, mikor a Tiszán-tuli vármegyék Erdélylyel együtt az anyaországtól elszakadva, külön államot képeztek, s a szász királyi városok a hozzájok csatolt székekkel és vidékekkel társnemzet és constatus volt, collectiv votumon alapuló törvényhozási joggal, külön nemzeti pecséttel biró, s egyik döntő tényező minden államkérdésben.

Ez, egymástól az államéletnek épen alapjaiban különböző két korszak közötti, azon harmadik állapot, a miben volt Erdély nemzeti fejedelemségének elvesztése, tehát az 1690-ik év mint a magyar korona és királyság oltalma alá visszatérése óta 1848-ig. Ez a királyság és nemzeti fejede-

lemség különböző jellegeit viselő állami élet vegyüléke: mindkettőből valami, egyik sem egészen, Magyarországtól külön-állás, még sem teljes függetlenség; egyesülés azon korona alatt s még is külön provincialis élet, de csak közjogilag, Buda-Pest és a magyar király felsősége, tényleg Bécs és az osztrák császári uralom alatt; a magyar király az ország fejedelme, de mind a három rendi nemzet külön területi jogfejlődéssel bir, külön törvényhozása, s ebben a törvényhatóságokká fejlődött szász királyi városoknak külön-külön véve alkotmányos jogrésze van, azonban most nem constatus, [Curiatum Votuma eltörölve], s az 1791-ik évi XI-ik t. cz. értelmében fejenkénti szavazással hozatik a törvény; kölcsönös az országvédelem, de az egész országnak a régi vajda helyett gubernatora van, a ki azonban tényleg a bécsi cancellariától függ; külön álló az igazság-szolgáltatás, de a fölebbezés nem a magyarországi legfőbb birósághoz történik, hanem Erdély által a maga részére külön alkotott korlátnoksághoz; a magyarföldi vármegyék vajdai állomása eltünik a politikai élet láthatáráról, el a székelyek ispánja, csak a szász ispán marad meg, s létele és jogköre alapjává részint a II. Endre kiváltságlevele, részint a nemzeti fejedelmek alatti törvényekben gyökerező jogállapot lesz, a mit az 1691-ki Leopold-hitlevél s az 1791-ki XIII. t. czikk elég óvatosan megerősit.

Nézetem szerént, most, midőn Magyarország az 1540 előtti viszonyt akarja visszaállitni — mert egyebet nem akarhat — a két utóbbit t. i. a nemzeti választó-fejedelemség vagy osztrák uralkodó-ház alatti állapotot venni kiindulási pontul és sinormértékül nem lehet. Magyarország államérdekei államférfiainak s törvényhozásának az elsőt parancsolják.

A kérdés alatti „Oklevéltár“ tehát épen azon időkörből közől kevés oklevelet, a melyből kimeritőt kell vala adnia; ellenben oly két korszak adatait tárta fel nemzeti levéltá-

ruk egész bőségével, a minek gyakorlati értékét a parlament — más mint egyszerü történeti adatokként — el nem ismerheti. Erre a térre vinni át a vitát, ide helyezni a királyföldi rendezés sulypontját, a történeti korszakok s azokban levő erőkülönbség teljes félre ismerése lenne.

1791-től 1848-ig 47 év folyt le; a szász nép nagy szolgálatokat tett a Habsburg-házból való magyar királyoknak Erdély visszafoglalására. Már a Leopold-hilevél alapja Szeben falai s német és spanyol szuronyok közt tétetett le az önző Teleki Mihály által. A bécsi udvarnál III-ik Károly alatt és kivált a szász Bruckenthal Mihály erdélyi kormányzósága óta a szászok befolyása folyvást nőtt. 1841-től 1848-ig Rosenfeld Lajos mint cabineti titkár oly nagy befolyással birt, hogy a lángeszü Jósika Samu erdélyi udvari cancellár befolyását is nem egy izben meghiusitotta. Az erdélyi aristocratia 1825—48 közötti időszakban a szász nemzeti pénztárnak eladósodott tagjai, az udvari cancelláriánál, kormányszéknél és országgyülésen a szászok irányában függő helyzetbe jöttek, ez a szász nép értelmiségének befolyását szerfelett növelte — alkalma nyilt a közhivataloknál mind több tért foglalni. Az 1848 előtti időszakban a szász egyetértés és udvari befolyás municipalitása jogkörét inkább tettleges mint jogszerü vivmányokkal ugy kiterjesztette, hogy Statutum helyett döntvényeket kezdett magának hozni s Egyeteme lassanként csaknem Dicasteriummá vált.

Ily törekvések a magyar kormánynak a legeszélyesebb eljárást teszik kötelességévé.

Másik sarkalatos hibája az „Oklevéltár-"nak, hogy abban az adatok és oklevelek folytonosságából a szász alkotmány-jog folytonosságára van következtetés vonva, s a történelmi jog és alkotmány-elv érvényesitve. De ez nem helyesen van s el nem fogadható. A történeti jog csak ugy bir örök érvényességgel, ha birtokosa folyvást ragaszkodik

hozzá, ha azt soha önként fel nem adja, szükség esetében fegyverrel, életével is védelmezi. Ilyen a magyar királyi korona és a magyar állam történeti joga, melyet Magyarország sem a király-választások alkalmával, sem az absolutismus győzelmei folytán, sem egy Juno-szépségü királynénak édes szavára, sem mogorva császár-királyok fenyegetésére, sőt erőhatalmi támadáskor is soha fel nem adott, hanem fegyverrel védett a német Otto s cseh Venczel, Frigyes és Miksa thrónkereső habsburgok ellenében, I. és II. Ferdinánd császárok alatt; passiv ellentállással I. Lipót, III. Károly, Mária Therézia és II. József ellen; az alkotmány és történeti jog folytonosságáért küzdött diplomatiai úton és fegyverrel Zápolya, Bocskai, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György; ezért vérzettek el a Zrinyiek, Nádasdyak és Frangepánok, bujdostak az utolsó Rákóczi és Bercsényi, idegen földön lelték sirjokat Tököly s a legújabb időben gr. Batthyáni, Kmetty s annyi hű hazafi. A magyar nemzet államtörténeti jogának ez elévülhetlen, elromolhatlan örök folytonosságát őseink és ma élő véreink századokon át, olykor élet-halállal járó sok hősi küzdelme s csak nem rég is száz és ezer eléggé meg nem siratható vértanui halál szerezte meg.

Ily jogfolytonosságról senki sem beszél Franczia-országban, melynek minden forradalma dynastiát változtat s új alkotmányt ad; nem Spanyolországban, mely alaptörvényeit csak a mi tudtunkra tizszer is halomra döntötte; de nem beszélhetnek szász testvéreink sem, mert ők nem csak saját municipalis alkotmányukat, hanem Erdélyét is az absolutismus minden győzelmekor áruba bocsátották, s csak közelebbről — a mint már előadtam — kétszer is feladták t. i. 1850-ben és 1863-ban önkéntes jóakaratból, nemzeti öröm lelkesedései között olvadva be az osztrák egységes államba, elfogadván annak törvényeit, kormány-

zatát, igazságszolgáltatását, beleegyeztek 1863-ban a Leopold-hitlevél módositásába, municipalitásuknak az 1791-ik évi XIII. törvényczikkben volt garantiairól önmaguk lemondottak. Az ország alkotmánya és saját municipiumok ily megtagadása után a történeti jog folytonosságát érvényesitni akarni szigoruan jogi szempontból lehetlenség, sőt merő absurdum.

Harmadik lényeges hibája az „Oklevéltár-"nak a diplomatikai teljes megbizhatóság. Kezdjük mindjárt az I. oklevelen, mely 1355-ből való s tartalma igen lényeges, de a melyről hitelesség tekintetében az van irva, hogy az erdélyi „Honismereti egylet"-nek az eredetivel egybehasonlitott másolatából vétetett; a 2-dikról [1379-ből], hogy az papirra irt oklevél a nemzeti levéltárban 39 szám alatt; a 6-dikat 1451-ből Eder Károly Schesaeushoz irt jegyzeteiből igtatta be a szerkesztő, hivatkozólag a szász nemzeti levéltárban levő eredetire, de nem közől többet mint Eder, sem magyarázatot nem ad hozzá, a miből következtethető, hogy amaz oklevél ma vagy nem létezik, vagy a szerkesztő nem nézte át; a 10-ikről, melynek éve nincs, mely állitólag egy XVI. századbeli Egyetem-összehivó levélminta, tehát rendkivül fontos, de a melyről azt irja szerző, hogy Haner „Cartophylaceum"-a II-ik kötetéből a 62-ik lapról vette; a 15-ik oklevél [1525] és 17-ik [1528], melyben a szász székek tartományi vagy világi urainak [Domini Provinciales] azon végzése van emlitve, hogy a szerzetek javára vagyont hagyni végrendeletileg nem szabad, és hogy a felebbezett perek felső biró elébe zárt levéllel juttathatók. Ezt szerkesztő az Egyetem jegyzőkönyvéből Schuller Károly után a II. kötet 346-ik lapjáról idézi . . . A tudós irónak van két kötetes műve; „Umrisse und Kritische Studien" stb. czím alatt, de az idézetnek ily hiányos hivatkozás [Schuller, 2. pag. 346.] hitelességet nem ad. A 18-ik okle-

vélben [1589-ből] Szeben s a hét és két szék, ugy Besztercze és Brassó, tehát az erdélyi összes németek által, az egész szász terület iparát és czéhügyét látjuk szabályoztatni, de nincs kijelölve: honnan vették, hol feltalálható az eredeti? A 19-ik oklevél [1540-ből] a segesvári országgyülés I., III., V., XII. czikkei kivonata, kiirva a nemzeti levéltár törvénygyüjteményeiből; de nincs kijelöve, eredeti e, a mi közölve van vagy másolat?

Nem fárasztom további idézeteimmel az olvasót, de miután egyik fontos oklevélnek éve nincs, a másik a „Honismereti egylet“ egy másolatából van véve, a harmadik Haner Cartophylaceumát akarja hitelesnek nézetni, a 4-dik Eder ezelőtt félszázados közlésére útal: ki kell mondanom, hogy a hitelesség minden criteriumával ez „Oklevéltár“ adatainak igen nagy része nem bir; tájékozásul szolgálhatnak, de azokra a teljes megbizhatóság szempontjából jogot alapitni vagy szakértő megbirálás, azaz eredetijeikkel összehasonlitás előtt azokat a törvény hozásánál zsinormértékül elfogadni nem lehet.

Negyedik hiánya az „Oklevéltár“-nak, hogy ebben a szász Egyetem vagy a szász törvényhatóságok képviselői által részint az ország forradalmi állapotaiban, részint az alkotmány fölfüggesztése idejében egyoldalulag hozott minden szabályok ugy vannak feltüntetve, mintha az ország beleegyezésével hozattak volna, tehát országosan kötelező jogerővel birnának. Ily forradalomban volt az ország 1524-n [14. okl.] s a szász Egyetem ekkor hozott a kissebb fiunak az apai jókból való örökösödéséről helyhatósági szabályt, magát a szász székek tartománya Egyetemének nevezve [Universitas Provinciae Sedium Saxonicalium]; 1525-n [15. oklev.] a midőn az imént rögtönözve elnevezett szász tartománybeli vagy világi urak [Constitutio Dominorum Provincialistarum] a szerzeteknek való végrendelkezést megtil-

totta; 1528-ban [17. oklev.] a Zápolya és I. Ferdinánd közötti thrónviszály tetőpontján, midőn amaz országából kiüzve a lengyel királyhoz menekült, itthon I. Ferdinánd vesztegetett igérettel és adománynyal, megdulta Zápolya hiveinek birtokát s növelte saját pártját tüzzel és vassal. Ily boldogtalan időszakban hozták azon szász hatósági szabályt a szász tartományi urak [Domini Provinciales], a perek felebbezéséről, a melyet imént érintettem; 1541-ben [20. oklev.] midőn az erdélyi szász urak szebeni közgyülésük VI. p. alatti végzésében meghatározták, hogy a szászok szabadságai és kiváltságai ellen a szász városokban többé országgyülések ne tartassanak, se a Királyföldön, hogy városaikban semmiféle hatalmasságot be nem fogadnak, Szász-Sebes és a többi szász helységek nekik adassanak vissza, hogy ők mindnyájan megtartassanak minden szabadságukban; 1542-ban [25. oklev.] midőn Erdély a három nemzetiségi alkotmányrendszer alapján magát önálló állammá szervezte, a szászok külön gyülésökben meghatározták, hogy ők a királynénak az adót megfizetik, de a katonaság rajtok ne élődjék, különben az erőszakot erőszakkal verik vissza; hogy az arany és ezüst pénzbeváltás, [mit hűtlenség miatt vesztettek el], Kolozsvárról vitessék vissza Szebenbe, Szász-Sebes város a szász közönségnek, Besztercze négy falui ezen városnak adassanak vissza stb. Szóval: szász testvéreink magyarokkal és székelyekkel való alkotmányos szövetkezéseiknek mindig a lehető legdrágább árát szabták; az 1543-ki [20. oklev.] szerént egy egyetemi határozat a hét szász székben bárhol lakó minden sorsu és nemzetiségü embereket a szászok törvénye alá vetett; 1544-ben [29. oklev.] a nagyra vágyó Martinuzinak az özvegy királyné és kiskoru fia helyetti kormányzása idejében a szászok tartományi gyülése czéheiket szabályozta, a királyné udvarában szász ügyvéd tartását rendelte el stb. 1545-ben [32. oklev.] kimondja az

Egyetem, hogy főtiszteik ne menjenek a három nemzet mostani tartományi országgyülésére, hanem csak a következőre; mert ha valamely hozott törvényt el kell fogadni, azt elébb Szebenben éretten meg kell fontolniok s ott elhatározniok; 1550-ben [40. oklev.], midőn az özvegy királyné kiskoru fiával együtt Oppeln és Ratibor felé bujdosott, Martinuzzi németnek, töröknek áruba bocsátotta az országot — egyiknek bibornoki süvegért, másiknak fejedelmi buzogányért, s az ország teljes anarchiában volt, egy egyetemi határozat által a székek és városok önhatározási jogát elvették, Szebennek vetették alá valamennyi széket, a határozási jogot az Egyetemhez ragadták, sőt a „Curiatum Votum"-ot is egyenesen kimondották, meghatározva, hogy a három nemzet országgyülésén senki az összes ország beleegyezése nélkül semmi terhet elvállalni ne merjen; 1555-ben [51. oklev.] midőn ismét teljes felfordultságban volt az ország, újabban örökösödési törvényt hoztak; 1613-ban [77. oklev.] a Báthori Gábor megöletése utáni országos zavarban egyesült formailag és véglegesen Brassó város a Szeben tartományhoz tartozó szász városokkal, felajánlván az egyesülés védelmére nőiket és gyermekeiket, véröket és vagyonukat; 1614-ben [81. oklev.] Bethlen Gábor uralkodása első évében az Egyetem egy határozatában kirekesztette minden hivatalokból a nemeseket, az idegen kereskedőknek a Királyföldön az árulást, általában a nem szászoknak a birtokszerzést megtiltották, az Egyetem által hozott ugynevezett „Formulae Concordiae" pontjaira mindenkit megesketteni rendeltek, az ellene vétőkre 200 frt büntetést szabtak.

Szóval: minél boldogtalanabb állapotban volt az ország, annál inkább igyekeztek ilyenkor szász atyánkfiai magukat az ország kormányával szemben erősiteni, jogkörüket tágitni, statutumaik leginkább ilyen időszakokra esnek, s törvényhozási jogokat ilyenkor gyakorolnak.

II.

Az ország alkotmányának felfüggesztve léte gyászos korszakai is állandó alkalmat adtak századokon át a szász municipalitás jogterjeszkedésének. Nevezetes, hogy e korszakokban mindig Ausztria birta a magyar királyi korona jogczímén, de fegyvererő segélyével, hoszszabb vagy rövidebb ideig Erdélyországot: így 1551—55-ben, 1598—1603-ban, 1688—90-ben. Szász atyánkfiai mindig felhasználták az alkalmat kiváltságok nyerésére, dolgaik jókarba hozására; kedvét keresték s nagy szolgálatokat tettek Ausztriának és nagy kiváltságokat nyertek attól; a többek között 1552-ben is [41. oklev.] Castaldo rémuralma korában Ferdinánd császár biztosai azt jelentették a szászokról, hogy nekik Szebenbe gyülés szokott hirdettetni a végre, hogy a király küldötteivel a fizetendő adó összegéről alkudjanak és határozzanak. Pedig ez alkotmányos viszonyok közt sohasem volt. A királyság korában az Andreanum határozta meg a rendes adót, a vajda által Thordára hivott részletes országgyülés pedig felosztotta a király által kivánt subsidiumot. Ugyanazon évben a pozsonyi országgyülésen a szászok kérést adtak be a királyhoz, melyben a szász eklézsiák és városok vármegyei földön levő birtokait a vármegyékből kiszakittatni s a szászok közönségéhez csatoltatni kérték, továbbá hogy a császár a szászokat illető ügyekben — mint az eddig is szokásban volt — külön királyi embere által a közvetlenül Szebenben levő Egyetemmel érintkezzék, Csanád, Sorostély s több falvak adassanak vissza Szebennek tulajdonul, s csatoltassanak a Királyföldhöz, az arany-váltási jogot Kolozsvártól vegye el s adja vissza Szebennek, a küküllővári vásárt tétesse Medgyesre, Segesvár elvett javait, valamint Beszterczének a Radnavölgyet adassa vissza. 1554-ben [45. oklev.] két hive volt Erdélyben Ferdinándnak: Borne-

misza Pál gyulafejérvári püspök és a szász nemzet. Ezek panaszoltak a császárnak a magyarok ellen, a császár megdicsérvén őket, a korona külön birtokának nevezi s a püspök védő oltalmába ajánlja, s a mit itt a hóditani vágyó császár kedvkeresésből róluk elmond, ők századokon át dicsekedőleg emlegetik! Hogy Ausztria az erdélyi fejedelemséget 1685-től kezdve 1690-ig a hires Karaffa és Teleki önző politikája segédkezésével lassanként aláásta, s Apafi fejedelmi süvegét, az ország önállását vesztette el, ennek főtényezői a szászok, a nagy és hosszas küzdelem sarkpontja Szeben volt. 1691-n [120. oklev.] a mint az osztrák uralkodó-házbeli magyar király lett Erdély fejedelme, külön kérvényt adott be az Egyetem hozzá, azt kérve, hogy a Leopold-hitlevél 2-ik pontja megerősitésénél mondassék ki, hogy a szászok kiváltságaikra és birtokjogaikra nézve káros adománylevelek érvénytelenek, az Approbata és Compilata Constitutiok közt levő s a szász alapjogoknak hátrányos törvényczikkek a szász nemzetre további kötelező erővel ne birjanak, adófizetésök aránya leszállitassék, kiváltságaikról új megerősitést kértek, az őket nem érdeklő egyéb pontokkal — így zárják be azt — meg vannak elégedve. Mind ezen kérdésekben tetemes kedvezményeket is nyertek. 1792-n [129. oklev.] a szász nemzet a kormánytól egyoldalulag jogot eszközölt az erdélyi kincstárnoksági és korlátnoki két legfőbb állomásra. 1752-n [133. oklev.] az Egyetem meghatározta, hogy a magyar főurak által tervezett vadászati szabályzatot, nem fogadja el, legyen szabad minden nemzetnek a maga kebelében tetszés szerénti szabályokat alkotni; 1791-n [136. oklev.] a szász követeknek — hivatkozással a szász nemzet beligazgatását biztositó rendeletekre — útasitásul adatott: igyekezzenek kieszközölni, hogy a kormányszék az ő törvényhatóságaik belső ügyeibe ne avatkozzék . . . Tehát háromszáz évfolya-

mában, mikor az absolutismus hazánkban erőre kapott, szász testvéreinknek mindig ugyanazon terjeszkedési, térfoglalási politikája volt, azt mindig új kiváltságok szerzésére, municipalitásuk megerősitésére használták fel. Sőt az alkotmány életben léte alatt is tettek a törvényhozás mezejéből foglalásokat. 1799-n [139. oklev.] az erdélyi királyi tábla tekintélyének megcsorbitásával kieszközölték, hogy a ki a Királyföldön ügyvédkedni akar, tegyen a szász Egyetem előtt külön vizsgát; 1846-n [147. oklev.] a telekkönyvi intézménynek kebelökben felállithatását nyerték meg; ugyan 1846-n [148. oklev.] az örökösödésről szóló törvényekben tettek módositást . . .

Még csak a király- és fejedelemválasztásoknál követett politikájukról kell megemlékeznem. Tudva van a multból ugy, mint mai történetünkből, hogy ilyenkor minden párt feje igyekezett az ország tényezőit megnyerni; elhivták a szász városokat is pártgyülésekbe vagy ország gyülésére; 1457-ben [6. oklev.] midőn I. Wladislaw beteg volt, s a thrónváltozási eshető válság a hazafiakat aggasztotta, Dénes esztergomi érsek meghivott néhányat közzülök köztanácskozás végett a pesti országgyülésre, I. Mátyás 1458. évben [7. oklev.] Szegedre hivta meg, azon az udvari irályban — Stylus Curiae — meg szokott indokot hozván fel királyi meghivó levelében, hogy a fenforgó országos nagy ügyeket nálok nélkül elvégezni nem lehet; meghivta 1510-ben [3. oklevél] II. Wladislaw is Budára a két és hét szász szék választott követeit, mint országtagot s a korona kitünő ágát. S ez úton a szászok a politikai legfőbb jog gyakorlatába léptek.

De tudtak ők befolyást szerezni kivált a fejedelmek megszorult helyzetében. 1575-ben [66. oklevél] Békés Gáspár ellen Báthori István fejedelmet hathatósan segitvén a szászok, a fejedelem viszonszolgálatot igért, ezek 1583-

ban [72. oklevél] nem kevesebbet kértek tőle, mint külön törvényeik megerősitése által önálló külön nemzetté emeltetésöket. A király a tett igéret kötelező erejét szem előtt tartva, a megerősitést kiadta, s evvel a magyar állam szétszakadozottságának, a szász külön-állásnak, az államban államot képező akaratnak szilárd alapját tette le. 1613-ban [78. oklevél] Báthori Gábor szerencsétlen halálakor kötötte valamennyi szász szék és vidék azon ligát, melynek erejénél fogva kötelezték magokat: „a szász nemzetiség, ennek kiváltságai, szabadalmai, birtokai és helységei élethalálig való védelmezésére, s felfogadták, hogy a ki szabadságaikat megtagadja, bár ki legyen, nyilván vagy titkosan, ellene állnak, s azokat megvédelmezik. Ugyan ezen időben — a mint fennebb emlitém — Bethlen Gábor választott fejedelemnek [76. oklevél] XII. pontból álló külön szász föltételeket szabtak elébe, s ahhoz kötötték hűségöket; I. Rákóczy Györgytől 1634-ben [91. oklevél] a közte és Bethlen István közt folyó thrónviszályban hűségökért szabadalmaik megerősitését kérték és nyerték meg; szintugy II. Rákóczi Györgytől 1657-ben, [110—111. oklevél] midőn Lengyelországból teljesen tönkre téve hadsereg nélkül jött vissza, s országából csak Szamosújvár volt oly biztos hely, a hol megvonulhatott, addig hűséget nem fogadtak, mig kiváltságaikat négy külön fejedelmi levélben meg nem erősitette; I. Apafinak, kinek mint Ebesfalván az ő közelükben lakónak, épen a szászok ajánlották a fejedelmi thrón elfogadását, 1661-ben [115. oklevél] elébb I.—VIII. pontu föltételeket szabtak, később megint [116. oklevél] öt pontból állót, s a jámbor nemzet ezen kifejezéssel él ura és fejedelme irányában: „vegye a dolgot ő nagysága haladéktalanul igazitásba, kéréseik teljesitését alázatoson megkivánják," — máshol: „alázatoson determinate megvárják", meg máshol: „haladék nélkül és definitive megvárják."

Ime ebből láthatni, hogy mily értéke van azon 148 oklevélnek s adatnak, a melyre a szász 12 pont alapitva van, ha azokat eredetökre s keletkezésök körülményeire visszamenve, a történelem világánál vizsgáljuk és biráljuk meg.

Pedig ezek mind a követelések bizonyitékául vannak kiválasztva és felhozva. Bizonyitnak is kérdésen kivül szász hazánkfiai mellett is, de igen ellenök is. Ha magyar törvényhozás tagjai ez adatokat egyszerüen, minden birálat nélkül olvassák végig, azok szép részeit kiválasztják, nyugodt lelkiismerettel elmondhatják: a szászoknak tiszta igazságuk van, követeléseik teljesitendők; de egészen más lesz a meggyőződésök, kritikával és a szükséges történeti kutfők segélyével való elolvasás után.

Azt is meg kell jegyeznem az igazság érdekében, hogy a magyar történelmi forrás-gyüjtemények és politikai levéltárak szintén birnak legalább 148. oly oklevelet, országgyülési és közkormányzati végzéseket, melyek itt közölve nincsenek, melyek a magyar államnak, koronának és fejedelemnek jogait, az országos törvényhozás egységes joggyakorlatát védik az ily tulságos autonomiai törekvések ellen, a melyeket szintily szépen rendbe szedni, kiadni s a szász követelésekkel szembe állitni lehet vala; a mi azonban elmulasztatván, pótlása most már egyedül az illető törvény parlamenti tárgyalásakor lehetséges, ha ama különködési elavult theoriák, az eseményektől tulszárnyalt aspiratiok és középkori privilegialis kedvezmények netalán érvényesitetni szándékoltatnának.

Corollarium gyanánt ki kell itt jelentenem, hogy engem irásra Magyarország alkotmányos államjoga erőm szerénti védelmezésénél semmi egyéb indok nem vezérelt; tisztelem, becsülöm a jámbor szász népet, fiai között sok jó embereim vannak, nagy érdemeiket az ipar, kereskedelem, tudomány

és cultura terén sokszor elismertem, magasztaltam. Csak azt nem szeretném megérni, hogy egy kiváltságos, exclusiv, igazságtalan és korszerütlen új törvénynyel maga a törvényhozás tegye századokra lehetlenné Magyarország népeinek még a késő jövőben is politikailag teljes egyesülhetését. Nyilt egyenes nyilatkozataimért lesznek neheztelőim — ezt jól tudom; de azért polgári kötelességemet mint más kérdésekben, ugy itt is megtennem lelkiismeretem parancsolta.

A miben tévedtem, igazitsanak ki, még méltó megrovást is békén türök. A közöttünk létező politikai véleménykülönbség daczára azonban igaz, benső polgári érzületemről ugy szász mint román honfitársaimat biztositom. *)

HARMADIK RÉSZ.

A Brassó városi és vidéki magyarok és románok közmivelődési ügye.

I.

Egy nagyfontosságu ügy, mely a magyar sajtó, a kormány és olvasó közönség teljes figyelmére méltó, a brassói és brassóvidéki — ugy nevezett barczasági — magyarok és románok közmivelődési ügye.

Nézzük átlagos statistikai adatok alapján először is a lélek-számot. Most politikának és nemzetgazdaságnak, miveltségnek és előhaladásnak alapja amugy is a szám.

Brassóban van mintegy 7000 magyar, 7500 szász, 10,000 román, a népesség mintegy 8%-ka német, cseh,

*) Ez I.—II. szám alatti czikk megjelent a „Hon“ czímü politikai napilap 1873. évi 82—83. számaiban.

zsidó sat. Vallásukra nézve magyar reformált hitü van 2000, magyar ágostai hitvallásu 800, a többi római katholikus, a románok részint római katholikusok, részint és pedig legnagyobb számban keleti hitvallásuak; az összes szászság ágostai hitvallásu.

Brassóvidék népessége mintegy 89,000, ebből 22—24,000 magyar, ugyanannyi szász, a többi román, német, zsidó sat.

A lakosok életfoglalkozása és társadalmi állása s viszonyai mintegy igy különböztethető meg: Brassóban a magyar kereskedők az újabb időben nagyon megszaporodtak, ide telepedve a Székelyföldről s az ország más városaiból, ugy, hogy ma számuk mintegy $^1/_3$-dra, az iparosoké $^1/_2$-re megy, sok czéhben vannak többségben; a brassói levantei vagy görög kereskedők kamarája vagy is társulata csak görögökből áll, az iparkamara 650 vegyes nemzetiségü tagból, a miből van 350 magyar. Ha Brassó piaczán körül néz az útas, a legjobb nevü czégek közül igen sok magyart talál, egyetlen pontról 10—15 czéget láthatni, melyek tulajdonosai a mai kereskedelmi ügyesség és jó ízlés szinvonalán állnak, szép vagyonuk van, a város és vidék bizalmát s becsülését birják. A mi Brassónak büszkesége, a levantei kereskedés kelettel, ezt a románság üzi, s a fűszer-, singes és nürnbergi áruczikk-kereskedésben a szász és magyar egyaránt kitűnik. Az iparosok közt igen derék mesterek vannak, szabóságban, asztalosságban egy pár magyar valamennyi brassói mestert felülmul.

Mind e mellett is tény, hogy a midőn Brassó kereskedéséről s iparáról van szó a parlamentben, az irodalomban, a világkiállitásokon, mindig a szászokat emelik ki, a románok és magyarság hátrányára és mellőzésével.

A szász adja a társadalomra is saját bélyegét; a beszéd a kereskedésekben, az ipar terén, a piaczokon, az ipar-

és keresked. kamarában jobbára német és szász; az ipar- és ker. kamarának jegyzőkönyveit is németül szerkesztik, pedig a magyarok száma a szászokat szinte feléri; a szász szellemnek oly erős befolyása van magukra a kereskedőkre, iparosokra és segédeikre, valamint gyermekeikre is, hogy olyanok, kik Brassóba jövetelükkor jól csak magyarul beszéltek, néhány év multán már ő maguk, nejeik, gyermekeik, segédeik mind igen jól s könnyen, sőt jó szivvel beszélnek németül, némelyek szászul is. A viszony itt megforditva van, mint Pesten és Kolozsváratt. E városokban a német, szász, zsidó apák s anyák gyermekei jó kedvvel tanulják, tökéletesen beszélik a magyar nyelvet és joggal várható, hogy nagy részükből jó magyar honpolgárok s honleányok válnak; itt ellenben a magyar apa és anya ki van téve annak, hogy gyerekestől és segédestől együtt rövid időn elnémetesedjék s fél szászszá legyen; a minek oka a társadalmi szellemen kivül a nevelés, a közoktatás. De erről alább lesz szó.

A politikai viszonyok vizsgálatánál szinte ily eredményekre jutunk. Megmondám fennebb a város és vidék népessége számarányát közvetlen, helyi és megbizható értesülésem alapján. Nem tévedek, ha azt mondom, hogy a magyarok felét teszik a város és vidék fele népességének, a hasonfél rész román; mégis a közigazgatás, tanácskozás, határozatok és jegyzőkönyv nyelve a városban és vidéki gyülésben a német. A magyarok panaszára meg volt egy alkalommal az újabb időben rendelve, hogy a vidéki gyüléseken szerkesztessék a jegyzőkönyv magyarul is, de a szászok visszairtak, hogy ők a magyar nyelvről hozott törvényt rosznak tartják s eltörlését kérik. És nekik a törvénykijátszás sikerült, a rendeletet „ad Acta“ tették.

A közelebbi képviselő-választásnál elébb a kormány beleegyezett a tanfelügyelő felléptetésébe, a kit magyarok és románok sokan pártoltak; később vissza kellett vonul-

nia, új jelölteket tüztek ki, magyarok és románok egyesitett igyekezettel fáradtak, áldoztak, hogy jelöltjük választassék meg, a mi hihetően a két nemzetiség benső rokonulását eredményezte volna. A szászok erőszakosan és törvénytelen eljárással vivták ki jelöltjük megválasztását, oly botrányos játékot üzve a magyarokkal és románokkal, a minek párja nem sok volt az 1872-ki választások botránytelje történetében. Azokat, a kikről tudták, hogy nem szász jelötekre szavaznak — románt, németet, magyart, keresett ürügyek alatt kihagytak a választók közzül — csak magyart 1000-et, — ki hagytak pedig házbirtokosokat, bejegyzett kereskedőket, követelve annak bebizonyitását, hogy házuk 300 frtot megér sat.; ellenben a szászok közzül vagyontalanokat, segédeket, majorosokat és szolgai állapotuakat beirtak, némelyiket kétszer is szavaztatták s hallatlan méltatlanságokat követtek el. A jogaiban megsértett fél küldöttség által panaszolt a választás törvénytelensége ellen a ministeriumnál, értelmes és vagyonnal kitünő négy polgár — két magyar, egy román, egy német kérte az orvoslást — s midőn sérelmeiket előadták, a minister ugy nyilatkozott: „neki sok dolga van, minden apróságos bajt meg nem orvosolhat."

Ennek eredményéül a szász képviselőket a parlament igazolta, Brassó és vidéke 60,000 román és magyar lakossága képviseletlen maradt; a küldöttek Pestről a vereségnek még fokozásával tértek vissza; bizalmuk elveszett a kormányban, a két magyar hű Deák-párti küldöttből ellenzéki lett, a román küldött és párthivei, a kik az activista párthoz tartoztak és kezet fogtak a magyarokkal, látva, hogy a kormány a szászok kedveért még a magyarokat is cserben hagyja, s az ő üldözőiket pártolja, a magyarokkal kötött szövetségtől elhültek, a kormánytól nem várnak semmit, s nem remélhető többé közöttünk bármily fontos közügyben az egyhamar való kézfogás.

És ez nagy fontosságu tény a brassói magyar és román közállapotokra nézve. Mert a kormánynak tudnia kell azt, hogy az ugynevezett activista román mozgalom legelsőben innen indult meg. Az erdély-részi románságnak itt igen tekintélyes értelmisége van, kiknek politikai nézeteit Kolozsváratt, Marosvásárhelyen és Nagy-Szebenben a románok figyelembe veszik s többnyire követik. Sőt ennek a görög nem egyesült egyházra is nagy a befolyása. Ha a kormány a brassóiak sérelmét orvosolja, ennek kifelé is jó hatása leende. Az itteniek elbeszélték volna Romániában élő véreiknek, hogy a magyar kormány őket törvényes ügyökben védte, sérelmöket orvosolta s ez nagy erkölcsi értékü, irányunkban kiengesztelő hatásu lett volna. Igy ez idő szerént a bennünk helyezett bizalom igen meg van ingatva, ezt Brassóban higgadtabb Deák-pártiak igy fogják fel és nyilván beszélik.

A legfőbb — a parlamenti tér — tehát a szászoké lett. De ők a tér-foglalást egy idő óta rendszeresen űzik a társadalmi és politikai élet minden terén, kormányunk azt mégsem látja, mert mindenben kezére látszik dolgozni. Az absolutismus korszakában a Brassóban székelő közhivataloknál több tehetséges buzgó magyar volt alkalmazva, mint most. Most azokat, a kiket a halhatatlan érdemü Eötvös és a korábbi ministerek a Királyföldön kitünőbb állomásokra helyeztettek, valamely hatalom és láthatlan befolyás lassanként mind eltávolitja. Egy magyar tisztviselőt azért tétettek el, hogy egy német nyugtát törvényszegőleg nem liquidált; a másikat, hogy egyik országos képviselőre adóhátralékért végrehajtást vitetett; a tanfelügyelőt azért rendeltették el, mert a magyar érdekeknek barátja s a népoktatási és nyelvi törvénynek bátor védelmezője volt, helyébe szászt rendeltek, Beszterczén és Szász-Régenen kivül egész Királyföldre kiterjedő hatósággal. Ez

a „Provincia Cibiniensis," új vivmánya, és közeledés ahoz, hogy a magyar államban ismét egy új állam — Status in Statu — alakuljon; pedig egy tanfelügyelőtől — minden egyébtől eltekintve — akkora területen, a törvénytől tisztán megrendelt évenkénti negyven évnegyedes gyülés megtartását sem követelni, sem neki azt eszközölni nem lehet . . . Azonban a Királyföldről a magyar tisztviselők egymás után pusztulnak ki. A czél ez s már csaknem el van érve.

De világos ellentállási törekvéseket is constatálhatok.

Báró Eötvös még 1869-ben megrendelte, hogy Brassó város községi iskolát állitson a magyarok és románok által lakott város-részeknek; a város nem teljesitette, huzta, halasztotta a dolgot; Pauler minister megújitotta azt, de ismét csak halasztódott; Trefort minister időhatárt tüzetett ki a szász ispánnal 1000 frt büntetés terhe alatt. Ekkor azt vetették ellene, hogy ők a népnevelési iskolai törvényt nem tartják jónak, s azt eltöröltetni kérik a helyett, hogy szabványát teljesitsék. Valóban szász honfitársaink a magyar alkotmányt őszintén ma sem ismerik el, legalább nem minden viszonyok között. Az ő iskolai törvényök például az általuk ennek előtte jó idővel alkotott „Schulordnung." Ez szabályozza náluk a közoktatást és nevelést, mely megengedi, hogy az ő iróik tankönyveikben Erdélyt ma is „Kronland-"nak irják, tanáraik annak tanitsák, mely megengedi, hogy a szász iskolákban Magyarország története helyett Németországé és Austriáé, Erdélyé helyett a: „Geschichte der Sachsen" és „Roth halála története" tanitassék prózában és versben; „Tageblatt-" jok rendszeres ellenzéket képez minden kormányi intézkedés ellenében, a mi az ő privilegizált független önállóságukat érinti.

Mindezek tények, valamint az a kormánynak ezekkel szemben való kimélő eljárása is . . .

Hátra van még a brassói iskolai állapotokat vennem vizsgálat alá s kimutatnom, hogy a társadalmi és politikai életben mutatkozó ezen jelenségeknek magyarázata mind a szászok exclusiv kiváltságos irányu tanitási és növelési rendszerében van, s hogy a magyar kormány előtt fontosabb teendő alig lehet, mint a közoktatási törvényt közöttük is alkalmazni s a magyar és román népet ifjuságaik önkiképzése végett a törvény álfal megszabott elemi, polgári, reál és felsőbb gymnasiumi iskolák jótéteményében halogatás nélkül részeltetni, hogy az, szász testvérével a közmivelődés terén idővel versenyezhessen. Brassónak erre elég alapja van, öniskoláira bőven költ, juttasson ezeknek is, ezt kivánja a jogegyenlőség és igazság.

II.

A magyarok védtelen állapotának s politikai csekély befolyásuknak oka Brassóban, sőt részben a románokének is a nevelési és oktatási vagyis a közmivelődési intézetek hiányában van. Egy rövid párhuzam bár kit meggyőz erről.

A szászoknak van négy külvárosi elemi fiu és leányiskolájok, egy központi elemi és reáliskolájok, felgymnasiumok, tanitó-képezdéjök, központi külön leányiskolájok, mit 96,000 forinton most épitettek újra, földmivelési iskolájok, mit a város és a szász nemzeti Egyetem alapitott s a kormány is segélyez.

E felett van kereskedelmi iskolájok, mit a kereskedők gremiuma tart fenn, melyben $^1/_3$-dal kissebbségben vannak a magyarok; van ipar-iskolájok. Tehát a mi a szász mindkét nemü ifjuságnak, akár legalsóbb foku népies, akár földmivelési és gazdai, akár ipari és kereskedelmi, végre akár egyházi és felsőbb tudományi kimivelésére, tehetségeik kifejtésére szükséges, minden megvan, minden szakmában mindkét nemü ifjuság tökéletesen kimivelheti magát saját

nemzeti nyelvén, mert ez iskolákban sehol a magyar nyelvet sem tanitásra, sem tanulásra nem használják, csak gymnasiumban tanitják, mint nyelvet, néhány órán.

A románoknak van két külvárosi elemi, egy központi négy osztályu elemi iskolájok, nyolcz osztályu gymnasiumok, kereskedelmi iskolájok, mit az egyház alapitott, egy központi leányiskolájok, mi önkéntes adakozásból újonnan alapitatott s mit Romania segélyez. Látnivaló, hogy a román ifjuság kiképzésére is megvannak a legszükségesebb tan- és nevelő-intézetek; de a magyarságnak egyátalában nincs semmije, a mi kielégitse és megnyugtassa; a mi van is, tehetlensége tanuja, zilált állapotának, árvaságának emlékeztető jele, nyilvános szemrehányás önmaga és a kormány ellen.

Lássuk a magyar nevelő- és tanintézeteket.

A református magyaroknak van egy osztályu elemi iskolájok, fiunak-leánynak együtt egy iskolában, egy énekvezető [Cantor] tanitása alatt; van a lutheránus magyaroknak egy hasonló elemi iskolájok; a romai katholikusoknak két külvárosi elemi iskolájok fiukra-leányokra nézve együtt, két tanitóval, van központi leányiskolájok és központi elemi főiskolájok, mindenikben német a tan-nyelv, van 8 osztályu felgymnasiumok ugyanannyi tanárral, kik közül azonban három nem tud magyarul, két nyelven megy a tanitás, az igazgató — korábban hirlapiró — külföldi rokonszenveiről ismert. Végre van Brassóban magán leánynövelde kettő, melyekben szintén német a tan-nyelv, fiunövelde egy, itt is német a tan-nyelv; de a magyart is mint nyelvet tanitják.

Ki az, a kinek azonnal szemébe nem tünik, sőt a kit elszomoritóan meg nem döbbent a magyarok ezen nyomoruságos állapota? A mig nem volt tudva mindez, csak elmehetett, elnyöghető volt; de így látva a helyzetet, így

ismerve annak nemzetünkre nézve szégyenitő és veszedelmes hatását, felelnek-e érette a kormány vagy az illető autonom testületek? Nem! Ez a baj orvoslásért kiált a magyar kormányhoz átalában, és különösen a nép közmivelődéséért a hazának felelős közoktatási ministeriumhoz.

Első baja a brassói magyaroknak, a mi mindenütt az országban, az a calamitás, hogy aránylag csekély számukat is a három hitvallás három felé osztja. Nincs e — kérdem — ebben a szomoritó tényben egymagára benn a titkon ölő féreg, mely az erők, jó törekvések és közmiveltségi czél egységét lehetlenitvén: a gyarapodást, a nagyobb sikert és nemzeti erőkifejtést is lehetlenné teszi?

Második baj sőt átok a brassói magyarokon a két nyelv, hogy t. i. a magyar lutheránusok és reformátusok magyarul, a katholikusok magyarul és németül tanitnak? Miért nem rokonulnak? Miért nem mondják ki tan-nyelvül az állam nyelvét, a mely által az ifjuság tökéletesebb kiképeztetése s egyszersmind a haza erősödése eszközöltetnék? Anyai nyelvét kiki amugy is megtanulhatja. Egyszerre két nyelven fejteni ki azon egy elmét, két nyelv szellemét csepegtetni azon egy lélekbe, nem okszerü s nem czélra vivő. Ily intézetekből soha kellő alapos és öszhangzatosan kiképzett, határozott jellemü ifjak nem kerülnek ki, sőt a tapasztalás szerént az ilyenekből válnak a polgári életben azok az amphibialis lények, a kiknek nincs határozott elvök, nincs mély meggyőződésök, s életirányukat nem biztos elvek és komoly gondolkodásmód, hanem szeszélyeik, érdek s a politikai és társadalmi külbefolyások hullámzásai határozzák meg.

Harmadik szerencsétlenség az, hogy tanintézeteikben nincs meg a mostani idők által igényelt rendszeresség, a tantárgyak közt az öszhangzás, egy másból folyó természetes sor-rend, nincs elválasztva a két nemü ifjuság, nincsenek alant szakképzett tanitóik, taneszközeik, kellő helyi-

ségök, fent nincsenek tősgyökeres magyar szellemben nevelt s külföldön képeztetett tanáraik stb. stb. Ezek az általános hiányok.

Ha pedig részleteiben biráljuk meg az oktatás és nevelés ügyét, nincs meg a jól berendezett felsőbb népiskola, polgári iskola, gazdasági, reál-, ipar- és kereskedelmi magyar iskola, nincs meg azon felsőbb gymnasium, hol a magyar ifjuság tiszta magyar szellemü felsőbb kiképeztetésben részesülhessen, következőleg a tudományszomjas ifju elhagyva a mi nyomoruságos és primitiv tanintézetünket, átmegy a románokéba vagy szászokéba, s ott nyervén oktatást, egészen más szellemet sziv be, más irányt vesz lelke; a mi cosmopolitának ugyan mind egy, de a mi nemzeti létszámunk és tudományi sulyunk gyarapodásának nagy hátrányára van.

Ez így nem maradhat. Itt gyökeres reformra van szükség, a magyar államérdekeket kormányi ápolás alá kell venni halogatás nélkül, a szükséges nevelő- és tanintézeteket részint rendezni, részint újakat kell állitni okvetlenül. Miként és mily egymásután szerént legyen e munka az ottani specialis viszonyok, a szükség és erő mértéke szerént vezetve? amaz intézetek melyikét s mily módon kell és lehet életbe léptetni? hogy és mely pontig birhatók egyesülésre a felekezetek egymás között és arra, hogy a kormánynyal a magasb állami és közmivelődési czél elérésére kezet fogjanak? mind ezekre nézve a terv-adás, a további eszmecsere eredményei szerént, kormányi szakférfiak és a felekezetek illetőségi körébe tartozik . . . Én oda nem megyek, csak a magas kormányt e tárgyban megfontolt de határozott fellépésre s magasb állampolitikai intézkedés halasztathatlanságára kivánom hathatósan fölkérni.

Van még e tárgynak egy oldala, mit fennebbi igéretemhez képest kissé bővebben kell kifejtenem — a brassói

és brassóvidéki magyar elem szám-aránya. Én mintegy 24—26,000-re tettem e számot, s még hozzáteszem, hogy Brassóban csak az — évenként változó — magyar férfi és nőcselédek, valamint iparos- és kereskedő inasok és segédek száma föl megy 2000re, a szekereseké 200-ra, a minek 5%-ka idővel itt marad. Ezek a magyarság terjedésének hathatós eszközlői, a brassói magyarok szaporodásának természetes forrása; mert a székely béres, szolgáló, szekeres és mesterinas csak magyarul tud, vele tehát csak e nyelven lehet beszélnie mindenkinek, a kivel őt ezen helyzete érintkezésbe hozza. A kis szász gyerek gyakran elébb megtanul magyarul a vele játszó cselédtől, s az őt szoptató magyar dajkától, mint szászul anyjától s németül az iskolában; még a mesterné asszony is magyarul beszél székely inasával vagy a kereskedőné jól meg termett segédével; nem egyszer a leggyöngédebb viszony fejlődik ki ur és cseléd között, s a székely szakácsnéból szász polgarnő, az iparos és kereskedő segédből polgár és házi ur lesz. De az csak a székely köznépre illik, melyben a nemzeti szellem és jellemerő oly pregnans alakban fejlődik ki, hogy nem egy könnyen germanisálható.

Ott vannak az erős népességü Hétfalu csángó magyarjai és a barczasági magyarság. Ennek kimivelődhetéséről sietően gondoskodnunk kell. Szolgai állapotban tartani őket többé nem lehet; 1848 megnyitotta szemeiket, emberi jogaikat, magyar önérzetöket vissza nyerték, polgári jogosultságuk világos és élénk tudatával birnak: sem Brassó senatorai, sem a vidéki gyülés, sem semmi földi hatalom bennök többé el nem fojtja e vágyakat és érzéket. Ők soká voltak a jog ellenére szolgaságban, szabadokká lettek s miveltség által kell azoknak maradni. A csángóknak már meg vannak legszükségesebb iskolái, a miket a kormány tovább fog fejleszthetni; a tanfelügyelőnek ezeket elhanyagolni nem szabad, s ha teszi, ott vannak e nép derék pap-

jai, tegyék meg a kellő figyelmeztetést ott, a hol kell. A felébredt tudásvágy, az elért eredmények, a nép mivelődésének szükségérzete kényszeritendik a tanfelügyelőt, hogy a kormányt felsőbb népiskolák, polgári és gazdasági iskola állitására kérje. Székely-Udvarhelyen van kelet felé az utolsó magyar polgári iskola, attól, Brassóig 200,000-et tevő székely nép ifjusága lakik. Nem lenne-e vétek, hogy e roppant terület népének a kor szelleme és országunk szüksége által leginkább indicált reál irányu, tehát ipari, gazdasági és kereskedelmi teljes kiképeztésére egyetlen egy magyar állami intézet se legyen? Ez valóban vétek lenne. Ha a székely képviselők a mondottakat fontolóra veszik, ők maguk fogják ezt a maga idejében sürgetni. S ez csodás lendületet adand idővel a közmivelődésnek, a népszellem ez iskolák által kifejlődik, s egy erős, tömör, mivelt magyar néposztály álland őrt Brassó alatt és mellett a magyar állam érdekeiért.

Azt hiszem, hogy ezek elegendő indokok annak kimutatására, hogy itt a kormánynak teendői vannak, hogy e vidéken a magyar nép és polgárság oktatás- és nevelésügyét erélyesen fel kell karolni s e végre czélszerü iskolákat állitni, a létezőket újból rendezni és a törvény kivánalmának meg felelőkké tenni. Ha a Brassóban élő sok jóravaló székely és a hétfalusi csángók kézügyben találják Brassóban és vidékén a lelki tehetségeik s kéziparbeli ügyességök kifejtésére szükséges magyar oktató- és nevelő-intézeteket, egy tekintélyes szám fog kikerülni belőlük, a ki irni, olvasni tanul meg, s hasznosabbá lesz magának és urának; sok értelmes iparossá, kereskedővé fejlődik, miben az ország ipari és kereskedelmi érdekei nyernek; mások felsőbb tudományokra kapnak kedvet, s az ilyenekből teljesen kiképzett emberek, buzgó nemzeti érzésü polgárok állnak elé, kik városuknak s a honnak diszére, javára fognak válni; mig ellenkező esetben, ha neveltetésökről a kormány és illető

felekezetek korszerüleg nem gondoskodnak, a mint eddig történt, az ide letelepedő kivált nem tiszta székelyek, maguk a társadalmi életben, gyermekeik a nem magyar iskolákban elnémetesednek, elolâhosodnak. Brassó jó élő-hely, a székely itt örömest megtelepedik .... Kitudja, czélszerü oktatási és nevelési magyar intézetek befolyása alatt egy félszázad folytán nem egészen más lenne e itt a dolgok folyása, a népek és társadalom ábrázatja?

A brassói magyarság újabb időben sokat tett önfentartására s ereje kifejtésére: hirlapot alapitott s azt nagy áldozattal tartja fenn, társalgó kört [Casino] létesitett 5 frtos évi részvények alapján, 240—250 tagja, 15 hirlapja, 700—800 kötetből álló könyvtára, s a főtéren igen szép helyisége van; közelebbről iparos olvasó-kört is alapitottak, hol ez osztály olvasással, eszmecseréléssel, s nemes társalgással tölti munkától üres idejét. Öröm látni mindkét körben azt a sok értelmes, hü érzésü magyar embert ebben a szász-német városban! Ők a magukét meg teszik; a kormányon a sor, hogy megerősödésökre, polgártársaik és a nép fiainak és leányainak korszerü nevelésére a szükséges gyámolitást szintén megadja.

Ezen álláspontról itélve meg azon kormányi tényt, mely Brassót és Barczaságot nevelési és oktatási tekintetben a Királyföldhöz csatolta s magyar helyett szász tanfelügyelő alá helyezte, — ugy hiszem — sajnálkoznunk kell, s a magy. kir. vallás- és közoktatásügyi ministernek nem ajánlható eléggé, hogy ennek a magyar és román közmivelődési ügyre netaláni káros hatása eltávoztatására éber szemmel őrködjék. Ezt a magyar és román közmivelődési érdekek egyaránt követelik — a mint ez a következőkből még inkább kitünik. *)

*) Ezen I.—II. szám alatti czikkek megjelentek a „Hon“ 1875-ik évi 154—156. számaiban.

III.

Brassó vidékének a királyföldi tanfelügyelőséghez csatolása — a személyi kérdést mellőzve — tévedést foglal magában, a magyar állameszme, közszabadság s jogegyenlőség és a magyar s román érdekek szempontjából. Vegyük csak megfontolás alá.

A magyar államiság eszméjét egyenesen megtámadja, térfoglalását gátolja, jövendőjét alá ássa minden szétdarabolási irányzat, minden területi politika, az államban államot alkotni képes minden intézmény.

A királyföldi szász tanfelügyelőség ilyen.

Az oktatás- és nevelésügy nem csak faji és nemzetiségi, nem vallási, hanem egyszersmind állami ügy; a népfajok és nemzetiségek érdekei öntudatos és egészséges kormányzat mellett csak az állami érdekek határain belől érvényesithetők; párhuzamos fejlődési jog megilleti őket, de nem amazok fölé emelkedés. Fejlődniök kell, erre joguk van, ezt az államnak gátolni nem szabad, sőt előmozditni kell, de nem a maga rovására. Az állam megkivánhatja, meg kell kivánnia, hogy minden polgára szivben rokonszenvezzen vele és intézményeivel, hogy az állami alkotmánynak őszinte barátai és védői legyenek, ez pedig csak ugy érhető el, ha kiképeztetésök a közjóra irányzott, állampolgárias szellemü lesz, ha mindnyáját ragaszkodás és hűségérzelem hatja át, a mi békében az ország szellemi erejét emeli, s mire veszély idején bizvást támaszkodni lehet. Egy királyföldi szász tanfelügyelőség pedig ezekkel — az eddigi tapasztalatok után itélve — ellentétben áll. Meglehet, hogy az illető magas állami szempontból fogja fel hivatását, s kormányi kineveztetését nem compromittálja. De tény az, hogy a magyarság aggódik e miatt s a románság nem örvend fölötte. Ennyit az elsőről.

A közszabadságot és jogegyenlőséget is sérti ez; mert újból a szászságnak ad fölényt, pedig e föld a szászokkal együtt románok és magyarok lakföldje és hazája is. Ma is van itt a szász miveltség mellett tekintélyes román és nem megvetendő magyar miveltség. De ha nem lenne is, teremteni kellene; ápolni kell a jogérzetet, a szabadság szeretetét, a magasbra törekvés ösztönét minden jóravaló népben, melynek lelki tehetségei mellett száma is megvan. A magyar királyra és kormányára nézve nem lehet hizelgő, ha az ország bármely részében csak germán miveltséget lát. Pedig itt némelyeknél az a czél. A magyar és román elem fejlődését a szász kizáró önkormányzat teszi lehetetlenné, életerejét a szász különállás vasgyürüje szoritja szinte halálra. Ez mondani-valóm a másodikról.

A magyar és román nemzetiséget tekintve, még eltévesztettebb a lépés. Brassóban a viszonyokat már feljebb ismertettem. A vidéken levő románokat és magyarokat, az ugynevezett Hétfalu lakosit pedig az egykori kényszeritett urbéri alárendeltségi viszony következményei sujtják mai napig. Brassó paraszt jobbágyok s nem egyenjogu honpolgárokként bánik velök: kiküldött szász tisztviselő kormányozza, erdőbirtokaikat kérdésessé tették, legelési jogaikban megszoritották, földesuri regale-jogukat gyakorolnak közöttük olykor teljesen kizáró módon, s mindezek iránt egy század óta koronként meg-megújuló elkeseredett per foly közöttük, az országgyülés nem veszi fel az ügyet. A szász, magyar és román érdek kiegyenlithetlen antagonismusban — hogy ugy mondjam — farkas-szemet néznek egymással.

És most a polgári és politikai tekintetben való ezen alárendeltség mellett oktatási és nevelési tekintetben is a szászok alá rendelik a magyarságot és románokat. Utóbbit is lehet félteni; de a magyarság éppen szomoru

állapotra jut, pedig ápolást érdemelne s fejlődésre volna képes és érdemes.

Én nem vagyok ellene a szász miveltségnek, sőt azt hazánkra nézve nyereségnek tartom. Legyen az erős, terjedjen, de a maga természetes életkörében — önmagok között. A szász népnek még sokat kell fejlődnie. A közmivelődés éltető sugarainak át- meg áthatnia kell e jóravaló faj zömét. De azt sem akarom, hogy a román azon fokán maradjon a miveltségnek, a melyen ma áll; kivált pedig ott, a hol központjai vannak, őszintén ohajtom lehető nagymérvü intensiv fejlődésöket, mert a miveltség terjedésétől várom az érdekek differentiája kiegyenlitését, egykori testvériesülésünket. Ha a románok a magyar állam érdekeinek meghozzák a helyzetnél fogva és a törvényekben indokolva levő áldozatot, én tőlük nem tartok, fejlődésöknek útjába akadályt gördítetni nem kivánok. Legyen minél virágzóbb irodalmuk s minél életrevalóbb nemzeti miveltségök.

S ha e két nemzetiségre nézve e felfogás correct, vajjon nem méltán várható meg a magyar érdekeknek el nem hanyagolása, nem mellőzése sőt illő pártolása is ott, hol magyarok vannak? Magyarországtól az államiság jogát többé senki bennszülött el nem vitathatja. 1848—1849 elég oktató tanuságot adott arra nézve szász és román testvéreinknek, s még többet a rá következett, anyagilag kiszivó, szellemileg és kivált alkotmányos tekintetben megrontó tiz évi absolutismus. Hogy az államalkotó nemzet tagjai, bármely szögletébe helyezte őket a sors, vagy bárminő politikai kapcsolatba és társadalmi viszonyok közé sodorták az államviszonyok, jogmegszoritást szenvedjenek, hogy fiaik és leányaik teljes kiképeztetését az állam ne mozditsa elő, s hogy azok szellemi érdeke mostoha kezek gondviselésére bizatván: épen e nemzetiség ne legyen képes a többivel a közmiveltség pályáján a versenyt kiállani, s

annál fogva annak áldásait épen az ne élvezze, — én ezt kivánatosnak nem, s a ki ilyet tesz, vagy tétetni enged, holott eltávolithatná, az állam és nemzetünk irányában egyiránt vétkesnek — tartom.

Brassóban és vidékén, az ugynevezett Barczaságon és kivált a csángók közt örvendetes fejlődésnek indult a magyar népszellem, öntudata élénkebb, régi alárendeltségi viszonyából kibontakozni, s legalább fiait és unokáit, akár mint a Királyföld, akár mint a szomszéd Felső-Fejérvármegye vagy Háromszék szabad polgárait és birtokosait egyenlő joguaknak látni — vágyik. Ez aspiratio benne meg van, minek kielégitésére iskola és miveltség kell.

Nem hiszem, hogy valódi államférfi akár a magyar, akár a román elem absorptioját Brassóban lehetségesnek és jónak lássa; biztositni kell hát párhuzamos fejlődését. A vegyes nemzetiségek együttlakása tény. Ezt el kell fogadnunk. Ezt ignorálni, egyiket vagy másikat kitelepitni, vagy akaraton kivül beolvasztatni engedni rosz politika lenne. A románok számi gyarapodása a vidékből és Oláhországból, alkotmányunk áldása és a kereskedés hasznainak kecsegtető befolyása által folytonos lesz, ez kétség felett áll. A székelyeké Háromszékről s a külső székelység közül is szintoly bizonyos ; mert ők honjukban tulon-tul sokan vannak, nekik rajokat kell időről-időre kibocsátni, hogy az anya-kas népét eltarthassa. Közülök százanként mennek Brassóba évről-évre s idővel igen sokan megtelepednek. Nem lehet, nem szabad őket védelem nélkül hagyni, érdekeiket, mivelődésöket biztositni kell.

Most Brassóban egyátalában nincs biztositva.

A vidéki viszonyok valamivel kedvezőbbek, de ezek sem kielégitők. Van ott tiz csángó magyar és részben román népességü falu, kilenczben van községi magyar iskola államsegélylyel ellátva, egyben felső népiskola mű-

faragással, egyéb nincs. Az itt végzett ifjak Brassóba kénytelenek vonulni felsőbb kiképeztetésök végett, hol a német tan-nyelv átalakitó befolyását azonnal érezteti velök, kevesen Székely-Udvarhelyre mennek, gyakran a szegénység mindkét helyről visszatartja, elmecsevésznek nemzetünk, a hon és mivelődésünk nagy kárára!

Kell-e ennél több, hogy az olvasó és a kormány maga is átlássa brassói és brassóvidéki magyarságunk és a románok mivelődési érdekeinek nem kielégitő-voltát?

Ébredjen föl a kormány s cselekedjék. A szászok önzésének határt kell szabni. Ők magyart, románt, németet jött-ment idegennek, a szász nép természetes ellenségének tartanak a Királyföldön, magukat tekintik ama föld javai, jogai, még levegője egyedül illetékes birtokosainak is!

Miként fog új tisztében eljárni az új tanfelügyelő, előre nem tudható; de az gyanitható, hogy ugy mint előde nem járand el azért, mert roppant távol lakik Nagy-Szebenben, rokonszenvei nemzetéhez vonják, a fennforgó érdekek antagonismusát kiegyenlitni ha akarná is, honfitársai belenyugvását aligha megnyerné.

Nem tudom, van-e útasitása a tanfelügyelőknek; de én útasittatni ohajtanám rendeletileg a barczaságit, hogy a hivatali előde által a csángó falukban megkezdett oktatási és népnevelési intézeteket figyelemmel kisérje, azoknak fokozatos fejlődésére a kormánynál, a magyar és román közmivelődési érdekek biztositására benn Brassó városban a szükséges új intézetek javaslatba hozása által a kellő lépéseket tegye meg, s azok életbeléptetését eszközölje. A magyar királynak és államnak mindenik népe egyiránt szükséges, mindenik egyformán viseli a közterheket, tehát a közmivelődés eszközeihez egyformán jogosult. Közössé tenni a tudást szásznak, magyarnak és románnak czélszerü iskolák által az állam feladata. Ne

csináljunk kiváltságot a mivelődésből. Tegyük hazánk összes népeit miveltekké, hogy a szabadsággal élni tudjanak, s a tudomány és miveltség közös érdekei által egymás iránt rokonszenvre s testvérises érzületre birassanak *).

NEGYEDIK RÉSZ.

A királyföldi urbériségek és politikai rendezés.

[Két történelmi czikk.]

Junius 16-án a képviselő-házban az igazságügyminister a brassóvidéki egyik képviselő interpellatiojára ugy nyilatkozott: „hogy a Szelistye- és Talmács-, valamint Törtsvár-területi közbirtokokat illető törvény készen van s az őszi törvényhozási időszakon napirendre kerül.“

A „Hermanstädter Zeitung“ junius 18-ki száma vezérczikkirója, erre mindjárt 48 órai időköz után ama törvényczikkről azt mondja, hogy az mást nem foglalhat magában: „mint annak törvényes elismertetését, hogy a szóban forgó talmács- és törtsvár-területi urbériségek nem kivételes természetüek, a mint azt korábban rájok octroyálták, hanem olyak, mint a más nemesiek.“ Ennyiből álló törvényhez csak nehány szónyi fogalmazvány kell, ezért nincs miért őszig várni.

Különös, hogy a magyar hirlapirodalom, sőt tán a képviselők sem tudnak erről még ma semmit, s a szebeni czikkiró a törvény alapelvét s tartalma kiterjedé-

*) Ezen III-dik czikk megjelent a „Magyar Polgár“ 1875. évi 134—135. számában.

sét is tudja. Az igaz, meg kell azt adnunk szász, hazánkfiainak, hogy élelmes, okos, érdekeit „per fas et nefas“ védni tudó nép. Mikó Ferencz XVII-ik századi krónista és államférfi azt irja Süveg Albert szász királybiróról, hogy hét németnek a lelke bujt bele. Szász barátink örökölték e természetet.

De hát hogy tudhatják meg Szebenben a minister irodájában szülemlőfélben levő törvény tervét? A Kárpátokon belől, a Kalenbergig, a Spree-ig és Rajnáig, sőt az Atlantikumon tul is kiágazó szász összetartás és szellemi közlekedés bűvös villanysodronya által. Azonban nekem az ellen nincs szavam, hogy a szász utána lát dolgának; az ellen sincs, hogy a mi a pesti ministeri irodákban történik, amott benn a pesti hirlapiróknál hamarább tudják. Csak arra vagyok kiváncsi: vajjon eszes ministerünk csakugyan épen közvetlenül érdekelt egyénre bizta volna ezt a fontos ügyet, nem lett volna neki székely vagy magyarországi szakértő embere? És arra: vajjon a jelzett alakban és alapelven nyugvó megoldás van-e megállapitva?

Nem hihetem s kételyem ime indokolom.

Szásznak adni e tárgyat, erkölcsi lehetlenség. Önügyében senki biró nem lehet — ez örök jogi axioma; valamint örök gyarlósága az emberi természetnek a maga java és érdekei iránti elfogultság. Két perlő fél bizonyitékait olyan, a ki egyik irányában érdekelve van, szükségképen és kétségbehozhatlanul az ő fele javára itéli meg, még ha különben oly igazságszerető is. De románnal és magyarral szemben a szász Aristides lenni nem fog soha. Ha a minister ezt tette, tévedett, s e tévedésének lehetett eredménye a jelzett törvényjavaslat. De a baj még gyógyitható.

Épen ezért óvakodnia kell a ministernek, nehogy a szászok lépvesszőjére vitesse magát; azon a ponton áll ő,

hogy Szebenben népszerüvé váljék a magyar államjog, a román és székely nép örök kárával s a magyar nemzet igazságérzetében való bizalom koczkáztatásával. Már is dicsérni kezdik a szász lapok; ez azon arányban fog növekedni, a mint ő nekik mások rovására kedvezéseket tesz; igy tettek ők Rajner ministerrel is; de higyje el, hogy a királyföldi románok és magyarok fájó lélekkel fognak elfordulni tőle s átok közt emlékeznek a névre, melynek viselője, daczára mély eszének s tiszta hazaszeretetének, egy másfél százados vérző sebet nem meggyógyitott, de a következő nemzedéknek szivébe is ölő méregként átültetett. Higyje el a minister, hogy a szász nép irányadói, a kik Deákot nem kimélve, Wenkheimot és Horváth Boldizsárt gyalázva, sőt gróf Andrásyt is kissebbitve, sárba rántottak immár minden magyar nagyságot, minden új intézményt, sőt a hazát is, bármely — az ő kivételes állásukat védő — hatalomnak készek zsákmányul dobni, azok a mostani igazságügyministert is csak az igazságtalan, közjó- és államellenes törvény megalkotásaig fogják dicsőitni, s körülötte hizelegni, akkor pedig, vagy ha csak egyetlen pontban szeszélyök szerént nem határoz, még az előtt, őt is gyalázattal fogják illetni. Mert ők önző nép, s igazságnak csak azt tartják, a mi nekik jó, a mit ők czirkalmaznak körül.

Nyilván teszem e kérdést, az ország hallatára: kit becsült, kinek érdemét ismerte el valaha a szász önzés a magyarok közül, ha az ő érdekeik, sőt csak nézeteik ellen is szólott s kivált hatályosan s határozottan cselekedett? Sőt durván goromba, sokszor egészen neveletlen emberhez illő módon támad meg és gyaláz le egyéneket, sajtót, pártokat, ministert, kormányt, parlamentet, ha az ő intentioik, tüskéik és kiváltságos helyzet-követeléseik ellen mert szólni és tenni.

Nehogy az igazságügyminister ez igen nagy horderejü kérdésben egyoldalu informatio után határozzon, hanem

mint elismert jogi tekintély, anteactáztassa, szereltesse föl azt nyomósan, bizza a kidolgozást egy nem érdekelt tehetséges egyénre, azután nézzen át nagyjában mindent ő is, és ugy adjon a parlament elé ahhoz és hozzá méltó munkálatot s törvény-tervet. Ez a legelső derekas erdélyi ügy, a melynek miképen elhatározásától függ az erdélyiek reménye s rokonszenve a jövő tekintetében. Itt a magyar állam és parlament egész tekintélye van kérdésben. Könnyü, elhirtelenkedett határozás a királyföldi összes ügyek czélszerü megoldását compromitálhatja.

A magyarban — kivált az aristocratiában — van egy kis indolentia, némi fensőbbségi önérzettel párosulva, a minél fogva ő a kissebb népfajokat nem méltányolja eléggé, azok ügyeivel nem bajlódik szivesen, sőt olykor önnemzete ügyeit is más kissebb ranguakkal intézteti el, ő adván hozzá neve firmáját. Ez — nem tagadhatni — eredendő büne volt az erdélyi aristocratiának is, azóta, hogy az osztrákházból voltak uralkodói; mert a nemzeti fejedelmek alatt másképen volt. A törvényhozás ezen aristocratia kezében levén: a parányi szász nép intézményeit, annak nyelvét, magánjogát, germán intézményeit és az ég csillagaihoz hasonló számu kiváltságait soha sem tanulmányozta, viszonyai ismerésébe belehatolni nem igyekezett, hanem hagyta őket cselekedni tetszésök szerént; ők maguk magyarázták a maguk jogaikat, irták le állapotaikat, készitettek előterjesztéseket, szabály- és végzés-tervezeteket. A magyarok elhallgatták, életbelépni engedték, legfeljebb mikor valamiben igen messze mentek, rájok förmedtek, vagy bizonyos nagyuri geniálitással rendre útasitva elhallgattaták; de a legvitásabb s legországérdeklőbb kérdésben is mélyen ható tanulmányt nem tettek a dolgok érdemében; ha egy-két támadás czélhoz nem vitt, őket meggyőzni és a magyar államérdekek postulatumait, főként az uralkodó-házra való

tekintetből férfiasan érvényesitni nem kivánták. A szász ellenben, a mint a tudományban szőrszálhasogató: megolvassa a pók lábait, ellesi párosodását, hallja, hogyan nő a fü s a magyarok physikai lényének és miveltségének hányadrésze eredeti és hányadrésze germán — számokban, sőt ha kell, mint a vért, uncziákban mutatja ki: ugy jogai, sőt követelései, és bitorlásai védelmében is szivós kitartásu, levéltárai minden foncsikáit ismeri, az okleveleket töredékesen s ugy adja, a hogy az neki használ, thrón-követelők vagy az országra annak közjoga ellen magukat ráerőszakolt uralkodók dicsérő szavait százszor is fölidézik maguk mellett, előbb kérnek és hizelegnek, azután követelnek, majd fenyegetnek s utoljára conspirálni sőt föllázadni is készek; szóval: álláspontjukat szép módon vagy erőszakkal körömszakadtig védik. A szász tulságosan kiterjedt autonomia és municipalitas, a magyar ezen „laissez faire"-jellemnek s a szász kitartó praetensiv és erőszakos természetnek köszöni nagy mértékben lételét.

Csak igy történhetett az, hogy a magyarok földéhez tartozó Fejérvármegyéből kiszakasztatták a Talmács- és Lotovárhoz tartozó királyi vártartományi természetü Talmács- és Szelistyeszéket, azt a polgárjogu s jellegü Szebenszékhez és Királyföldhöz csatoltatták, s mégis az azokban lakó románok vármegyei paraszt oláhoknak hagyattak meg. Kapták őket terühvel, föltételesen, nem teljesitik egyiket sem, s mégis ők — a polgár nép — földesur és szabad parancsoló saját polgártársai fölött.

Igy történt, hogy Brassó város megszerzi Törtsvárát, föltételesen, kötelezettségekkel, a hozzá tartozó falvakkal; elszakasztják ezeket is Fejérvármegyétől, a Királyföld kötelékébe vétetik föl, de ennek terhei hordozására csak, jogai nélkül, a polgári város nemes földesur lesz s paraszt jobbágyként uralkodik 11 székely és román népü falun, kik azelőtt

várszolgák voltak, most is a polgári jogu Királyföldhez vannak csatolva a nélkül, hogy nekik szabad földük s joguk lenne, és hogy uraik a föltételeket és kötelezettségeket szinte egy évszázad óta teljesitették volna.

1700-tól kezdve részben vagy egészben hatszor iratott össze az ország, 1768-ban „taxalistáknak“ irattak a boldogtalan vártartományi községek, 1769-ben a „Bizonyos Punctumok“, 1786-ban a II. József-féle összeirás, valamint az 1819—20-ki magyar és szász regiusok által végbevitt összeirások jobbágyokká degradálták őket. Nem volt védelmezőjük, nem tudták, mi eredménye lesz vallomásaiknak. A mint magukat észrevették, 1776ban azonnal panaszt emeltek mind Brassó, mind a hét birák ellen; nyomozások, határozatok, kir. leiratok keletkeztek s mai napig fennállanak a keresetek. A kir. kormányszék levéltárában százakra megy e tárgyban az ügyiratok száma. De a panaszok valódi tárgya sem volt még oknyomozólag megállapitva soha.

1771-től 1848-ig maga a fiskus is több izben politikai keresetet vagy pert folytatott Brassó és a Talmácsot és Szelistyét biró hét birák ellen, követelve, hogy vagy teljesitsék ama birtokokhoz kötött föltételeket, vagy az emlitett várakhoz tartozó székely és román községek dézmáit s más tartozásaikat fizessék a királynak, a kinek földjén laknak. Meg is volt nyerve mind a barczasági dézma-per, mind a hét birák ellen folyó perek közül kettő, de az 1852-ki elévülési patens által a magyar korona és fiskus ezen jogait örökre megsemmisitették, pedig a koronának esküvel kötelezett ügyésze volt Trausch József szász tudós és jogász.

Az 1846—47-ki erdélyi országgyülés külön intézkedést kivánt tenni ez urbériségekről épen a szászok kivánságára. Ha ezek olyanok, mint a vármegyeiek, miért kellett amazoktól elválasztani?

Az 1854-ki patens szintén nem intézkedett ezekről,

holott a vármegyeiekről igen. Avagy nem különbségek létezését föltételezi az is?

A székely örökségek ügyét külön törvény határozta el azért, mert bár idő folytán jobbágy települt a földre, de ennek természete nem jobbágyi volt. Vajjon az olyan emberek által lakott föld, a kik várkatonák voltak, maguk a vármegyei paraszt jobbágyság kötelékéből kivétettek s a polgárilag egyenjogu Királyföldbe kebeleztettek; a kikre 50—60 év mulva kényszerü egyezések által rovatott taksa, öntudatlanul, sőt tiltakozásaik ellenére a jobbágyi czím, vajjon nem különbözik-e ezen földek urbérisége a vármegyeitől? A Királyföld egészen a fiskusé, a királyé, diplomatikus neve „Fundus Regius", itt csak szabad polgárok lehetnek, ur és nemes, jobbágy és szolga, jog szerint nem . . . A faluk neve „Villa regalis". Itt a vármegye tisztei nem czirkálhattak, törvényt nem tehettek, a nemesség birtokot nem vehetett. Ha a vármegyékről ide befutott ember itt megvonulhatott, a nemességnek bizonyos időn tul visszakövetelni nem volt joga; ellenben a Királyföldről elszökötteket vissza lehetett hozatni. Tehát különbségnek kellett lenni a vármegyei és Királyföld között, s más állapotuak voltak a vármegyei jobbágyok és mások a Királyföldhöz csatolt várszolgák. Ha vármegyei természetüek maradtak ők és földjük, akkor nekik semmi tulajdonuk, de tartozmányaik egy részeért s nevezetesen dézmáikért a hét birák és Brassó fizetéskötelesek a koronának egy század óta; ha pedig királyi, polgári természetü a földjük és maguk, akkor joguknak s birtokuknak kell lenni most s kellett lenni egy század óta is, mint volt azelőtt. Mert hogy vármegyei és királyföldi is legyen e boldogtalan nép egyszerre, hogy birja mindkettőből a roszat — ez politikának igen embertelen, gunynak igen alávaló! E felfogás, ha Törtsvár falvaira minden kételyt kizárólag nem is, Talmácsra és Szelistyére tökéletesen illik.

Az erdélyi törvényhozás és az 1854-beli patens-készitő bizottság dologelhalasztása, az itt fenforgó nagy érdekek látszó ellentétessége, egyfelől a szászoknak jogaik védelmében való szenvedélyes mohósága, másfelől a leigázott magyar és román nép ezreinek a törvényhozásba helyezett bizalma, igen fontos politikai és államérdekek, végre a törvényhozásnak e tárgyban létező határozása kötelességévé teszi az igazságügyministernek, hogy a királyföldi urbériségek tárgyában minden tekintetben alapos munkálatot és a kérdést igazságosan megoldó törvénytervet terjeszszen a parlament elé.

És már most kivánatos lenne tudnunk: minő positiv alapon vagy information épül a kilátásban levő ministeri előterjesztés és törvényjavaslat? A brassóiak és a hét birák iratain és nyomtatott röpirataikon? meg a hétfalusi székelyek és talmács-szelistyei románok által azokra tett észrevételeken és amazok védiratain? Ezt tenni, ily nagy ügyet, ily egyoldalu, birálatlan, diplomatikai, történeti és törvényességi tekintetben meg nem állapitott hitelességü védő- és elleniratok alapján dönteni el — igazságügyünk és parlamentünk egyforma compromissioja lenne. Ha ez lehetséges, akkor a parlamentáris kormányzási rendszer előttem e tekintetben kissebb becscsel bir, mint a collegiális. Nézze meg bárki ezen és a mult századi levéltárakat: lát-e csak egy fontos birtokjogi ügyet akár politikai, akár törvényes, akár országgyülési úton elintézettnek az eredeti iratok birása, megbirálása s hitelessége megállapitása nélkül? Nem.

De ez csak egyik ellenészrevételem a bizonyitékok érdemét illetőleg. Hasonló azok teljességére vonatkozó fölfogásom is. Kisebb jobbágyi birtokügyekben, földbirtokrendezéseknél is a biróságok és politikai hatóságok hivatalból kerestetnek adatokat s egészitik ki a felek hiányos fölszereléseit. Kérdem már most: Vajjon a talmács- és törcsvár-

területi panaszlók, 40—50,000 szegény, a kiknek lehetett irásai egy század ótai perfolytatásuk alatt különböző kezeken és hatóságoknál rekedtek, s a kiknek Brassó és Szeben levéltáraiból nyerendő maguk mellett szóló irásokra még gondolniok sem lehet, hogyan bizonyitsák be jogaikat? Lehetséges-e ez? S ha nem, annyi igazságot ad nekik a minister, a mennyire adataik alapot nyujtanak? Igy ez igazság igen hajszálon függ. Feltehető-e, hogy Brassó és Szeben valami maga ellen valót védiratába fölvett volna? az a nemzet, mely királyi oklevelekben nem átalja a „vallibus“ helyett valachis-t corrigálni vagy corrigáltatni, csakhogy az oláhot árunak, objectumnak bizonyithassa be.

Föl voltak-e kérve s tanulmányozva a különböző időkbeli erdélyi urbéri s más tájékozást nyujtó összeirások? a kir. kormányszék és erdélyi udvari cancellaria levéltárában levő politikai tárgyalások, esketések, felsőbb határozások? az 1650-től 1848-ig folyt productionális perekbeli jegyzőkönyvek, ügyvédi felelkezések, legfelsőbb itéletek?

Fölkérettek-e az erdélyi fiskális levéltárból az ottlevő ide tartozó okiratok és összeirások? továbbá azon periratok, melyeket a kir. közügyigazgatók, mint ama faluk assistensei, a királyföldi románok polgári állása érdekében 1770-től kezdve 1848-ig dolgoztak s a melyek azon levéltárban őriztetnek?

Fölkérette-e, megvizsgáltatta-e a minister Brassó város és a hét birák okleveleit és bizonyitékait eredetijeikben? Végére járatott-e a kir. kormányszéki, edélyi udvari cancellária i és kivált erdélyi fiscális levéltárakban levő adatokból, vagy kivánt-e bizonyitást arról egyenesen az illető felektől, hogy Brassó város és a hét birák teljesitették-e mai napig megszakadás nélkül s mindenekben azon kötelezettségeket, melyek mellett a nevezett vártartozmányokat kapták?

E nélkül ez ügyet czélszerüen és igazságosan elintézni nem lehet.

Előttem a kérdés derekára nézve — a „Hermannstädter Zeitung“ vezérczikkirójával ellenkezőleg — az látszik az igazsággal, a politikai és államérdekekkel megegyezőnek, hogy az igazságügyminister az országgyülésnek e tárgyban nyilatkozott irányát tartsa meg, s előbb minden szükséges eredeti adatokat megszerezvén, megbirálván, s azok nyomán maga megállapodásra jutván: ugy dolgoztassa ki e tárgyban s terjeszsze a parlament elé — ha később is — nagy következményü törvényjavaslatát, nehogy a rendkivül nehéz kérdést nem ugy oldván meg, a mint az igazság és állam érdeke kivánja, törvényéről az illetőknek majd el kelljen mondani:

Ex hoc fonte clades derivata in Patriam populumque. . . .

II.

A magyar parlamentre háztartásunk egyensulyának helyreállitása czéljából első fontosságu teendő gyanánt vár a törvényhatóságok területkiigazitása és rendezése, mint a mitől sok költségmegtakaritást, gyors közigazgatást, az igazságszolgáltatás, honvédség, pénzügy, posta- és távirdaügy, közlekedésügy czélszerü rendezését, szóval: államéletünk organizmusának egészséges új szervezését várja az ország közvéleménye. A kormány és nemzet tehát azt el nem ejtheti, más teendőnek alá nem rendelheti.

Ez alkalommal kérdés alá jőnek a királyföldi törvényhatóságok is.

Evvel szemben interpellálva volt egy szász képviselőtől a magyar kir. belügyminister az iránt: szándékszik-e az 1868. évi XLIII. t. cz. 10. §-a intézkedése szerént törvényt terjeszteni elő a Királyföld belkormányzata rendezéséről? mire a minister egy értekezletben „igen-“nel felelt, de

nem hivatalosan. Tehát a királyföldi kérdés felett a derekas vita így vagy ugy meglesz.

Ezért van, hogy én e kérdéssel foglalkozni idejét látom, s főtekintettel az erdélyi viszonyok történeti fejlődésére, tájékozásul, eszmecsere végett, vagy ha ugy tetszik, az elkésés elleni óvásul némelyeket itt elmondok.

Nézetem az, hogy az interpellatio által kérdésbe tett királyföldi rendezés homlokegyenest való ellentéte az ország által ohajtott átalános területrendezésnek, tehát annak praejudikál, és az inditvány-tevők a parlamentet így vagy ugy a Királyföldre nézve külön intézkedésre kivánják birni, tán a minister megkerülésével. Ezt én helyesnek nem tartom. Mi a kormány és mi az inditványozók törvényeszméje, annak remélhető tartalma és politikai czélja? Amazt a közérdekek ajánlják, ezt particularismus sürgeti; amattól az összes közigazgatási ágak egészséges reformja, politikai intézményeink, sőt egész államszervezetünk korszerü átalakulása függ, ez egy kis kiváltságos terület középkori intézményeinek romjait, jogsérelmes osztályfelsőségét akarja a reformok és közszabadság ellen újabban elsánczoltatni; amaz az ország közintézményeinek egységét és összhangját, ez azok ziláltságát s difformitását kivánja eszközölni; amannak czélja a végrehajtó hatalom törvényszerü rendezése, hatásköre pontos kijelölése, valamint a törvényhatósági autonomiának is lehető tágas kör-adás és annak szabályozása, ez elavult politikai formák petrifikálása; amaz az államnak, az egésznek erősödésére, ez az egész gyöngitésére, a részek tulsulyára számit és törekszik; amaz a haza egységét, népeinek legalább a nagy kérdésekben egy tömör politikai testté összeforradása útját egyengeti, ez az itt-ott forradásba indult elemek közé is a szétváladás vagy legalább arra törekvés magvát és elemét viszi be, s a nemzetiségi foederativ ele-

meknek küzdelmi tért nyit, kezeikbe biztos jelvény-zászlót ad. A medgyesi pontok és szász egyetemi rendezési tervezet a királyföldi közigazgatás rendezésébe a területrendezést is befoglalták; de a magyar irányadó körök ez intentiora igen óvatosok. A közigazgatás rendezése, helyesen fogva fel, teszi a községek, városok, székek és vidékek, végre az Egyetem viszonyai megállapitását egymás között, más törvényhatóságokkal, a kormánynyal és parlamenttel szemben; de ez csak a területrendezés után következhetik. Meg kell azonban jegyeznem, hogy én sem a közigazgatási, sem a területrendezést egyetemi vagy municipalis intézkedés tárgyának nem tartom; valamint azt is határozottan rosszalom, hogy akár egyiket, akár másikat bár maga a törvényhozás is különösen, kivételesen s csak egymagára a Királyföldre nézve hajtsa végre. Mióta egyik brassói képviselő az erdélyi részben is egy második Fiume alkotási szándékát elárulta, én azóta (a nélkül, hogy evvel fiumei testvéreinkre, kik hozzánk bensőleg ragaszkodnak, bántólag céloznék) szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy Magyarországnak az együttes, átalános területrendezésnél egyébbe bocsátkozni önállása s jövője koczkáztatása nélkül nem lehet. A módozat és sor-rend megállapitása a kormánytól függ.

De az én történelmi ismereteim szerént, a törvényhatósági területrendezésre nézve az eddigi tervekben némi hiányok vannak, főleg azért, mert nincsenek megállapitva azon főelvek, melyeknek a törvényhozás előtt döntőknek kell lenni, sőt döntőknek a hirlapirodalomban és vármegyék többségei előtt is, ha hazánkat minden fontosabb ügyben fölemelt s kétségtelenül a lengyelektől tanult „Veto“-szavazatunkkal Lengyelország siralmas sorsára juttatni nem akarjuk. Én most csak a Királyföldről szólok, ez tartozik czélomra, majd szólok a Székelyföldről és vármegyékről is,

A törvényhatósági területkiigazitásnál első elv az, hogy azt a kormány az egész ország javára, nagy államérdekek biztositásaért teszi; itt tehát egyesek, családok megélhetési szempontjából kiindulni nem szabad, mert az hazafiatlan és önző. Az állam nincs az egyesekért, milliók élete s virágzó fejlődése itt a főczél, családi existentiák biztositása az önszorgalomé és munkáé, nem a törvényhozás föladata. Második a természeti akadályok kérdése. Erre a legyőzhetlenségek eseteiben figyelemmel kell lenni. Harmadik az egyforma nagy kiterjedés. Ez csak új statusok alakulásakor elérhető, mint Észak-Amerikában. Én ezeket tartom conditio sine qua non-nak: a kiigazitásnál egy kis játékot kivánnék hagyatni a viszonyok és föld természeti configuratioja szerént; csak a szalag-keskeny és hosszu, valamint az össze nem függő darabokból való vármegye-alkotást látom absolute elvetendőnek. Ez új alkotáshoz nem illik. A különböző nemzetiségekre való tekintetet csak az állami érdekkel megegyeztetőleg tartom érvényesithetőnek. A történeti elnevezés nehézségén úgy vélek segithetni, hogy az összekapcsolandó vármegyék egyesülteknek czímeztessenek s czimereiket is tartsák meg. Az eddigi székhelyek és központok, valamint a létező ipari és kereskedelmi s más egybeköttetések megszünéséből vont érvekre nézetem az, hogy ezeket elhatározó momentumoknak venni nem szabad. Épen új dolgok, új ipari, kereskedelmi és tudományi központok, új társadalmi viszonyok alkotása bölcs törvényhozások és eszes kormányok czélja. A haza alkotmányának gyökeres átalakulása átalakitja és megváltoztatja a népek és intézmények, olykor az egész társadalom physiognomiáját. Avagy nem mások-e ma falusi, városi köz-, vármegyei bizottmányi és országgyüléseink? nem mások ma a törvényszékek, a szinházak közönségei, a városok aristocratiája, még a társadalmi és illemformák,

az erkölcsök és szokások is, mint voltak 1848 előtt? Az-e ma Buda-Pest, a mi 1867 előtt volt? Van-e Kolozsváratt kormányszék s Szebenben főhadvezérség? A társadalmi erő és befolyás súlypontjai azok-e, a kik régen? Nem. A politika az egész társadalmat megváltoztatta. S mégis a hazát átalában és népét a polgárosodásban emelkedni látjuk.

A törvényhatóságok területe kiigazitása is ilyen nagy reform lesz, megváltozik általa sok, mindenfelé támad ellene panasz, de az abból származó egyetemes hatás jó lesz, mely a pillanatnyi és elmuló roszat sokkal felülmulja. Új központokat teremt az, kis városokból nagyokat alkot, nagy községeket városokká emel, az elhagyott központokat fokozott és edzett munkára ösztönzi, az ipari és kereskedelmi érdekeket másképen csoportositja, változott irányt ad, más társadalmi erőket von a versenytérre a polgári élet egész mezején, azokat más meg más boldogulási ösvényekre vezeti, szóval: új alakulásokat idéz elé, de az erőket meg nem szünteti, a munka-kedvet nem csökkenti, a pénznek néhol más forgalmi irányt ad, de az országból ki nem viszi, a versenyösztönt el nem fojtja; e reform correctivum lesz mindenesetre, de épitő s áldásos és nem destructiv, vészes irányban. Egyeseknek következhetik ez által kára, de a köz, az egész, a haza bizonyára nyerni fog. Mindezekért én a kormánynak ehez a szándékához szerencsét kivánok s meggyőződésből kiáltom elébe: Előre!

Némely kisebb törvényhatóságoknak az administratio költségei fedezése iránti igéret-tétele oly mértékü politikai optimismust és szük politikai fölfogást árul el, ezen fölül annyira önző, hogy erre reflectálni sem szükség. Törvényhozás jövőt illető intézkedéseit egyéni vagy egy nemzedék precarius igéretére nem alapithatja. A mostani időben gyakran egy év egész országok állapotját változtatja meg.

Emlitenem kell még a törvényhatóságok kikerekité-

sénél legtöbb oldalról hallatott egy ellenvetést, t. i. a történelmi jogot. De mit kell ez alatt értenünk? — ez a kérdés. Azon állapotot-e, a mint a törvényhatóságok ma fennállanak, azt-e, a mint az erdélyi nemzeti fejedelemség megszünése után a mult század első felében alakultak, vagy azt, a melyben voltak Magyarország kétfelé szakadásakor? Nézetem szerént a két elsőnek helye csak akkor lenne, ha Erdély különállólag akarná törvényhatóságait rendezni. De Erdély Magyarországgal viszont egyesülvén, saját történelmi jogát Magyarországnak elváláskori történelmi joga határozza meg, mert qui prior tempore potior jure.

Az előbbi czikkekben már el volt mondva: miből s hogy alakultak Brassóvidék, Szebenszék és Fogarasvidék. Beszterczevidék eredete is ilyen; összeállott a hajdan Zónuk vármegyében levő s a Hunyadiak által birt Besztercze és Radna határszéli várak várbirtokaiból, miután mindkét vár lerontatott, épen ugy, mint Brassóvidék Szebenszék és Fogarasvidék az ezen nevü várakhoz tartozott várőrségi falvakból. De mindenik az egykor hatalmas Zónuk- és Fejérvármegye romjain épült föl, annak falvaiból kapta mai kiterjedését.

A történelmi jognál fogva mi következik ebből helyesen? Az, hogy mindezen törvényhatóságoktól vissza kell kapcsolni az elvett falvakat Fejérvármegyébe, Fogarast szintén mint inclavát, és vagy a régi nagy Fejérvármegyét kell visszaállitni, vagy két részre osztandó falvaiból s nagy területéből két törvényhatóságot alkotni.

Következik továbbá az, hogy a régi Szeben vármegyét ismét helyre kell állitni, tehát a mely hat szék eleinte hozzá tartozott, a melyek együtt a hét birákat: „Septem Judices“ tették, egy ispán alá helyeztetni.

És következik az, hogy Besztercze-, Radna- és Naszódvidéket egy külön önálló törvényhatósággá kell tenni;

Brassó, Nagy-Szeben, önálló törvényhatóságokká emelendők, mint a királyok korában is voltak, és a minőnek Kolozsvár kezdettől maig megmaradott.

Én azonban lehetségesnek tartanám azt is, hogy Medgyes és Selyk, melynek hajdanta önálló birája — Comes — tehát maga is ispánság volt, adassék a régi Szeben tartományhoz, ez osztassék két részre: Segesvár, Medgyes, Selyk és Kőhalom képezzen egy önálló törvényhatóságot, a többi rész, Szászváros on kivül — mely Hunyadvármegyéhez lenne csatolandó — ismét egy másikat, s igy az eddigi Királyföldön lenne két önálló város és három vármegye; ámbár megjegyzem, hogy én sem a kún és székely, sem a Királyföld, sem semmi másféle politikai területfogalmat az új rendezésnél fentartandónak nem látok s azt nem helyeslem.

A mi a kivihetetlenséget illeti: úgy hiszem, hogy a mint Szent István az egész országot felosztotta, a mint II. Endre egyedül a szebeni ispánságot tartotta fön 1224-ben, a többeket gyökerestől megsemmisitvén, = reliquis Comitatibus cessantibus radicitus, — a mint a magyar királyság korában két-három nagy város élén Szeben képviselte a szász népet, — a mint a mult század elején a királyi végváraktól s más vármegyéktől elvett részekből 11 szász törvényhatóságot kerekitett ki III. Károly király, — a mint 1786-ban II. József önhatalmilag tiz vármegyére, 1852—54-ben mostani koronás királyunk tiz kerületre osztotta, szintén ily módon a kis Erdélyt, a miből szász egy volt, s a mibe szász polgártársaink belenyugodtak, sőt a mint 1863-ban ők maguk szász érdekben merőben újra osztották a kis országot: most sem lehet akadály abban, hogy a koronás király és a törvényhozás olyan törvényhatósági fölosztást készitsen s léptessen életbe, a minőt az államérdekek szükségessé tesznek. Döntő elv utoljárás is a: Salus Reipublicae suprema Lex esto.

E nagyfontosságu ügy a hirlapirodalom, a kormány és parlament legnagyobb figyelmét érdemli. Erdély Magyarországgal egyesült; a két ország intézményeit összhangzásba kell hozni, az új államviszonynyal nem egyezőket át kell alakitni, s a realis uniót a szivek és rokonszenv közössé tételével megpecsételni. De ez csak is ugy érhető el, ha Magyarország irányadó férfiai Erdély sajátságos viszonyait törvényeiből és irodalmából alaposan megismerik, a mi helyes, azt méltányolják, s a kormányzásra és parlamentbe tehetséges embereket segitnek be. A kormány készen lehet arra, hogy a mikor a királyföldi ügyek napirendre jőnek, szász részről a történelem, törvény és az erdélyi viszonyok ismeretével biró egy egész phalanx-szal lesz dolga. A szászok egy tulzója irta a hires „Löher"-féle röpiratot, s avval egy sereg roszakarót csinált nekünk Németországon. A német egyetemeken tanuló szász theologusok a németországi lapokba irnak; itthon három lapjok, s kivált a részvényeken alapuló „Tageblatt" szítja a tüzet ellenünk, a parlamentben Gull és Trauschenfels, fönforgó kérdéseinkről mind könyveket irtak s adtak ki, sőt ingyen osztották szét, mig az ügyet mi lanyhán védelmezzük hirlapi téren, s alig állitánk elő egy inkább a külföldieknek irt kis röpiratot, a mit — a mint hallszik — pénzért árulnak, hogy annál kevesebbé terjedjen el.

Nem az lenne a mi teendőnk, ha ügyünket igazán szivre vennők. Könyv ellenében könyv kell, nem ephemer életü hirlapi czikk; ennek hatása a muló nappal elmulik, mig a könyv az irodalomba viszi át s perennálja a tévedéseket. Nekünk a királyföldi rendezéssel kapcsolatos kérdésekre nézve, a milyenek: Törtsvár, Talmács és Szelistye, a hét birák vagyonának természete s rendeltetése, a királyföldi törvényhatóságok szerkezete s közigazgatása, Egyetem hatásköre, sat. egy történeti-

pragmaticai munkát kellene készittetni és kiadatni, szétosztva annak idejében a lapok szerkesztőinek és képviselőknek. E munkának ama kérdéseket az egyesülési törvény és magyar államjog szempontjából kellene oklevelekre s törvényekre alapitottan tárgyalni. Lám a szászok ezt teszik. Az oláhok legelső kérésére 1790-ben a hires Eder irt czáfolatot, 1834-ben a Moga püspökére Trausch, 1841—43-ban a Leményére és Mogáéra Schuller Károly. Így a közelebbi években is minden rájok vonatkozó könyvre vagy periratra, könyvvel feleltek — a mint fenebb már el volt mondva. Ilyen az ügyes nép! Így védi álláspontját a szász! Már is hallszik oly észrevétel részökről, hogy a magyar csak leszavazza őket, de érvvel meggyőzni nem képes. . . .

Okuljon immár egyszer nemzetünk, ébredjen föl a kormány. Most még nem késő, keljenek tudósaink az állam jogai védelmére. Nyolcz-tiz szász érdekben irt könyvvel szemben egy 4 ivnyi röpirat. . . . Ez nevetséges. A könyvek szemrehányásait agyonhallgatni nem lehet. Azokat meg kell czáfolni, különben igazaknak vétetnek. Intézkedjék tehát vagy a kormány, vagy egy nemzete becsületét féltő Mecenás a nemzet köztartozását vegye vállaira, hadd útasitassanak vissza a méltatlan vádak s mutattassék ki a magyar állam igaz joga ahoz, hogy belügyeiben a törvény és állam érdekei szerént intézkedik, és hogy az előtt mindenki meghajolni köteles *).

*) Ez I—II. számu czikk megjelent a „Reform“ czímü politikai napilap 1874. évi 217. 219. számaiban.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A szász nemzeti Egyetem tiltakozási tényének birálata.

I.

Az olvasó emlékezik a belügyministerhez intézett amaz egyetemi „Óvás“-ra, melyet az, a még parlament elé sem került területszabályozási törvényjavaslat ellen készitett, melynek elvi és kérelmi részét, ugy mint hangját és modorát a sajtó egyhangulag elitélte, s a ministert a korona és parlament jogai, az állam és alkotmány erélyes védelmére, valamint a szász Egyetem tulkapásainak, s a törvények és törvényes kormány tekintélye megsértésének visszaútasitására hivta fel.

A minister elhatározása késett, s ez alatt az Egyetem egy újabb „Emlékirat“-ot dolgozott e tárgyban a végre, hogy az a képviselő-házhoz benyujtassék, oly tartalommal, oly irányut és oly modorban, a milyet békés időben törvényes kormány ellen, parlament elé még nem terjesztettek. A tartalom részint törvénytelen, hamis tényekre és idézetekre alapitva, kikel még csak szándékban levő kormányi intézkedések ellen, miknek természete s czélja sem tudható; részint megtámadja a koronát és parlamenti jogot, a magyar államegység eszméjét és állami alkotmányt, és tiszteletlen sőt nyiltan ingerlő hangja által az elébbinél durvább daczczal, sértőleg kihiva szól a parlamentről és kormányról, tiltakozik, követel, s ha kivánságára minister és kormány, parlament és ország nem hajlik, fenyeget, ócsárolja nemzetünket, hogy a midőn a szász

nemzeti Egyetem 1848 után magához ragadt, a jogegyenlőséget sértő, bitorlott jogait megszünteti, saját sirját ássa meg, s utoljára a világtörténet itéletére hivatkozik . . .

Másodszor is fölszólalt a sajtó e tárgyban, most is csaknem egyhangulag, kimutatva az Egyetem e lépésének illetéktelen, részben időelőtti, államegységünket csorbitó, alkotmányellenes-voltát, elitélte a tényt átalában, fölvilágositni kivánta az Egyetem részint hamis, részint korlátolt fölfogásu álláspontját, téves hiedelmét és állitásait, gyanusitó föltevéseit, óvta annak kivitelétől, önmérséklésre kérte föl saját népe s a haza érdekében, s minden szinezetü lap kifejezte, hogy a ministertől ily meg-megújuló vakmerő támadások ellenében erélyes eljárást, az alkotmány és törvény iránti tiszteletnek föntartását megkivánja.

Természetes, hogy a minister a közvélemény elégtételt sürgető átalános nyilvánulását egy ily fontos ügyben nem ignorálhatta. A megsértett nemzeti érzület s hazánk alkotmánya iránti köteles polgári tiszteletünk egyiránt követelte azt. Mert ilyen dolgokat, ily hangon, nem forradalmi téren álló, magát loyalisnak állitó testülettől Magyarországon, annak törvényes kormánya s törvényhozása ellenében elmondatni senki nem hallott, ahoz szokva, sem ilyesmire készen nem voltunk.

A belügyminister tehát a szász ispánhoz egy komoly hangon tartott, egészen az alkotmány alapján álló rövid leiratot bocsátott ki, melyben: „meglepetését fejezven ki a felett, hogy az Egyetem a törvényhatóságok új beosztása és kiigazitása kérdését tanácskozás tárgyává tette, s hogy arra vonatkozó határozatában oly kifejezéseket és nézeteket használt, melyek egy részről nyilt támadást tanusitnak a magyar állameszme s az alkotmányos kormányrendszer alapföltétele ellen, más részről kihivó daczot a fenálló közintézményekkel szemben; miután az Egyetem érintett hatá-

rozata ellenmondásban van a törvénynyel, és az ennek alapján 1866-ik évi április 16-kán kelt királyi leirat azon legfelsőbb elhatározásával, mely szerént a szász nemzeti Egyetem országos közjogi dolgokban való tanácskozásra illetéktelen, a tanácskozás körébe vont tárgy pedig ilyen országos közjogi természetü: ennél fogva ezen illetéktelenül hozott határozatot érvénytelennek és semmisnek nyilvánitotta, a benne foglalt törvényellenes nézetek és helytelen nyilatkozatok felett rosszalását fejezte ki, s a szász ispánt felhivta ezen rendeletnek az Egyetemmel azon komoly meghagyással tudatására, hogy jövőre hasonló irányu tanácskozásoktól saját jól felfogott érdekében annál inkább óvakodjék, mivel semmiféle ürügy alatt el nem türi, hogy az Egyetem hatáskörét átlépve, oly jogokat tulajdonitson magának, melyek sem a törvény, sem a törvényes szokás alapján nem állanak, és legkevésbbé türi el azt, hogy az Egyetem gyülése nézeteinek oly irányban és oly módon adjon kifejezést, miként azt utolsó feliratában tette. Végül a szász ispánt őrködésre hivta fel a minister az iránt, hogy az egyetemi gyülés tanácskozásainál e rendeletéhez tartsa magát.“

Ez van a leiratban. S hogy lőn fogadva az egy loyalis nemzet nagy testületétől? S hogy lőn fogadva a szász lapok által? Egyhangu gúnyos „Ohó“-kiáltással, irja a nagy-szebeni „Tageblatt“: „Mikor más nap a hetes bizottság munkálatát az ispán nem engedte felolvastatni, az előadó Obert ingerültségtől reszkető hangon kérte a munkálat jegyzőkönyvbe igtatását. E leirat oly érzéseket költ fel — ugymond — melyek az embernek a vért arczába hajtják; kijelentette, hogy ha a minister ez eljárásában nincs erőszak, akkor igazságos jog ellen az soha sem intéztetett.“ Budacker kifejezte: „hogy a ministeri kibocsátvány a szász nemzet alkotmányos jogát sulyosan sérti, mert az által a

Királyföld törvényes képviselőitől meg van tagadva a jog, hogy az őket mélyrehatóan érdeklő municipalis területrendezés kérdését tárgyalhassák; e rendelet megtiltja az Egyetemnek azt, a mi a legkissebb várost is megilleti, elveszi attól az alkalmat, hogy a netalán czélbavett támadásokat megakadályozhassa; nézete az, hogy az államkormánynak ellenszegülni ugyan nem kell, de azt a mi történt, nem lehet elhallgatni; szabadságot vesz tehát magának egy a szász követek által aláirt „Tiltakozást" felolvasni, mire valamennyi szász követ, s a hallgatóságnak is egy része felállott s ugy hallgatták végig; tartalma itt következik:"

„A szász nemzetnek 9 székből és 2 vidékből álló és az 1691-ben kelt Leopold-hitlevélben biztositott saját összmunicipiuma és municipalis joga, mint „sérthetlen" az 1791-ki erdélyi XIII. t. czikkben újból országgyülésileg megerősitetett, s ez ugy az 1848-ki alkudozások alkalmával, valamint az 1868-ik XLIII. t. cz. által törvényesen biztositatott."

„A szász nemzet ezen sajátságos jogu összmunicipiuma és ezzel összeillő ugynevezett „Királyföld" területe az utóbbi 1868-ik évi törvényben törvényen és szerződéseken alapulónak ismertetett el, s az által, hogy az unio-létesitési határozatok tárgyai közé felvétetett, alapjognak lőn elismerve. A szász Egyetem, mint ezen municipalis jog kiegészitő része, Leopold-hitlevélszerü hatáskörében van mindezen törvényekben fentartva. Ezen jogi álláspontból indulva ki, az országgyülés a ministeriumnak a királyföldi városok, székek, vidékek beligazgatása szabályozásáról törvényczikk előterjesztését rendelte meg, s bár az Egyetem, mint az összmunicipium képviselete még 1872-n előterjesztette volt a municipalis és községi rendezést illető törvényre nézve kivánságait és követeléseit, melyekben történelmi jogai egy nagy részéről lemondott s az Egye-

temnek mint a Királyföld összmunicipiumának részére a municipalis és községi jogok csak azon összegét vette igénybe, a mit a törvény más municipiumoknak is átalában megadott, még is a ministerium a törvényt maig az országgyülés elé nem terjesztette; ellenkezőleg területrendezési törvényjavaslata által a Királyföld területe szétdarabolása, elszakitott részeinek más municipiumokkal összekapcsolása és igy a Királyföld törvények és szerződések által biztositott területi egységének megsemmisitése szándékát nyilván kifejezte."

„A Királyföld politikai jogainak a ministeri törvényjavaslatban ajánlatba hozott ezen confiscatioja még mintegy licitálva van a királyföldi törvényhatóságok összessége magántulajdonához nyulni-akarás kifejezett szándékában. A mint az Egyetem a kormány szándékairól félhivatalosan értesült, azonnal felirt a belügyministerhez az új országfelosztás elvei és alapvonalai ellen, sőt lépéseket tett az iránt is, hogy a politikai jogok megsemmisitésének s a királyföldi törvényhatóságok összessége tulajdona confiscatiojának törvényesen meg nem engedhető-volta ellen a parlamenthez felirást intézzen, az előterjesztett törvényjavaslatban rejlő jogsérelmeit bizonyitsa be, s védelmet és segélyt keressen. De mielőtt valósithatta volna, megérkezett a belügyminister érintett leirata, mely az Egyetem illetékességét e részben tagadván, a kérdés tárgyalását kereken megtiltotta. És igy az Egyetemtől megtagadtatott az ország minden municipiumának szabadságában álló kérelmezési és felirási jog, egy 1866-ki udvari rendelet alapján, egy oly ügyben, melynek törvényes szabályozásánál való activ közremüködését a törvényhozás 1868-ban kifejezetten elismerte. Ily eljárással szemben az egyetemi követek nem hallgathatnak; egy oly rendeletet, mely az 1848-iki III. t.-czikk 32. §-a

értelmében jogot ad a minister vád alá vetésére, csak amugy egyszerüen tudomásul nem vehetnek."

„A szász nemzeti Egyetem törvényes joga és az egyetemi követek kötelessége parancsolják nekik, hogy ha már az Egyetemnek a Királyföld politikai és privát jogát tárgyalni meg nem engedtetik, ha vagyonuk s politikai létjogosultságuk megtámadásának alkotmányos úton megakadályozása megtiltatik, legalább nyilván jelentessék ki, hogy ők mindezen szándéklatok, intézkedések és szabályozások ellen a legünnepélyesebben tiltakoznak."

„Tiltakoznak a szász nemzet és az általuk képviselt székek és vidékek nevében a Királyföld tartományi területe szándékolt eldarabolása és a székek és vidékek municipalis egységének avval együttjáró megsemmisitése ellen, a szász Egyetem törvényes hatásköre és a szászföld (?) municipalis joga megsemmisitése ellen, a törvényhozásnak a szász nemzeti vagyonról czélba vett rendelkezése ellen, végre törvénytelennek és jogellenesnek nyilvánitják a belügyminister rendeletét, mely a szász nemzeti Egyetemtől oly kérdések tárgyalását vonja el, melyek annak alkotmányos hatáskörébe tartoznak.

„A kormány hatalomszava által megfosztatván annak lehetőségétől, hogy jogunkat és magát a szász nemzet jogát képviselhessük, megalázott jogunk védelmét Magyarország országgyülésétől s koronás királyától s a népek és fejedelmek sorsát intéző igazságtól várjuk." Aláirva 34 követ.

„Az elolvasás után rövid csönd lett — irja a „Tageblatt" — folyama alatt több követ s a hallgatók közül is sok férfi arczán könyek gördültek alá. Az elnök bezáró szavai után — melyeket a lap mellőz, de a mik a „Siebenbürger Bote" után hátrább adva lesznek — a követek nyugodtan és komolyan — mint a szász természet szokása — távoztak el a tanácskozási teremből, határozottan

egy érzelemmel, melyet meghajtani lehet, de megtörni nem.“

„Leszegzett ajakkal záratott be a gyülés—irja a „Tageblatt“ — nemcsak a ministeri kibocsátvány, hanem az erkölcsi elszőrnyülködést mutató izgatottság is elfojtotta a szót a német (?) követek ajkain, kik a mai gyülésen szólásra jelentkeztek volt. Az ismeretes ministeri kibocsátvány megtiltotta a nemzeti Egyetemnek azt, hogy önmagáról szolhasson: megtiltatott, hogy a mi minden magánosnak szabad, nyilvános ügyekben kérelmet és előterjesztést intézhessen az országgyüléshez; megtiltatott neki, hogy saját municipalis jogairól, a mire a törvény által hivatva van, csak egy szót is szolhasson. Az ezer lakossal nem biró Ilyefalva és Bereczk vagy Oláhfalu tárgyalhatja az Ausztriával való kiegyezést, de a 300,000 királyföldi polgár szász egyetemi képviselete saját jogalapjáról nem szolhat . . . De hát valóban nem szolhat? A törvény megengedi, sőt rendeli a ministernek, hogy az Egyetemet szólásra hivja fel; de az megtagadja. A nemzeti Egyetem a törvényleg és szerződésileg egységes hatósági körét biztositó Királyföld szétszakitása feletti tárgyalásba sem bocsátkozhatik. És a követek tisztelték a koronáért a ministert, a ki magát a törvényeken kivül helyezte, midőn ők külsőleg a csak imént történt törvénysértést magában foglaló tilalomnak engedelmeskedtek. Vajha az országgyülés teljesitné kötelességét, megemlékezvén az alapról, melyen ő msga is áll! Vajha a szász képviselők megemlékeznének, hogy ők azon nép közül valók, melynek világos jogai lábbal tapodtatnak.“

Igy nyilatkozik a nevezett lap. A „Siebenbürger Bote“ pedig: „ordonnance“-nak nevezi a rendeletet, a mi a mai alkotmányos országokban párját nem találja; „ama ministeri remekmü — ugymond — az egyetemi kö-

vetekben bámulattal vegyes bosszuságot költött, egy Belcredi-korszakbeli rendelet semmisiti meg a szász Egyetem kérvényezési jogát. Ez valóban az „ázsiai állapotok“ igen élénk megvilágitása.“

A „Tageblatt“ egy következő számban ismét visszatér e tárgyra, szemére veti a ministernek, hogy rendeletében hivatkozik a törvényre, de nem idézi, hanem idéz rendeletet, a miről az 1791. VIII. t. cz. azt mondja, hogy azok szerént kormányozni nem szabad; de nyomban utána ő is az egyetemi jog mellett rendeletet idéz, valamint elősorolja azon törvényeket is, melyek ellen a minister állitólag vétett, bezárja idézeteit az 1848-ki III. t. czikkel s a belügyministernek vád alá helyezésére a parlamentet felhivja.

Meg kell jegyeznem a tiltakozáskori egyetemi gyülésről, hogy e végzetes tüntetéseket és a kormány sőt államlétünk alapjainak hallatlan módon való megtámadását a román és magyar követek — heten — nem pártolták, a tiltakozást alá nem irták, olvasása alatt ülve maradtak, sőt egyszerü tudomásul vételt kifejező különvéleményt adtak jegyzőkönyvre; a szász ispán pedig bezáró beszédében constatálta: „hogy ő egyszerü nyilatkozatra adott tért Budacker követ urnak, de csakhamar látá, hogy az nem épen pánczélozatlan „Tiltakozás.“ Lett volna — ugymond — a követ ur kisérő beszédében sok olyan, a mit hibáztatni kellett volna, de végig hallgatta, nem akadályozva meg azért, mert azt hitte, hogy igy hamarabb vége lesz a rá nézve is kellemetlen tárgyalásnak.“

„De azt itt utólagosan határozottan ki kell jelentenie — ugymond — hogy ez nem azért történt, mintha figyelmét elkerülte volna. Azon helyeire e beszédnek, a hol jogtiprásról és jogsértésről van szó, szintén meg kell jegyeznie, és határozottan állitnia, hogy a minister ő nagyméltósága

a maga részéről azon nézetben van, hogy rendelete jogos alapon nyugszik, tehát a kérdés: melyik oldalon van a jog? e pillanatban a minister és Egyetem közt még elhatározva nincs. Azonban e kérdés nem most fordul elé először; sőt — ugymond — azt is constatálnia kell, hogy a tisztelt nemzeti Egyetemtől azon jog, hogy politikai jogokat tanácskozásai körébe vonjon, tényleg már korábban is és más kormányoktól több izben megtagadtatott, s ily kérdések tárgyalása megtiltatott. Végre azt is meg kell jegyeznie, hogy a tisztelt szász nemzeti Egyetemnek, a magán természetü ügyek feletti tanácskozás el nem tiltatott és meg nem tagadtatott. Egyébiránt a tiltakozás érdemleges vita tárgya nem lehetvén, minthogy azon tárgyon kivül, a minek tanácskozás alá vétele csak az imént megtiltatott, napirenden semmi egyéb nincs, a gyülést ez időszakra bezárja."

Ez a száraz és pragmaticus tényelőadás, melyben a gyülési jegyzőkönyvbe iktatott „Tiltakozás", annak indokolása s egyéb azon érdekben tett nyilatkozatok, valamint a két szebeni lap e tárgyról kifejezett nézetei és vádjai nagyjában bennfoglaltatnak.

Mielőtt ez eljárásra véleményt mondanék, vegyük vizsgálat alá a „Tiltakozás" tárgyait és indokolását és a „Tageblatt" által idézett törvénynek jogi értékét s bizonyitó erejét; nézzük meg, hogy állanak azok alkotmányunkkal s a törvényes gyakorlattal szemben.

II.

Mi ellen tiltakozik a szász Egyetem 34 tagja, lássuk.

Először a szász székek és vidékek municipalis egysége megsemmisitése ellen. Mi a municipium a magyar államalkotmány szerént? Határozzuk meg azt, s a kérdés oldva van. Municipium az 1848-ki magyarországi VII. és

erdélyi I—II. t. czikkek kelése óta Erdélyben volt a hét vármegye, két vidék, öt székely és kilencz szász szék és két vidék, az öt szabad kir. város 13 kiváltságos mezőváros, bizonyos pontig Thorda, Enyed, Dées, nemes városok; 1861. után még municipiumokká lettek: Fogaras, Kézdi-Vásárhely, Naszódvidék . . . A municipium más neve törvényhatóság, jurisdictio, s tesz egy teljes közigazgatási organismussal biró vármegyét, vidéket, széket, várost, melynek főispánja, főkapitánya, főkirálybirája, királybirája és székbirája, polgármestere, tisztviselő kara, képviselete és tanácsa van, mely önkormányzati joggal, rendes jövedelemmel s állandó vagyon-alappal bir, árvaügyeit intézi, adót fizet, katonát állit, rendőrséget tart fenn, útat csinál, tisztviselőit választja s az országgyülésre képviselőt küld, szóval, mint egy alkotmányosan elismert önálló politikai testület és országos törvényhatóság, mint egy erkölcsi és politikai individuum folytonosan létezik, mint ilyen el van ismerve s a jurisdictio minden attributumait birja.

A ki Erdély alkotmányát s alkotmányos ország-szerkezetét ismeri: ilyennek tudja-e, ilyen municipium, ilyen politikai egység, ilyen önálló jurisdictio, törvényhatóság-e a kilencz szék és két vidék együttesen? Elé jő-e a municipium az 1791-ki 11. t. czikkben, mely elősorolja az országgyülés alkotó részeit? Elé jő-e az 1848-ki m. országi VII. és erdélyi II. t. czikkben? A municipium imént elésorolt attributumaival birt-e a Királyföld in concreto? Hát curiatum votumát nem eltörölte-e az idézett 1791-ki 11. t. cz.? Hát nem fejenkénti volt-e a szavazás Erdély országgyülésén? Ha a Királyföld nem volt municipium, nem volt egysége, s ha nem volt, a b. ü. minister nem semmisithette meg.

Másodszor, tiltakozik a szász nemzeti Egyetem törvényes hatásköre s a szász föld (?) municipalis joga megsemmisitése ellen.

Mi az Egyetem törvényes hatásköre? Tisztázzuk ki ezt s a fogalomzavar azonnal elenyészik . . . Egyetlenegy erdélyi irott törvény formulázza e hatáskört a kis ország egész mult életében, a fennebb is irt 1791. XIII. t. cz., mely szó szerént ez: „Ő felsége helybenhagyásával a szász nemzet és annak Egyeteme, a székek s vidékek, szabad kir. városok, kiváltságos mezővárosok községei s tanácsai — ugy tisztviselőiknek a törvény szerént őket illető választása, mint politikai, gazdasági és a törvényes közigazgatás tekintetében, törvényes és a Leopold-hitlevéllel megegyező állapotában megtartatik.“ Ámde a hivatolt Leopold-hitlevél III. pontjában csak e hat szó van a szász nemzetről: „a szász nemzet municipalis törvényeit megerősitjük,“ — a municipalis törvény pedig az 1583-ban Báthori István lengyel király által adott szász magánjogi törvénykönyv, mely a tisztviselők választásáról, a perek folyásáról, osztályról, gyámságról, örökösödésről, szóval magánjogi kérdésekről szól. A szász nemzeti Egyetem 1848-ig az idézett XIII. t. cz. értelmét követve a törvényes gyakorlat szerént egyébbe nem vegyült, mint 1) ispánja a székek s vidékek választására ügyelt, a kir. kormányszéknél tanácsos s előadó volt és ezért 2000 frtot huzott, májusban és Katalin-napkor egyetemi gyülést tartott, oda a székekből s vidékekből behivott két-két követtel a fontosabb közigazgatási ügyeket, királyföldi határegyenetlenségeket, legkivált pedig a kir. kormányszéki rendeleteket elintézte, a székek, czéhek s testületek oda felhivott s a felsőbb kormánynak fenn nem tartott ügyeit igazitotta — ez volt politikai közigazgatási teendője; továbbá 2) a szász törvényhatóságokból apellált perekben itélt mint másodbiróság — ez volt törvényes jogköre; végre 3) a hét birák jószágai jövedelmét, továbbá a fogarasi nemzeti főpénztárt kezeltette, a számadásokat ellenőrizte, a jöve-

delmek hovaforditását a kir. kormányszék és fejedelmi udvar parancsolólag intéző befolyása mellett elhatározta — ez volt gazdasági teendője. Semmi közjogi cselekvénybe avatkozni törvényszerü joga nem volt, nem is merte azt tenni; hiszen csak egy századdal ezelőtt egyeztek bele Erdély többi nemzetei, hogy ne neveztessenek „Peculium"-nak, hogy „Alma" helyett „Inclyta Natio" legyen czíme, hogy a kincstár ne bánjék velök ugy, mint a fiscus alattvalóival, hogy fiai a legfelsőbb hivatalokra is megválasztathassanak stb. — Régen a szász jellem egyik fővonása volt az eszély és szerénység . . .

Az érintett törvényes hatáskörből az 1868-ki XLIII. t. cz. 11. §-a teljesen elvette a törvényes functiot, de a másketto maig fennáll, a tisztválasztást és belügyi igazgatásban való közvetitést az Egyetem elnöklő ispánja most is gyakorolja, a VII birák s fogarasi vagy is nemzeti főpénztár jövedelmeiről intézkedik, az eredeti számadásokat sem terjesztve föl. Ezekből a belügyministeri rendelet semmit el nem vont, tehát törvényes hatáskörét meg nem semmisitette; csak a mit a törvényeken felülemelkedve ragadtak volt magukhoz, annak állotta útját, eltiltotta egyedül az ország nagy politikai kérdéseiben, a közjogi ügyekben való törvényjavaslatok készitését, kivánságokat és követeléseket, azért, mert a törvényjavaslatok készitésével az alkotmány szerént a minister köteles, nem a municipiumok, annyival kevesebbé pedig oly testület, mely a municipium attributumaival egyátalában nem bir, a törvény által egészen egyébre van hivatva, s melynek követelési joga a kormánynyal s parlamenttel szemben nincs.

Hogy pedig az Egyetemnek törvényes hatáskörébe visszaterelése által a minister a szász föld [helyesen: Királyföld] municipalis jogát semmisitette volna meg, ez alaptalan, a ministert, a törvényt és a testvér nemzeteket

egyformán sértő állitás, mert az a föld, a miről szó van, Királyföld, minden ott lakó egyenjogu honpolgároknak édes szülőföldje, melyen 150,000 szásznál kétszer több román, magyar, székely és izraelita lakik, a kiket az 1848-ik évi törvények a legelső szász patriciussal egyenlő politikai joguvá emeltek, épen ugy, mint a legutolsó szász földmives egyenlő politikai jogaira nézve Grassalkovics és Eszterházy magyar herczeggel s bármelyik legfőbb születésü magyar aristocratával. Azután pedig a Királyföldnek van 11 municipiuma, azok képviselői a parlamentben ülnek, otthon beligazgatását mindenik önállóan viszi, tiszt- és képviselő-választási jogaikat élvezik, tehát a Királyföld politikai jogait a ministeri rendelet nem is érintette.

Harmadszor, tiltakozik a törvényhozásnak a szász nemzeti vagyon iránt czélba vett törvényes intézkedése ellen.

A mult gyakorlata ebben is tájékozást nyujt. Nézzük, mi volt az?

A mult század épen közepeig a VII birák jószágai jövedelmét vették a székek, vidékek tisztviselői pénzül és terményekben, olykor napszám-munkában; a begyült dézmák, robotváltságdijak, haszonbérek, allodialis termények árai Szebenben a VII birák által, de sajátképen a szebeni allodialis pénztárak által kezeltettek „VII birák pénztára“ név alatt a szebenvárosi pénztárral együtt; felügyelője volt a királybiró, ki egyszersmind nemzeti ispán is volt; ezen kivül a szász törvényhatóságok évenként meghatározott összeggel járultak a közre, s ebből lett az „egyetemi pénztár,“ később a fogarasi uradalom megszerzése után alakult ideiglenesen a harmadik vagy a fogarasi jószágok pénztára, mely a 11 törvényhatóság részvétével szerzett birtok jövedelmeiből állván, „nemzeti közpénztár“-nak tekintethetett. A VII birák közt nem

volt eleinte Brassó, Besztercze, Medgyes városok birája és Nagy-Sinkszék birája. Azonban idővel ezek is mind a VII birák közé számláltattak s minden jövedelemből részesültek.

Hogy kezeltettek e pénztárak? Mikre s ki engedelmével fordittattak a jövedelmek? Vagy tán mint a magyar nemes a maga tulajdonával, tehetett vele az Egyetem saját tetszése szerént akármit? Szabad keze volt az ispánnak és Egyetemnek, vagy tán a kormány és fejedelem szigoru ellenőrizése alatt állott? Mindezekre a levéltárak adataiban tiszta felelet található.

A szász VII birák pénztárának valamint a nemzeti pénztárnak is rosz kezelése a kir. kormányszék útján az udvar tudomására jövén, legelsőben 1753-ban, azután 1795. végre 1802. az Egyetem pénztárai költségére kir. biztos neveztetett ki a bajok kinyomozására és orvoslására. Első eredménye a lett, hogy a szász tisztviselők természetben való fizetéseik és mellékjövedelmeik megszüntettetvén, 1754. állandó pénzfizetés határoztatott számukra az udvar által a kir. kormányszék útján, s el lőn rendelve, hogy azon jószágok haszonbérbe adatván, a jövedelmek egy igazgató testület által kezeltessenek, a tisztviselők a pénztárból vegyék fizetésöket; 1768. felvilágositást kért az udvar a VII birák jószágai állásáról, s azok jövedelme hova fordításáról, minek következtében 1770. az ispánnak meg lőn rendelve, hogy a szász pénztári számadások általa történt megvizsgáltatása után, terjesztessenek fel a kir. kormányszéki számvevőséghez felülvizsgálás végett; 1773. ismét az lőn rendelve, hogy az Egyetem kimutatást küldjön fel: 1) saját bevételeiről és kiadásairól, 2) a VII birákéról, 3) a szász székek és 4) városokéiról, 5) a falukéról; ugyanakkor a szász nemzeti Egyetemnek a számadások megvizsgálásában való részvétele szabályoztatott, s miután

a kir. kormányszéki számvevőség azokat felülvizsgálta, a kormányszék véleménye kiséretében az udvarhoz terjesztése rendeltetett; 1774. az Egyetem pénztáráról előleges költségvetés felküldése rendeltetik, s a kimutatásokból kitünik, hogy Szebenben királybirót, polgármestert, a szék és város tiszteit a város majorsági pénztárából fizették; ugyan akkor rendelte az udvar, hogy a kir. kormányszék adjon tervet a szász tisztviselők fizetéséről; 1775. viszont azt határozta, hogy minden szász allodialis számadást mind a multra, mind jövőre nézve a kir. kormányszéki számvevőség vizsgáljon meg; ugyanez évben az udvar egy rendelete mutatja, hogy a kir. kormányszék kinyomoztatta: a szász nemzet miért fizeti az eddig házi pénztárából tett kiadásait allodialis jövedelmeiből? 1788. ismét megújitotta az udvar ama határozatot, hogy a szász városok tisztviselői fizettessenek allodialis jövedelmeikből, s fizetési segélyt — Adjutum Salariale — ne huzzanak; 1791. meghatároztatott, hogy a fogarasi birtok és VII birák jószágai jövedelmeit ne kezelje a Szeben-városi allodialis pénztárnok, hanem egy önálló külön egyén, fölöslegéből szegény szász és román ekklezsiáknak templomok és iskolák épittessenek; 1801. a szász nemzeti pénztárak kimutatásának felküldése rendeltetik; 1805. pedig az, hogy a szász nemzeti pénztárakból mind a XI. törvényhatóságnak évenkint közigazgatási szükségei fedezésére ezer-ezer forint adassék; 1808. és 1816. az Egyetem engedélyt kért arra, hogy külegyetemeken tanuló szász ifjaknak ösztöndíjt adhasson, s e végre 1809. 50,000 frt tőkésittetett is, oly föltétellel, hogy a kiket az Egyetem felküldeni akar, a kir. kormányszéknek névszerént jelentse be; 1811. a fogarasi uradalom jövedelmeiből a 11 szász törvényhatóság közigazgatási költségeire ismét ezer-ezer forint rendeltetett; ugyanez évben az egyetemi követek napi dijai megkétszerezésére kért az Egyetem enge-

délyt; 1817. a szász törvényhatóságok tisztviselőinek saját majorsági pénztáraikból fizetése az udvar által szabályoztatott; 1832. meghatározta a kir. kormányszék, hogy ezentul az egyetemi pénztárakból való minden rendszeresitett kiadásnál tétessék ki az útalványozó rendelet száma, önkényes kiadásokat pedig az Egyetem tenni ne merészeljen; 1833. az ugynevezett egyetemi pénztár megszüntettetett; 1839. megengedi az udvar, hogy a bécsi műegyetemen egy szász ifju festészetet, 1841. hogy ugyanott egy ifju felsőbb mértant tanuljon, s a végre ösztöndíj is lőn útalványozva; 1843. kérte az Egyetem, hogy Szebenben a köznemzeti pénztárból jogi tanszéket állithasson . . .

Sőt nem csak a jövedelmek ügyét állandóul a kormány intézte, de hogy azok természetéről meggyőződhessék, 1776—77-ben és 1787-ben felkérte a VII birák adományleveleit, azokat véleményadás végett kiadta a kir. közügyigazgatóságnak, 1787-ben azok felküldettek az udvarhoz, s ennek következtében lett aztán 1788-ban az a rendelet kibocsátva, hogy a szász városok kötelesek a magok tisztviselőiket saját majorság jövedelmeikből fizetni. 1770-ben julius 18-án kelt udvari rendelet azt tartja, hogy mivel a szász VII birák Lotorvárát és Verestornyot nem tartják jó állapotban, hanem elhanyagolják, kiváltságuk semmisittessék meg, s a nekik adott faluk a koronának adassanak vissza. Az egész 120 év alatt egyetlen nagyobb politikai cselekvényét mutatják a levéltári adatok a szász Egyetemnek, a würtembergi német bevándorlást, melynek 2—300 elámitott külföldi sváb lett szomoru áldozatja. Ezer tény mutatja a kormánynak a szász nemzeti vagyon és jövedelmei miként kezelésére s hová forditására való szakadatlan ellenőriző és parancsolólag intézkedő befolyását. Nem volt abban korlátlan ur a szász Egyetem, mert az nem olyan magán tulajdon, mint egy donatarius nemesé vagy városé.

A nemes fiait nem csalhatja meg. A város érdekei ellen nem cselekedhetik. De egy oly testületi vagyon, mely hét illetőleg 11 birtokosé, egynek kezelése alatt visszaélésre könnyen ad alkalmat — minthogy sokszor adott is. Szeben város visszaélt a VII birák és a nemzet fogarasi közös vagyona kezelésével, s azért vette a kormány ellenőrizése alá. V. László azon föld minden polgárának és lakójának tette adományát, Fogarast mind a 11 törvényhatóság együtt szerezte, és az Egyetem mégis egy századig kizárta a román, magyar és székely polgárokat e jövedelmekből. 1848. után ennek így maradni lehetetlen. Vagy hazugság a jogegyenlőség Magyarországon, vagy a románoknak és magyaroknak a 11 királyföldi törvényhatóság közvagyonai jövedelméből iskolai s más czélokra aránylagos részt kell venniök.

Nem hiszem, hogy legyen valaki, a ki ezek után is illetéktelennek mondhassa a m. kir. belügyminister azon eljárását, hogy a királyföldi törvényhatóságok vagyonügyét nem egyoldalulag, közigazgatási úton, hanem a törvényhozás útján, a korona közreműködésével s minden érdekeltek részvétével tartja elintézendőnek.

Negyedszer, tiltakozik az Egyetem 34 tagja és törvénytelennek s jogellenesnek nyilatkoztatja a minister rendeletét azért, hogy az Egyetemtől oly tárgyak feletti tanácskozás jogát veszi el, melyek annak alkotmányos hatáskörében állanak. Ez a két első pont alatti téves állitás változott kifejezésü ismétlése. Én az amazok tárgyában mondottakra hivatkozni elégnek, az ismétlést fölöslegesnek látom.

A tiltakozási pontokat megelőző tényelőadás is hasonlóul alaptalan és ferditett, sőt úgy látszik, vagy jogviszonyainkat nem ismerő papi egyének müve, vagy czélja a dolgokat nem ismerők tévutra vivése.

Az van mondva, hogy a 9 szék és 2 vidék összmunici-

pium-volta a Leopold-hitlevél III. pontjában és 1791. XIII. erdélyi törvényczikkben mint „sérthetlen“ törvényelv van kimondva. Nincs azokban efféléről egy szó is.

Mondva van, hogy a magyarországi és erdélyi alkudozások 1848-ban szintén biztositották ezt. Amaz alkudozások két positiv eredménye a magyarországi VII és erdélyi I. és II. törvényczikk. De e törvények az egyesülés jogalapjává a teljes politikai jogegyenlőséget tették, a mi evvel ellentétben nincs, mindennek fentartását, a mi ellentétben áll, mindennek alkotmányos úton leendő átalakitását helyezvén kilátásba. Ebben sincs afféle, a mit a tiltakozók fölemlitnek.

Az 1868. XLIII. t. czikkben is a törvényen és szerződéseken alapuló jogok csak általánosságban vannak emlitve, a mi alatt az erdélyi közjog egész összesége értetik; de hogy evvel azon közjognak a fenforgó specialis szász jogérdekre vonatkozó részéről annak alapjogtermészete s meg nem változtathatósága ki lenne mondva, ezt állitni józan észszel nem lehet. Mondva van ott, hogy a vonatkozó s fennebb idézett törvényekben az Egyetem mint a szász municipalis törvény kiegészitő része van megemlitve s biztositva. Ez is tévfogalom. Mi a municipalis törvény? fennebb elő volt adva; az a 8—10 ivnyi magánjogi codex, melynek diplomatikus neve: „Statuta seu Jus Municipale Nationis Saxonicae“ ott az Approbata és Compilata végén, melynek eredetét és tartalmát fennebb ismertettem, csak annyiban neveztetik a 9 szék és két vidékének, mert magánjogi némely ügyeiket ezek szerént és nem a nemesi jellegü vármegyei s székelyföldi törvények és törvényes eljárás szerént intézték el. Az összmunicipalitás ezen symbolumát és kapcsát azonban szász polgártársaink önmaguk már 1850—52-ben, s újabban 1863-n az osztrák összbirodalomnak áldozatul vitték volt. Ezt tehát — mint nem létezőt — most megsemmisitni nem lehetett.

Mondva van ott: „hogy a szász Egyetem, mint a nemzet együttes képviselete még 1872-ben előterjesztette az akkori ministernek a Királyföld municipalis és községi rendezéséről készitett munkálatát, s abban a maga kívánságait és követeléseit tudomására adta = „bekannt gegeben;“ bár a Királyföld összeségét megillető több történelmi jogairól lemondott, s a municipalis és községi jogok csak azon összegét tartotta fenn, a melyek minden más egyes municipiumot megilletnek, mégis a minister e tárgyban maig előterjesztést az országgyülésen nem tett.“

A korona egy tanácsosával, egy ministerrel szemben egy alárendelt testülettől, 11 kir. törvényhatóság Egyetemétől való ilyen hangon tartott beszéden vagy csak mosolyogni lehet, vagy a szerepek borzasztó összecserélését és teljes fogalomzavarodást kell constatálnunk. Ha az Egyetem nem összmunicipium — a mint kimutattam — hogy kívánhat s követelhet magának avagy csak egy jotta municipium-jogot? ha azt soha sem gyakorolt eddig, hogyan kívánhatja s követelheti most a székelyek és románok jogegyenlősége sértésével? Csak annyit kiván s követel — ugymond — a mennyit bármelyik más municipium. De ezt is hogyan teheti, mikor ő nem municipium; és hogyan mondhatja, hogy több történelmi jogairól lemondott, hiszen az erdélyi jogtörténelem az Egyetemnek semminemü historiai jogát nem ismeri, positiv törvényes jogait ma is birja, a mennyiben a törvény meg nem változtatta; és aztán minő modor az a kivánás és követelés modora, az a tudomásul-adás! Miféle fogalma van a correlatioról az Egyetemnek, hogy ő felsége, a király egyik ministerével ily hangon érintkezik, hogy kiván, a mikor petitionálásra van útalva, követel, mikor azt a felsőbbek iránti tisztelet meg nem engedi. Még csak a van hátra, hogy a szász Egyetem parancsoljon rá a magyar királyi kormányra,

hogy vagy követeléseinek eleget tegyen, vagy felmondja irányában az engedelmességet s bevádolja valamely európai nagyhatalomnak. Valóban a legkevesebb és legkiméletesebb volt, a mit a minister ily tárgyban és ily eljárás után a szász egyetemi Bekanntgabe-val szemben tett.

III.

Menjünk tovább a tiltakozók tényelőadása birálatában.

A ministeri rendelet megsemmisiti a Királyföldnek törvények és szerződések által biztositott területi és municipalis egységét — az áll ott legelől . . . Törvény, mely a Királyföld 9 széke és 2 vidékének egy egyetemi összmunicipiumban való betetőzését biztositsa, nincs. 1849-ik elején gróf Stadiontól kérték ezt, ő reflectált is rá; de gróf Szapáryt, az alkotmányos magyar király ministerét, ez nem kötelezi; sőt az 1868-iki XLIII. törvényczikk 1. §-a épen azt teszi kötelességévé, a mit az alkotmánynyal teljesen megegyezőleg tett. Szerződésekről beszél ama tényelőadás. Kivel, mikor köttettek ezek? II. Geyza királyét emlegetik, mely mellett behivta volna e király a theutókat és flandriaiakat. Ámde ezt az egész világirodalomban föl nem fedezhetni. Draudt, Schlözer és az „Oesterreichische Geschichtsquellen," Schuller Umrisse-i, Schnell és Teutsch szász története csak igen halvány reminiscentiákat képes erről nyujtani. A „vocati" 80 évvel később iratott oklevélbe, mint a bevándorlás és új-honkeresés történt. A Leopold-hitlevél, szerződés a mi szemeink előtt, azzá lett a törvénybe igtatás és nemzeti kegyeleteink által, de azon egy magyar vagy erdélyi szerződő fél neve sincs, legkevesebbé a szász Egyetemé. Az Accordák tárgyai is a vallási illetőség, adó stb. nem a királyföldi összmunicipium biztositása. A szerződésekre való hivatkozás is tehát képzelődés, politikai ábrándozás,

nem törvényes és történelmi positiv tény. Sem a magyar királyi szent korona, sem az ország, sem a törvényhozás e kis számu és a régi időkben nem oly követelő szász nép képviselőivel kötött valamely szerződésben a 9 széknek és 2 vidéknek összmunicipiumi természetét és az Egyetemnek mint ilyen összmunicipiumnak jogosultságát törvénykezdeményezésre, törvényhozásra, közjogi határozatok hozására soha el nem ismerte. Tehát nem létezettet a ministeri rendelet lététől meg nem foszthatott, meg nem semmisithetett.

A ministeri törvényjavaslat confiscálja a Királyföld politikai jogait, sőt mintegy licitál a Királyföld közönségei összeségének magán tulajdonába való belemarkolásra — igy szól tovább a „Tiltakozás.“ Az a kérdés: volt-e az Egyetemnek törvény és törvényes gyakorlat szerént municipalis joga? Nem volt. Megvan-e ma is azoké, a kiknek volt t. i. a királyföldi 9 szék és 2 vidék minden municipalis és politikai joga? ő intézi-e saját háztartását, tisztviselőit s országgyülési képviselőit választja-e? felirhat, kérhet, törvényalkotásban képviselői által részt vehet-e? Igen. Ott van 22 képviselőjük a pesti országgyülésen. Jóhiszemüleg, a politikai jogfogalmak, a competentiák és tények szándékos összezavarása nélkül lehet-e még is a ministerre fogni a jogconfiscatio megbélyegző bünét? Nem lehet.

A Királyföld magán tulajdonába markolás .... Mit akar ez jelenteni? Elébbi czikkemben ki volt mutatva, hogy a korona és kormány egy századnál tovább intézkedett a királyföldi törvényhatóságok közvagyona miként kezelése, hová és hogy forditása, miként gyarapitása, a számadások felküldése, megvizsgáltatása, szigoru ellenőrzése felett; hogy az adományleveleket bekérte, megbiráltatta, a jószágok birtoklási jogczime s természete felett részben határozott, részben bíróság elé útasitotta. Igy például 1791-ben azt határozta a kormány, hogy a fogarasi inscriptionalis ura-

dalmat haszonbérbe adva, a bér egy meghatározott részét a királyföldi törvényhatóságok adósságai törlesztésére kell forditni mindaddig, mig az egészen kifizetve lesz; mikor a 100-dik év — az inscriptio végső éve — kitelik, az érette a fiskustól kapandó összeget valamely közalapba tőkésitni kell, s kamataiból a törvényhatóságok költségei fedezése után fenmaradó részből szegény szász és oláh községekben templomot és iskolákat épitni. A szász nemzet megkapta e váltság-összeget a magyar államtól. Igy intézkedett-e az Egyetem? Minő közalapba tette le azt? Hány román iskolát és templomot épitettek belőle? Hogy ama kormányi intentio bölcs és igazságos volt, hogy a román népnek nevelésére többet kellene ama pénzekből forditni, az elvitázhatlan igazság. S ha a kormány ide törekszik, bűnös-e azért? Vád alá kell vetni őt ily intézkedéseiért? Azt hiszem, a románok nem köszönik meg e barátságot szász honfitársainknak.

Ugyan 1791-ben a kormány az erdélyi közügyigazgatóság véleménye nyomán két nagy fontosságu intézkedést tett volt. Megkérdeztetvén t. i. az már korábban az iránt: mi a véleménye a hajdani kertzi apátság és Szent-László-prépostság 9 falujáról és 2 részjószágáról, melyeket Szeben községe magáénak tart? A közügyigazgatóság a felkért adománylevelek megbirálása után azt felelte, hogy abban biróságnak kell itélni. Igy a dolog törvény útjára útasitott. Ugyancsak a szebeni község Talmács és Szelistye uradalmakat a VII birákéinak tartván, a kormány felhivására a közügy-igazgatóság az adománylevelek alapján azt véleményezte, hogy ő ugy az 1453-ki V. László-féle adománylevél, mint az Approbata Constitutio V. része 81. edictuma szerént ama jószágokat a Királyföld összes polgárai tulajdonának tartja, s ennek folytán ez irányban mind az elsőre, mind az utób-

bira nézve pert is inditott, mely részint kedvezően, részint a kir. fiscus veszteségére dölt el. De a midőn a nagy tartamu tiz éves absolutismus 1850-ben beállott, a szász nép kormányon ülő férfiai a magánosokéval együtt a fiskusnak is ősiségi s gyökérjog iránt függőben levő pereire nézve az ismeretes osztrák elévülési patenst kieszközölték, s evvel azt a jogát a királyföldi románoknak, magyaroknak s más nemzetiségüeknek, valamint több függő peres ügyekben a királyi fiskusét és magyar királyi koronáét is örökre elhallgattatták. Mondatott fennebb, hogy épen egy szász volt ekkor a korona jogvédője.

De a románok a Talmács és Szelistye-széki uradalmak ügyében a VII biráktól szenvedett jogsérelmeikért folyvást panaszoltak, most is évek óta tárgyalás alatt van az, és e panaszok tárgyát sem a szász Egyetem mint érdekelt fél, sem a szász ispán, sőt még a minister is közigazgatási úton megnyugtatólag el nem intézheti. Bíróságokra bizni szintén nem lehet azért, mivel ez ügyekben már több itélőszékek, legfőbb kormányhatóságok, sőt némelyekben a korona is határozott. Itt egyedül a parlamenti legfensőbb államhatalmi tényezők: a király és törvényhozás képes a közmegnyugvást előidézőleg intézkedni, annyival inkább, mivel az 1791-ki erdélyi 11. t. cz. az országgyülési tárgyak sorrendjében harmadik helyre az egyes nemzetek panaszai orvoslását tette, azt rendelve, hogy ha fontos az, rendszeres bizottság kinevezendő, melybe minden nemzetből választandók követek. Erdélyi levén a kérdés és mult időből eredő, helyesen alkalmazható lenne ez eljárás annak eldöntésénél. S ha nem alkalmazható, akkor egyedül illetékes a parlament.

Szintén 1791-ben határozta meg az akkori kir. kormányszék azon arányt, melyben a Királyföld törvényhatóságai a VII birák jószágai jövedelméből osztozzanak,

hogy Szeben város és szék kapja az egésznek 1/5 részét t. i. 1200 frtot, Segesvár 1000 frtot, a többiek nyolczszász frtot. És ez életbe is lépett s gyakorlatban volt 1848-ig. De 1850. elején Erdély alkotmánya s egész közigazgatási rendszere, tehát a municipalis igazgatás is megszüntettetvén s az ország az osztrák egységes birodalomba a szászok hathatós közremüködése mellett beolvasztatván: császári államtisztviselők vették át a közigazgatást, a szász Egyetem a nép megkérdezése nélkül a VII birák és a fogarasi uradalom közigazgatásra rendelt jövedelmeit, sőt szinte fél millió törzstőkéjök évi kamatait is egyéb czélokra rendelték forditatni; igy például a szász gymnasiumok, népiskolák, esperestek stb. állandó segélyezésére évenkint 52,500 osztr. frtot ajándékoztak, az ennek megfelelő tőkéről az ajándéklevelet az ev. lutheranus főegyháztanácsnál tették le; a 11 municipiumnak eddig közigazgatási költségekre évről évre rendszeresen s kormányi megállapitás szerént kiadni szokott 22,000, illetőleg 36,000 frtot visszatartva, ezen kiadásokat egészen az államra tették át és az hordozta megkétszerezett mennyiségben t. i. 86,000 frt erejéig 1862-ig, akkor pedig a 36,000 frt helyett, mit a kétféle szász pénztár kellett volna hogy fizessen, b. Rosenfeld, b. Reichenstein és gróf Nádasdy alatt kieszközöltek az állampénztárból 180,000 frtot, mit 1867 óta a magyar állampénztár is fizet; a szász VII birák és a fogarasi uradalom váltsági tőkéje s az amazokból gyült szinte fél milliót tevő törzstőke kamata elmegy a szász gymnasiumoknak, gazdasági és ipartanodáknak s más intézeteknek; sőt az egyenesen szász nemzeti pénzalapból s pénzalapra alapitott szebeni jogakademia 18135 forint kiadását is az államra tették át, holott Erdély alkotmányos közigazgatási rendszere szerént minden városi municipium maga tartozik közigazgatási költségeit fedezni, a municipiummá lehetésnek ez levén sar-

kalatos alapföltétele. Kolozsvár, Maros-Vásárhely, Fejérvár, Szamosújvár s a többi magyar városoknál áll is ez elv, ők maguk fedezik administrativ költségeiket, de a szász városok 1850. óta csak részben. Nem irigylem iskoláik gyarapodását, sőt örvendek rajta; csak azt nem helyeslem, ha az állampénztárra illetéktelen terhek hárittatnak, s a honpolgárok egy része kényelmeért és jólléteért mások igazságtalan terhet hordozni kénytelenitetnek.

Megfontolást érdemel az is, hogy a királyföldi 11 törvényhatóság vagyonának csak egy része adományozott, t. i. Talmács és Szelistye, de ez sem tiszta, hanem föltételes adomány, olyan, hogy a VII birák az örök birtoklásért örök kötelezettségekkel vannak terhelve, tartoznak t. i. Lotorvár és Verestorony határszéli várakat erősitett állapotba, az útakat az ellenség betörése ellen könnyen védhetővé tenni: a miket igen gyakran nem teljesitettek másfél század óta s nem egyszer voltak érette e birtokok elvesztésével fenyegetve.

Megfontolást érdemel, hogy a fogarasi uradalom kifizetett inscriptionalis és investitionalis értéke, mi nem szükmarkulag számitatott fel, arányos mértékben kétségenkivül mind a 11 törvényhatóságot illeti, azt vásár útján szerezték minden törvényhatóság közrejárultával: a miből tehát — amint csak imént érintém — részben a 11 törvényhatóság közigazgatási költségei fedeztettek régen, s kellene, hogy fedeztessenek ma is, ha a szász Egyetem azokat a szász iskoláknak el nem ajándékozta volna, s a tisztviselők nagyrésze fizetésével ismét a magyar államot meg nem ajándékozta volna. A ki tehát a Királyföld összes törvényhatóságai közvagyona jövedelmeit az absolut kormányzás idejében, a törvényhatóságok specialis felhatalmazása nélkül, az ev. lutheranus iskolák és papság

javára ajándékozta, mondhatni, confiscálta, az a szász Egyetem, s a ki ama vagyonok természetét és rendeltetését a törvényhozással, mint az államhatalom legfelsőbb tényezőjével meg vizsgáltatni, s ama jövedelmeket az illetők közremüködésével és a korona beleegyezésével alkotmányosan szabályoztatni akarja, az a magyar királyi belügyminister. Ezt nevezé a 34 tiltakozó confiscationak, magántulajdonba markolásnak, azért kivánja a belügyminister vád alá vetését.

Eddig terjednek a „Tiltakozás" és annak „Tényelőadása", eddig észrevételeim is.

Van azonban némi megjegyzésem az egyetemi gyülésben uralkodott hangulatra is. Azt irják a szebeni lapok, hogy mikor a magyar államiság, a magyar államegység eszméjét és a magyar alkotmányt védő ministeri rendelet fel volt olvasva, egy helyen „Ohó"-t kiáltott a 34 szász egyetemi tag, a belső felboszankodás elfojtotta a szót ajkaikon, Bruckner és Obert reszketve szólottak, Nagelschmidt pedig könnyezett . . . Nem lehet csodálkoznunk rajta. Hiszen ezek a honfitársaink voltak, a kik 1863—64-n az Erdélyt Magyarországtól elszakitó, az osztrák birodalomba beolvasztó s törvényhozási jogától megfosztó octoberi diploma és febr. 26-ki császári patens inarticulatiojában az alkotmányos államrend megszilárditását, az erdélyi alkotmány visszaállitását és szerencsés fejlesztését látván: azokat 1863. sept. 30-ki ülésökben a készségben őszinte tetszéssel s megtörhetlen hűséggel elfogadták, s mindkettőt Erdély alkotmányos alaptörvényei közé beigtatni egyhangu és örömteljes beleegyezéssel állhatatosan és visszavonhatlanul meghatározták. Az osztrák birodalmi egység ily erős hiveitől nem vehetni rosz néven, ha a magyar államegység és magyar alkotmány épen maradásáért nem igen lelkesülnek, de azt, hogy egy

képzelt, legfeljebb fél alkotmányosságunk idejében magához ragadott, s az alatt is eszélytelenül használt joggal nem élhetés igy felingerelni képes királyföldi 150,000 szász polgártársaink követeit, ez igen nagy önmegfeledkezésről és tapintatlanságról bizonyit, egyszersmind pedig nagymértékü igazságtalansággal is párosul.

Emlékezzenek csak vissza azon időre, midőn 1863-n az Erdély alkotmányát eltemető imént emlitett tartományi gyülésen az erdélyi 450,000 székely és 300,000 magyar összes képviselői és királyi hivatalosai, szám szerént ötvenketten, s köztük a legnagyobb akkori politikai tekintélyek: Haynald püspök, b. Kemény Ferencz, gr. Mikó Imre, gr. Teleky Domokos, Wéér Farkas, Tisza László, Simon Elek, Zeyk Károly, gr. Mikes János és többen egy tartalomra nézve higgadt, komoly és alkotmányos, formailag diplomaticus simaságu nyilatkozatban kivánták kimaradásukat s az ország ezeréves alkotmánya megsemmisitéséhez nem járulhatásukat indokolni, s nyilatkozatuk felolvasását Brassó város és vidék képviselője Brennerberg Ferencz inditványozta, a többség azt meg nem engedte. E többség közt volt az egyetemi „Tiltakozás“ aláirói közül: Wittstock Henrik, Bedeus József, a felháborodott érzelmü Obert Ferencz, Budacker Gottlieb és a könnyező Nagelschmidt Ágost; ellene beszélett a békitő inditványnak Gull József és több társa, kiket nem nevezek meg. Báró Rosenfeld Lajos pedig csak annyit inditványozott: „hogy a székely és magyar testvér nemzetek képviselői kimaradása felett sajnálatát a gyülés jegyzőkönyvileg fejezze ki,“ s a többség azt sem engedte meg; az ellen is felszólalt Gull József, az a férfi, a ki február 21-én 1874-n jónak látta interpellálni a magy. kir. belügyminister azért, hogy a szász Egyetemnek a magyar államegység és a magyar alkotmányos intézmények

megtámadását — a mi kötelessége volt — visszaútasitotta. Gull ur és egyetemi társai akkor arcz-élbe állitották magukat az erdélyi államalkotó nemzetekkel, most egész Magyarországgal. Gull ur és egyetemi társai amaz országgyülésen elszakitották Erdélyt szent István koronájától, s törvényczikkileg beolvasztották Ausztriába: eltapodták alkotmányát, önálló törvényalkotási jogáért az összbirodalmi tanácsban „26 votumot“ adtak cserébe. Gull ur és egyetemi társai széttépték a Leopold-hitlevelet, mert az abban és Alvinczi-féle resolutiokban legalább papiron biztositva volt nehány legfőbb alkotmányos jogunkat: a kir. kormányszék megválasztása, adó- és katona-megajánlás, a só ára meghatározása, koronajószágok egyoldalu el nem idegenithetése stb. — mind átadták a birodalmi tanácsnak, átadták a pénzverési jogot, adósság-felvehetést, államjavak eladhatása jogát stb. Ilyen volt akkor az ő magasztalt hűségök a magyar állammal és alkotmánynyal szemben! És most még ők kivánják vád alá vettetni a Leopold-hitlevelet — csak szerintök — megsértő magyar királyi belügyminister, s felhivják az országgyülést, hogy teljesitse kötelességét! Én az államügyészt tartom ellenökben tisztében eljárásra felhivandónak.

A „Tageblatt“-nak az egyetemi hangulatot illető észrevételeire az eddigiekben van felelet; csak a székely városokra vonatkozó nem alapos idézést kell még visszaútasitnom. Ezek képviseletei 1867. óta közjogi ügyeket illető törvényjavaslatokat nem készitnek, az előtt is csak egyes tárgyakban hivták fel a törvényhozás figyelmét, de a külső illemformákat mindig szem előtt tartva. Méltatlanul éri tehát Ilyefalva, Bereczk és Oláhfalu székelyeit az a szemrehányás, hogy ők akár az Ausztriával való kiegyezést is tanácskozás alá vehetik. Ezt nem teszik s szász polgártársainknak is ajánlható, hogy országboldogitó törvényalkotási rögeszméik-

ről mondjanak le, bizzák azt a parlamentre és királyi kormányra. A legislatio forrása ma alkotmányos államokban a parlament.

Hátra van még észrevételt tennem a mindkét oldalról idézett törvényekre és törvényes rendeletekre.

IV.

Azon törvények és rendeletek, melyeken a szász Egyetem tiltakozása alapul, a „Tageblatt“ idei 35-ik számában vannak kimeritően előadva; a „Tiltakozás“ csak mintegy hivatkozik rá s egyiket-másikat megnevezi, de a lap az illető helyeket szó szerént közli. Ebből kettő következik: a 34. tiltakozó és a nevezett lap közötti solidaritas, és ránk nézve az a kötelesség, hogy az idézetek törvényes és alkotmányos értékéről tüzetesen szóljunk, mert ama lap van arra hivatva, hogy a szász elnyomatás hirét a nagy anyaországba ki- s Európába szétvigye.

Első idézett törvény az 1868. XLIII-ik, melyben a minister, a királyföldi jogviszonyoknak a teljes jogegyenlőség alapján, az illetők meghallgatása után leendő rendezése tárgyában törvényjavaslat dolgozására útasitatik, a szász Egyetem addig is az 1791. XIII. erdélyi t. cz. által megszabott hatáskörében maradván. Nyomban ezután idézve van ezen hivatolt t. cz. mely az Egyetemet eddigi politikai, gazdasági és törvényes közigazgatási joggyakorlatában megtartatni rendeli.

Azt vélem, hogy miután a tiltakozók maguk ismerik el, hogy a ministeriumhoz kétszer is irtak fel s kivánságaikat és követeléseiket a ministernek tudtára adták, a királyföldi jogviszonyok rendezése kérdésében, az illetők kihallgatásának elég van téve, miután a parlamenti szász képviselők közremüködési tere és joga is biztositva van, a hol nézeteiket s a szász igényeket érvényesithetik. Az

Egyetem az idézett törvény korlátain belöl illetékes ügyeit ma is végezheti, csak illetéktelen közjogi kérdésekben való határozathozatalra nem terjedhet ki, mert e jog a 11 külön törvényhatóságé, mint a törvény által elismert országos municipiumoké. A területrendezési s szabályozási ügyhez szintén hozzá szólhat a 11 törvényhatóság, mert jogositva van rá, nem szólhat az Egyetem megkérdezetlenül, mert nem municipium. Ha a minister az állam érdekében a területrendezést látta legelső elintézendőnek és a törvényhozás tetszését az majd a tárgyaláskor megnyeri — a mit hiszünk — akkor őt törvénysértésről vádolni nem lehet. Az állam java a legfőbb törvényadó — ő ezt a kormányzási elvet követte.

Harmadik idézet a szász ispánt kinevező ministeri kibocsátvány 1868-ban május 15-kéről, melyben a minister a korona és ország nevében biztositást nyujt arról, hogy a szász nemzetnek kiváltságokon nyugvó jogviszonyai a törvény szentsége alatt, a fejedelem és szász képviselők közreműködésével és a szász nemzet igényei kellő méltatása mellett békés, törvényes úton fognak átalakittatni és megszilárditatni. Meggyőződésem az, hogy e biztositáson semmi csorbát nem ejt, sőt épen a következetesség és logika egyenes sorát tartja, a békés törvényes fejlődés és átalakitás müvét készíti elő, akadályait háritja el a minister akkor, mikor a competentiák összezavarásának és a törvényszegésnek positiv törvénynyel útjába áll. A törvény mondja ugyanis, hogy minden átalakulásnak a teljes polgári jogegyenlőség alapján kell történni s a minister által idézett törvény mondja, hogy kiváltságos terület Magyarországon oly kevéssé lehet, mint kiváltságos egyén többé nincs.

Idézve van továbbá az 1870-ki 42. törvényczikk 1. §-sa, mely a municipiumoknak országos ügyekkel is foglalkozhatásra tért nyit. De miután világos, hogy az

Egyetem nem municipium, úgy hiszem, ennél az érvnél nincs miért tovább mulatnunk.

És itt egy kényes jogtörténeti dilemmába jutott a „Tageblatt;“ idéz t. i. egy 1798-ban aprilis 13-án kelt királyi leiratot az Egyetemnek a törvényekhez érdemileg hozzászólhatási joga védelmére; de minthogy a minister is egy 1866-ban kelt udvari rendeletet vesz ismeretes kibocsátványa egyik alapjául, melyben a felség rosszalását fejezte ki a felett, hogy a szász Egyetem közjogi kérdésekben határozatokat hozott, a mire jogositva sem 1848 előtt, sem azután nem volt, s mig a tisztelt iró a maga idézete törvényességét respectáltatni kivánja, addig a minister idézetére rá olvassa az 1791-ki erdélyi VIII. t. cz. azon szavait, „hogy az ország edictumok s ugynevezett patensek által soha ne kormányoztassék, hanem ő felsége gyakorolja a végrehajtó-hatalmat a törvények értelmében“.

Ebből nézetünk szerént vagy a következik, hogy a „Tageblatt“ irója szerént a törvényes rendeleteknek criterionja egyedül az: hasznosok-e azok a szász érdekekre nézve vagy nem? ha hasznosak, akkor törvényesek, ha nem, akkor törvénytelenek; vagy pedig következik az, hogy ő a minister által idézett rendeletet törvénytelennek tartja, s azt sujtani kell az általa idézett törvénynyel, ellenben a maga által idézettet, törvényesnek, tehát ennek érvényét kétségbe vonni, arra ama törvényt alkalmazni nem lehet.

Én a felhozottak alapján a ministeri idézetet a törvénynyel és törvényes gyakorlattal teljesen egyezőnek s jól idézettnek és alkalmazottnak tartom; törvényesnek tartom a „Tageblatt“ által idézettet is, s csak azt a kis hibát látom benne, hogy hamisan van idézve, roszul forditva és veszedelmes-roszul alkalmazva; a minthogy a szász tudósoknak mindig a volt szokásuk politikai vitákban és sokszor a történetirásnál is, hogy ők az oklevelekből ki-

szakitották a magukra nézve kedvező helyeket s azokat a világ elé hozták, a nem kedvezőket ellenben elhallgatták. Nézzük meg csak az ő kútfőgyüjteményeiket és történelmi müveiket a mult század végén s e század első felében, például Schlözert, Hanert, a „Quartalschrift“ és „Provinzialblätter“ iróit s még a kevesebbé elfogult Edert is; ritkán vannak az oklevelek egész kiterjedésben közölve, hanem csak excerptive, a mi az ő ügyeiket vagy történelmi és politikai felfogásukat igazolja. Így van ez esetben is, a miről az olvasót a hivatolt udvari rendeletnek keletkezési oka és egész tartalmilag való ismertetése azonnal meg fogja győzni.

Mikor 1790-ben Erdély alkotmánya visszaállitatott, a szász egyházi Universitas is — mert akkor két féle volt: Universitas ecclesiastica és Universitas politica — élt az alkalommal, s visszakövetelte azon állitólag örökké használt jogát, hogy meghalt egyházi egyének ingó és ingatlan javairól örököseik közt osztályt készitett s arról az egyházi hatóság formaszerü itéletet hozott, tehát egyházi törvényes jurisdictiot gyakoroltak. Egy halálesetből 1797-ben az udvarnak tudomására jött e visszaélés; a kir. kormányszéktől számot kért érette, ez kikérdezte a szász politikai Universitást, ez a 11 törvényhatóságot; az utóbbiak — így szól a jelentés — nem értették a kérdés magvát, de az Universitas ugy vélekedett, hogy az egyházi Universitást követelt törvényes joghatóságában meg kellene hagyni; a kormányszék felkérte a lutheránus püspöktől azon adomány- és kiváltságleveleket, melyekre jogát alapitja; az udvar beható birálat alá vette s ugy találta, hogy a miket a püspök felhozott, többnyire a királyok és fejedelmek privat missilis levelei, ki nem hirdetett s a törvény által el nem ismert, sőt a szász nemzet municipalis törvényeibe ütköző egyoldalu előterjesztésre adott kiváltságok, s éppen

ezért azokat semmiseknek nyilvánitotta, az egyházi Universitást a tisztán egyházi ügyigazgatás jogkörére szoritotta. Ezen határozata rendén él maga a fejedelem ezen kifejezéssel: „mert a Királyföldön lakó szász nemzetnek, együttesen véve, törvényes képviselete útján, joga van a maga kebli ügyeire nézve törvényt alkotni, s azt a mit a közjóra czélzónak s alkotmányával megegyezőnek tart, királyi megerősités alá terjeszteni.“ Natio enim — — — — — cui in concreto per modum legitimae Repraesentationis, de Legibus in medium consulere, ac id, quod in commune ipsius Bonun conferre, Constitutionique suae conveniens esse judicaverit, Supremae Regiae Confirmationi substernere competit.

Ez a szöveg. Lássuk hogy forditja németre a „Tageblatt“ 35-ik számában a szász publicista:

„Der Universität der Sachsen in ihrer Gesammtheit steht es in ihrem Rechtskreis zu, im Wege gesetzmässiger Repraesentation über die Gesetze meritorisch sich auszusprechen, und das, was nach ihrer Überzeugung ihrem gemeinsamen Wohle zuträglich und mit ihrer Verfassung übereinstimmend ist, der allerhöchsten kgl. Bestättigung zu unterbreiten.“

Ebből kitünik 1) hogy a „Tageblatt“ czikkirója a királyi rendeletet nem ismeri, csak olyan kivonatokból olvasta, a milyent némely szász tudósok eddigelé szoktak készitni maguk és mások tévútra vivése végett; 2) kitünik, hogy a czikkiró nem tud latinul, mert ezt: de legibus in medium consulere, igy forditni: „über die Gesetze meritorisch sich auszusprechen,“ nagyon is vastag ferditès; 3) kitünik, hogy az iró Erdély alkotmányát s volt kormányszerkezetét egyáltalában nem ismerni, mert nem tudja az országos köztörvény és a municipalis törvény közötti különbséget, nem tudja az alkotmányos hatóságok coordina-

tioját és a curialis stylus kifejezéseinek jogi értelmét; ám a törvényes képviselet azt feltételezi, hogy az él e joggal, a ki arra illetékes, olyan tárgyban, a mire illetékes, és azon az úton járul a fejedelemhez, a mely ismét illetékes, tehát a kormányhatóság útján. Ilyen kivonatokból, így forditott német forrásokból vették át az egyetemi felirat készitői m. é. deczemberi feliratukba amaz országos kaczajt költött közjogi axiomát: „hogy az Egyetem eleitől fogva közvetlenül a koronával intézte el saját belügyeit," — ezért fejeztem ki egy alkalommal azon gyanitásomat, hogy az Egyetem újabb időbeli elő- és felterjesztéseit nem avatott publicisták és jogismerők, hanem vagy papok vagy ifju jogtudorok s elbocsátott és ismét hatáskörre vágyó, hivatalnokok és most serdülő államférfiak készitik.

Utolsó idézete a „Tageblatt" vezérczikkirójának az 1848-ki III. t. cz. 31. 32. és 33. §-ai, melyek közül a 4-ik kimondja a minister átalános felelősségét minden tetteiért; a 32-ik: „minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztositékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségökben követtetik el vagy adatik ki; a 33-ik §-a „hogy a ministerek vád alá helyezését az alsó tábla szavazatainak átalános többségével rendeli el." Ez idézet után ezen megjegyzéssel zárja be czikkét: „Az országgyülés járjon el kötelességében!"

Ennek czáfolásával helyet és időt vesztegetni kár. Nem hiszem, hogy a czikkiró komolyan állitná, hogy a belügyminister e törvény ellen vétett, igy tehát a parlamentre hivatkozást is e szempontból kell meg itélnünk. Izgatás akart az lenni és nem egyéb a szász reactionarius pártban és a szegény félrevezetett polgárság között, legkivált pedig azon külföldi körökben, a hová e lap megy s a hol a mi

viszonyainkat nem ismerik, valamint izgatás azon levél is, melyet ugyan a 34 tiltakozó február 16-án az országgyülési szász képviselőkhöz irt, melyben a „Tiltakozás"-ban emlitett, s általam megczáfolt vádakat ismét mind elésorolván, felhivják őket: „hogy kérjék vissza a szász Egyetem szabad véleménynyilvánitási jogát, lépjenek sorompóba a szász föld (?) fenyegetett törvényhatósági jogáért, egységeért és együttléteért, álljanak ellent a kéznek, mely vagyonukhoz nyul és a szász nemzetet kitörli az élők sorából; mondják meg az országgyülésnek, hogy a szász nemzet polgári hűségben nem áll hátrább egy más nemzetnél is."

Valóban — ugy látszik — az Egyetem mind tovább és tovább üzi önmagát azon a meredélyen, a honnan sem elé, sem hátra többé nem fog mehetni, hanem a saját válságos természetü müveiben levő erkölcsi és politikai erő fogja valamerre — s vajha ne roszra! — sorsát eldönteni . . . . . A külföld azt gondolhatná ezek olvasására, hogy Magyarország a maga szükségeire akarja elkobozni a Királyföld közvagyonát, hogy belügyministere és kormánya kalózokból áll, s a parlament az ő czinkostársuk. De nem gondolja, nemzetünk igazságszeretete, alkotmánya és a szabadság iránti tisztelete, valamint lovagias jelleme ismeretesebb immár a nagy nemzetek előtt, mintsem ilyen féketvesztett, vakmerő, alaptalan és rágalmazó kitörések és vádaskodások után induljon. A magyar kormány és hirlapirodalom igyekezett a valódi tényállást földeriteni s megvárhatja, hogy szava az itélethozásnál tekintetbe vétessék.

Azonban a szász Egyetem (mert mi a nemzetet más érzületünek tartjuk) hánytorgatott polgári hűségérzelmének valódi illustratiójául ide igtatok 1862-n május 17-n kelt jegyzőkönyvéből egy kis részt, az erdélyi kir. kormányszéknek erre tett észrevételével együtt.

„A nemzeti Egyetem — így hangzik a jegyzőkönyv

134-ik lapja — nem nyilatkozhatik másképen, mint hetes bizottsága, t. i. magát közjogi ügyek tárgyalására sőt országos törvények tervezésére is illetékesnek tartja, s tartozik azzal az ősök iránti kegyeletnek, kik több mint 300 évvel ezelőtt arra törekedtek, a minek most teljesedésbe kell menni, és a kik daczára az idő minden mostohaságainak s több meghiusult reményeknek, nem fáradtak ki áldozatkész bebizonyitásában a fejedelmi ház iránti hű ragaszkodásuknak s azon igaz ohajtásuknak, hogy a birodalombeli német testvérekkel szorosabb kapcsolatba jőjjenek!"

„Valóban — ezt a megjegyzést tette erre az erdélyi kir. kormányszék május 26-ki ülésében — lehetlen fájdalmas szivvel el nem komolyodni a szász nemzeti Egyetem most kifejezett, de őseinek gondolatában már 300 évvel ezelőtt megfogamzott törekvésre vonatkozó nyilatkozata felett, melyet ha az Egyetem most menthetőnek sőt jogosnak is vél, de 300 év előtt menteni nem lehetett; s azért csak sajnálni lehet a más társ nemzetek őseit, kiket a multnak sokszor vérző csapásai a nemes szász nemzettel testvéri szövetség-kötésre vezetvén, az egymás iránt kölcsönösen hozott de soha fel nem panaszolt áldozatok és az egyesületi hit által magukhoz kötelezett szász nemzetben jogaik s hazájuk alkotmányának hűséges oltalmazóit hitték tisztelni s e boldog hitben szállottak sirjokba!"

A szász Egyetem hő óhajtását 1863. september 30-án elérte, Ausztriába Erdélyt békebeleztette egy törvényczikk által s még más fontos törvényhozói eszméit és munkálatait is valósitotta, a birodalmi német testvérekkel együtt élt 1867-ik évi junius 20-áig, a mikor ő felsége, alkotmányos királyunk, az alkotmányon kivül állott szebeni tartományi gyülés összes határozmányait, azon okból, mert az 1848-ki magyarországi VII. és erdélyi I. t. cz. által a

polgári jogegyenlőség elve nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül Magyarország egész területén biztositva van, s ennélfogva ama határozmányok törvénybe ütköznek, hatályon kivül helyezte, és így a 300 év óta ápolt törekvés sikerének e rövid ideig élvezett öröme most is eltünt.

Vajha ez intő tanulság lenne szász polgártársainkra nézve!

V.

Hátra van még a belügyminister által ismeretes kibocsátványa indokolásaul idézett és hivatolt törvényekről és törvényes rendeletekről tüzetesen szólanom. Utóbbi anomaliának tetszik talán a doctrinárek előtt; de nekünk közigazgatási törvényeink s irott jogunk nincs, a végrehajtó-hatalom és kormány kényszeritve van ezer esetben intézkedni, alkalmazva a törvényeket, pótolva a hézagot s biztositni fennakadás ellen a közigazgatást. Nálunk tehát azt mondani, hogy mihelyt valami rendelet, azonnal törvénytelen, vagy nagyon is fölületes jog- és viszonyismeretre mutat, vagy puszta akadékoskodásból származik.

Rendeletet a törvények szellemében kibocsátni lehet sőt kell, arra, ha törvényes alapokon áll, hivatkozni szabad sőt kötelesség. A minister is idézte az Erdély külön politikai életében legfontosabb kormányi sőt királyi rendeletet 1866. april 19-ről, mely a törvényes gyakorlatot és a két országnak 1848-ban a teljes jogegyenlőség alapján való egyesülését meghatározó magyarországi VII. és erdélyi I. t. cz. közjogi érvényét és következményeit leghatározottabb alakban fejezte ki; és idézte az 1791. XIII., 1848-ki VII., valamint 1868. XLIII. döntő érvényü törvényt. A rendelet azt tartja, hogy a szász Egyetem politikai és közjogi ügyekben határozathozatalra, tehát törvénytervek s törvényanyagok készitésére, mint szintén politikai ügyek-

ben való kérvényezésre, annyival inkább követelésekre illetéktelen. Az imént idézett törvény pedig azt rendeli: „hogy a két ország a teljes politikai jogegyenlőség alapján egyesülvén, e szerint az Erdélyben létezett politikai nemzetek szerinti területfelosztások, elnevezések és ezekkel összekötött előjogok és kiváltságok, a mennyiben valamely nemzetiséget mások kizárásával illettek volna, megszüntettessenek.“

A minister mind a törvényes gyakorlat, mind a törvény és alkotmány tekintetében teljesen törvényes alapon áll. Nézzük az elsőt.

Erdély alkotmánya a magyar korona oltalma alá 1690-n visszamenésekor az osztrák házból való fejedelmek alatt teljesen át- és ujra alakult. Az előbbi állapotokra nincs miért visszamenni, s ha megyünk, 1526 előttre kell mennünk, és zsinormértékül az azon időpont előtti viszonyt és törvényes állapotokat kell vennünk. Tehát 1690 a kiindulási pont, és pedig először is vegyük az 1752-ig terjedő korszakot. Ez idő alatt a szász autonomia vonagló dermedtségben volt; nem hogy a szász Egyetem, de az egész trón- és fejedelemség-vesztett Erdély sem hozott törvényt. A törököt Magyarországról kiverő s a II. Apafit atyja fejedelmi székéből czirogatva kiédesgető Ausztria dicsősége, magas önérzete és hatalma által ugy el volt telve, hogy Erdélynek csak kötelességeiről hallott, nem jogairól is. A mi törvény ez alatt költ, politikai és diplomatiai játék inkább, mint országos törvényhozási jognak gyakorlása, az uralkodó-ház trónkövetelésének biztositása és feltétlen meghódolás ténye. Itt tehát ugy törvényt, mint törvényes gyakorlatot keresni fölösleges. 1752-től 1758-ig s illetőleg 1762-ig ismét sem administrativ, sem törvényes, sem gazdasági ügyeket nem igazitott az Egyetem; a két elsőt

a kormány, az utolsót egy Directorium intézte; 1762-től 1780-ig visszanyerte vagyonai kezelését b. Bruckenthal nagy befolyásu s eszélyes fia által; akkor II. József ismét minden szász vagyont és jószágot incameraltatott, közigazgatást és törvénykezést ujra szervezett; az Egyetemnek ekkor sem volt semmi tágasb politikai jogköre 1790-ig.

1791-n hozatott az elébb emlitett XIII. t. cz., mely hogy minő hatáskört szabott az Egyetemnek, már el volt mondva. Ezután 1848-ig a törvényhozás a szász viszonyokat nem érintette. Administrativ úton ellenben rendeztetett az ispáni hivatal, igen a királyföldi törvényhatóságok is 1795-n, 1796—1797-n és 1805-n kelt királyi leiratokban. Feljebb már ez is el volt mondva. Itt csak azt jegyzem meg, hogy az ispánnak tiszte volt még a körlevelét is beküldeni a királyi főkormányszékhez, a melylyel az Egyetemet egybehivta, s abban ki kellett jelölnie a tanácskozás tárgyait; jegyzőkönyveit felküldötte; kebli ügyeiben tett fontosb intézkedéseire is felsőbb helybenhagyást kellett kérni; igy például az Egyetem 1807-ben a portsesdi timároknak az egymás közt s maguk kebelőkben megtartás végett bizonyos szabályokat adván ki, az udvar ezért rendre s hatáskörén belöl maradásra útasitotta. Ez állapot 1848-ig tartott. 1861 után a szász ispán terjeszkedni kezdett. Első ténye volt, hogy az országos járuléki alapból útalványozások tehetésére a királyi főkormányszéktől jogot kért; de elútasittatott; azután kérte, hogy ajánlatait egyenesen az udvarhoz terjeszsze fel, a kir. főkormányszék útján; evvel is elútasittatott. Az Egyetem szintén el kezdette hatáskörét kijebb terjeszteni; először kérte a főkormányszéket, hogy erősitse meg azon kedvezményeket, melyeket ő 1848-ban a románoknak adott, de elútasittatott; azután a nemzeti pénztárak számadásai megvizsgálásába a főkormányszék bele elegyedését vitatta, tanácskozásai jegyzőkönyveit felter-

jeszteni nem akarta, de később mindkét kérdésben engednie kellett; ezután aztán Erdély helyett törvényeket kezdett hozni, az országot bevitte a Reichsrathba stb. A mi ezután jött, már ismerjük.

Ilyennek mutatja a szász ispán és szász Egyetem hatáskörét az élet és hivatalos adatokon alapuló gyakorlat.

De hogy is lehetne az Egyetemnek mint nem municipiumnak országos közjogi kérdésekben akár törvénytervezési, akár felterjesztési jogot adni, akkor, mikor ezen jogok az azokat szinte ezer év óta biró vármegyei és székely széki törvényhatóságoktól elvonattak? Hiszen midőn 1861-ben az erdélyi törvényhatóságok ujra szerveztettek, az ideiglenes útasitás 16. és 17. pontjaiban az államjogi kérdések feletti tanácskozás határozottan kizáratott. És a bizottságoknak azóta e jogköre volt; csak az 1870-ki XLII. törvényczikk adta meg ismét az előterjesztés és kérelmezés jogát.

De nézzük Erdély törvényhozási államviszonyait: ki hozza a törvényt, kik jogosultak abban résztvenni? Az 1791. VI. törvényczikk azt mondja, hogy a törvényhozás, magyarázás és eltörlés joga a fejedelemé és az országgyülésre törvényesen egybegyült karoké és rendeké; a XI. törvényczikk pedig azt mondja, hogy az országgyülés tagjai a szász székek és vidékek s szabad kir. városok és mezővárosok követei; tehát az Egyetemnek semmiféle törvényhozási joga nincs, az országgyülés szerkezetét illető törvény még csak nem is emlékezik róla. — Ugyanazon XI-ik erdélyi törvényczikk — a mint fennebb is érintve volt — eltörölte a „Curiatum Votum“-ot vagyis a nemzetenkénti országgyülési szavazást. Vajjon ha a szász Egyetemnek a törvények hozásánál akár a törvényjavaslat készitésére, akár a felirási jog gyakorlására tért nyit a minister, nem felelevenitette-e a „Curiatum Votum“ vesze-

delmes közjogi elvét? Ha ezt szász polgártársainknak törvényben biztositná az ország, ma-holnap visszakérné azt a székely, a kun, a hajdu, követelné a román, a szerb, és tán még a jó indulatu de könnyen csábitható tót is. Aztán ettől lenne még egy lépés a lengyel „Veto"-ig s egy rövidke második a magyar nemzet és Magyarország sirjáig. Mélyen meg vagyok győződve arról, hogy a szászok kérése, követelése, a mint az ő mai maguk tartása aggasztóan sejteti, előbb-utóbb ide viszen bennünket.

A fennebb előadottak mind a szász Egyetem, a 34 tiltakozó és a „Tageblatt" ellen, tehát a minister mellett bizonyitnak a törvényes gyakorlat tekintetében.

Nézzük a ministeri kibocsátvány alkotmányos alapjait.

Első dolog, tisztába jőnünk avval: mi az országos köztörvény? mi a helyi vagy municipalis törvény?

A Hármas Törvénykönyv előzménye 8. címe 1. §-ban ez áll: „A Statutum, mit közönségesen Decretum-nak mondunk, az ország valamely közjoga, melynek törvényereje van s mintegy változatlanul van megállapitva és mintegy a közállamot fejezi ki."

Az mondatik ugyan ott a 2. 3. §-ban: „A municipalis vagy helyhatósági jog valamely helység magán joga, mely csak azon helyhatóságban vagy municipiumban azaz városban vagy községben érvényes, a hol és melynek számára hozatik. Ilyet minden vidék, tartomány, néha város is alkothat magának."

Ezeknek tárgyát is meghatározza a Hármas Törvénykönyv III. r. 2. címe 5. §-sa: „Minden vármegyében lehet hozni különböző helyhatósági constitutiokat a szántóföldek, rétek, erdők stb. őrizéséről, a közjövedelmekről stb. sőt más tárgyakban is, de ezeknek az egész ország közvégzeményeivel — Decretum — ellenkezni nem szabad."

Erdélyről külön emlités is van téve a III. r. 4. címé-

ben, a hol ez áll: „Erdélynek és Tótországnak vannak ugyan külön törvényei és szokásai“ . . . ezeket idézi is, s a 7. §-ban így szól róluk: „Ezen országok más municipalis jogait — — — minthogy csak köztük birnak érvénynyel és csak ők ismerik, bővebben fejtegetni fölösleges.“

Nézzük már most, kik hozzák és kik hozhatnak országos államtörvényt?

Ugyan a Hármas T. k. így szól erről II. r. 3. címében az 1., 2. és 3. §-ban: „Igaz ugyan, hogy hajdan, mikor még a magyar nép pogány vallást követett s nem királya, hanem vezérei és kapitányai voltak, minden törvény- és alkotmányadás joga magánál a népnél volt; de miután a keresztény vallásra tért és magának királyt választott, mind a törvényhozás, mind az adományozás, mind végre az igazság-szolgáltatás hatalmát és jogát ezen ország szent koronája hatóságára s következőleg fejedelmére és királyára ruházta át az országlással és kormányozással egyetemben; és ez idő óta a törvény és alkotmány ugy hozatik, hogy a király egybe hivja a népet és azt a felől megkérdezi — a mint ez időnkben is történni szokott. De a király saját akaratából és önkényesen — a magyar nemzetnek régi szabadságait illető dolgokban törvényt nem hozhat másképen, hanem ha egybehivja a népet és megkérdezi: ha tetszenek-e neki az ily törvények vagy nem? S ha a nép azt feleli: „tetszenek“, akkor az ily országos állapitmányok törvényekké válnak.“ Szintigy, ha a nép is valamit a közjóra czélzónak tart és azt irásban a fejedelem elé terjeszti és a fejdelem azt elfogadja és megerősiti, ez is szintén törvény erejével fog birni és törvénynyé válik.“

Még csak a kiváltságról idézek egy-két törvény-helyet, melyet sokan az országos törvénynyel ellentétbe helyeznek. „A privilegium — azt mondja a II. r. 1. §-a — mintegy privát és külön jog, mely egyesekké; mondatik —

2. §. — kiváltságnak is, mely a fejedelemnek gyakran a közjog ellenére adott jótéteménye; a privilegiumnak — mondja a II. r. 9. címe — mások jogait sérteni nem szabad; a fejedelemnek — igy szól a 11. czím — nincsen igaz és törvényes joga oly kiváltság adására, a mi mások joga csorbitására szolgál, vagy a mi a köz és országos törvény erejét gyöngiti. Az ilyen kiváltság nem érvényes; megszünik a kiváltság — 12. cz. 7., 11. §. — ha abból másoknak szörnyü nagy kára van, és ha a fejedelem azt visszavonja."

Ezekben a magyar ős alkotmány legsarkalatosb alapelvei vannak letéve; azokon nyugszik hazánk és nemzetünk nyilvános státusélete; így hozza Magyarországon a törvényt a magyar nép mindjárt egy ezredév óta királyával együtt, a mi előtt meg kell hajolni a magán vagy municipalis törvénynek, meg a kiváltságnak, az összes népnek, sőt magának a királynak is. Minél ódonabb és együgyübbnek látszik e törvény-helyek irálya, annál drágábbnak és szentebbnek kell előttünk lenni a tartalomnak; régiségök olyan, mint az érmeken az aerugo nobilis; ettől elállanunk, erről lemondanunk, ezekkel daczolnunk nem szabad, a ki teszi, a törvény büntetést szab rá. A magyar nemzet mindig, sőt a testvérnépek is kegyelettel voltak iránta 1848-ig. Az ország gondoskodott e tiszteletnek a polgárok szivében megőrizéséről, mind a magyar országi, mind az erdélyi törvényekben. A Hármas Törvénykönyv I. r. 14. czímében rendeli: „a ki nyilvánvalólag feltámad a király és korona közállománya ellen s annak ellene szegül, hűtlenség vétkébe esik." Az erdélyi 1744-ik évi 6. t. czikkben kötelezve van minden erdélyi honpolgár: „hogy sem titkon, sem nyilván tanácscsal vagy fondorlatok által az ország államszerkezetét megváltoztatni meg nem kisérli"; az 1791. 11. t. czikkbeli egyesületi hit rendében ismét ki van kötve: „hogy az állam és a kormányzás formája mindenki által érintetlenül

hagyassék," sőt az Approbata Constitutio III. része. 1. címe első czikkében az is meg van tiltva: „hogy bárki is az erdélyiek közül e hazán kivüliekkel szövetkezzék." Az 1848. XVIII. t. cz. 6. §-ban ez áll: „ki a magyar szent korona alá helyezett terület tökéletes álladalmi egységének tettleges felbontására izgat, ki a törvényes felsőség elleni engedetlenségre hiv fel és buzdit, négy évi fogsággal és 2000 frtig emelkedhető büntetéssel fog fenyitetni."

Ezek azok az állami alaptörvények, melyek Magyarország alkotmányos fennmaradásának biztositására vannak hozva s a melyeket minden nép, minden hatóság, minden egyén, ki e földön lakik s Szent István koronájának oltalmában részesül, tisztelni vagy legalább megtartani köteles. És megtartja-e ezt a szász Egyetem? Ő így beszél a magyar királyi kormánynyal és parlamenttel: „kivánom és követelem, hogy a Királyföld egy területi egységet és municipalis hatóságot képezzen; hogy változás e területen csak az Egyetem beleegyezésével történhessék; ha a nélkül történik, a törvényhozás intézkedése ellen előre óvást tesz, kijelentvén, hogy a Királyföld felett intézkedni a magyar királynak, kormányának és parlamentjének nincs joga; hogy ez a korona és Egyetem közötti ügy; hogy valahányszor a törvényhozás merészkedett ebbe belé elegyedni, az erőszak elmultával a szász Egyetem ezen ősi jogaiba mindig visszahelyeztetett."

A minister azt jegyezte meg mindezekre, Gull ur interpellatiojára febr. 23-kán adott feleletében, hogy a törvényhozás ellen emelt ezen felszólalást még akkor is visszaútasitotta volna, ha azt erre illetékes hatóság teszi; annál inkább kötelességének tartotta ezt, midőn oly hatóság tette, mely a fennforgó ügyet tanácskozásai keretébe vonni illetékes egyátalában nem volt. Ismételjük, hogy ez a legkevesebb volt ahoz mérve, a mit a minister ez elbiza-

kodott és hallatlan modoru eljárás irányában tehetett volna. De a ministert — úgy látszik — nem a pillanatnyi dicsőség, hanem hazájának s nemzetének magasabb érdekei, a magyar nemzetnek és államnak jövendő nagysága vezette. Ő kimondotta ez alkalomból nyiltan, röviden s határozottan, hogy ő úgy véli: „hogy a nemzetiségi kérdésekkel végre valahára tisztába kell jőnünk, hogy ezt tovább odáznunk nem lehet, hogy némely velünk egy államkötelékben élő polgártársaink maguk tájékozhatása végett ki kell mondanunk, részéről ki is mondja, s a házat, saját véleménye kimondására szintén felkérte, ő t. i. azon nézetben van, hogy sem külön területet, sem az országtól eltérő külön szervezetet, sem külön nyelv hivatalos használati jogát az ország valamely nemzetiségének megadni nem lehet.“ E nyilatkozatra és felhivásra a ház átalános hosszas élénk helyesléssel felelt. Ha a ház — jegyzé meg tovább — ez iránnyal tisztában van, akkor véleményét ez iránt ki kell mondania: „nehogy oly tévfogalmak és vágyak keletkezzenek, a melyeket sem most, sem bármikor nem teljesithetünk.“

És a ház ismét átalános élénk helyesléssel felelt.

Itt tehát a szász Egyetem Magyarországgal áll szemben, a minister eljárását a parlament nagy örömmel fogadta s minden pártok közhelyeslésével magáévá tette. A brassói képviseletnek a ministert vád alá vonási inditványa tulhaladott állásponttá vált, mert a biróból is vádlott lett. A szebeniek avval biztatják képviselőiket a bátor küzdelemre, hogy ők minden teendő lépéseikben mellettük állnak. Én is azt hiszem, hogy a gróf Szapáry hárompontu belügyi programmjának mély, felemelő és jövőteljes szavai-

val s az abban rejlő nemes hazafiui érzelmekkel Magyarország legalább nyolcz millió polgárának szive érzése összedobban. Ez szép zászló-felirat, ez hozzánk és multunkhoz méltó programm, ez à jobb politika kezdete. Vigyázzanak szász hazánkfiai, nehogy a belügyministeri tárczával leszavazott gróf Szapáry a csatából mint ministerelnök kerüljön ki. *)

HATODIK RÉSZ.

Felelet Löher Ferencz röpiratára **) átalában és kivált három fő kérdésre. ***)

I.

Általános észrevételek.

„Ne bántsd a királyt!“ e szavakkal riasztá meg Kroesusnak, Lydia királyának rémültében némaságából megszólaló fia a királyi palotáig nyomult ellenség egy katonáját, midőn az atyját megölni akará. Engem is Magyarország és a magyar név becsületének féltése szólaltat meg, látván, hogy saját szülötte, idegent véve szövetséges társul, a gyalázat fegyverét emeli ellene, s az állam és alkotmány megtámadóihoz velem e kérő szót intézteti: „Ne bántsátok a hazát. Ne bántalmazzátok külföld előtt a nemzet becsületét!“

Szabad földünkön, szabadságért élő-haló nemzetünk

---

*) Ezen I.—V. számu czikk megjelent a „Hon“ czímü politikai napilap 1874. évi 45., 46., 47., 48., 49. számaiban.

**) Das Erwürgen der deutschen Nationalität in Ungarn. Denkschrift aus Siebenbürgen mit Vorwort von Franz von Löher. München, 1874. kis 8-adrét I—XI. 1—59. ll.

***) Hátrább sorrendjökben adva lesznek.

kebelében szabad a gondolat, a szó, az irás. Minden birálat és itélet tárgya, s legyen is, hogy gyógyuljon a titkolt és nyilvános baj, szűnjék meg az igazolt panasz-tárgy, érvényesüljön a jog, terjeszsze szabadon áldásos világát az ész s verjen hazánkban mindenütt erős gyökeret a törvénytisztelet és polgári szabadság. De az állam fentartó oszlopai: parlament, alkotmány, haza — a drága köz édesanya — romlatlan polgárok szívében a földön mindenütt kimélet és kegyelet tárgya, Sámson vakmerőségére az ellenében jó hazafi nem vállalkozik.

Csak épen mi, Magyarország fiai gondolkozunk és teszünk más népektől e tekintetben is eltérőleg . . . Szánandó a nép, melynek kötelességfeledő fiai külföldi itélő szék elé vinni belügyeiket nem rettegnek . . . E vészes útra ragadták szász hazánkfiainak egy részét kiváltságféltés, kasztörekvések, magyar-gyülölés és képzelt veszélyektőli aggály.

Ez forrása Lőher úr röpiratának, mit az 1873-n tartott szász egyetemi gyülés egy tagja „Emlékirat“ gyanánt azon czéllal irt, hogy az Egyetem czége alatt jelenjék meg; de az e lépést jónak nem látván, az iratot a névtelen szerző és barátai kérésére — hozzá bevezetést irva — kiadta Münchenben, odavaló államlevéltári főigazgató Löher Ferencz. „Oly szívesen s oly megtisztelő bizalommal kéretett ő erre“ — mondja a III. lapon — hogy már csak hálából is kötelezettnek érezte magát a kérés teljesitésére.“

Igy jutott bajor-német jóakarónk ahoz az Ikarus-szerephez, hogy Magyarország és a magyar nemzet állami újjá szervezése és miként kormányoztatása rendszerének nálanál és társánál sokkal erősb embereket s nagyobb hatalmakat is szétzúzó vaskerekébe fogantozzék, államlevéltár helyett állam és pedig egy rá nézve egészen idegen állam igazgatásához fogjon. Igy jutott nekünk — keleti barbároknak — Löher ur szavai a III. lapon — részünkbe a sze-

rencse, hogy a kik immár ezer év óta állunk fenn, karddal s szivünk hősi bátorságával szerzett, politikai bölcseség és nemzeti erősuly által fentartott hazánkban, most két idealistától kell megtanulnunk magunkat s hazánk ügyeit kormányozni, ha apáink szent örökségét megtartani akarjuk. Hogy Löher ur a névtelen szász-magyar iránt — mert pár helyen szíves a szerző magát is magyar honpolgárnak ismerni el — nemes bizalmaért szintén szivességet tanusithasson, a magyar név beszennyezésére s hazánk jó hirneve igazságtalan megtámadására kellett neki vállalkozni .... Valóban e barátságnak igen drága és veszélyessé válható ára van.

A magyar politikai lapok meg tették e röpiratra a maga idejében czáfoló és erélyesen visszaútasitó, részben megtorló észrevételeiket s a közvélemény megnyugodt rajta; mert azon átalános hangulat volt bennök komolyan és határozottan kifejezve, hogy hazánk tekintete s nemzeti méltóságunk feljül áll azon, hogy ily oldalról és férfiaktól jövő s kivált alaptalan támadás azon csorbát ejthessen. A kormány teljesen szabad folyamot engedett a vitatásnak, mely benn a hazában nem sokára a magyar állami érdek tökéletes diadalával lőn elcsillapodva. De Németországon és Bécsben szitogatták a tüzet, mi szükségessé tette a helyzetnek a külső hirlapok és könyvirodalom útján is fölfejtését. Két lépés történt ez irányban. Buda-Pesten névtelenül megjelent egy röpirat *) oly czélból és modorban irva s a vitás kérdéseket ugy tárgyalva, hogy azok alkalmasok voltak a nagy német olvasó közönségnek a magyar tör-

*) Der Kampf der Siebenbürger Sachsen für die Ueberreste des Feudalwesens [a magyar állam- és birtoklási rendszerrel egyezőbb lesz vala igy: „des Privilegialwesens", mert Magyarország nem levén hűbéri ország, a feudum-fogalom csak átvitt értelmü lehet.] Franklin-Verein . . . Buda-Pest, 1874. kis 8-drét 1—63 ll.

vényhozási és közkormányzati szándéklatok és politika iránti fölvilágositására. Továbbá Jókai Mórnak a Spener'sche Zeitung-ban megjelent egy czikke, *) mely főleg a nagy németországi közvélemény tájékozásául iratott; mindkettő jó hatását több oldalról hallszott kedvező itéletek s a tulzó szász lapok bosszus haragja és csak nekik megengedhető durva kifakadásai tanusitják.

Mindkét viszonzás álláspontja az levén a fenforgó kérdésben, a mi az enyim, s a magyar államjogot és követelményeit oly érvekkel védvén, a mik azokat az igazság tiszta világában állitják az olvasó elé, egyszersmind pedig Löher és társa támadásait férfias higgadtsággal s a nemzeti megsértett önérzet komolyságával útasitván vissza: azoknak a mi viszonyainkhoz illő s átalános politikai érdekü részeit szükségesnek láttam ez „Észrevételek" keretébe bevenni azon okból, hogy a vádak és védelem főbb momentumait vidéken élő s ama viszonzásokat eredetiben nem olvasó magyar közönségünk megismerhesse. De ebből az is következik, hogy az első, ugynevezhető vád-röpirat azon részeit is kell adnom, melyekre tüzetesen nem szándékozom felelni, mivel a helyreigazitó röpirat már megtette.

„Ha egy elnyomott nemzet lételét veszély fenyegeti — így kezdődik L. röpirata — és sehol nem talál igazságot, erőszakos ellenállásra, forradalomra kényszeritetik, vagy a mivelt világ közvéleményéhez fordul, hogy itéletet tartson az elnyomott felett; (1. l.) a szászoknak a Magyar országgyüléshez folyamodniok annyi, mint csókolni a vesszőt, mely őket sujtja (3. l.); ezért fordulnak elégtételért Európa közvéleményéhez, (3. l.) tiltakozva Magyarország kormányának politikája s a szász Egyetem elnémitása ellen (4.—5. 23.—24. ll:); ők Magyarország legkötelességhivebb

*) Ein ungarischer Artikel als Antwort auf ein deutsches Buch. [Értve van az imént emlitett könyv: Das Erwürgen stb.]

népe (5. l.), iskoláikat ők alapitották s magokéból tartják fenn, (5—6. ll.) s még is a magyar kormány a területrendezési törvénynyel a magyarországi és erdélyi németség: Mosony, Bácska, Torontál, Soprony és a Szepesség németajku honpolgárainak minden egybeköttetését szét akarja szakitni (18. l.), Erdélyben Beszterczét, Szász-Régent, Kőhalomszéket román és magyar vármegyékkel fűzi össze (20.—21. ll.), a szász nemzetnek a királyföldi közvagyon feletti rendelkezési jogát tőle el akarja venni (21. l.) a magyar parlament hatalomszavával; a magyarok 1867. óta irtó harczot folytatnak minden ellen, a mi német (29. l.); a magyarok német elleni gyülölségének forrása ezeknek amazok feletti értelmiségi fölényében van, mert érzik, hogy minden szép és jó, a mit csak élveznek, a mit birnak és naponta elsajátitnak, mindaz a németek szellemi tulsulyának köszönhető, s azon perczben elvesznének, a mint kényszerülve lennének a maguk erején állani fenn; (29.—30. ll.) a magyarok ne éljenek csalódásban — mondja szerző — a Németországban 1870. történt nagy változás előbb-utóbb öntudatra fogja hozni a magyarországi németeket, sőt már most kezdenek jelenségei látszani annak, hogy ők nem abban fogják keresni saját becsöket és átalában az érdemet, hogy nemzetiségök megtagadásával — das Renegatenthum — magyarokká legyenek; hanem a német törzs iránti hűségben, a német szellem, német becsület és német élet ápolásában; (34. l.) ezután szerző a más nemzetiségekre tér át, követeli azok nevében számukra az egyenjogusságot, követeli, hogy a törvényhozás nyelvöket és erkölcseiket tartsa tiszteletben, mert szerinte a nemzetiség felette áll minden állampolgári viszonynak; ez oly jog — úgymond — mit a világ egy államtörvénye sem vehet el, s Magyarországon a német elébb német, a román elébb román, a szláv elébb szláv s csak azután magyar állam-

polgár; nincs igazabb ok a zsarnokság ellen feltámadni — jegyzi meg szerző — mint a saját nemzetiség védelmezése; (35—37. ll.) a magyar — úgymond szerző — a németnek nemzetiségénél egyebet nem adhat, ez pedig neki nem kell, kivált az erdélyi szász erkölcsi felháborodással fordul el ama gondolattól, hogy a királyföldi németség — helyesebben szászság — egykor egy magyar vetésnél trágyaként használtathassék, hogy ők a magyarságban fölolvadjanak, abban, mely a német miveltség szinvonalán alól áll.“ (32—23. ll.)

Ily loyalis és hazafias irányban megy e röpirat végig 59 oldalon, és ennél még merészebben és sértőbb igazságtalanságokkal teljesen a hozzá irt — I.—XI. lapot tevő — Löher-féle bevezetés. De többet idézni itt átalánosságban szükségesnek nem látom azért, hogy az emlitett viszonzó röpirat úgy is érinti azon helyeket, a miket megigazit; a többiekre részint a „feleletül irt czikk“ tesz fölvilágositó ellenészrevételeket, részint e munka folyamában én, s akkor a lényegesebbek meg lesznek emlitve. És most átmehetünk a névtelen viszonzó röpiratnak az érintett vádakra tett észrevételeire.

A röpirat I—VIII. czikkből áll, tájékozó bevezetéssel, melyben az iró a maga és Löher-röpirat álláspontját jelzi kimutatva, hogy annak szerzője Németországon kiván költött vádakkal és alaptalan értesitéseivel rokonszenvet ébreszteni magok, mint az állitólag megtámadott magyarországi németek irányában; előadja s tényekkel bebizonyitja, hogy az erdélyi szászok ügye nem egyszersmind a magyarországi németeké is; ezek — úgymond szerző — szivben-lélekben egyek a magyarokkal, nem választják el érdekeiket ezekétől; kimutatja, hogy a szász érdek nem a nagy németországi németség érdeke; a magyar nem érez idegenséget a német faj iránt, a mi hidegség benne volt.

az osztrák elnyomóit illette; de ma annak is vége, érdekeik vagy kiegyenlitve, vagy a kiegyenlités útján vannak; bebizonyitja, hogy a szász jajveszékelés nem a miveltség veszélyeztetésének ügye, mert a miveltség és alkotmányos szabadság iránt erősb öröklött vonszalmà a magyarnál egy európai népnek sincs. A szász ügy — mondja iró — a kiváltságok, a különjogok, kedvezményezett állapotok minden áron fentartani akarása a jogegyenlőség, osztó igazság és az ország egész területén életbelépésre előkészitett egyforma intézményekkel szemben; a szászok mumia ként át akarják plántálni a magát leélt középkorias szász Egyetemet a jövendő idők szabadelvü államrendszerébe és intézményei közé; ők e rendi intézményt Magyarország képviseleti és parlamentaris kormányrendszerébe kivánják beillesztetni, a törvényhatóságok, parlament és kormány között egy közvetitő testületet akarnak fenntartani, államot alkotni az államban. De — folytatja szerző — Magyarország azt nem engedheti meg, alkotmányának, a parlament népfönségi hatalmának csorbitása nélkül. Magyarország kibékült az uralkodó-házzal, előnyösen, de drága árakat adva érette; ura akar azonban lenni s tudni fog lenni is sorsának saját határain belől, s a kis hitüek félelme, roszakaróinak kárörvendő vészjóslása daczára, ön belreformja akadályait legyőzni birni fog erővel és bátor önelhatározással.

A szászok tiltakozása nem önvédelem — folytatja szerző — de egyenes megtámadása Magyarország önálló államlétének, nyilt fölkelés az ország közkormányzatának a parlamentaris kormányrendszerrel öszhangba hozása ellen, 158,246 honpolgárnak daczolása szinte 15,000.000-nak törvényes akaratával. *) Ezért a nagy lárma szász hazánkfiai részéről, itt van panaszaik forrása.

*) Lásd az emlitett könyv 8—12. ll. hol igen sok a szászok 170,000-re tett létszáma.

Az I. czikkben a szász nemzeti Egyetem eredetét s történelmi fejlődését adja elé szerző, három részre osztva azt: a magyar királyság alapitása, az erdélyi nemzeti fejedelemség és habsburg-lothringeni uralkodóházból való királyság korszakaira; elbeszéli az „Egyetem“ fogalomszó és intézmény mindenik korszakbeli jelentőségét, természetét és változásait.*) Ez, részint e munka eddigi folyamában, részint I. kötetében is **) ki levén fejtve, ismétlését itt fölöslegesnek tartom. A II-ik czikkben szerző áttér a nemzeti Egyetem 1848 előtti időkbeli politikai állásának és alkotmányszerü jogkörének ismertetésére; elmondja, hogy a szász Egyetemnek befolyása a területi jogból következett, a minők voltak Erdélyben: a Magyar-, Székely- és Királyföld területjogai, kifejti, mikben nyilatkozott e jog az emlitett mind három korszakban, mily nagy különbség volt a királysági és ismét a nemzeti fejedelemségi időszakok alatti ezen joggyakorlat között, midőn a szászok a nemzeti fejedelmek alatt mint egyik államalkotó fél, mint Curia vettek részt törvényalkotásban és közhatalomban, mig a két előbbi időben egyes törvényhatóságaik külön-külön gyakorolták e jogot; hangsulyozza azonban szerző, hogy hatásköre mindig szorosan meg volt szabva, vagy törvény, vagy törvényes gyakorlat — usus — által. Próbálták ugyan szász hazánkfiai az Egyetem hatáskörét 1841—46-n, később 1849—50-n és 1862—1866-n az osztrák birodalomegység csalékony ábrándjától magukat elkapatni engedve, a magyar állami és közjog rovására kiszélesiteni, de mindkétszer igen mulékony sikerrel. Épen az ad — mond szerző — a magyar királyi korona és alkotmány jogának és alapelveinek örök becset s megmérhetlen erkölcsi értéket,

*) Megolvasandó ugyanott a 13—20. ll.

**) Királyföldi Viszonyok Ismertetése. Buda-Pest, 1871.

hogy azok nem változnak, el nem avulnak, meg nem másítathatnak sem az uralkodó-ház és korona alkotmányellenes intézkedései, sem a nemzet egyoldalu végzései által. Mint a kőszál a tenger közepében évezredeken át daczol a hullámok vészes hánykodásival: úgy áll fen a magyar ős alkotmány egy lefolyt évezred ezerféle politikai változásainak habtorlásai között, módositva olykor, törvényes úton és a szükségesség mértékeig, megingatva az erőszak által nem egyszer, de meg nem semmisithetve soha. A mi evvel egyezőleg történik, megáll, a mi ellenkezőleg, évek vagy évtizedek mulva a nemzet erkölcsi ellenállásának sulya alatt okvetlen megsemmisül mindenha. *) A III. czikkben szerző Erdély államjoga és alkotmánya alapján mutatja ki, hogy az erdélyi szászok a törvényhozásban való részvételi jogukat nem az Egyetem, hanem a 11. törvényhatóság egyenkénti megjelenése által gyakorolták, hogy kérelmezési és előterjesztési joga az országgyülésen ezen törvényhatóságoknak volt s van most is mint külön municipiumoknak; de az Egyetemnek régen sem volt s ma sincsen, azért, mert az nem volt sem egyes, sem összmunicipium. Az Egyetem vagy a Löher-röpirat ily állitása tehát nem egyéb — jegyzi meg szerző — mint az egykori szász területjog = jus territoriale — üres reminiscentiája, melyből egykor az is következett, hogy a Királyföldön csak a szász birt polgári joggal, az tehetett érvényes bizonyságot, az szerezhetett birtokot, csak az viselhetett hivatalt, más nem állhatott czéhba, nem folytathatott mesterséget, nem nyert segélyt majorsági jövedelmeikből egy nem-ágostai hitvallásu felekezet is. De ez a kiváltságlevél — jegyzi meg szerző — már rég elrongyollott, betüinek teste ha meg van is, de az irás értelmének ereje és

*) Látható ez feljebb emlitett röpirat 21—25 ll. és a megelőző czikkekben, bőven kifejtve.

gyakorlati jelentősége 1848 után többé nincs. Föld, ipar és kereskedelem szabaddá lett, közössé vált jog és teher. Az az idő is elmult, mikor a Királyföld szász népe együtt birt egy tiltó collectiv szavazatot, mit ha egyszer kimondott, s ha a nemzeti pecsétet megtagadta, az országgyülés hijába igyekezett létre hozni bármily üdvös törvényt a haza közjavára. Az 1790—92-ki országgyülésen az a nevezetes eset történt, hogy közügyi kereset alá vetés fenyegetése által kényszerittettek a szászok a nemzeti pecsétnek az országos irományok megpecsételése végett kiadására... A területjog, a szász municipalis törvény, az exclusiv szabadalmak és kiváltságok védbástyáinak az idő és szabadság szelleme általi leromboltatása után a szász ispán és közös vagyon vékony fonalszálai nem fogják többé tartósan egy politikai testté összefüzhetni a Királyföld szétszort apró törvényhatóságait. Az a szellem — mond szerző — mely a magyar nemzeti katonáskodási és adómentességet, a földmives robotját s dézmafizetését megszüntette és a kiváltságok vasgyürüje által védett osztály-különbségeket a magyar társadalomban maholnap elsimitja, nem engedi magát egyenlősitési nagy munkájában apró magán érdekecskék s középkori intézményfoszlányok által feltartóztattatni. A szász nemzeti Egyetem összmunicipalitása egy a jelenkor eszmekörébe és szabad intézményei közé föl nem vehető absurd követelés, miről az illetőknek kikerülhetlenül le kell mondani, még pedig quo citius eo melius. *)

A IV-ik czikkben szerző a törvényhatósági területek czélszerü szabályozását takarékossági legfőbb közkormányzati érdeknek állitja s gyakorlati érvekkel bizonyitja be, számos adatot idézve a statistika, földrajz, közjog és közigazgatás teréről, a kérdés elméleti

*) Látható a fennebb emlitett röpirat 26—30. ll. és e mű megelőző czikkeiben.

részének teljesen kitisztázása mellett azt is csaknem kézzelfoghatóvá téve, hogy a magyar királyságban a törvényhatóságok sehol sem oly aránytalanul csekély kiterjedésüek, a jogkedvezmény sehol nem oly számos és szembeszökő, tehát a szabályozás sincs annyira indokolva, mint épen a Királyföldön. E czikk erős elvi igazságait számok és tények állapitják meg. A törvényhozásnak haladéktalanul el kell ezt intézni, mert ez előfeltétele és alapja ugy a választási törvény végleges megállapitásának, mint a közigazgatási, igazság-, pénz- és katonaügyi, szóval: minden belreformnak. Ám hivatkozzanak a szászok — mond szerző — kutyabőreikre, a kormány és parlament útal az idők megváltozott szellemére, a jog és szabadság ellenállhatlan hatalmára, s azon 1848-ki nagy alkotmányi elvre, hogy Magyarországon jövendőben minden reformnak a teljes jogegyenlőségen kell alapulnia, az levén a két ország egyesülésének főfeltétele. A szász „Emlékirat“ és Löher kivánsága tehát, hogy az Egyetem politikai jogköre és a Királyföld területi egysége fenntartassék, tulhaladott álláspont, a hová a törvényhozás többé vissza nem mehet; nem adta azt meg 1848—50-n gróf Stadion, nem adhatta meg 1873-n gróf Szapáry, s nem adhatja meg soha az egész ország közvéleménye ellenére egy magyar kormány is; az egy politikai chimaera, melynek valósitására önmeggyalázás nélkül magyar államférfi nem vállalkozhatik. E kivánság — így zárja be e részt szerző — létező törvényekbe ütközik, sérti a jogegyenlőséget, útját állja egy jobb és olcsóbb közigazgatásnak, akadályozza az egyes kormányzati ágak czélszerű rendezését és ellenőrizését, igen Magyarország belkormányzatának a parlamentaris és képviseleti rendszerrel egyező átalakitását, holttetem lenne ez a haza megújhodó államtestén, mely annak életerejéből táplálkoznék, rosz példaadás más nemzetiségeknek, örökös fenyegetés a parlamentaris kormányrendszer elle-

nében, s mint ilyet, a legvitálisabb érdekek sértése nélkül sem a kormány, sem a parlament figyelembe sem most, sem jövendőben nem veheti, vennie nem szabad. *)

Az V-ik czikkben tárgyalva van, hogy a királyföldi törvényhatóságoknak a szász Egyetem által kezelt vagyona nem külön a szász nemzeté, nem is magán vagyon, hanem az összes királyföldi lakosság közös vagyona. Ezt szerző az adománylevél szövegének és a vagyonok természetének, Erdélyország régi intézményei és kormányzati rendszerével, valamint az 1848-ki jogegyenlőségi törvényekkel összevetéséből következtetve s okoskodásait szinte kétszázados gyakorlat jogérvényességére alapitva, annyira világosan adja elé s mutatja ki, hogy a viszonyokat ismerő, ha igazságérzettel bir, elvitatni vagy kétleni nem fogja. Terhekkel adatott — mond szerző — több magyar királyi határszéli várterület, faluival együtt a VII biráknak, mik ma nem teljesithetők — az ország védelmi rendszere teszi lehetetlenné; VII biró helyett nyolcz részesül jövedelmeiben; a birák ugyanannyi törvényhatóságot képviselnek, melyekben sokkal nagyobb számu a román, s tekintélyes számot tesz a magyar. Ezekben és sok másban is a régi jogállapot tényleg megváltozott. Nem merő anachronismus-e mégis, 1848 után is csak szász tulajdonnak tekinteni s állitani ily birtokokat s azok jövedelmét? Az erdélyi kormány eleitől fogva főfelügyelete alatt tartotta e vagyont, rendelkezett jövedelme miként kezeléséről, hová s mikép forditásáról, s most a magyar királyi ministertől e jogot az Egyetem meg akarja tagadni? Az is feltünő — jegyzi meg szerző — hogy mig a 158,246 szász tiltakozik e vagyonhoz még hozzá szólástól is és az a feletti rendelkezés ellenőrizésének sem jó szívvel hódol:

*) Látható az emlitett röpirat 31—35. ll. és e mű megelőző czikkeiben is.

addig a Királyföldön lakó két annyi román és magyar honpolgár egyenesen annak felosztását kérelmezte, s az a feletti rendelkezést egyedül a törvényhozás útján véli mindenik érdekelt felet megnyugtatólag elintézhetőnek. Szerző annak erősségeül, hogy a kormánynak ez joga, hivatkozik a román és székely határőrezredek falvait illető havas-birtokokra, Erdélyben a romai és görög katholikusok, Magyarországon a szerbek és románok, ugyszintén az erdélyi protestánsok bécsi közös vagyonaira, mik százados együtt birtoklás után szintén a mostani kormány alatt különittettek el, sőt érvül felhozza az épen most munkában levő országos és confessionalis rendeltetésü katholikus egyházi vagyonok elkülönitési ügyét is, mi hasonlóképen a parlament útján fog elintéztetni s remélhetőleg az érdekeltek megelégedésére. Hogy e vagyonok jobbára szerződő leveleken alapuló tőkében állnak, a kérdés elvi oldalát kevéssé érinti . . . Megfoghatatlan, hogy csak a szászok viseltetnek oly rendkivüli bizalmatlansággal a magyar kormány és parlament iránt. Pedig alig képzelhető, hogy más vagyonügyi rendezés akár a királyföldi románokat, akár a magyarokat megnyugtassa, mint a mit a legfelsőbb államhatalom a korona beleegyezésével visz végbe. Ám mert emlékezetében van ezeknek, sőt szász hazánkfiai önzése majd minden nap sajnosan újitja fel azt, miképen ajándékozták 1850-n *) a királyföldi közvagyon összes jövedelmeit — évenkint 52,500 osztr. ért. forintot — kirekesztőleg szász közoktatási célokra, s hogyan rendeltek abból az elmult évtizedben ismét 30,000 forint összeget szász gazdasági, ipari és real czélu iskolák segélyezésére, mig a románok csak brassói iskolájokra kaptak évi 2500 for. a magyarok a szászvárosira évi 1500 forint segélyt.

*) A röpiratban valószinüleg sajtóhibából van 1852. irva.

De a kormánynak is tudomására van — mond szerző — hogy e vagyonok egyik főbb eredeti rendeltetése az erdélyi alkotmányos rendszer szerint a királyföldi törvényhatóságok tisztviselőinek s más közigazgatási költségeinek fedezése, és hogy az 1848 előtti években ily czím alatt 36,000 *) forintot vettek ki azok a két központi pénztárból, mégis az Egyetem azt egészen más czélokra rendelte. Sőt a parlamentnek is biráló figyelmére kell méltatni s megorvosolni immár valahára azon sérelmes anomaliát, hogy Kolozsvár, Maros-Vásárhely, Károly-Fejérvár s más önkormányzati joggal biró magyar városok saját majorsági jövedelmeikből, s ha másként nem telik, rovatalból fizetik tisztviselőiket s fedezik közigazgatásuk költségét, mig a sokkal több jövedelemmel biró Brassó, Szeben és más szász városok közigazgatására a magyar királyi kincstár évenként 180,000 forintot ad ki . . . Ezután szerző a királyföldi törvényhatóságok együttes és a nagyobb városok külön jövedelmeit érintvén, azon megjegyzéssel zárja be e részt, hogy mivel a Királyföld terület-rendezésével mind e kérdéseknek vizsgálat alá kell jőni és ki kell tisztáztatni, az ott lakó nem-szász honpolgárok jogos igényeinél fogva is, de azért is, mivel azok által a magyar kir. kincstár is igen érzékenyen van érdekelve: ugy kell lenni, ezért van a szász Egyetemben oly nagy mértékü iszonyodás a magyar kormánynak és parlamentnek ama vagyonügyekben teendő bármily intézkedése iránt. **)

A VI-ik czikk azon tételt állitja fel s bizonyitja be, hogy a szász nemzeti Egyetem hatáskörének tör-

---

*) A röpiratban 22,000 for. csak a nemzeti főpénztárról van értve, a mi volt a 11 királyföldi törvényhatóság közigazgatási évenkénti illetménye; de a VII birákéból is rendelt a kormány 8 törvényhatóságnak 14,000 frt. a két helyről tehát 36,000 ezer forintot.

**) Látható az emlitett röpirat 36—43. ll.

vényes és a mostani alkotmányelvek értelmében szabályozása a képviseleti rendszer és parlamenti kormányzás szükségszerü folyománya. E kérdést — mondja szerző — nem lehet rokonszenv, nem oportunitas, de egyedül csak Magyarország államisága, 1848-n reformált alkotmánya, a képviseleti rendszer s parlamenti kormányzás szempontjából tekinteni s helyesen megitélni. Magyarországnak a népképviselet alapján egybealkotott parlamentje s parlamenti kormánya van, magát a rendiség minden maradványaiból meg akarja szabaditni s egy európai jól rendezett állammá kiván alakulni. Az a kérdés: akarja-e e czélt vagy nem? ha igen, akkor a még itt-ott fenlevő rendiségi eszméket határozottan félre kell tenni, a rendiségi intézményeket átalakitni; a fél útnál már tovább haladt ország itt meg nem állhat; mert hogy a rendiség és a képviseleti rendszer egyeztetésével tegye további intézményeit, az a tüz és olaj, a hideg és meleg, a positiv és negativ vegy-elem egyeztetni akarása, ez valóságos fából vaskarika. Magyarország annyira eltörölte már a nemesség minden kiváltságait s a régi rendi alkotmányból folyt előnyeit, hogy a legközelebbi éveknek nem igen sok teendője maradt hátra, ilyenek: a felsőház és a választási törvény reformja, a nemesség kivételes választási jogosultságának megszüntetése, a regele-jog . . . Magyarország kivette az igazságszolgáltatást a főrendek, főpapság és nemesség kasztjainak — ennek az országbiró s koronaosztó három hatalmas rendnek — kezéből s megosztotta a haza minden jogismerő fiával; eltörölte az erdélyi főispánok, főkirálybirák, kormányszéki tanácsosok s királyi táblabirók, el a károly-fejérvári káptalan s kolozsmonostori konvent parlamenti tagsági jogát; megszüntette a székely, kún, jász, hajdu főtisztek nép általi szabad választási kiváltságát, eltörölte a nemesség katonáskodási, adó- és köztehermen-

tességet, az ősiséget, kizáró hivatalképességet, a politikai jogokat kiterjesztette minden honpolgárra; egyenlő katonáskodási kötelezettség alá helyeztette a hazai összes ifjuságot; eltöröltetett a követi intézmény, az útasitási és visszahivási joggal s a megyék irnok-küldési erkölcsi kötelességével együtt, az egész népből választatik a képviselő; magának a fejedelemnek sérthetlenségi joga ki van terjesztve a nép képviselőire, hogy mint a királyt, úgy ezt sem szabad megsérteni, mig mint a nép küldöttje ül a parlamentben; ennek kebeléből kél ki a kormány, mely nyilvános számadással tartozik pénzről, vérről s törvényes felelősségre vonható és elmozditható, melynek ellenjegyzése mellett adja ki a király minden rendeleteit, magát a törvényt, így gyakorolja a végrehajtó hatalmat, sőt a kegyelmezési jogot is.

Magyarország királya — mond szerző — tényleg korlátlan hatalommal birta századokon át mint első és legfőbb ur és birtokos a magyar koronai birtokokat, s azokat tetszése szerint rendelte ide vagy oda forditatni, nem kért tőle számot senki. A nemesség tette a nemzetet, birta tulajdonjoggal kevés szab. kir. város kivételével egészen az országot, és birt a királytól fenmaradt mindenféle állami hatalmat. Most e roppant hatalmak birtokosai: a király és három országos rend lemondott előjogairól, minden államhatalom a parlamentre és kormányra ment át, melyek a koronázott király nevében és akaratának kikérése mellett gyakorolják azt ... E gyökeres átalakulásánál az egész magyar államrendszernek és államéletnek, a szász nemzeti Egyetem egyedül akar változhatatlan maradni! Jogos, méltányos, teljesithető-e e kivánság? Nem most és sohasem! Mit szólna hozzá Bismarck herczeg, ha a német császári birodalom megszilárditásának a régi Brandenburg, a később szerzett Szilézia és Posen, a nem régi Schleswig és

a legújabban annectált Elsasse és Lothringen ellene mondana? Ismeretes a herczeg politikája azokból, a miket a már csaknem utolsó izig németté lett Posenre nézve életbeléptetett, és ismeretesek csak minap az ultramontánoknak és elsassiaknak mondott szavai. Államnak, mely fennállani akar, a „salus Reipublicae suprema Lex“ elvét kell követnie, a mi az önlétet tartja főczélnak és tettei jogforrásának . . . Hogy az Egyetem testületileg képviselje valahol — vagyonügyein kivül — a szász népet, az lehetlen, mert a képviseleti rendszer személyi és politikai individuumoknál egyebet nem ismer; ilyen alkotmányunk szerint csak kettő lehet: a honpolgár és törvényhatóság. A mint megszünt a székely, kún, jász nép politikai individualitása, meg kell szűnni a szász népének is. Ez elől nincs menekvés másképen, mint ha a Királyföldet Magyarország területén a régi rendiség képviselő oazisának továbbra is fenntartjuk, a világot arra a gunykaczajt keltő észrevételre mi magunk jogositva, hogy mi az alkotmányos kormányformák és törvényhozási rendszerek közötti különbséget maig sem értjük, hogy a mi kormányunk és parlamentünk egy kissé rendiségi, egy kissé képviseleti — a hogy kinek-kinek tetszik.

Azt sem lehet megengedni — folytatja szerző — hogy a szász nép a souveränitas több attributumát birja, mint bármely másik, sőt többet, mint maga a király. Magyarország többi népei megkérdezik képviselőiket politikai hitvallásukról, ha az tetszik nekik, elküldik a parlamentbe s az él mandatumával: inditványt tesz, vitatkozik, szavaz, interpellál, felelősségre szorítatja a kormányt, személye mentelemmel bir, szóval: a népfenség minden jogával él; de küldőinek itt a törvényhozásba való befolyása határtér. Nem így a szászok. Ők a népfenség jogát két alakban élvezik, mint némelyek az urvacsorát két szin alatt: a par-

lamentben mind a 11. törvényhatóság 22 képviselője különkülön, otthon Nagy-Szebenben az egyetemi gyülésen pedig más 34—46. követ testületileg, együttesen, curiatim: felirnak, kérelmeznek, törvényjavaslatokat, egész konczra menő előterjesztéseket küldenek be miniszter és parlament elé, melyekért nem őket szoritja felelősségre a közvélemény, a kik kigondolták, hanem a kiknek fatuma az, hogy ez octroy-kat a parlamentben előterjeszszék s netalán törvénybe igtatás után végrehajtsák. Egy helyen tehát mint egyedek szerepelnek, más helyen mint kaszt, külön rend és Curia, csak a magok s nem a korona és ország érdekeit képviselve. Valóban az embernek mosolyogni kellene, ha ezen, a többi honpolgárokra nézve oly botrányos anomalia egyszersmind a közjóra is oly veszélyes nem lenne . . . A magyar nemzet e téren nem tétovázhat: vagy menjen vissza a rendiségen és területjogon alapuló országgyülési állapotokra és cancellariai kormányzásra, elevenitse föl a magyarok, székelyek, kúnok, jászok külön területeit és területjogait, sőt adjon ilyet románnak, szerbnek, tótnak, szepességi és torontáli meg a soproni németnek, s akkor fentartható a szász nemzetiségi külön terület és területi jogosultság is, meghagyható a szász Egyetem mint nemzeti collectiv képviselet és összmunicipium, természetesen kiszakitatván ekkor is előbb a románok és magyarok részére a szükséges terület és közvagyonbeli illetőség; vagy ha ezen álláspontot már meghaladta, s ide országos szégyen és nemzeti gyalázat nélkül vissza többé nem térhet, akkor a haladás útja csak előfelé nyilik meg előtte, haladjon tehát azon következetesen előre. Magyarország — így zárja be e részt szerző — ahoz beleegyezését nem adhatja, hogy kormányának a szász ispáni hivatalban egy társ-kormánya, az Egyetemben társ-törvényhozása s a szász ellenzéknek itt egy oly szervezett és legitim tüzpontja legyen, a honnan a magyar államiság

ellen rendszeres támadásokat intéznek, melynek kebelében a kormány minden szándékát gyanusitják, intézkedéseit annyiszor a mennyiszer tetszik, megakadályozni igyekeznek, mely pontról és gyülésről az egész Királyföldön rendszeresen szitassék és terjesztessék a megelégedetlenség szelleme, s más nemzetiségeknek is példa és alkalom adassék a magyar állam belső rendezését s az új törvényes állapotok megszilárdulását gátló eljárás követésére. *)

Erős érvekkel ostromolja szerző müve VII czikkében a szászoknak a magyarországi németek önelszigetelésére irányzott izgatását, és a magyar alkotmány és hét évi kormányzás eredményeinek ellenséges indulatu ócsárlása által Magyarország hitele és önállása ellen intézett merénynek s egyszersmind hálátlanságnak bélyegzi. Szerző bizik a magyarországi németekben, sok jó és rosz napokat éltek már ők — ugymond — magyar testvéreikkel, s a Metternich és Bach-korszak megpróbálta egymás iránti igaz vonzalmukat. De e rosz szándéku izgatás, a szászok ezen engesztelhetleneinek a magyar nemzet ellenébeni mély gyülölségét csattanósan, ámbár elszomoritólag bizonyitja. Különös — mondja szerző — hogy ők pár évtizeddel ezelőtt igen kemény szászoknak mutatták magukat, társadalmi nyelvök kizárólag a szász volt, egy tekintélyes tudósuk megkisérlette még a szász alphabetum összeállitását is, a németekkel, kik körükben többnyire katholikusok, nem rokonszenveztek, s ha őket annak nevezték, nehezteltek érette. S ime most mily erős németekké lettek! Igen, mert Francziaország azután lőn legyőzve, németnek lenni most dicsőség, azért fordultak ők Németország felé szeretetökkel. Ez tüntetés inkább mint benső lényeg, éle Magyarország ellen van

*) Látható ez az idézett röpirat 44—50. ll.

forditva, s a mi a németeknek bók és kedvkeresés, az a magyarokra nézve eltitkolhatlan ártani vágyást rejt magában. Egyébiránt e politikájok ismeretes már előttünk 1850—1860-ból, Bach absolutismusának e hazában leghívebb eszközei ők voltak, a világon egy népnél sincs inkább alkalmazva ez elv, mint közöttük: Lucri bonus odor de re quacunque ... Férfiasan s büszke önérzettel útasitja vissza szerző, midőn Löher és társa vad dánoknak nevezi a magyarokat, bosszura s védelemre hiva fel Németországot s kioltani igyekezve annak szivéből azon rokonszenvet, melyet a magyarok egy idő óta birni vélnek s a mit viszszánozni komoly törekvésök. Magyarország — irja szerző — komoly tudatával bir annak, minő érdemei vannak neki a multban. Mig ő patakkal ontotta vérét a török ellen századokig vivott harczaiban, őrt állva a nyugati kereszténység kapuinál: addig Németország békésen mivelhette a tudományokat, egyszersmind népe mivelődésének is alapját megvethette; neki szerencséje voltunk mi, s a török szomszédság a mi szerencsétlenségünk. Magyarországnak Ausztriával szemben is nagy érdemei vannak. Tulságig egyoldaluan itéli meg mindkét viszony becsét Löher és társa. Azt hiszi valaki, hogy midőn I. Szolimán Bécs elpusztitására százezreivel elindult, a német haderő és Sobyeski bátor lengyelei megmentették volna, ha Magyarország szenvedőleg nem viseli magát? Nézze végig Európa földabroszát a Közép-Duna mentében le a Feketetengerig akárki, vegye számba az a mellett élő népeket: melyik képes azt a szolgálatot tenni az európai sulyegyennek és civilisationak, mit a magyar faj? Egyik sem. Melyik volt oly rendithetlen őre az alkotmányos monarchiának, melyik küzdött oly soká és áldozott annyi millió emberéletet egy ezredév óta önfüggetlenségének mint Magyarország? Egyik sem. A szabadságnak volt e nálanál áldozóbb hive? A német

egység megalapitásában 1870-ki magatartása által úgy, mint Ausztriának 1867-n a kiegyezés általi megmentésében nincs e érdeme Magyarországnak? Tagadhatni-e ezt? S ki nem látja, hogy egyik ugy mint a másik még mind nagyon útalva vannak a mi szövetségünkre? E szükség érzetét tehát kölcsönösen ápolni kell. Mind három birodalom életérdekei ellen vét, a ki azt hűteni igyekszik vagy kiirtani. Magyarország a Közép-Duna partján politikai, önterületén kelet felé culturai missiojának tiszta tudatával s valósitására szilárd nemzeti önérzettel és elegendő belső erővel bir. Az idők átka, a hajdan veszélyes török szomszédság s uralkodó-házával gyakori versenygése okozta, hogy ez irányban egész erejét ki nem fejthette. De most a kor kedvezőbb, a déli szomszédnak rokonszenvét birja, királyi házával csak a minap kötötte meg azt a szent frigyet, mi mindkét birodalom-fél teljes békéjét — azt hiszszük állandóan — helyreállitotta. Csak külbékére van szükségünk, hogy reformjainkat bevégezhessük. Kivánságunk csak annyi, hogy se Ausztria, se Németország kedvezőtlen szemmel törekvéseinket ne nézze s az ország megerősödésére czélzó munkáinknak akadályt ne gördítsenek. Magyarország feladatának minden irányban eleget tudand tenni.

Csodálatos fatuma nemzetünknek, hogy midőn az ország kifelé így biztositotta magát, most már benn kell egy maroknyi nép ellen védni önállását, belpolitikáját s államérdekeit! Valóban — jegyzi meg szerző — a hálátlanság szemrehányása a legkimélőbb itélet, mi szász hazánkfiait részünkről méltán illeti . . . Itt szerző elősorolja a magyar királyok és erdélyi fejedelmek által a szászoknak tett nagy mérvü adományokat, kiemelve azon a világtörténetben ritkán előforduló esetet, hogy egyik az adomány tárgyai közt saját véréből való alattvalókat is adott vendég idegeneknek; eléadja, hogy 7.000,000 millión feljül megy

azon törzs tőke, mit a fekvő vagyonok és kárpotlásaik képviselnek, hogy ezen törzstőkék kamataival együtt még tisztviselőik fizetése, püspökük dotatioja, jogakademiájok és főrealiskolájok évi költsége czímén közel 700,000 frt. évi jövedelmet huznak. És a szász nép — így végződik e rész — mely annyi javalmával él a hazának, a mennyivel a magyar és székely, kik pedig azt fegyverrel szerezték, nem — még is hála helyett gyülölséggel fizet a magyarnak, gyalázza irodalmát, kormányférfiait, Európa előtt ócsárolja pénzügyi kimerültségeért, a minek részben ő is okozója, mert tulságos igényeivel terhelte az államkincstárt; ingerli ellene a benszülött németeket, ingerli Németországot és Ausztriát . . . Hát loyalitas, polgári hűség, hazaszeretet-e ez? *)

Az utolsó — VIII-ik — czikkben Magyarország érdekeit és államjogait a nemzetiségekkel szemben tárgyalja a röpirat szerzője. Magyarországnak — ugymond — nem áll érdekében a területén élő nemzetiségeknek és így a szász elemnek is culturai fejlődését akadályozni, de azoknak sincs és legkevesebbé van a szászoknak joga saját hazájuk önállóságát s a hazát alkotó politikai nemzet erősödését, államjogi követelményeinek érvényesülését akadályozni vagy épen irigyelni. Századokig küzdött az ország állami és nemzeti lét-jogáért, tudja mily bája és becse van e szent javaknak; nem tudna magával és vallott elveivel soha következetlen lenni, tehát örömmel látja a nemzetiségek erkölcsi és értelmi minél magasb foku mivelődését és azt akadályozni nem fogja. Erről legyenek meggyőződve a Cibin és a Lech folyam mellett egyiránt. De épen ugy maga is megköveteli a maga jogai föltétlen elismertetését és tiszteletben tartását. Természe-

*) Látható az idézett könyv 51—57. ll.

tes életkörében fejlődjék, mivelődjék, izmosodjék minden nemzetiség nyelve, de az államnyelv körét is épen, csorbitatlanul kell fentartanunk épen úgy, miként az állam amannál magasb fogalom s követelményei megtámadás és kétely tárgyai nem lehetnek. Az a tan, hogy ugyanazon államot alkotó öt-hat nemzetiség, mint olyan, politikailag egyenlő legyen oly értelemben, hogy törvényhozás, közkormányzat, igazságszolgáltatás, közoktatás mindenik nyelven egyszerre és egyenlő mértékben történjék, tehát hogy az országban ugyanannyi hivatalos nyelv legyen — forradalmi tan, a mi csak anormalis időkre való, és foederativ államokban létesithető, monarchiában nem. Ezt 1848—49-n a foradalom ellen sikerrel használta b. Jellasich és b. Puchner, 1861—63-n Schmerling lovag és Nádasdy gróf, meg báró Reichenstein; de e politikának tartós eredménye nem volt. Politikai idealismusnál nem egyéb annak állitása és a népeknek avval hitegetése, hogy 5—6 nyelvü parlamenttel, kormányzati és birósági rendszerrel egy államot kormányozni s a társadalmi lét magasb czéljait elérni lehet. Igazán gyakorlati államférfi és politikus ily elvet nem vallhat, mert annak valósitása merő lehetetlenség. Hogy minden nemzetiségnek belélete alkotmányos hatósági köreiben lehető tágas mozgási kör és cselekvési tér nyiljék, hogy ifjuságának nevelése, oktatása, vallási és értelmi mivelődése egyesületi úton és az államéival öszhangzó saját intézmények és — ha kivánja — külön irodalom által mozdítassék elé, hogy a politikai életben is az alkotmány határain belől tehetségeit saját módja, erkölcsei, jelleme és nyelvidiomája szerint érvényesítse, és igy a közállami mellett önálló nemzeti culturával is birjon, az ellen a magyarnak semmi kifogása nincsen, sőt ohajtja ezt és örömmel nézi a nemzetiségeknek a tudomány, művészet és irodalom térein való minél élénkebb munkálkodását, mert annál szebb lesz

egykor Magyarországon a közös miveltség által létre jött nép-egység, annál szilárdabb és tartósabb a részek közötti érdekegység, minél miveltebb individualitások szellemi és rokonszenvi öszhangjából fog az előállani. Azonban azt is természetesnek kell találni minden józanon és higgadtan gondolkodónak, hogy az államélet magasb nyilvánulásaiban való egység az állami önállóságnak elengedhetlen követelménye, az pedig csak a törvényhozás, kormányzás, igazságszolgáltatás és állami köznevelés nyelvegysége által elérhető, mely nyelv Magyarországon csak az államalkotó politikai nemzeté lehet.

S midőn a magyar a vele egy polgári alkotmány kötelékei között élő testvér népek jogait ennyire méltányolja: vajjon nem kivánhat e a maga részére is szivélyes viszonosságot s némi előzékenységet? Hiszik e szász hazánkfiai, hogy Magyarországon a német nyelv legyen diplomatikai nyelv addig, mig az a ma létező 6 milliót meghaladó *) magyar és maradéka e földön él s a mig neki Kölcsey Hymnus-át, Vörösmarty Szózat-át és Petőfi Talpra Magyar-ját millió meg millió ajk énekli a templomban, a politikai és más ünnepélyeken, az alföldi rónákon és a székely fenyvesek örök zöldjében munkálkodó nép soraiban, vig baráti körökben és a családi tüzhelyeknél? Ne higyjék. A mi az angolnak a: „Rule Brittannia!“ a francziának az: „Allons enfants de la Patrie!“ a németnek a: „Die Wacht am Rhein“ — azok a magyarnak eme dalok, ilyen neki az ő lelkét megrenditő „Rákóczy-indulója!“

Nagy és dicső momentumai vannak — mondja szerző — e nemzetnek abban az ő ezer éves történetében, mióta ősei Attila örökségét elfoglalták! A nagy történetek és hősi

*) A röpiratban 7—8 millió van fölvéve, mit szász hazánkfiai tagadnak, pedig én is hiszem, hogy ma egy új népszámlálás e számot megközelitőleg igazolná. Vajha bár öt évenként megigazithatnók népszámlálásunkat!

emlékezések nagy önérzetet, sok önbizalmat, s merész nemzeti aspiratiokat irnak be a népek szívébe! S a mi századok és évezred folytán megy át azok vérébe, csak századok lassu pusztítása törölheti ki onnan, hamar idő, rövid tyrannismus, kis események nem. Bizonyosak lehetnek benne a szász Egyetem tagjai és Löher müncheni levéltárnok ur, hogy akár szeressenek ők minket, akár gyülöljenek, Magyarországon államjogokat biró más politikai területconfiguratio és más politikai nemzet még sok századokig nem lesz, mint a magyar . . .

Magyarország ma — azt meg kell vallanunk — sulyos helyzetben van, mert az 1867-ki kiegyezéskor rendkivül elárvult állapotban szállott rá vissza önrendelkezési alkotmányos jogöröksége. Minden irányban gyors segélyt kellett minden érdeknek nyujtani, a mi erőnk feletti kiadásokra kényszeritvén, megrenditette a nemzeti vagyont, hitelt és önbizalmat. De elcsüggedésre ok nincs. Magyarországnak bő erőforrásai vannak; a magyar önérzetes, büszke és férfiason-bátor nemzet, a kit a bajok még edzenek, nem vernek le; jellemében véghetlen szívós érczességgel mély hazaszeretet, nagy áldozatokra s önmegtagadásra való képesség párosul. Most azt kell fölelevenitni, ez a kormány és sajtó feladata, mit amaz tényekkel, ez férfias kitartásra buzditással s a közvélemény helyes irányozásával sikeresen tehet meg. Mint főként gabnatermelő országban egy jó termésü év is sokat segitend a viszonyok kedvezőbb alakulására, s ez átalakitja a hangulatot, új munkásságra ébresztve ismét a nemzeti tetterőt. Az azonban minden körülmények közt joggal követelhető a haza minden fiától és igy a szász Egyetem elégedetlenkedőitől is, hogy boldogtalan izgatásaiktól szűnjenek meg. Magyarország politikája egészen saját alkotmánya jogkörén és az 1867-ki kiegyezés keretén belől maradva, önállása, alkotmányos és szabadelvű bel-

kormányzata, egyszersmind pedig a népfelség elvén egybealkotott parlamentje jogait benn és künn mindenkitől tiszteltetni kívánja s akaratát érvényesitni is tudandja.“ *)

* * *

A „Spener'sche Zeitung“-ban megjelent czikk vita tárgyává lett momentumait a magyar olvasó közönség elébe hozni szintén szükségesnek látom, megjegyezve, hogy szerző a czáfolt támadó-irat illető helyeit szabatosan idézvén: az olvasó az ellenészrevételekből egyszersmind amaz irat további tartalmáról is fogalmat fog magának képezhetni.

Elszomoritó jelenségnek tartja szerző, hogy egy honpolgár bármily ügyében saját hazája ellen forradalomra útal s külföldi segélyhez folyamodik. Magyarországnak állami önállása, királyi esküvel biztositott alkotmánya, s a népképviselet elvén nyugvó parlamentje és parlamenti felelős kormánya van; a kinek fiai közül baja, panasza van, orvoslását itt kell keresnie. A mit ezek határoznak, azon meg kell mindenkinek nyugodni, mert még eddigelé a mivelt és alkotmányos népeknél az igazságnak megnyugtatóbb criteriona a többségi akaratnál föltalálva nincs, és ez ellen nincs appellata. Jó polgár hona határain kivül segélyért nem is megy, s a ki megy, bünt követ el az alkotmány ellen. Olyan ez, mint mikor a XVI—XVII. században az erdélyi fejedelmek alatt egyik-másik elégedetlen lázangó egyszer a török portához, máskor a temesvári és budai basához, meg máskor a romai császárhoz és havasalföldi vajdához folyamodott s rá hozta az országra a törököt, tatárt, kozákot, havasalföldit és németet. Az ilyenre fő- és jószágvesztés volt büntetésül szabva az alkotmányban, mi

*) Látható az idézett röpirat 58—63. ll.

teljesedésbe is vétetett nem egyszer. És ilyet tenni ma sem lehet szabad a mi hazánkon kivül sehol; csak itt látják jónak szász hazánkfiai új meg új formában megkisérleni, s még is ők hivják fel valamennyi nemzetiségét a hazának: „hogy mérközzék velök honfihűségben, ha tud!“ [6. l.] Mit mondana Németország császári kormánya — kérdi a czikk irója — ha a poseniek a császári reformok ellen Oroszországhoz, Schleswig népe Daniához, Elsasse-Lothringen lakói Francziaországhoz folyamodnának valamely képzelt vagy bár alapos panaszügyökben? Kétségkivül megtanitaná mindenik kormány, mivel tartoznak a panaszlók a haza önállása s a törvények szentsége iránt! . . . Quod uni justum, alteri aequum — e jogi alapelv politikai értékét minden nép érvényesiti minden adott helyzetben magára nézve. Mi magyarok is tartozunk evvel önmagunknak s ily megtámadását államlétünknek elszivelnünk nem szabad.

Uj oldalról van meg világitva ama czikkben a szász-német „Emlékirat“ azon állitása: [26. l.] „hogy a mi Magyarországon a magyar kormány által újabb időben történik, minden formaszerü üldözés a németség ellen.“ Soha ennél igazságtalanabb váddal egy nemzetet nem illettek — mondja szerző. A mint az 1849—50-ki években az absolutismussal ránk jött az osztrák németség, azonnal társul adta magát neki a szászság, fiaival töltettek be a hivatalok mindenfelé, mig csak számuk engedte, még Magyarországnak is jutott belőlük: németül folyt a közkormányzat, az igazságszolgáltatás minden ága, németül hozták Bécsben és Szebenben a törvényeket, úgy adták ki a felsőbb rendeleteket, a legutolsó magyar és székely falura is rá küldötték a Reichs- és Landesgesetzblatt-okat, még a biráknak is kellett egykét szót németül szólani, ha dolgaik sikerét ohajtották: szász és német császári biztosok behivták a városokba százanként a magyar jegyzőket és birákat, s ha németül

nem beszéltek, nem tudták ügyeiket eligazitni; az iskolákba is a Schulrath-intézményt és német tanrendszert hozták be; a kik hivatalt kértek, első kellék a németül tudás volt; a hivatalos nyelv egyszerre minden idő-határtüzés nélkül a német lett; a kik német és másféle neveiket a magyar szabadságharcz ideje alatt magyarral cserélték fel, visszavonatták velök, megsemmisitették s régi neveik használására kényszerittettek . . . Ez ellen szász hazánkfiainak nem volt kifogásuk, az nem sértette a jogot és alkotmányt, sőt a magokét is önként feladták, Egyetemről, Municipalitasról lemondottak, elváltak még Magyarországtól is, melylyel 7 száz éven át egy korona alatt éltek s beolvadtak az osztrák összállamba. Ez állapot tetszett szász hazánkfiainak — mondja czikkiró — de a mostanival sehogy sem tudnak meg barátkozni; a magyar királyi várbirtokokat, a magyarországi kincstár urbéri és tulságos arányban kierőszakolt dézma-kárpótlásait s azok roppant kamatát, a közigazgatási segélyt, püspökjök és egyházuk, főreáltanodájok s jogakademiájok dotatioját szeretik, hogy a szebeni pénzügyigazgatóság többnyire belőlük telik ki, a honvédség erdélyrészi tábornoka — a ki különben minden tiszteletet érdemel — szász, hogy a magyar ministeriumoknál, törvényszékeknél kelletén feljül vannak szászok alkalmazva, az ellen nincs kifogásuk; de hogy Magyarország magyarul hozza törvényeit, diplomatikai nyelve magyar, hogy a közoktatás terén is államjogait érvényesitve naponta tért nyer, hogy a magyar irodalom, müvészet, miveltség itt-ott hóditásokat tesz, ez bántja őket, ezt csaknem irigyelni látszanak, azért gyalázzák a kormányt, törvényhozást, a hazát és nemzetünket.

Hogy a német tisztviselők és tanárok elbocsáttattak volna, — irja szerző — ezt bizonyitni nem képesek; néhány tisztviselőt nyugalmaztak vagy máshová rendeltek, mert

nem voltak magyarországi illetőségüek, nehány tanár elkéredzett a szebeni jogakadémiától és államgymnasiumból, mert az állam nyelvét nem értették; de az öt szász gymnasiumban, a három szász gazdasági iskolánál, polgári, kereskedelmi és realiskoláiknál, az összes népiskolákban, kizárólag németül megy minden tanitás; sok törvényszéknél németül hozzák az itéleteket, az Egyetem magyar helyett németül irja tiltakozó felterjesztéseit; irodalmuk, napi sajtó, egyesületeik, egyházi kormányzatuk és községi igazgatásuk is mindenütt német; a brassói postát csak a minap vádolták be a nyilvánosság előtt német levelezési jegyeiért, s még is ők panaszolnak a magyarositás ellen . . . De vegyük egyenkénti vizsgálat alá — mondja a czikk-iró — ama „könyv“ némely állitásait. Azt mondja Löher ur [I. l.], hogy a röpirat szerzője német; mi azt mondjuk, hogy egy elégedetlen szász; állitja, hogy az Egyetem a szász nemzet törvényes képviselője, [I. l.] szerintünk ilyen a 11 törvényhatóság; mondja, hogy a röpirat szerzője melegen érez Magyarország iránt; [I. l.] mi feleljük: ha ilyen szeretetök, nem tudjuk, milyen lehet gyülöletök; a röpirat szerzője szerinte lelkiismeretesen ir [I. l.]; mi ferditőnek és igazságtalannak bizonyitjuk be; azt irja, hogy mi a szászokat el akarjuk nyomni [I. l.]; mi visszánozzuk, hogy mi önfentartásunk s állami jogaink mellett küzdünk; a szászoknak ragyogó érdemei vannak — irja Löher ur — [I. l.] és sötét bűneik — mondjuk mi, mert ők hívták be a XVII.—XVIII. században a német, 1848—49-ben az orosz tábornokokat, ők ingerlik ellenünk ma is Németországot; a szásznak azért kell elpusztulni — irják ők [I. l.], hogy Magyarország magyar maradhasson; mi megjegyezzük, hogy ez merőben hamis föltevés és rosz indulatu gyanusitás; a mi létünk nem függ e parányi számu néptől; azt irja Löher ur [IV. l.], hogy Magyarország Németország ősrégi közmüvelődési és kereskedelmi

területe, [Cultur- und Handelsgebieth] szeretnők tudni e tény időkorát és hogy fegyver adta e hozzá a jogot vagy valamely szerződés? mikor? s hol van az? saját német törzsük közel két millió tagját [IV. l.], kik nem fontosság nélküli kül-előőrsi pontokra vannak helyezve, német nyelvökben és miveltségökben, a magyarok lábbal tapodják — mondja Löher ur, — mi pedig kérjük a bizonyitást: ki tette ezt, hol és kivel? és kérdjük: hol van s kitől kél ez az előőrsi küldetés? Mert hogy a magyarnak van hazájában jogosult magyar állami küldetése, az — ugy hisszük — kétség felett áll. Hogy birhat ugyan avval a német is? hogy fér el egy hüvelyben két éles kard? azt mondja Löher ur, hogy Magyarországot a német hóditotta vissza a töröktől [V. l.]; erre nézve mi a történelemből felhozhatjuk Zrinyi és Frangepán, Nádasdy és Eszterházy magyar nádorokat és országos hadvezéreket, s fel vitéz honfitársainkat, kik sok ezerenként hullottak el a nagy küzdelemben; azt irja [V.—VI. ll.], hogy a németek a Duna és Rába közti tartományokat hamarább elfoglalták, mint Árpád vezér; erről Anonymus, Kéza, Thuróczi és a Budai krónika nem igy emlékeznek; az erdélyi németek — értendők a szászok — a magyar királytól biztositékot kértek, hogy magok igazgathassák magokat [VI. l.]; kérjük az erről tanuskodó okiratot; a magyarok közt — irja Löher ur — [VI. l.], a társalgási nyelvnek századokan át latinnak kellett lenni; szeretnők tudni, mire alapitja ő a latin beszéd kötelező-voltát; irja [VI. l.], hogy Magyarországon a nép közlekedési nyelve miveltség és kereskedés tekintetében inkább a német s ma is többen beszélnek és irnak németül, mint magyarul; ennek ellenkezője hátrább statistikai adatokkal lesz kimutatva, de a miben csalódnunk is előnyös lenne ránk nézve, mert ez szembeszökőleg czáfolná meg Löher ur azon állitását, hogy pusztul a német elem; a Bach-rendszer alatt rendes

közigazgatás volt — irja L. ur [VII. l.] — volt jó igazságszolgáltatás, fejlődött a közgazdaság minden ága; ebben őt épen szövetséges társa czáfolja meg, a ki érdemül tulajdonitja Magyarországnak és szerencsének a népekre nézve az alkotmánykivüli rendszer megtörését [7. l.]; a németség amaz időben [VII. l.] hihetlen előhaladást tett — irja L. ur. Csodálatos. Akkor is terjedett a német nyelv, most is legtöbben beszélik, s még is ki akarják irtani a magyarok. Hogy egyeztethető ez? Utoljára is arra a gondolatra kell jőnünk, hogy itt a német titkolt terjeszkedési iránynyal van dolgunk, s a panasz és jajgatás oka a német nyelv fölényének a magyar királyságban megszünése, a mi pedig egészen a németek hatalomkörén kivül eső magyar állami és nemzeti jognak természetes érvényesülése. — Irja L. ur [VII. l.] — hogy a magyarok 1867 után vad rohamossággal kezdették el Magyarországból magyar államot csinálni: törvénykönyvet, törvényszékeket, felsőbb és alsóbb iskolákat, községeket megmagyarositni . . . Erre megjegyezzük, hogy Magyarország magyar állam szent István apostoli király óta, nem kellett most lenni azzá. Kérdjük tőle: Bajorországban nem igy van-e? Vagy tán itt franczia és angol törvények, biróságok, egyetemek és iskolák vannak a bajor-német nép számára? Azt állitja L. ur, hogy a magyar szellem a jellemi erély mellett is sivár és terméketlen [VIII. l.], mi erre Petőfy és Arany, Deák és Széchenyi, Kossuth és Eötvös, Kemény és Jókai s más sok genialis magyar iró magyar müvére hivatkozunk; irja [VIII. l.], hogy a magyarnak nincs administrativ képessége, a munkától irtozás vele születik, sokfelé kapkod s a mihez kezd, elsorvad keze között minden; a hol magyar lakik, ott szellemi, erkölcsi és gazdasági pusztaság terül el . . . Ezek mind L. ur hatalmas imaginatiojának valótlan teremtményei, a statistika és élet ezt másképen mutatja, a kettős

tükört majd elébe táron én, a világ és útazok másképen ismerik, külföldi jelességeknek, nagy nemzetek nagy tekintetü fiainak egészen mások felőlünk való itéletei, mi ezeket állitjuk az elfogult, s gyülölség által sugalmazott állitások ellenébe. Irja L. ur [VIII. l.], hogy a magyar kormány a törvényszékekre rá kényszeritette a magyar nyelvet; ez a törvény által kiszabott kötelesség teljesitése volt; irja, hogy német képviseletekkel ugyan ezt tette, a német érzelmü tisztviselőket mindenütt elnyomta, — ezekre adatokat kérünk.

Ime — igy zárja be e részt a czikk-iró — ötödfél lapon husznál több valótlanság vagy ferditès. Ily elvek, érvek és indokok alapján hivja fel ellenünk boszura L. ur izgató bevezetésében Németországot, vértanukként állitva elé szász hazánkfiait, kiknek — szerinte — az ellenség t. i. mi magyarok — falaikat és vársánczaikat elhányja, tisztviselőiket a tanácsházakból, tanitóikat az iskolákból elűzi, agyon azonban még sem ütheti [IV. l.], családi szentélyeiket be nem zárhatja. Bizony — igy kiált fel L. ur — szégyen az, hogy a német név keleten épen akkor sülyed alá, mikor nyugoton oly magasan ragyogott fel! A magyarok — ezek az erdélyi dánok — eljárása meggyalázás az egész német nemzetre nézve. Ők tizszer gonoszabbul és jogtalanabbul dühöngnek a németek ellen, mint egykor a dánok Schleswig és Holstein ellen, kiknek aztán Németország ha későn is, de emberül megfizetett . . . De a magyarországi németség a világtól el van hagyatva, Ausztria az ő nyomorgatóiknak engedte át őket [XI. l.]: össze vannak zúzva, kisajtolva, magok nem tehetnek semmit szabaditásukra... Ezután egyet gondol L. ur s azt kezdi mutogatni, hogy a magyarok apadnak [V. l.] s kissebbségben vannak az ország összes más népeinek számarányával szemben, tehát fölényök indokolatlan; állitja, hogy Magyarországon a dolgok folyásával senki sincs megelégedve [VII. l.] s jósolja, hogy

nem sokára a parasztok és megsértett nemzetiségek véres fölkelései, elébb zsidó- azután talán német-üldözés fognak bekövetkezni, mitől csak az mentheti meg, ha Magyarország kiábrándul, erejét összeszedve tömörül s a növekedő romlást igy igyekszik kikerülni. Vajha ez országon minden mások felett a németek segitnének s ismét visszahelyeztetnék őt régi természetes alapjaira, melyeken egyedül lehet számára élet! Mik e természetes alapok — olvasóink tudni fogják. . . Ausztriába beolvadásunk, önként és most örökre.

Eddig L. ur történeti, statistikai és állampolitikai debutirozása!

Nekünk — jegyzi meg czikk-iró — kevés mondani valónk van rá.

Mi a fenyegetésektől nem félünk. A magyarnak inkább szolgál javára egy kis küzdelem s kivált a megtámadtatás, mint a béke elaltató nyugalma. Egyébiránt erősb érdekek szövik Németországot Ausztriához és Magyarországhoz, s a hármas birodalom inkább van és lesz még soká útalva egymás őszinte szövetségére, mintsem attól tarthatnánk, hogy az erdélyi szászok béka-egér harcza azt megzavarhatná; a jóslatokat babonának tartjuk, idejét lejártnak hiszszük, a jó tanácsot szépen megköszönjük, de nem élünk vele, a magunk eszünk és nemzeti érdekeink által tanácsolt úton járunk ezután is. Ugy vagyunk meggyőződve, s hiszszük — és ezt másoknak sincs joga kétségbe vonni — hogy Magyarország önjogu, magyar és souverän állam, királya, koronája, alkotmánya, összes népe — tartozzanak bár melyik nyelv-fajhoz — politikai értelemben magyar; joga van belügyeit ugy intézni el, ugy rendezni, a mint saját államérdekei kivánják, de senkinek sincs joga azt akadályozni, s ha ki ezt tenné, bár ki legyen, nekünk minden hatalmunkban álló eszközökkel vissza kell útasitnunk. Az államnak legelső és legfőbb érdeke az, hogy éljen és fen-

állása biztos legyen — ezt mondta nem rég Németország államcancellára. Hanc veniam petimus damusque vicissim. — Magyarország csak ennyit kiván. Magyarországnak joga és ereje van hozzá, hogy mint Ausztriával szövetséges társ-állam és önálló nemzet álljon fenn az európai népek nagy családkörében; védi minden ajku népe jogait, de a magáéit és az államéit megcsorbitatni nem engedheti. A magyar nyelv és irodalom — bárha elébbi nem is világnyelv — képessé tesz minket arra, hogy mint az emberiség egyik külön családja, politikai és culturai küldetésünket önállóan, nemzeti individualitasunk jogkörének csorbitatlan fentartásával s abban való teljes életmunkássággal teljesitsük, s a természetnek és istenségnek a magyar nép lelkébe letett szellemi és erkölcsi kincseit a magunk módja szerint kifejtsük és magunk s az emberiség közjavára kamatoztassuk. Ebben minket senki nem gátolhat. A tudás vágya s égi származásu öröme drága kincse komoly lelkületü nemzetünknek. Eszméket veszünk másoktól, de mi is adunk, a jó intézményeket közénk átplántáljuk, de viszont tőlünk is vettek és vesznek át mások. Az alkotmányosságnak mi voltunk egyedüli képviselői keleten nagy időken át, mikor másfelé mindenütt köd és sötétség volt. Ebben minket egy nemzet is felül nem mult, ez érdemet tőlünk senki el nem vitathatja. Éljen minden nép alkotmányunk szent árnyában s védő paizsa alatt békében s fejtse ki saját culturáját, nem ellenezzük sőt örvendünk rajta; de azt követeljük s abból egy jottát el nem engedünk, hogy nekünk, a kiknek vére árán van szerezve a hon földje, alkotmánya és története, kiknek érdeme a magyar állam és népe önrendelkezési jogának az utóbbi nagy küzdelem folytán vissza szerzése, s a kik annak jövője iránt felelősek vagyunk, akadályul lenni ne kivánjon. Igy szent lesz közöttünk a béke, különben azt kell tennünk, a mit az önfen-

tartás ösztöne s nemzeti ön- és jogérzetünk hoz magával s hazánk államisága iránti kötelességünk parancsol.

* * *

Az olvasó előtt áll bőv kivonatban, itt-ott általam positiv adatok alapján megigazitva azon két önálló mű tartalma, a mi részünkről a Löher-röpiratra eddigelé viszonzásul iratott; de — a mint elől is érintém — az első azt egészen a gyakorlati politika szempontjából vette vizsgálat alá, figyelmét csak épen a legfőbb kérdésekre terjesztve ki s feladatát óvatos kimélettel teljesitve; a másodikban levő észrevételek, mint egyetlen hirlapi czikk szük keretére szoritottak, nem terjedhettek ki mind arra, a mi abban felvilágositásra, czáfolatra és részben visszaútasitásra méltó. A fenforgó röpirat tényelőadásai legtöbbnyire alaptalanok, jó vagy rosz szándékkal — maradjon még e helyen eldöntetlenül — hamis szinben tüntetik fel egész társadalmi és politikai közéletünket; én ez elhallgatást helyesnek s az eddigi viszonzásokat elégnek nem tartom, kiegészitem tehát azokat, felvilágositom az eddig mellőzött vagy nem eléggé igazolt pontokat, megczáfolva a miket arra érdemesnek tartok, visszaútasitva, a mit méltatlan vádnak vagy épen bántalmazásnak tényekkel és adatokkal igazolhatólag itélek.

E röpirat tényelőadásának egy eddigelé érintetlen nagy csoportját teszik szerzőnek szász hazánkfiaira halmozott dicséretei s a magyarok tüzetes gyalázása. Az elsők szerinte a legkötelességhívebb honpolgárok, mert az adót legpontosabban megfizetik [5., 34. ll.], nép- és közép iskoláik az egész országban legjobbak [6. l.], felhív mindenkit, hogy a ki hiszi, hogy velök az állam iránti valódi polgári kötelességek teljesitésében mérközhetik, álljon elé, ők ilyent

nem ismernek [6. l.], Erdélyben a civilisatiot legnagyobb mérvben az ő tanintézeteik terjesztették [17. l.], hűségök a korona és haza iránt mintaszerü [28. l.]; ellenben a magyarok szelleme sivár és alkotásra képtelen, ők a közigazgatásra alkalmatlanok [VIII. l.], a mit ők tettek és tesznek, mind rosz, a min javitni akarnak, kezökben ezerszer roszabbá válik [X. 33. l.], törvényhatósági rendezésök százados önállásu községi területek megrablása [49. l.], nincs érzékök s szivök a különböző nemzetiségi sajátságok iránt [49. l.], a magyar hiu, önbecsérzete tulzott, büszkesége dölyfösségbe megy át, erkölcstelen életre hajlandó, irtozik a kitartó munkától, tanulmányozásra s a dolgok mélyére hatni képtelen, ezért szaktudománya nincs, többé-kevesebbé felületes [51. l.], az államgymnasiumba s szász jogakadémiába németek helyett tett magyar tanárok a személyesitett középszerüségek [32. l.]; az országgyülés tagjai nem azért mennek gyülésbe, hogy az ország jogairól gondoskodjanak, hanem hogy maguk és egymás beszédében gyönyörködjenek, mint a hiu lovag saját árnyában; a corruptio oly fokra hágott, a minőről Európában az embereknek fogalma sincs; igazságügyi reformjok és a virilisintézmény százszor roszabbá tették az állapotokat; a pénz- és hivatalhajhászat hálójában van az egész ország [XI. l.], a magyar paraszt koldussá lett, a polgár tönkre jutott, egy ügyvédi czinkos-csapat szövetkezve nehány uzsorással — ez azon két osztály, mely ma Magyarországon jólétben él [IX. l.]; a magyarok megmutatták a világnak, hogyan nem kell kormányozni, [54. l.] megmutatták, hogy lehet hét év alatt egy virágzó, egészséges, szerencsés fekvésü országot egészen semmivé tenni [IX. l.] s az állami erőforrásokat ugy kimeritni, a mint az az ő Bosporus mellett élő fajrokonukon kivül egy népnél sem észlelhető [X. l.]; a magyarok hozták az országra fajháborujok által a politikai

szolgaságot [36. I.] . . . És ez igy megy az egész könyven végig.

Egy más hosszu sort a nemzetiségeknek Magyarország és a magyar elleni ingerlő izgatás tölt be. Irja szerző, hogy ő „Tiltakozás"-át — habár kifejezett megbizás nélkül — a jelenleg magyar uralom alatt szenvedő összes nemzetiségek nevében teszi, melyeknek bárha politikai aspiratioik különbözők, önérdekeik védelme és megóvása mindenikkel közös [4. l.]; legyenek — ugymond — biztositva arról a magyarok, hogy a nem-magyar nemzetiségeknek lesz annyi eszök, hogy a magyar Machiavellismus-t átlássák és meghiusitsák, mert a közösen szenvedett jogtalanság és szerencsétlenség az ellentéteket kiegyenlitni s a szíveket össze szokta hozni [12. l.]. Igaz, hogy a magyarországi németek eddig tisztességet találtak abban, ha nevöket renegatokként magyarral cserélték fel; az erdélyi szászok ezen csak sajnálkozni tudnak, de őket ez, mint oly jelenség, mely meggyaláz és alacsony érzület vagy tévedés eredménye, soha sem fogja németséghez való szilárd ragaszkodásukban megingatni [34. l.]; mert a németeknek — ugymond más helyen — mint minden más nemzetiségnek joga van követelni, hogy nemzeti nyelvét és erkölcseit a törvényhozás tiszteletben tartsa [35. l.]. Ez ömlengés után, a mint fennebb, itt ismét az összes nemzetiségek nevében békére nyujtja kezét, s kész vállvetve munkálkodni a kedves hon — igy szól flagrans hűtlensége tárgyáról a szerző — javára, sőt még a magyar nemzet érdekében is, mihelyt Magyarország az eddigi útról letér s a nemzeti egyenjoguságot elismeri [53.—54. ll.].

Szerző sajátságos nézeteinek és dologfelfogásának harmadik csoportját Magyarországról és nemzetünkről tett nyilatkozatai alkotják. Ők — ugymond — mindnyájan, kik Magyarország hű és áldozatkész fiainak tartják magu-

kat, ohajtják Magyarország fenállását, akarják egy virágzó jogállammá emelkedését; de irtoznak egy oly Magyarországtól, melyben a magyar kizáró kiváltsággal birjon [44.—45. ll.], igen egy ugynevezett Magyariától [45. l.], melyben — minden történelmileg létező, az ország ezredéves intézményei és a különböző nemzetiségek municipalis kormányzata eltörlése mellett — Magyarország alkotmányőrbástyája a magyar nemzetiség egyszerü kiváltságává tétetik; [47. l.] az országgyülésen mindent magyar kaptára huznak, s erőlködnek ugy tüntetni fel az országot, mintha abban a magyaron kivül más nemzetiség nem volna [9. l.]; ők — mond szerző — a legveszélyesebb ellenségnek azon Chauvinismust tartják, mely Magyarországot a magyarok uradalmának — Domäne — tartja, az ő számukat kétszer feljülhaladó más nemzetiségek magyarositását küldetésének ismeri s azokat tekintet nélkül megmagyarositni is akarja [41.—42. ll.] És — mond szerző — mit adnak a magyarok nemzet-társaiknak [igy!] nemzetiségök feladásáért cserébe? Tán egy magasb világnyelvet? Hiszen az ő nyelvök egészen helyi — local — mit Magyarországon kivül a földgömbön senki nem ért; tán miveltebb irodalmat? a minek olvasásra méltó része egy-két jeles költő, publicista és történetiró kivételével, német, angol, franczia szellem-müvek forditása vagy kivonata; nagyobb miveltségöket? a miről a magyar kerületek képviselő-választásai, a keleti vaspálya-ügy, a jogbiztonsághiány, rabló bandáik és a pártfogolási rendszer — Protectionssysthem — nem igen hizelgően tanuskodnak, s a minek következményei az általuk is bevallott ázsiai állapotok. [39. l.]

Ha az elébbiek még nem eléggé meggyőzően, a következők bizonyára szerzőnek nemzetünk iránti legbensőbb érzületét teljes lélektani hűséggel tárják elénk; különböző észrevételeibe és szólamaiba epével és fulánkkal van beleszőve

igazságtalan és bántó kifejezések hosszu sora. A magyarok politikája, magyar uralom, magyarositási düh [4., 5. 57. ll.] magyarositási kisérletek [10. l.], magyar szabadság, magyar chauvinismus, magyar chauvin-politika [54. l.], magyar faj felsősége, [58. l.] magyar fajharcz [36. l.], magyaroskodás — Magyerenthum — [38. l.] magyar öntulbecsülés [42. l.], magyar nivellálási kórság [46. l.], a magyar parlament hatalomszava.“ [22. l.] A fajharczról szólva — megjegyzi szerző — hogy a magyarok azt akarják ismét felidézni, amaz időt, midőn felettök és a magyar állam felett napirendre térnek át az események; mert abban bizonyosak lehetnek, hogyha Magyarország mint állam, még egyszer elesik, újra föltámadása örök időkre el van játszodva. [36. l.] Ez és egy haragos kedély több ily kifakadása, mint meg annyi elpattant méregbuborék, játszik át az egész könyven.

A röpirat szerzője mindezeknél fogva Magyarország vesztét jósolja meg. A fenálló magyar kormányzás után már látszanak is — ugymond — a szétzüllés jelei; nem rég egyik legkitünőbb államférfia — egy valódi tekintély — Ghyczy Kálmán, ez irányban aggodalmát kifejezte, sőt sokan egyenesen a magyar állam fenállhatásáért aggódnak [43. l.]; a dolgok mostani folyása — mond tovább — oly válságot idézett elé, mely sem a magyar államnak, sem a szabadságnak nem lesz javára [45. l.]; épen ezért ohajtja, hogy most, midőn a magyar állam léte koczkán áll, mélyebben látó fiai ne mulassák el a magyar nemzetet téves eszmekörében, ingadozó léthajóját a hánykodó hullámok közül kivezetni; mert félő, hogy Magyarország aránylag igen rövid idő alatt megszűnik államként létezni [52. l.]. Jelentésteljes szó ez — megvallja szerző — a mit kimondott, de gyávaságnak tartamá most, a legkényesebb időpontban a teljes igazságot elhallgatni, egyszersmind pedig

megbocsáthatlan kötelességmulasztásnak, ha minden magyar hazafi, ez időben, midőn hihetőleg a magyar állam léte forog kérdésben, egyéb tekinteteket félre téve, mindent egyenesen ki nem mondana, a mit meggyőződése szerint hona épségben maradásának megóvása föltétlenül követel. Szerzőnek — ugymond — a nagy szó kimondásához a bátorságot azon mély meggyőződés adta, hogy mindazon viszonyok és állapotok, melyek alatt most Magyarország szenved, parancsolólag útalnak a magyar chauvinismus legyőzésére azon okból, mert különben ezen viszonyok és állapotok közül kiszabadulni nem lehet, s mert az ország, ha az hamar meg nem történik, mint állam, csalhatatlanul pusztulásnak megy elébe. [53. l.] A magyarok hét év előtt a sors kedvezésénél fogva az újonnan életre kelt magyar állam élére állottak, s a mai kényszer-helyzet mutatja, hogy ők az idő által eléjök tűzött kérdésre a legszerencsétlenebb feleletet adták. Ma ismét itt van számukra egy kedvező pillanat, ki áll jót érette, hogy nem lesz e ez az utósó, melyben a kérdés ismét eléjök terjesztve áll, a minek elhatározásától Magyarország és az ő jövőjük függ. Vajha ne térnének ki előle, mert minél később lesz az elhatározás, annál kérdésesebb jó eredménye. [57.—58. ll.]... Szerzőnk azonban oly kegyes, hogy nem csak jeremiáskodik a magyar Jeruzsálem közeli összeomlása fölött, de egyszersmind a szabadulás útját is megjelöli. Első — ugymond — idézzük vissza emlékünkbe, alkalmazva államéletünkben szent István első királyunk amaz uralkodási elvét: „Unius linguae, uniusque moris Regnum inbecille et fragile est.“ [36. l.]; azután ajánlja, hogy azon magasb értelmiségü férfiak, ama tehetségek, kik nemzetöknél messzibb látnak, de eddig nem volt bátorságuk chauvinisticus hazafitársaiknak ellenállani, lépjenek elő, vegyék le a nemzet szemét fedő fátyolt, s a magyar állam kormányozására

hivatottakat gyorsan és határozottan megfordulásra birják [44. l.], a már törvényben kimondott nemzetiségi egyenjoguságot léptessék minden következményeivel életbe [46. l.]; a jelszóul fogadott chauvinismusról a nemzet mondjon le, mig van rá idő, és ezt — ugymond — kiváltképen a mi érdekünkben kivánja. [53. l.] A sark-kérdés, mi fennebb is érintve volt, az: akarnak e a magyarok a politikai szerencsés viszonyok kedvezése által elért egyeduralomról lemondani, s hazájoknak a belső békét, a társ (?) nemzeteknek a szabadságot visszaadni vagy nem? Akarnak-e különösen a magyarországi német elemnek az őt, történeténél, a mai idők áramlatánál, valamint természeti képességeinél fogva megillető állást engedni, a mi nekik lehetségessé tegye, hogy velök való őszinte és becsületes szövetségben, mint a Németországból ide kisugárzó miveltség zászlóvivői, és igy mint az osztrák-magyar birodalom civilisatioi küldetésének sajátképeni útkészitői világolva az ország minden többi népe előtt előljárjanak? Röviden: akarják e a magyarok a rájok nézve legnagyobb veszélyt rejtő magyarositási tervöket önmaguk megszüntetni, akarnak-e chauvinismusoktól elállani, nemzet-társaik (?) jogos igényeinek kielégitésével a már tulságosan meggyöngült köz szellemet bennök ismét felkölteni, megerősitni, a mi nélkül a magyar állam fen nem állhat? és átalában akarják-e ama nagy eszméket tekintetbe venni, melyek Európa szivéből kiözönlve ellenállatlan hatalommal törnek maguknak útat nyugotról kelet felé? E kérdés az, mire nézve a magyaroknak határozni kell, ha államtestök betegségét gyökeresen meggyógyitni akarják. Mig ezt nem teszik, minden gyógyitási irányban tett kisérleteik veszendőbe mennek. [56—57. ll.] Sőt szerző hatá-

rozattan kimondja azon nézetét, hogy bármint ágaskodjanak az ellen a magyarok, örökre igaz marad az, hogy világnyelve, világirodalma, magas erkölcsi miveltsége és világmozgató életereje hatalmánál fogva egyedül a német elem az, mely az osztrák-magyar birodalom sok nyelvü részeit egy összbirodalomban összetartani képes, nem olyanban, hol legfőbb állami elvül egy nemzetiség egyedüli uralma van kimondva s a nemzetiségek egyenjogusága holt betü, hanem olyanban, mely a különböző nemzeti elemeket egy közös emberi rendbe — zu einer gemeinsamen menschlichen Ordnung — fűzi össze és abban egyesiti. [30 l.]

* * *

Nem szükség a szóban levő röpiratot egészében ismernünk, elég az általam eddig közölt kivonatok figyelemmel elolvasása a végre, hogy a szerző irányát világosan megtudhassuk, a mi nem egyéb, mint mindennek, a mi magyar, porba és sárba levonása, mindennek, a mi szász-német, magasztaló égbe emelése, iró önmegismerése szerint azon czélból, hogy Magyarország azon útat, melyen önregeneratioja művében 1867 óta halad, hagyja el, állami önállásáról, alkotmányáról, a magyar nemzet ezeréves történeti jogáról, s e földön, mely atyáinak vérrel szerzett és megőrzött szent öröksége, vezér nemzeti küldetéséről mondjon le, megosztva azt a csak irigy és gyülölködő indulatában nagy és hatalmas, de igen csekély szász-német nép vezetőivel. Mikor egy illoyalis, politikátlan és inpracticus sőt egyenesen kimondva otromba czél, hasonló eszközeivel oly tisztán áll előttem s áll az olvasó előtt, hogy én a szóváltást velök meg nem szakitom, azt mondva Löher urnak és társának, a mit a mostani belügyminister mondott egy hasonló tá-

madásra a parlamentben épen oly szépen, a mily méltóságos erőérzettel és igazán a nemzet lelkéből véve szavait: „jertek, vegyétek hát el!“ ennek oka csak az, hogy ne mondhassák, hogy mi a fenforgó kérdésben az érvekkel való vita elől kitérünk. Felelek tehát tényekkel és adatokkal azokra, a mik arra méltók, mellőzve az olyan részint nevetséges, részint magukat a vádolókat megbélyegző ferditéseket és téves értesitéseket, a mik ellenében védekezni valóban nemzeti méltóságunk elleni dolog lenne.

Az első csoportbeliek közül a szász pontos adófizetésre van észrevételem. A szász nép száma saját ispánjok kiszámitatása szerint 158,246, papjainak 268,000 forintot tevő kepefizetését — a dézmát — erőszakolt rohamossággal a centralisták segélyével a magyar államra hárintották. Ez állami dézmakárpótlás szigorúan véve föl, nem jogos, mert azt csak a szász földmiveseknek kellett volna megváltani: a valósitási eljárás nem volt alkotmányos, mert a Bachkorszaki absolutismus vonaglása perczeiben *) csikartatott ki; mértéke igazságtalan és az államot kizsaroló, mit statistikailag és történeti adatokkal ki lehet mutatni, és a melynek épen azért előbb-utóbb revisio alá kell vétetni; és az a képviselő, a ki e kérdést tanulmányozva, s az erdélyi fiskalis levéltárban levő régi dézmajegyzékek, dézmaperek és itéletek adataival alaposan megismerkedve, azt a parlamentben inditványozná, a haza hálájára tenné magát méltóvá, mert ez által az államkincstárnak legalább is 2.000,000 forint jogtalanul kiutalt dézmakárpótlás megtakaritatnék. Sevvel a képviselő-ház tartozik is a haza szorult pénzügyi helyzete irányában, tartozik azon szász papság hazaszeretetéért, mely Magyarország és a magyar nemzet elleni folytonos izgatásban s annak ereje gyöngitésében — a mi már

*) Lástd: Királyföldi Viszonyok Ismertetése 1871. 147—156, 156—168. ll.

csaknem a nyilvános ellenszegülésig megy — leli élete s papi hivatása legfőbb feladatát. A kevés kiveendőket kiveszem. Ezt az épen most együtt ülő nagy-szebeni Egyetem tiltakozása is tanusitja, a mit többnyire a magyar állam pénztárából fizetett papok és tanárok irtak alá.

De ha mindezektől eltekintünk is, elhatározó az adófizetés kérdésében az adóalap mértéke. Mi a szászok és magyarok adóalapja? földbirtok és házbér. A szász házbéradó kérdésen kivül nem csekély sulylyal bir, ezt nem is kicsinylem, de igen a földadót, a mi a magyarokéval nem is hasonlitható. Erdélyben van 5 holdas és azon alóli tehát kis parasztbirtok 335.407 hold, 5-től 15-ig 136.098 hold, 5000-től 10,000-ig 94 h. 10,000 holdan feljüli vagyis latifundium 65 birtok.

Vegyük a nagyság egy más mértékét:

kis paraszt birtok	(5-től 30 holdig)	Erdélyben van	532,876
kis közép „	(30-tól 200-ig)	„ „	27,911
valódi közép „	(200-tól 1000-ig)	„ „	2,223
uradalom „	(1000-től 10,000-ig)	„ „	863
uradalmi birtok, latifundium	(10,000 feljül)	Erdélyben van	68

Az ezek közötti arány ez:

a kis (paraszt) birtokra esik Erdélyben . .	3.419,929 hold
a kis közép „ „ „ . .	1.154,000 „
a valódi középre „ „ „ . .	1.160,000 „
az uradalmi birtokra Erdélyben	2.440,000 „
a latifundiumokra „	1.230,000 „

Vagyis százalékban fejezve ki ezt:

a kis (paraszt) birtok Erdélyben teszi az egész földbirtok	34.9%-jét
a kis közép „ „ „ „ „ „	15.7 „
valódi közép „ „ „ „ „ „	11.9 „
az uradalmi „ „ „ „ „ „	24.9 „
a latifundiumok „ „ „ „ „ „	12.6 „

Ezek felosztási aránya az egyes osztályok közt:

a kis birtoké Erdélyben teszi az egész földbirtok	34.9%
a két közép birtokosoké együtt „ „	27.6 „
a nagy birtoké „ „	24.9 „
a legnagyobbé „ „	12.6 „ *)

*) Keleti Károly, Hazánk és népe stb. 141., 143., 145. ll.

E számokhoz csak azt kell még hozzá gondolnunk, hogy a szászok kevés kivétellel a kis birtokosok kathegoriajába tartozván, ellenben a közép, nagy és legnagyobb birtokosok magyarok levén: innen tisztán meglátszik, milyen nagy lehet a röpirat szerzői által oly hetykén fölhánytorgatott pontos adófizetés és mekkora adóösszeg jöhet ki utoljára is abból a sok kis paraszt birtokból, a minél nehány magyar nagy birtokos és latifundium tulajdonosainak adója jó részt fölér.

A szász nép tehát, melynek még csecsemői után is a szász papnak másfél forintnál több fizettetik, megfizetheti adóját. A mit a román, magyar és más nép papjainak fizet, avvval mindenik jót lendithetne állami adóján . . . Iskoláikat a szászok alapitották és tartják fen — ez tény, de az is tény, hogy az is nagyrészben azon évi 80,000 forint nem alkotmányos úton tett alapitványból telik ki, melyből 36,000 forintot a közigazgatástól, tehát az államtól, a többinek egy aránylagos részét a velök egyenlő jogélvezet nélkül egyenlő terheket viselő királyföldi román és magyar honpolgárok iskoláitól vonták el ismét épen mint a dézmát oly erőszakolt rohamossággal Erdélynek az osztrák birodalomba beolvasztása dijáért — az utóbbi tizéves absolutismus utolsó óráiban. Hátrább ez történetileg ki lesz mutatva. A máséból közintézeteket könnyü fentartani, de ez nem jogosit dicsekedésre; szép lenne akkor, ha mint a magyar és részben a román teszi, szász polgártársaink is saját zsebökből fizetnék e valóban tekintélyes oktatási és nevelési összegeket.

Ez az észrevételem civilisatioi sikereikre nézve is.

A mintaszerü — musterhaft — hazafiisági dicsekvésre megjegyzem, hogy a hazafiui kötelességek legelsője a hűség. A ki hona ellen idegen földön izgat, s idegen nemzetet ingerel sőt egyenesen fölhív bosszura, mint a röpirat szerzői teszik, az ilyen ember a loyalis honpolgár legelső s

legfőbb kötelességét szegi meg, tehát az ő hűségi mintaszerüsége a hűtelenségben, hona és annak alkotmánya megsértésében áll. Kivánatosabb lenne, hogy szász hazánkfiai legyenek inkább ne oly igen mintaszerüek a hazafiságban . . . Arra, hogy a Magyarország által czélba vett területrendezés: „rablás“ — nincs feleletem. Ilyet egy államnak, kormányának és parlamentjének mondani nézetem szerint büntetetlenül másnak nem szabad, mint a ki beszámitási képességgel nem bir. Ez is az előbbi kathegoriába tartozik. A mit szerző a magyar jellemről és képességről, közigazgatásunkról, igazságszolgáltatásunkról, az örjöngésig menő hivatalhajhászatról és corruptioról, átalában véve a magyar parlamentről és társadalomról, különösen pedig a képviselőkről mond, a mennyiben igazság van benne, vegyék az illetők szivökre; a nemzetről magáról az igazság megsértése, a bűn eltakarása nélkül elútasithatom, tényként constatálva levén már ma, hogy újabb időben ugy a parlamentnek, mint az ország közállapotainak a korábbitól előnyösen eltérő ábrázatja van.

A második csoportból, a nemzetiségek izgatását illetőkre nézve, hivatkozom a részünkről közzé tett első válasziratban formulázottan látható elvekre, és azokra, a mik e mű más fejezeteiben is érintve vannak, és a miknek őszinteségét a magyar nemzet ismeretes jellemegyenessége és lovagiassága garantirozza. A mit a német eredetü magyar hazafiakról szerző mond, ez oly korlátolt felfogást tanusitó, oly köznapias és bárgyu állitás, mi a józan észszel, a természeti törvényekkel és a népek egyetemes fejlődése történetével ellenkezik. Hiszen mint a természeti és növényvilágban, ezek millió és millió neme és faja magvetés, szemzés oltás által folytonosan nemesbül és tökéletesb alakban áll elé: épen igy emelkedik az emberiség az őt alkotó népcsaládok természeti és erkölcsi lénye és tulajdonainak

egész összesége magasb miveltségi fokra vagy sülyed alá a vér- és fajvegyülés által. Ártott e — kérdem — Róma daliás népének a sabinok, volscusok, latinok, etruscok, marsok faji vegyülése? Káros volt-e az angolszászokra a normannokkal egyesülés? A frank vérnek, latin, bretagn-i és burgundi vegyülékei nem voltak e befolyással a mai franczia feltünően szép nemzeti individualitas kifejlődésére? S ártott-e Árpád magyarjainak a székely és kun törzsekkel való rokonulás? Ilyet állitni csak a tudatlanság képes. Sőt a hazánkba beköltözött németség maga önként sietett testvériesülni, teljesen egygyé forrni a magyar nemzettel, s történetileg bebizonyitott nagy érdeme épen abban áll, hogy szent István első apostoli királyunk koronás nője óta maig benső rokonszenvvel simult hazánkhoz, vérünkhöz és magyar nemzetünkhöz, adva nekünk a Pázmány, Batthyány, Wenkheim, Degenfeld és más száz örök dicsőségü nagy magyar nemzetségeket. Nem a politikai és társadalmi önelszigetelést tartották mindkét nemzetre nézve üdvhozónak e nagyok és dicsők, hanem a velünk vérben és szellenben, szivvel és lélekkel, jó és bal szerencsében való rokon egyesülést. Hát a tudomány férfiai: egy Toldy és Ballagi, egy Hunfalvy és Keleti nem hasznosan szolgálják e az emberiség és civilisatio ügyét azért, hogy szakjokat magyar nyelven mivelték s egy rájok tisztelettel hallgató, őket szeretettel szíve mélyébe fogadó nemzet irodalmának lettek első rendü díszeivé? És e szellem-nagyságokat, e lélekemelő tényt nevezi Löher és társa meggyalázó jelenségnek, alacsony érzület — eine niedrige Gesinnung — vagy tévedés szüleményének. Szégyenlje meg magát ama röpirat korlátolt elméjü s nemzeti gyülölségtől megvakitott irója és kiadója. Tanjok megvetésnél és köz méltatlansággal visszaútasitásnál egyébre nem méltó.

Szerző nézeteinek harmadik és negyedik csoportjára,

hol ismételve a magyar nemzet lelki képességeire tér ki, szólva törekvéseiről és politikájáról, nyelvünk, irodalmunk s miveltségünk csekély benső értékéről, az utóbbit oly ephemer ingadozási vagy — ha ugy tetszik — hanyatlási tényekkel illustrálva, a mik időszakonként minden ország és nemzet életében megtörténnek; de egy politikai kedvező fordulat, egy szerencsés kormányváltozás vagy mélyreható törvényhozási intézkedés ismét rövid időn jóvá tenni képes. Erre nézve hivatkozom szerző ellenében az első magyar válasz-irat VIII-ik czikkére és a jobban megfigyelt s igazságosabban megbirált magyar tudományos, politikai és társadalmi életre, megjegyezve, hogy azon hazáról, melynek szerző is fia, mely neki kenyeret és jogokat ad, s melyet hogy maga is szeret, állitja, egy nemzetről, melynek kebelében él, s jó hirnevét és becsületét szívén hordozni már maga a természet ösztönöz, az egy polgári kötelékben létel parancsolólag követeli: ily igazságtalanul itélni, azt oly ráfogásokkal akarni beszennyezni, oly gyülöletes szinben állitni világ elé, az azt tevőt megbélyegző oly cselekvés, mi a természet ellen van és sérti az erkölcsi törvényeket. Roma nem hozott törvényt az apagyilkosságra, mert lehetlennek hitte, hogy legyen ily szörnyszülött. Nekünk sincs más törvényünk ez eljárás ellen, mint azon nemzeti köz erkölcsi érzés, mely a hazát és vérünket a szeretet és féltés szent tárgyai ként tekinteti mindazokkal, kiknek szívéből az ki nem holt. Én e pontnál ezen közérzelemre hivatkozom, ez szólaljon fel ama röpirat szerzője ellen, tegyen szemrehányást lelkiismeretének, s mondja ki felette sujtó itéletét. Magyarország, a magyar parlament és kormány pedig haladjon feltartóztathatlanul az állam és nemzet iránti kettős kötelesség által elébe szabott útján, bizonyos levén benne, hogy a jók gyámolitó rokonszenve velök van.

Szerző könyvét egy Magyarország elpusztulására vo-

natkozó vészjóslattal zárja be, én is az imént jelzett tárgycsoport végére jutván, e helyen mindkettőről szólok. Az ott megnevezett nagy magyar államférfi nézetének idézése azóta megszünt fegyver lenni szerző mellett és ellenünkben. Magyarország a veszélyt épen ezen bátor és igazságérző államférfi ajkairól hallva, megismerte, s az ő bölcsessége és nagy tekintélye közbenjárulásával oly politika, oly reménygerjesztő sikerrel kezdett hazánkban érvényesülni, a miről államéletünk belső és külső viszonyainak egészséges megváltozása várható. Előttem bizonyosnak látszik, hogy ugy a szent István-féle idézett, de nem korunkhoz illő uralkodói vezérelvnek elfogadásáról, Magyarországnak az 1848-ki és 1867-ki alaptörvényeken gyökerező önállóságát bármely irányban megcsonkitó magyar politika követéséről, tehát a mostani iránynak elhagyásáról szó nem lehet. A Németországot illetőleg szerző által idézett indokokra nézve útalok az első magyar viszonzás bevezetésére és annak VIII-ik czikke, valamint a „Spener'sche Zeitung“ közleménye előzményi és befejező részére. Németországnak még sok teendője van benn ifju egysége megszilárditásával, valamint a közte és szomszédai közt támadt egyenetlenségek megnyugtató elintézésével addig, mig eljöhet az idő arra, hogy Magyarországnak ezeréves önállóságát s magyar nemzeti irányu fejlődését a maga területén, valamint keleten culturai természetes küldetése megakadályozását napirendre hozhatónak vélje. Azon időt sem látom közel lenni, mikor Magyarország azon kevesek rokonszenvét biró politikai irányt fogadja el, melytől szerző a dolgok és állapotok gyökeres megváltozását várja. Végre szerző azon nézetéről is, hogy Magyarország akar nem akar a németországi és osztrák-német szellem és irodalom világhatalma kettős erkölcsi nyomásának kénytelen lesz meghódolni, elmondom ellenkező nézetemet.

Azt mondja szerző, hogy Ausztria-Magyarországnak küldetése a Németországból kisugárzó európai polgáriasodásnak zászlóvivőjévé lenni. Ez a szellem az — ugymond — ami 11 évszázad előtt Nagy Károly szemei előtt homályosan lebegett akkor, midőn ő hajdani keleti birodalmát — Ostmark — alapitotta. Ez a küldetés az, minek az osztrák összbirodalom elpusztithatlan életerejét köszöni, és a mely ezt az államtömböt a legveszélyesebb politikai válságok egész sorából kisegitette. Végre ezen küldetés az, mely Ausztria-Magyarországnak fennmaradását egyedül a német birodalommal való érdekegységben teszi lehetségessé. Bizonyos — mond szerző — hogy Németországban az érdekeltség Ausztria-Magyarország iránt azonnal megszünik, mihelyt a birodalom történelmi küldetéséhez állandóan hűtelen lesz. Meggyőződése kényszeriti szerzőt — mondja hangsulyozva — azt határozottan ily hűtelenségnek nyilvánitani, ha — a mint ez Magyarországon most történik — azon irányzat lesz állandóvá, hogy az összbirodalom keleti felében a német elem a magyarságnak feláldoztassék. [Das Erwürgen sat. 31. l.]

Németország és Ausztria s átalában a német szellem erejét, jogait és culturai érdemeit a multban, küldetését jövőre nézve nálunknál senki készségesebben el nem ismeri s teljesebb mértékben nem méltányolja. Jól tudjuk mi, mivel tartozunk a világ ezen egyik nagy nemzetének s a tudományos fürkészések hatalmas képviselőjének. De ama jog és küldetés földrajzi és politikai határa a Kárpát-hegyek, melyeken innen a történeti és nemzetközi jog csak a magyar nemzeti szellem vezérlő irányát, csak a magyar állam politikai és culturai missióját ismeri. Én is merek hivatkozni — Löher urral szemben — azon szellemre, mely X századdal ezelőtt Árpádnak, a honszerző hét magyar vezér fejedelmének lelke előtt lebegett akkor, midőn

Etele hún örökségének elfoglalására Ázsia pusztáiról Európába indult, s e földet a frankoknak onnan kiszoritásával ezerizig következő utódai számára fegyverével megszerezte; hivatkozom azon küldetésre, melyet szent István apostoli királyunk betölteni elkezdett akkor, midőn ős nemzeti vallása helyébe a Krisztus szeretet-vallását vétette föl harczias népével; idézhetem azon szellemet, mely a magyar nemzetet Sajó, Várna, Mohács vértemetőjéből új életre költötte, mely őt hat századon át vivott királyválasztási belharczaiból is győztesen s meg nem tört életerőben vezette ki. E szellem hozta vissza IV. Bélát bujdosásából az ősi trónra, ez védte és vezette szent László, Kálmán és Nagy Lajos királyinkat horvát-, olasz- és lengyelországi hóditásaikban, ez tűzte ki s lobogtatta a magyar zászlót Mátyás alatt Bécs büszke várfalán; e szellem — a szabadság és magyar vitézség szelleme által ösztönözve, s nemzeti küldetése tudatában járta be Bocskai diadalmasan Magyarországot Pozsony váráig; e szellem lebegtette magasan Bethlen Gábor és I. Rákóczy György zászlóit a morva földön s a 30 éves háboru alatt; a magyar nemzet hősies szellemét s magyar nemzeti küldetését ismerte el maga Mária Therézia királyné is trónkövetkezési nagy harczában, midőn 1741-n az örök hirü pozsonyi országgyűlésen kis fiát ölében tartva, a magyarok hazaszeretetére, hűségére és hősi bátorságára hivatkozva, koronája, birodalma és gyermekei megvédelmezését csak tőlük kérte és remélte; a magyar bajnoki szellem és nemzeti küldetés öntudata lelkesitette Magyarország fiait a régi franczia és olasz háborukban ugy, mint 1848—1849-ben, midőn a honvéd merész szuronycsatái és óroszláni bátorsága a világtörténetbe neve örök dicsőségét irták be. Bizonyára ezután is mindig bebizonyuland a magyar nemzet és katonaság ezen szelleme, ha törvényes királya és hona jövője jogtalan támadás által lesz koczkára téve.... A magyar

dicső ősöktől származását elfeledni nem fogja, ez emlékezés a honfiui kötelességeket ércznél maradandóbban irja be lelkiismeretébe.... Történetei mutatják, hogy a magyarban a vérrel öröklődik át a hazaszeretet és alkotmányhűség erénye. Sok századok sikertelen kisérletei, újra meg újra előlkezdett probálgatások bizonyitották be azt, hogy őt idegen által és alkotmány nélkül kormányozni tartósan nem lehet. Nincs oly földi hatalom, s nem jöhet idő, mely kiirtsa e nemzet kebléből a szabadságnak olykor ábrándosságig fokozódó szeretetét s nagy őseinek nagy története emlékezetét. A magyarban már a gyermekkorban csodásan kifejlődik és élénken él annak tudata, hogy e föld övé, hogy ahoz másnak, mint a kiket ő maga törvényesen alkotmánya sánczai közé bevett, nincs joga, hogy azt megvédni, a maga kézés szellem-müveivel és gyümölcseivel gazdaggá tenni ő van hivatva. Szereti ő minden honfitársát, de a vérhüség azon hatványozott foka, a mi benne van, tán egy nemzetben sincs meg, s ezért van, hogy ő mindenkitől, a ki e honban él, azt követeli, hogy azért ugy lelkesüljön mint ő, azt oly hiven szolgálja, mint ő.... Csodálatos jelenségeket mutat e nép története. Néha évtizedekig mintegy szúnyadni látszik benne e szellem; néha ugy tetszik, mintha eltévesztette volna szeme elől küldetése irányát a nemzet; de hirtelen, nem is vélve, olykor a legreménynélkülibb viszonyok között, jő az időknek egy szerencsés fordulata, elé áll egy nagy embere — mert ilyet mindig adott neki gondviselő istene — s egyszerre lángra lobban az egész nemzet alvó geniusa, mint a sirokból felgyuló éjjeli tüz, vagy mint a fellegek közül előtörő csillag, s az egész nép hallgat szavára, tettre gyul minden lélek, dolgozni kezd minden kéz, az ideál előtünik s néma kegyelettel lelkesedve követi mint vezérét az örvendő ország. A ma kétségbeesett közönyös kedély, ha egyszer vezér eszméje van, vagy czélt lát maga elébe tűzve,

tisztán és határozottan, a mely rokonszenvét birja, holnap már fölbuzdulva, a legnagyobb önmegtagadással tör felé. És ez érzelem és tudat áthatja az egész müvelt osztályt, betölt minden kebelt, uralja az elméket, elfoglalja a paloták és kunyhók lakóinak szivét egyiránt. Kettő jellemzi a magyart kiválóan: lelkesedő hazaszeretete hamar időn csodákat mivel, nemzeti ideáljáért s hagyományaiért minden áldozatra kész!

Ez a föld, melyen annyiszor apáid vére folyt —
Ez, melyhez minden szent nevet egy ezredév csatolt —

Jós igéül meritette ezt a nemzet lelkéből föllengő dalnoka, s az egész nemzet méla-búsan mondja utána:

Hazádnak rendületlenül légy hive oh magyar!
Ez éltetőd, s ha elbukál, hantjával eltakar.
A nagy világon e kivül nincsen számodra hely . . .
Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell!

Ilyen a magyar nép, ez a magyar szellem, ez a magyar nemzet küldetéséről való hit! A mig mi itt vagyunk, egy második missionak itt nincs talaja és éltető lége. Ám kisérelje meg bárki e népnek atyái örökségéhez és népcsaládtagi önálló küldetéséhez való jogát kétségbevonni, — majd meglátja, mire teszi őt képessé szivós nemzeti ereje s magasztos honszeretete! Mint határhavasaink örök érczfala, oly erős bennünk ama meggyőződés, hogy azokon belül csak egy politikai nemzet lehet, s ez a magyar, egy culturai missio, s ez a magyaré!

* * *

A politikaiakon kivül statistikai tény-kérdéseket is elferditve ad elő a L. ur röpirata; néhányra ezek közül is észrevételeim vannak.

Azt mondja [VI. l.], hogy a románok folyvást hóditva nyomulnak előre Magyarországon. Ez nem áll, sőt korábbi létszámukban, foglalás és terjedés nélkül, ugyszólván helyt állanak; hóditottak ellenben az erdélyi részekben, főképen Belső-Szolnok- és Hunyadvármegyében. Ezt néhány év előtt hirlapi éles viták hozták köztudomásra, positiv tényként állapitva meg azt, hogy a reformált hitvallásuak püspökeinek következetes éberséghiánya miatt az elpusztult magyar népü ekklésiák — az ugynevezett desertá — száma egy idő óta szintoly botrányosan, mint elszomoritó mérvben emelkedett. Más igen fontos körülmény is igazolta ezt. Honvéd sorozó bizottság tapasztalatából tudom, hogy ama vármegyékben sorozás alkalmával feltünt az, hogy szépen megtermett, tiszta magyar nevü fiuk románoknak mondották magukat, románul is beszéltek. Kérdésökre az illetők azt felelték, hogy az ő vidékükön egész faluk vannak olyanok, hol a lakosok nevei magyarok, de nyelvök s viseletök román: a reformált templom még sok helyen fennáll, a „canonica portio“ név alatt ismeretes egyházi vagyon jövedelmét az esperesek és felsőbbek veszik, de nincs többé sem magyar nemzetiség, sem reformált hitközség. Ezt az erdélyrészi népességi arányok is igy mutatják. Hóditnak még a románok a Királyföldön. Ötven-ötven évenkénti népösszeirási adatok a szászoknak feltünő apadását tényként állapitják meg. Mindkét előbbi tény igazolva lesz hátrábbi statistikai idézeteimben. Ezeket titkolni vagy tagadni nem lehet, de orvosolni igen. Csak ennyi a való a röpirat szerzőjének előbbi állitásából.

A zsidók és czigányok után — irja L. ur [V. l.] a németek vannak az egész országban leginkább eloszolva, s csak utánok a magyarok és szlávok. Az való, hogy a német el van terjedve nálunk, s hogy épen az ország határszélein körüskörül öt szigetcsoportban veszi körül a középben élő

tiszta magyarságot. E csoportok: Mosony vármegye, Szepesség, Bácska, Torontál és a Királyföldön lakó erdélyi szászság [VI. l.]. De a szerteszétszort egyesek, az Alföldön és magyar városokban megtelepedettek épen ez oknál fogva magyarokká válnak, mint ezt az élet bizonyitja. Nagyon téved L. ur és társa, ha azt a tömérdek nagy számu német nevet olvasva, melyek a városok kereskedői és iparosai közt, a magyar ezredek és honvédség al- és főbb tiszti létszámában, meg a ministeriumok és más kormányi hivatalok névjegyzékeiben feltünnek, mind németeknek tartja: sőt azok között a legnagyobb rész egészen magyar, nyelvre, érzelemre és gondolkozásmódra nézve. A Szepesség a legerősebb magyar, Bácska németségének csak nyelve nem, de szíve szintén az, Mosony még eddig németeskedésnek jelét nem adta; fenmarad a csekély számu erdélyrészi szász-német, kiknek létszámát s más népekkel vegyülését e táblácska százalékokban e szerint tünteti elő:

Királyföldi törvényhatóságok	Magyar	Német	Román	Tót	Horvát	Szerb	Orosz	Egyéb
Brassóvidék . . .	24.19	32.11	43.57	—	—	—	—	*) 00.13
Kőhalomszék . .	13.42	46.92	39.66	—	—	—	—	—
Medgyes „ . .	3.00	62.46	34.40	—	—	—	—	0.14
Nagy-Sinkszék .	0.06	56.64	43.30	—	—	—	—	—
Beszterczevidék .	2.24	84.47	8.94	—	—	—	—	**) 4.35
Szászvárosszék .	7.43	6.52	86.05	—	—	—	—	—
Szerdahelyszék .	0.10	20.45	79.45	—	—	—	—	—
Szászsebesszék .	0.50	20.23	79.27	—	—	—	—	—
Segesvárszék . .	4.51	57.10	37.80	—	—	—	—	0.50
Szebenszék . . .	6.04	35.69	57.80	0.1	—	—	—	***)0.46
Ujegyházszék . .	0.00	42.26	57.74	—	—	—	—	—

E létszám, mint a magyar állam tényezője, velünk őszinte szövetségben, állami érdekeinket és missionkat respectálva, sokkal nagyobb értékkel birna, mint a meny-

*) Görögök. — **) Lengyelek.

***) Hazánk és népe . . . Irta Keleti Károly m. tud. akad. lev. tag 11 graphikai térképpel Pest, 1871. 67. lap. Derék tudósunk azóta akadémiai rendes tag lett.

nyire veszélyessé lehet, ha magát érdekeinkkel ellentétes állásba helyezi, s ekkép egy sikertelen harczban politikai sulyát és befolyását önmaga semmisiti meg; minket gátolhat, de fel nem tartóztat, s veszteni — azt hiszem — nem mi fogunk. Attól, hogy a szász bármely fajból tehát a magyarból is valamit elhóditson, tartani nem lehet. Olvasztó erővel a szász nem bir jellemének visszataszitó ridegségénél s határtalan önzésénél fogva; inkább ő olvad fel, mutatja ezt, Enyed, Déézs, Vincz és Borberek, Szász-Fenes, számtalan más falu és város és legnagyobb mérvben a szép Kolozsvár városa!

A magyarral vele születik a munkától irtózás — irja a röpirat, s én igérém, hogy erre visszatérek. Két megjegyzésem van rá, egyik az, hogy a székely is magyar, s pedig ennek minden munkára való ügyességét s hangyamunkásságát mindazok magasztalólag jegyezték meg, kik valaha közöttük jártak; és ha szerző látná, mily hegyes, kősziklás és agyagos földből, mily kedvezőtlen égalji viszonyok között, s mekkora munkaerővel ugyszólva erőszakolja ki sűrü népessége számára a kenyeret és kevés szükségei fedezetét, más lenne itélete felőle. Oly széditő magaslatokat szánt fel sajátkészitésü fa-ekéjével e nép, elébb télen által kis taligájával bőven megtrágyázva, oly meredek oldalakat mivel meg, hogy termését tengelyen alig képes róla leszállitni. Csak mint két kis pont ugy néz ki a székely ember két ökrével vagy lovával fenn a bérctetőn; a ki rá néz, nem tudja, merészségén bámuljon-e, munkaösztönét magasztalja vagy a sorson tünődjék, mely e jóravaló fajt ily sziklás hegyekre vetette. Csak Lippánál és a Rajna-part kőszikláin láttam én oly hajmeresztő magasságokan dolgozó népet, minőken kivált Udvarhelyszék székely népe jó kedvüen dalolva dolgozik. E néppel tehát — ugy mutatja az élet — a munkaszeretet születik . . . Másik megjegyzésem az anyaor-

szági magyarságra vonatkozik s erejét ím e statistikai adatok adják. Magyarország évenként megmivel 12.653.500 hold szántót, 504.800 h. szőlőt, 4.341.000 h. rétet és kertet, százalékban fejezve ki, a hazai egész földterületből: 40.43% szántóföldet, 1.60% szőlőt, 13.87% rétet és kertet, buzával bevet 3.204.740 holdat, rozszsal 1.951.329 h. elegy buzával 574.405 holdat, termeszt pedig buzát 44.210.200 mérőt, rozsot 24.692.900 mérőt, elegy buzát vagy kétszerest 8.524.300 mérőt, együtt: 77,427.400 mérőt.

Evvel egybehasonlitva Alsó-Ausztriában megmivelik az egész országterület 42.67%-ját, Csehországban 49.94%-ját, s a legmunkásabb osztrák tartományban, Morvában 52.66%-ját *) Itt csak az anyaország viszonyai vannak felvéve Erdély, Horváthország és a Határőrvidék nélkül, azért, mert azt nem lehet kétségbe vonni, hogy ezt lakja jobbára a magyarság; s még is lám mily csekély aránykülönbséget mutat Ausztria német s Magyarország magyar népe munkájának területmivelési eredménye. Ausztriában — ellen fogják vetni — az ipar és kereskedelem, mely aránylag tömérdek kezet foglal el, az összehasonlitásnál tekintetbe veendő. Ugy van, de az e számok bizonyitását legfeljebb módositja, meg nem semmisiti. A mely ország és nép az emberiség fő élelmi czikke, a kenyér megszerzéséhez ily contingenssel járul, mint Magyarország és a magyar nép, azt munkától irtozónak mondani jogosan nem lehet.

A magyarok eleitől fogva az ország legroszabb részeit, a pusztákat és tar sikságokat — nackte Ebenen — lakják. [V. l.] Ez már valóban új felfödözés. Anonymus óta a legújabb földrajziróig, a legrégibb útazótól a legutóbbi időbeli

*) Keleti Károly, Hazánk és népe stb. 81—88. ll.

közgazdasági munkáig, mindenütt azt találjuk irva, hogy a magyarság az egykori Pannonia legtermékenyebb, legáldottabb vidékeit, a Kanaán bőségü rónákat és folyamközöket foglalta el, az ország széleire s hegyek közé szoritván ki más népeket. L. ur röpiratában e soha senki által nem tagadott ténynyel épen ellenkezőt látunk; szerinte a felvidékek: tán Árva, Trencsin, Liptó s az ország más ily hegyes vidékei lennének azon országrészek, melyeket saját tudós szövetségese is [52. l.] Európa gabnamagtárának ir, annak neveztek a külföldi utazók és nemzetgazdák. L. ur közgazdasági felfogása szerint a Nilus partja nem lehetett termékeny, mert síkság volt, Lombardia sem, mert földe lapályos. Csak ily okoskodás után kihozható az, hogy Magyarország Duna és Tisza által öntözött részeit terméketleneknek lehessen mondani. Ugy vélem, hogy ezen L. uron kivül európaszerte mindenki által másképen észlelt ténynél hosszasabban nem mulatva, ellenészrevételeim során tovább haladhatunk.

Azt irja L. ur, hogy újabb időben mindinkább német a mivelődés, kereskedés és a népérintkezés nyelve [VI. l.] Nézzük, igazolja e ez állitást a statistika. A miveltség egyik biztos mértéke az olvasás és irodalom. A magyar kir. főposta-igazgatóságnak 1875-ik évi jegyzőkönyvei szerint a magyar királyság területén különböző nyelveken megjelent hirlapok és folyóiratok ime ez arányt mutatják: magyar nyelven költ van 195, német 36, román 12, olasz 2, héber 1, együtt: 246; tehát a német mivelődés lapirodalmi terjedelme ugy áll a magyarhoz, mint 36 : 195-höz. Megjegyezhető erre, hogy Ausztriából és Németországból még sok jő be; igen, de ez fogyasztás, nézetem szerint a szellem igazi erejének és értékének az activ munka és productiv képesség tekinthető. A kereskedelmi és ipari érintkezésekre nézve, ugy hiszem, nagyobb városaink százalékban kimu-

tatott következő népességi létszáma leghelyesebben elútasit.

Sorszám	Iparosok és kereskedők a következő városokban	Százalékban kifejezett arány
1	Temesvár	33.65%
2	Kassa	32.35 „
3	Kézdi-Vásárhely	28.10 „
4	Pest	27.30 „
5	Nagy-Bánya	26.54 „
6	Maros-Vásárhely	25.64 „
7	Szász-Régen	24.70 „
8	Székely-Udvarhely	23.42 „
9	Fogaras	22.50 „
10	Szamosujvár	22.35 „
11	Pozsony	22.02 „
12	Nagy-Várad	22.23 „
13	Zolyom	21.19 „
14	Győr	20.48 „
15	Kolozsvár	20.38 „
16	Arad	20.06 „
17	Kézsmárk	19.91 „
18	Komárom	19.65 „
19	Zilah	19.64 „
20	Bakabánya	19.36 „
21	Göllniczbánya	19.04 „
22	Lőcse	18.71 „
23	Buda	18.49 „
24	Nagy-Enyed	10.48 „
25	Nagy-Szombat	18.45 „
26	Debreczen	18.32 „

A ki e városok lakóinak tényleges nemzetiségi viszonyait és szellemét ismeri, aligha fogja állithatni, hogy itt — ha a németül beszélőkre nézve megengedjük is — a németesen érzők száma nagyobb legyen. S hátha még hozzá veszszük ehez a nem-királyi városokban levő határozottan magyar kereskedők és iparosok nem csekély számát, a mit százalékban kifejezve e kimutatás tisztán megállapit:

Nem kir. városokban levő iparosok és kereskedők	Százalékban kifejezve
Veszprém	20.76%
Miskolcz	20.76 „
Nagy-Károly	19.81 „
Pápa	19.09 „
Baja	18.21 „
Vácz	16.91 „
Gyöngyös	16.36 „
Nyiregyháza	15.49 „
Nagy-Körös	10.69 „ *)

Ez arányokat csak a Királyföldön lakó szászok kereskedőinek és iparosainak a magyar elemre nézve kedvezőtlen számaránya képes módositni, a mi százalékban kifejezve igy áll:

Szász városokbeli iparosok és kereskedők	Százalékban kifejezve
Brassó	23.36%
Nagy-Szeben	22.96 „
Besztercze	20.80 „
Segesvár	18.93 „
Medgyes	16.70 „
Szászváros	16.67 „
Szászsebes	11.74 „ **)

A mint a fölebbiekben a számok, ugy tüntetik elő az ipar- és kereskedelmi térkép ***) szines vonalai az iparos és kereskedelmi elemnek a többi népességgel vegyülése arányait. A legerősb szigeteket látjuk Brassónál, hol ez osztályok

*) Keleti K. Hazánk és népe stb. 214. l.
**) Keleti K. Hazánk és népe stb. 214. l.
***) Keleti K. Hazánk és népe stb. 212—213. ll.

fele magyar, Buda-Pesten, hol legalább fele ir és beszél magyarul, Kassa és Pozsony városoknál, hol felénél sokkal több szintén képes magyarul érintkezni a közönséggel. Ezek a főbb ipari és kereskedelmi telep-helyek, s ezek ránk nézve kedvezők, a 6—8, 8—10 százalékokat mutató városok a magyarság arányait tetemesebben alig módositják, mert nincs egy pontja is Magyarországnak, hol e két osztály többé-kevesebbé ne beszélné az állam nyelvét, sőt minél jobban érti önérdekét, annál inkább igyekszik ma is azt mindenütt sajátjává tenni. Touristáink nagyon tévednek, ha abból, a mit Buda-Pesten, vagy Kassa és Pozsony utczáin végig menve észlelnek, vagy az országot beútazva, vasúton, postákon és máshol a német nyelv tán sürü használatából a beszélők németségére következtetnek. A németül beszélés nálunk meg szokás, divat, előkelői tónus, magasb miveltség negélyezése az aristokratiánál és azoknál, a kik mindenben azt útánozzák, előzékenység az idegenek iránt a nemzeti alapu miveltséggel biró magyarok részéről. Alig képzelhető nagyobb tévedés, mint nálunk a társalgási nyelvből itélni meg az illető nemzetiségét. Buda-Pest kereskedői többnyire beszélik a magyar nyelvet, de a kik nem beszélik is, értik azt, érzelmök pedig magyar. Ebből egyenesen foly, hogy hazánk nemzetiségi viszonyait és a társadalmi érintkezés tényleges nyelvét és állapotait átútazva nem, de csakis benlakás és minden oldalu részrehajlatlan megbirálás után lehet alaposan megismerni. Ennélfogva azt vélem, hogy az emlitett röpirat szerzőjének feljebbi állitása sem a statistikai adatokban, sem a gyakorlati életben nem találja igazolását.

A magyar paraszt koldussá lett, a polgár dolga ebül megy — ezt is irja L. ur. [IX. l.]. Semmi sem mutatja ily szembetünőleg az ő tudatlanságát s viszonyaink nem ismerését, mint ez állitás. Épen ellenkezőleg örvendetes tény

az, hogy a nép igyekező része az 1848-iki felszabadulás és birtoknyerés után láthatólag emelkedik jóllétben, vagyonosodásban, miveltségben, gyermekeit tanitatja, maga szerez, joga becsét érzi, a közügyek érdeklik, szóval: a mit a felszabaditás barátai és előharczosai jósoltak, beteljesedett; a négy-ötszázezer kiváltságos nemes helyett nálunk négy-öt millió szabad honpolgár lett a hon és alkotmány őre. Nagy községek váltották meg magukat, új mezővárosok alakultak, életrevaló faluk lakosai a köztük lakó nagyobb birtokosok jószágait megvásárolták s kis parasztbirtokosokból közép birtokosokká lettek; az elszegényedett kissebb nemesség birtokai felszabadult földmivesek s szorgalmas gazdatisztek, ügyvédek és házbirtokosok kezébe kerültek; — az Alföld, a jász-kúnok földje és székelyek országa sok példáját mutatja ennek. Jobban utána járva, azok között a szerinte koldussá lett magyar parasztok közt igen sokat találna Löher ur, kiknek 30—40,000 forintja van ládájában, és Székelyföldön sok jó módu gazdára, a ki egy-két ezer forintért nem megy ki a házából, sőt azt tallérban és régi értékü ezüst huszasban is le tudná olvasni. A minap történt, hogy egy közönséges székelynek haldoklásakor e volt utolsó szava körülte álló gyermekeihez: „ aztán a kis vas ládában van három kupa arany, ezt is oszszátok fel igazságosan!“

Csak ilyen alapja van annak is, a mit L. ur a polgárokról mond. A ki dolga után lát, s nem egyébbel tölti idejét, mint a mi hivatása, a ki nem pazarol s fényt nem üz, sem erején tul nem terjeszkedik, annak házában ma is jóllét van, s arczán megelégedés. Szeged, Debreczen, Brassó, Buda-Pest igyekvő polgársága nem hanyatlott, igen, sőt elestek a szédelgők, a dolog helyett politizálni szeretők, a rosz számitásuak és nem solid vállalkozók. Az üzlet-élet pangása, szük pénzforgalom, tőkehiány meg van, ily időszakok azonban máskor is voltak nálunk és minden ország-

ban, de azok ismét elmulnak, mint a földmives életében a rosz időjárás és terméketlen évek. Ez bár mint sujt egyeseket, az ipart és kereskedelmet és azok képviselőit tönkre nem teszi. L. ur tehát — nézetem szerint — itt sem itélt elég alaposan, sem igazságosan.

A mi L. ur azon állitását illeti [X. l.], hogy a magyarok nyolcz évi kormányzása alatt az állami erők Magyarországon ugy el vannak immár pusztitva, mint a Bosporus melletti török szomszédjokon kivül a világon sehol: az igy, a mint fel van téve, minden illemformát nélkülöző, igazságtalan és alaptalan állitás. Pénzszükség Franczia- és Angolországon kivül a continensen mindenütt van, van É.-Amerikában is. Ausztria sem ment tőle, sőt az utóbbiénál nem sötétebb s nem desperáltabb láthatárunk semmivel. A mi tehát szerző szavaiból igaz és új, annak ismeretére jutottunk — orvoslása a kormány és társadalom feladata. Amaz gyökeres reformterveivel erélyesen lát dolga után, miknek sikere remélhető; hinnünk kell, hogy a társadalom is belső önmegújulását, főképen a productiv munka és takarékoskodás elveinek, a magyarság egész zömében életelvül átalánosan elfogadása s tettleg gyakorlatba vétele által végre fogja hajtani; igen, erre őt az ország sok és nagy szükségei s aránylag igen csekély jövedelemforrásai fogják előbb-utóbb kényszeritni. Egyébiránt vegye tudomásul L. ur, hogy az állami erőket nálunk nem a magyar kormány pusztitotta el, s nem az utóbbi nyolcz év alatt, hanem az ellenséges indulatu bécsi absolut kormányok háromszáz év alatt, miből alig kivehető e század második negyede; elpusztitották az által, hogy hazánk földje s népeinek munkássága összes gyümölcsét az adó, katonáskodás, ipartól nem gyámolitott nyers őstermelés, szabadalmazott osztrák ipar és kereskedés, a vám- és bankkiváltság csatornáin, a kormányzás főágainak, Bécsben

központositása által, szóval: Magyarország életérdekeinek a polgári, katonai, politikai és állami élet minden nyilvánulásaiban és müködési köreiben önérdekeiknek alárendelése által erejét és vérét elszivta, hazánkat adófizető és fogyasztó gyarmatává, a magyar nemzetet önállás- és önczélnélküli tartományává tette. Megdöbbenés fogja el a vizsgálódót, ha látja, mi mélyen volt sülyedve, mint el volt nyomva és leigázva a szép és egykor gazdag ország Ausztria által 1825 előtt! Ekkor elkezdődött önfelszabaditásunk erkölcsi nagy harcza s két évtized alatt oly eredményei lettek, hogy 1848-n a nemzet feltámadsa ünnepét látszott ülni, az egész ország egy dicső jövő felőli vigasztaló reményektől eltelve. . . És mint a földet megrázó égi vihar vagy egy pokoli sötétségü éj hirtelen rá következett az 1849—1859-ki inség- és gyászteljes korszak. E tiz évre kinos érzelmek közt, fájó lélekkel fog mindenkor visszaemlékezni a magyar. Ennek kiirtani akaró, elszegényitő, kiszivó absolutismusa száz évvel vetette vissza Magyarországot a haladás egész mezején. A szabadságharcz ideje alatt létszámában csaknem megtizedelt magyarság polgári és társadalmi élete ekkor lett földulva, a nemzeti vagyon a hóditók sarczai, bús tétlenség és passiv ellenállás által ezer meg ezer milliókkal szállott alá, borzasztó terhek rovattak az országra, a productiv munkásság megcsökkent, az ország erejéből kifogyott, magyar érdekben a hosszu évtized alatt sem anyagi, sem szellemi téren semmi nem lőn téve, elárvult, igazán kipusztult mint a tatárjáráskor és a mohácsi vész után, s Bécs és Ausztria érdekszolgájává s bilincsbe vert rabjává lett Magyarország oly hosszu és keserves évek során át. Itt és ekkor rendült meg a magyar álladalom, itt és eképen lettek semmivé gazdag államerői, nem 1867 óta. A magyar állam egész testén akkor ejtett sok és nagy sebek haladékot nem türő begyógyitásának hő vágya, és a helyes sor-rendet nem tartó, az erőket számba nem vevő,

de még igy is menthető hazafi buzgóság ennek folytán esett gyakran tulságokba — ez kétségtelen, de a mi még minket tönkre nem tesz, de tönkre tehet — ha orvosolatlan marad — nemzeti és országos erőforrásainknak szabályozatlan ipari, kereskedelmi, bank- és vámviszonyaink következtében hazánkból s a mi kezeink közül kiszivárgása. Más és nagyobb bajai is voltak Magyarországnak, miket kiépült, ő is elmondhatja magáról:

Alios ego vidi ventos aliasque procellas.

Amazokat emlékezetébe idézni, ezeket nyugodtan megfontolni jó lesz L. urnak, s Magyarország más elleneinek. Azon állitást, hogy Magyarország államerői a törökéhez hasonlók lennének, ugy hiszem, a két ország állapotainak, a két nép miveltségi fokának s anyagi és erkölcsi erejének igazságos összehasonlitása meg fogja dönteni.

Még L. urnak Magyarország népességi viszonyait illető adatait és okoskodásait kell megigazitnom, szerinte hazánkban a népesedés igy áll:

Német	1,810.000	(most hihetően több)
Magyar	5,413.000	(most hihetően sokkal kevesebb)
Izraelita	456.000	(kétségtelenül sokkal több)
Tót és ruzsnyák	2,222.000	
Tót, horvát és szerb	2,441.000	
Oláh	2,648.000	(hihetően már most több)
Czigány	150.000	

Vagy is százalékban fejezve ki a népességet:

Magyar van	mintegy	36%
Német	„	13 „
Izraelita	„	4 „
Tót	„	13 „
Délszláv	„	11 „
Oláh	„	18 „
Ruzsnyák	„	3½%

Czigány, bolyár, görö, örmény együtt 3½% [V. l.] *)

*) Die Völkerstämme der österr.-ungar. Monarchie von Adolf Ficker. Wien 1869.

Ez a Löher ur számitása; de hogy nem való, kitünik a következő kétséget kizáró hivatalos számitásokból. Vegyük fel először is Magyarország népességét vallások szerint százalékokban:

	Magyarország		Erdély	
Vallások	Népszámlálási adatok szerint	Népiskolai fölvétel szerint	Népszámlálási adatok szerint	Népiskolai fölvétel szerint
Romai kathol. . .	52.93%	53.59%	12.55%	13.46%
Gör. kath.	8.83 „	8.55 „	28.39 „	26.39 „
Örm. kath.	0.01 „	—	0.19 „	—
Kel. gör.	10.26 „	10.26 „	31.07 „	31.14 „
Kel. örm.	0.00 „	—	0.01 „	—
Ágost. h. evang.	7.85 „	7.77 „	9.95 „	10.19 „
Helv. h. evang. .	15.44 „	15.70 „	14.10 „	15.12 „
Unitarius	0.01 „	—	2.55 „	2.62 „
Más keresztény .	0.02 „	—	0.01 „	—
Izraelita	4.65 „	4.13 „	0.00 „	—
Más nem kereszt.	0.00 „	—	0.00 „	—
	100%	100%	100%	100% *)

Másodszor nézzük a nemzetiség szerinti arányt szintén százalékban.

	Magyarország	Erdély
Magyarok száma	49.84%	31.71%
Németek „	14.32 „	10.66 „
Románok „	10.92 „	57.47 „
Tótok „	16.42 „	0.01 „
Szerbek „	2.58 „	0.00 „
Horvátok „	1.87 „	0.00 „
Orosz (ruthen)	4.03 „	0.00 „
Egyéb	0.02 „	0.15 „
	100%	100% **)

*) Keleti K. Hazánk és népe stb. 64. l.

**) Keleti K. Hazánk és népe stb. 64. l.

Harmadik számitás lehetne törvényhatóságonként absolut számokban, de erre szűk a tér, czélomra elégnek tartom 29 törvényhatóság magyarságának absolut számokban és azután ugyan azok létszámának százalékokban külön szem elé állitását; mert a kérdés sulypontja az igy ki jövő számokban rejlik, mik a magyar nemzetnek számbeli nagy tulsulyát az egyes nemzetiségekkel szemben határozottan constatálják, tény levén az, hogy a többi vármegyéken és vidékeken is kevés kivétellel mind erős vegyületben van a magyar nép. Azonban hadd szóljanak a számok:

Folyó szám	Megnevezése azon vármegyéknek és székeknek, hol a magyarság absolut többségben van	Terület □ mtfldben	Összes jelenlevő népesség az 1869/70-iki népszámlálás szerint	Magyar	Német
1	Hajdu kerület . . .	16.79	62,914	62,914	—
2	Jászkún kerület . .	82.17	235,526	215,028	495
3	Heves vármegye . .	114.60	332,613	330,350	1,729
4	Csongrád „ . .	57.68	207,585	205,114	622
5	Győr „ . .	24.60	103.637	102,289	1,336
6	Udvarhelyszék . . .	45.27	98,224	96,819	137
7	Szabolcs vármegye .	103.70	265,584	257,582	451
8	Torna „ .	10.74	23,176	22,062	159
9	Borsod „ .	61.60	195,037	183,276	1,774
10	Csikszék	78.08	107,285	96,673	321
11	Somogy vármegye .	114.19	289,555	259,584	22,960
12	Háromszék	51.97	110,055	97,090	517
13	Komárom vármegye	51.59	143,090	119,323	12,863
14	Esztergom „	19.09	65,306	53,975	6,073
15	Marosszék	24.75	92,398	75,849	1,090
16	Veszprém vármegye	72.40	201,431	162,856	36,720
17	Fejér „	72.22	196,234	157,281	31,986
18	Pest „	188.87	775,030	538,468	159,130
19	Zala „	85.06	333,237	244,195	4,598
20	Csanád „	28.83	95,847	68,990	536
21	Nógrád „	75.88	198,269	132,938	3,628
22	Békés „	59.49	209,729	138,798	7,927
23	Abauj „	49.92	166,666	108,316	9,116
24	Tolna „	68.31	220,740	139,595	80,437
25	Szatmár „	101.69	280,568	168,789	20,200
26	Aranyosszék	6.08	19,680	11,206	53
27	Bihar vármegye . .	192.56	555,337	302,991	1,666
28	Vas „ . .	87.50	331,602	168,619	126,008
29	Kraszna „ . .	19.98	62,714	31,789	244
	Összesen . .	1,960.61	5.959,069	4.553,159	532,776
		41.87	45.07 *)		

Magyarország-Erdély összes népességének és területének

*) Keleti Károly, Hazánk és népe stb. 68—69. ll. Az itteni összefogadja érette köszönetemet. J. E.

Román	Tót	Horvát	Szerb	Orosz	Egyéb	Van magyar %-ban
—	—	—	—	—	—	100%
—	3	—	—	—	—	99.77
—	33	—	—	—	1	99.47
1,224	145	—	477	—	3	98.81
—	10	—	—	—	2	98.70
1,266	—	—	—	—	2	98.57
1,894	3,452	—	4	1,301	—	96.95
—	90	—	—	862	3	95.20
—	6,553	—	97	3,335	2	93.97
10,287	—	—	—	—	4	90.11
—	28	6,978	—	—	5	89.65
12,446	—	—	—	—	2	88.22
—	10,902	—	—	—	2	83.53
—	5,257	—	—	—	1	82.65
15,457	—	—	—	—	2	82.09
—	1,853	—	—	—	2	80.85
—	5,023	—	1,942	—	2	80.15
72	62,008	5,984	9,286	—	82	76.10
—	13,196	71,245	3	—	—	73.28
10,754	11,415	—	3,766	383	3	71.98
—	61,662	—	39	—	2	67.05
10,465	52,537	—	—	—	2	66.18
—	44,416	—	—	4,816	2	64.99
—	—	—	706	—	2	63.24
88,939	280	—	—	2,356	4	60.16
8,320	—	—	—	—	101	56.95
244,903	4,553	—	55	1,166	3	54.56
—	15,967	18,005	—	3	—	50.85
30,679	—	—	—	—	2	50.69
437,706	302,383	102,212	16,375	14,222	236	76.41

hány %-át képezik ezen vármegyek és székek?

állitás azonban részben új, mit tisztelt barátom szívességből tett meg,

Nézzük már most egymás mellé állitva különböző statistikusok százalékokban kifejezett számitásainak eredményeit.

	Magyar	Német	Román	Tót	Szerb	Horvát	Orosz	Egyéb
Magyarországban:								
Az 1851-ik évi népszámlálás szerint	44.2%	12.4	12.0	16.4	5.4	0.5	4.3	4.9
Ficker szerint [1869]	46.23„	13.08	12.34	16.60	4.17	1.28	4.84	1.46
Fényes E. szerint [1867] .	54.80	10.20	10.53	15.04	3.12	1.23	3.92	1.16
A népiskolai fölvételek szerint [1870]	49.84	14.32	10.92	16.42	2.58	1.87	4.03	0.02
Erdélyben:								
Az 1851-ik évi népszámlálás szerint	26.9	10.4	57.3	—	—	—	—	5.4
Ficker szerint	26.98	10.82	57.55	—	—	—	—	4.65
Fényes Elek szerint	35.09	8.02	56.84	—	—	—	—	0.05
A népiskolai fölvételek szerint	31.71	10,66	57.47	—	—	—	—	0.16 *)

Magyarország népessége absolut számokban.

[*Horvátország és a határőrvidék nélkül.*]

Összes jelenlevő népesség az 1869—70 népszámlálás szerint	Magyar	Német	Román	Tót	Horvát	Szerb	Orosz	Egyéb
13,229.350	6,156.421	1,820.922	2,470.069	1,817.228	206.651	267.344	469.420	11.295**)

*) Keleti Károly, Hazánk és népe stb. 72. l.

**) Keleti Károly, Hazánk és népe 68—99 ll.

A különböző nemzetiségek absolut többségei részletesen vizsgálva a magyarországi és erdélyi törvényhatóságokban ily arányokat mutatnak: a) 100%-ból a Hajdukerületen kezdve, mely tiszta magyar ajku, mint a fenebbi táblázásban láttuk, a Jász-Kunokon, Heves- és Csongrád, vármegyén át, hol a magyarok 99 és 98%-ot tesznek, Krasznavármegyéig, hol számuk 50.69% 29 törvényhatóságban van absolut többségben a magyar; b) a német nyelv Beszterczén kezdve, hol 84.47% a németek száma, Nagy-Sinkig, hol 56.64%, 6 törvényhatóságban van absolut többségben; c) a román nyelv Naszódon kezdve, hol az 99.10%-ot mutat, Felsőfejérvármegyéig, hol 53.85% a románok száma, 20 törvényhatóságban van többségben, de ezek közül csak kettő u. m. Krassó és Arad esik az anyaországra, 18 az erdélyi részekben van; d) a tótok 9-ben, az oroszok 3-ban, t. i. Máramaros-, Bereg- és Ugocsavármegyékben, de többségök csak 50 és 52%; van 12 vármegye, hol egyik nemzetiség sincs absolut többségben, alol maradván létszámuk az 50%-on, ezek között a legnagyobb létszámu Gömörvármegye 47% magyarral és 49% tóttal; legkisebb létszáma van a magyar elemnek Temes vármegyében, t. i. 7% magyar 40% némettel és 42% románnal, de a melyek közül csak háromban nagyobb a román, négyben a német, nyolczban viszonlagos többségben van itt is a magyar. *) A fennebbi absolut számokban való kimutatás szerint a magyar elem a többi összes nemzetiségek absolut létszámánál csak igen csekély százalékkal marad hátrább, s mégis Löher ur és társa nem átalják azt irni művökben, hogy a nem-magyar nemzetiségek a magyarok létszámát számilag kétszer is felül haladják. [42. l.] Az ilyen vakmerő állitás maga itélteti el magát.

*) Keleti Károly, Hazánk és népe stb. 68—69, 74—74 ll.

A népesedési aránymeghatározásnak még csak egy módját használom a kérdés fölvilágositása végett t. i. Keleti Károly m. tud. akad. rendes tag szinezett graphikai földabroszát. E tábla a magyar királyság népesedési arányait törvényhatóságonként, különböző szinváltozatu vonalokkal jelölvén meg, előtünteti azt: hol van többségben egyik vagy másik nemzetiség s mily arányban vegyülnek egymással különböző helyeken? a végeredményről pedig t. i. a magyar elemnek mind főbb lakvidékei, mind többségben hol-léte iránt szerző igy nyilatkozik: „Végig pillantván e térképen, egy tekintetre szembeötlik a magyarok átalános többsége, mely a Dunántúl csak 3. vármegyében [Mosony, Soprony, Baranya] nem az, valamint a Duna és Tisza közében Bácsvármegyében, de viszonylagos többsége itt is megvan; innen Pesten- és Nógrádmegyén át éjszakkelet felé ugyszólván vegyületlenül terjed ki a Jász-Kunságon, Hevesen, Borsodon át Tornáig; tul a Tiszán délkelet felé Szabolcstól Csanádig szintén kevés más elemmel van vegyülve; dél felé Aradban, keletre Közép-Szolnokban elveszti absolut többségét, a mit mind ezen két vármegyében a román elem foglal el, a honnan az legdélre, Krassóban is elhat; a legdélibb vármegyék: Baranya, Bács, Torontál és Temes egyátalában nem tüntetnek fel absolut többséget, s a magyar, német, szerb, horvát és román kissebb-nagyobb százalékkal keveredik; az északnyugati vármegyék közül ötben [Pozsony, Hont, Gömör, Zemplén, Ung] nincs absolut többség, ott többnyire a magyar és tót s kevésbbé, de itt ki nem fejezhető százalékban német elem vegyül. Sáros, Szepes, Árva, Liptó, Zolyom, Turócz, Trencsin, Bars és Nyitra vármegyékben a többség tót, Bars, Nyitra és Sáros vármegyékben erős magyar, Szepesben még erősebb német vegyülékkel, holott a másod izben újra meg nem nevezett négy vármegye kevés más nemzetiségi vegyületet mutat

fel; észak-keletre s átalában az országban 3 vármegye [Bereg, Ugocsa, Máramaros] ruthen alapszinezettel bir, mindhárom azonban erős magyar vegyülettel, melybe Máramarosban már román is vegyül; az erdélyi vármegyék és székek közül: Maros-, Udvarhely-, Csik-, Három- és Aranyosszék úgyszólván tiszta magyar, Besztercze vidéke tiszta német, Medgyes-, Nagy-Sink-, Segesvár- és Kőhalomszékben tulnyomó a német, Brassóvidékén egy nemzetiség sincs tulsulyban, a többi vármegyéket, székeket és vidékeket román nemzetiség lakja kisebb-nagyobb számarányban; az ország legközepe és legkeletibb része tehát kiválóan magyar, északnyugati széle kiválóan tót, északkeleti határa nagyobb részben orosz nemzetiségü, déli részében négy-öt nemzetiség fordul elé vegyülve, délkeleti határán román nemzetiség terül el, egészen keletfelé mind inkább némettel vegyülve.“ [1])

E különbféle számitások végeredményei ezekben foglalhatók össze. Megdönthetlen tény, hogy a magyar nemzet átalában véve Magyarország legszebb és legtermékenyebb vidékeit lakja, a legrégibb és legerőteljesebb vármegyéiben és székeiben van absolut többségben, s a hol száma nem is emelkedik e magasságra, erős vegyülésével kétségbevonhatlan viszonylagos többséget mutat fel, ezeken kivül is mindenfelé elterjedve csaknem behálozza az egész országot; a közép, nagy és legnagyobb magán és testületi birtokokat, uradalmakat és latifundiumokat többnyire magyar birja, s nincs arra példa, hogy a ki egyszer birtokszerzés által a magyar szent koronának tagjává lett, ennek becsét s magas erkölcsi értékét érezve, teljes rokonszenvvel ne csatlakozott volna a magyar nemzetiséghez; csak azon 29 törvényhatóságban, hol a magyar tulnyomó többségben van,

[1]) Keleti K. Hazánk és Népe stb. 76. l.

az általa birt terület kiterjedése 1,960.061 hold, 5,952.069-re menő lélekszámból 4,553.159 lélek magyar, tehát az itteni népességnek 76.41%-ka; ezen törvényhatóságok területe Magyarország egész területének 41.87%-kát s népessége az egész ország népességének 45.07%-kát teszi. Megdönthetlen tényül fogadható el az is, hogy a német, tót, szerb, román és más kisebb népszámu nemzetiségek részint a magyar elemben ugy fel vannak vegyülve, részint aránylag oly csekély földet birnak, legtöbbnyire pedig ugy szerteszét vannak szorva az egész királyságban, hogy azok érdekegységéről szólni, annak gyakorlati értéket és kifejezést adni, átalában azok területi vagy bármi külön politikai jogosultságát komoly vita tárgyává tenni egyátalában nem lehet. Ilyesminek követelése nem egyéb, mint üres elmék puszta phantasmagoriája.

A ki ezeket a tényeket és adatokat összevetve fontolja meg, át fogja látni, hogy 1) Löher ur és társa közlése a magyar nemzet tényleges létszámáról egészen hibás, 2) hogy a németek nagy elterjedését hirdető állitásának valódi alapja nincs, 3) hogy a midőn ő politikai számitása egyik oldalára a magyarságot, a másikra a magyarországi különböző nyelvü népek összezett számát irja, s igy akarja elvitatni a magyartól vezérnemzeti szerepét, vagy politikai értékét alá szállitva, egészen természetes és jogos állami irányadó befolyását másokkal kivánja megosztatni: teljesen lehetlen dolgon töri fejét, tüzet és olajat akar egyeztetni; mert azokat a nemzetiségeket természeteik, véralkotuk, miveltségök és aspiratioik különbözése ellenére egymással rokonuló politikai vegyalkattá tenni a civilisatio késő és hosszas fejlődésü hatalmán kivül egyéb nem képes; végre meggyőződhetik arról, hogy avval a három-négy kis német-szász szigetecskével, melyeket sokszorozni mint a számokat nem lehet, Magyarországot germánizálni nem fog sikerülni; jobb

lesz tehát e szándék valósitásáról lemondani. Erős a hitem, hogy a magyar kir. korona és habsburg-lothringeni felséges uralkodó-ház, Magyarország és a magyar nemzet államjoga ez alapon sikerrel meg nem ostromolható.

II.

A röpirat három főkérdéséről különösen.

Első ez: Igaz e, hogy a magyar törvényhatósági terület-kiigazitást tárgyazó törvényjavaslat czélja a magyarországi németség megsemmisitése?

Meg vagyok győződve, hogy a ki az eddig mondottakat elfogulatlanul és maga „jó hiszem"-üleg s a kormányról és magyar nemzetről is a „jó hiszem"-üséget föltéve, olvasta át, ha czélja nem kötekedés vagy épen szándékos támadás, maga önként fogja erre megadni a megnyugtató feleletet, a mi kétségkivül az lesz, hogy a két dolognak egymással semmi egybeköttetése nincs, ily czél és indok a magyar kormányt és törvényhozást nem vezeti, hanem az egyedül a jobb közigazgatás és takarékoskodás kérdése, tehát oly államérdek, minek minden más érdek alárendelendő, a mi épen ez okból a magyar kormány részéről alku tárgya nem lehet. Itt tehát további fejtegetésre szükség nincs.

Második kérdés: Kit illet a királyföldi 11 törvényhatóság közvagyonának tulajdoni joga, jövedelme s az arról való intézkedés joga? különösen pedig a „VII birák" nevezet alatt ismert közös vagyon kizárólag szász nemzeti és magán természetü vagyon-e?

A ki ezt concret kérdésnek tekinti, különböző eredetü, némely tekintetben egészen heterogen jogi természetü dolgokat foglalván össze, szükségképen tévednie kell ugy okoskodásában mint itéletében. Itt az összebonyolitás és

egyetemleges tételfölállitás oly labyrintba visz, melyből a vizsgálódó vagy az igazság — de egyik bizonyára ki nem menekedik. Szász polgártársainknak a dolog-összebonyolitás századokon át, de kiválóan az utóbbi időkben nagy előnyöket szerzett. E kérdést csak részeire bontva s mindeniket külön a jogtörténet vezérfonalát tartva kézben, tárgyilagosan vizsgálódó, s az igazságra komolyan törekvő elhatározással lehet földeritni. Én ezt akarom.

Utalnom kell azonban az olvasót művem I. kötetére [1]), mert az ott elmondottakat ismételni idő-, tér-, költség- és fáradságvesztegetés lenne. Azután kérem az előrebocsátott czikkek ide vonatkozó helyei átpillantását, a miknek kiegészitéseül, összevontan, mintegy diohéjba szoritva további észrevételekként s a dolog érdemét illető itéletem alapjai gyanánt ime ezeket látom különösen megfontolandóknak.

A királyföldi viszonyokról átalában és igy az általam föltett kérdésről is szólván, meg kell különböztetnünk először azon hét, illetőleg nyolcz szász törvényhatóságot — mert az oklevelek hetet emlitnek ugyan, de a tények nyolcznak létét bizonyitják, Szeben, mint központ és főtörvényhatóság a más heten feljül, de velök egy politikai kapcsolatban állván — melyek egykor mint az erdőn-tuli földön szorványoson több helyen létezett szász telepek törzse és magva, Szeben tartományát — Provincia Cibiniensis — alkották s melyeknek az Endre király aranypecsétü kiváltságlevele mostani lakföldjöket s hajdoni jogkedvezményeiket, mint politikai létök alapjait adta. Másodszor meg kell különböztetnünk a később vagy más meg más pontokon megtelepedő, önálló külön municipiumot és politikai individualitást alkotó s amazoktól századokan át tényleg külön is élő Medgyes- és Selykszéket, ugy Beszterczе- és Brassóvidékeket. Kolozsvár is ilyen

[1]) A Királyföldi Viszonyok Ismertetése stb. Pest, 1871.

önálló szász telep volt egykor, de már régen kiszakadt ama kötelékből, s a magyar nemzet politikai és vér-kötelékébe olvadt tökéletesen bele. Az érintettek együtt teszik ma a királyföldi 11 törvényhatóságot, de ez az egység hosszu századok lassu fejleménye, és a mikor létrejött, már mind a négy külön szász telep-tömbnek külön területe és birtokai voltak, vagy azután külön jogczímen és föltételek mellett szereztettek, tehát jogi és politikai életök is egészen külön történeti fejlődésü volt. Külön tartományi terület és törvényhatóság volt 1) Nagy-Szeben város és szék hét társával, 2) Medgyes és Selyk, 3) Besztercze város vidéke falvaival, 4) Brassó város vidéke és Törtsvár falvaival. Meg kell jegyeznünk, hogy minden szász királyi város, a korona vagyis fiskus örök tulajdonu birtoka, az egész együtt a király földje s ugynevezett elidegenithetlen pura fiscalitás volt, a vármegyék kötelékéből kivéve, önállóságáért, öntörvényhatósági jogaiért és kiváltságaiért kötelezve önkormányzati költségei hordozására, s ezenkivül meghatározott fiskalis tartozásokkal és szolgálatokkal levén mindenik köteles a király, korona és állam irányában. A vizsgálódó, törvényhozó és biró élesen figyelje meg, hogy az Arpád-vérből és vegyes házból való királyok alatt az egész magyar királyság területe közbeneső és végvidéki vagy határszéli száz meg száz vártartományra, várföldre, várterületre volt osztva, mindenikhez megfelelő számu faluk népei voltak kapcsolva várszolgálatokra, a határszélek őrizésére, tartozásuk a honvédelemben részvétel volt, vár-fenntartásra s a királyi jognak elismeréseül censust fizettek, s azért tetemes kedvezményekben részesültek. A szász telepek azon időkben szerényke kis helyet foglaltak el e nagy és hatalmas nemzeti honvédelmi rendszerben; magyar királyi várak oltalmazó árnyékában kis városkákat alkottak, békés földmivelő és iparos életet folytattak, magyar királyi vár-

ispánok és birák alatt álltak, s csak a kisebb és másodharmad rangu kebli és polgári hivatalokra alkalmaztattak. E kis városkákból később, midőn a vármegyék is kezdettek alakulni, nagyobb városok, polgári hatóságot nyert municipiumok fejlődtek, s csak sok századokkal később, a mint a magyar várbirtokok várőrterületi falvaiból kezdettek egybetömörülni s kifejlődni a mai vármegyék: ugy kezdették a szászok is egyes nagyobb városaik közelében levő magyar királyi várak várőrizetre rendelt falvait a királyoktól felkérni, pénzen, ajándék czímen, különböző ürügyek alatt, olcsó föltételek mellett megszerezni és tulajdonukká tenni. Igy történt, hogy a mint a honszerző, államalkotó, hatalmas magyar törzs nemzetségek maguk és utódaik számára az új alakulásu vármegyékben roppant birtokokat, jogot s hatalmi felsőséget szereztek, hosszu századokan át fenállót: úgy a vendégül bejött s szerény polgári állapotu királyi szászok is városaik körébe s hatalma alá több királyi várakat és várszolgákból álló falukat tömöritvén össze és saját politikai kapcsolatukba véve föl, önálló székekké, vidékekké alkották, ez úton városaik a vármegyék területén fekvő több értékes vár-birtokok tulajdonosaiva lettek, sőt az egész nép zömét, a VII birákat s az úgynevezett királyi szászokat földbirtokossá, tehát a korona peculiumát ennyiben és politikailag korona tagjáva tenniök sikerült.

Mindezek azon tényt állapitják meg, hogy a szász törvényhatóságok az önálló létezésre szükséges nép-számmal, birtokokkal és jövedelmi forrásokkal birtak. Mert a vár, város, vármegye már alapfogalma s municipium-természete az önrendelkezési és törvényhatósági jogot s az evvel járó terhek és költségek fedezésére való képességet és kötelezettséget természetszerüleg magában foglalja és föltételezi.

A szász városok és törvényhatóságok birtokai, azok jövedelemforrásai és rendeltetése tekintetében szintén

meg kell fontolnunk azok különböző természetét, jogczímét, föltételeit, a megszerzés módját és azokkal járó kötelezettségeket, mert csak igy tudható meg: melyik? mely pénztárakból? mely jognál fogva és mily arányban részes és osztályos-fél? s illetőségét mire köteles az intézmények természete szerint forditni? Nagy-Szeben mint külön önálló város 1) magán elsajátitott joggal birja a Szent-Lászlóról nevezett szebeni prépostság és ahoz kapcsolt kertzi apátság javait, falvait, s azok majorsági, urbér- és dézmaváltsági jövedelmeit, mit más helyen ismertettem [1]), 2) részes de nem individualis, elkülönitett tulajdoni joggal a VII birák Talmács- és Szelistyeszéket képező Talmács-, Latorvár, Omlás várakhoz és Verestorony határszéli erődhöz tartozott falvak birtokában s jövedelmeiben, sőt 3) egyik részes a 99. évig zállogos adománynál — Inscriptio — fogva de ismét nem elkülönitett magán tulajdoni joggal birt fogarasi fiskusi uradalom szerzési árában és haszonélvezeti jogában is; Brassó egészen elkülönitett, de föltételes csere-szerződés útján magán tulajdoni joggal birja 1) Törtsvárát és falvait 2) egyik részese a fogarasi zállogos adománynak, 3) közvetve osztozó fél volt a VII birák kormányzása alatt levő várbirtokok, mint elidegenithetlen koronajószágok jövedelme haszonélvezetében, mert a fogarasi és hét birói pénztár járulékaiból alakult szász nemzeti Egyetem közpénztárából oktatási czélokra, a tisztviselők fizetésére s más közigazgatási szükségekre szabályszerü illetményét — contingens — épen úgy kivette évek során át, mint a Szeben tartományát tevő nyolcz szék bármelyike; Segesvár 1) magán tulajdoni jogu külön birtokosa Volkány falunak, dézmakárpótlást vett szintén tulajdoni jogánál fogva Wossling praediumtól, 2) részes a VII birák kormányzása alatti jószágok, 3) a fogarasi uradalom jövedelmében és szerzési árában;

[1]) A Királyföld Viszonyok Ismertetése . . . Pest, 1871.

Szászsebes elkülönitett magán tulajdoni jogon birja Báthory István adományából 1) Szeszcsor, Sugág, Sebeshely falvakat, 2) részes a VII birák jószágai, 3) a fogarasi birtok jövedelmeiben és szerzési árában; Besztercze kárpótlást kapott már régen, 1) a Radna-völgyben birt s a határőrség kötelékébe fölvett falvaiért, 2) részes a fogarasi jószágjövedelemben és szerzési árában, 3) tényleg részesült huzamos ideig a fogarasi jószág és VII birák pénztára járulékából alakult nemzeti közpénztárból vett contingensben; Medgyes és Nagy-Sink szék 1) részesek a fogarasi jószágjövedelemből és szerzési árából, 2) tényleg contingenst vettek a szász nemzeti közpénztárból; végre Kőhalom-, Szerdahely-, Ujegyház- és Szászvárosszék részesek 1) a VII birák jövedelmeiből, 2) a fogarasi jószág évi hasznából és szerzési illetőleg kiváltási árából; de egyiknek sincs jogszerüleg elkülönitett és szabatosan meghatározott individualis magán tulajdoni joga, mert a mint azon pura fiscalitas természetével biró vár-jószágokban a tulajdoni jog 1848 előtt egyedül a királyi koronát és fiskust illette: úgy ez 1848 után csak a Királyföldet alkotó összes községeké s azon községekben lakó egyetemes honpolgároké — Universitas Civium — lehet.

Magán, kizáró tulajdonul, vagy örök haszonélvezeti — emphyteuticus — joggal birják e szerint a maguk tiszta, vegyes és zállogos birtokaikat 1) Nagy-Szeben, Brassó, Szászsebes, Segesvár, 2) közös haszonélvezeti s 1848 után teljes tulajdoni joggal a magokéit és azok jövedelmeit a VII illetőleg VIII birák, de oly módon, hogy a jövedelemből indirect úton és tényleg részesült mind a XI biró vagy is mindenik törvényhatóság közönsége, 3) közös költségen s közös haszonélvezeti és a szerzési illetőleg kiváltási árra nézve tulajdoni joggal szerezte és hasznaival együtt birta 99 évig a Fogaras várához tartozó uradalmakat mind

a XI királyföldi törvényhatóság, a mely vagyonnak sem szerzési vagy kiváltási árára, sem az abból előállott és annak idejében kimutatandó nemzeti tőkegyarapodás tulajdonosságára nézve semmi kétség fenn nem forog, mert az mind a XI. törvényhatóságot egyenlő jog és mértékarány szerint illeti.

Művem I. kötetében s e kötet megelőző czikkeiben is bőven kiterjedve az 1) pont alatti magán tulajdonjogu birtokokra nézve dolog-felfogásomat előadtam; mindazáltal főleg Nagy-Szeben és Brassó városoknak vagyona és birtoka jogeredetét és természetét átalános vonásokban itt is még egyszer kifejteni szükségesnek látom a birtokosok jogérzetének némi rectificatioja és mérséklése, a törvényhozás és kormány figyelmének felköltése s az illető községek panaszai sok tekintetben jogosultságának indokolása végett.

Zsigmond király 1424. [1]): „két falut és két rész-jószágot kifejezetten egyházi czélokra kebelezett be a szebeni prépostság jogába és tulajdonába — in jus et proprietatem ipsius Praepositurae — a szebeni birónak, esküdt polgároknak s az egész községnek, azok összes következőinek és jogutódainak pedig a birtoklás, igazgatás és használás jogát adta, bocsátotta és engedte át = damus, committimus et conferimus jure perpetuo possidendas, gubernandas, tenendas et habendas [2]), oly világos föltétellel, hogy jövedelméből 15 papot tartsanak s ezek a prépostság templomában örök időkig és megszünés nélkül naponként 15 misét olvassanak.“ [3]) Ily föltétellel erősitette meg ezt I. Ferdinánd is 1553. határozottan kifejezvén, hogy a tulaj-

[1]) Lásd: A Királyföldi Viszonyok Ismertetése 65. l. Die Grundverfassungen stb. 62. l. Das Siebenhürgisch-Sächsische Nationalvermögen stb. 14—15. ll.

[2]) Schlözer stb. 42. l. Die Grundverfassungen stb. 63. l. Főkorm. Levélt gyűjteményeiben is.

[3]) Az erdélyi királyi fiskus levéltárában megvan az adománylevél s 1783. a Product. Forum előtt be volt mutatva; megvan a főkorm. Levélt. is.

donjog és haszonvétel a prépostsággal egyesült b. szűz Mária szebeni egyházáé legyen s azon birtokok ne a Szeben város javára birassanak, se jövedelmei ne világi czélokra — in profanos usus — forditassak, a mint az a megerősitő levélből megtetszik .... Mátyás király 1471. „a kertzi apátság egyházi rendeltetésü alapitványi birtokait [1]) szintén a szebeni prépostság jogába és tulajdonába kebelezte be örök-idejüleg, az azokra felügyeletet, a kormányzást és birtoklást pedig értelemre nézve a Zsigmond királyéhoz hasonlólag szövegezett adománylevéllel adta és engedte át a szebeni birónak, a polgároknak és utódaiknak [2]) oly föltétellel, hogy azok három kegyes és istenfélő papi férfiut tartsanak, a kik az isteni tiszteletet naponta megtartsák és a szebeni prépostság templomában minden következendő időkben Krisztus szent testére és a király lelki üdvéért minden ötödik napon szent misét szolgáltassanak.“ [3]) Az erdélyi kir. fiskus levéltárában oklevelek vannak, melyek tisztán tanusitják, hogy e jók egyházi alapitványi természetüek; kitetszik ez különösen azon 1590. beigtatási oklevélből, mely mellett azok, mint az 1544 jun. 29. és 1556 decz. 7. költ erdélyi törvények által secularizált egyházi és főpapi jók közé tartozók, a fiskusra szállván, Báthori Zsigmond fejedelem 1589. költ adománylevele következtében Báthory Boldizsárnak birtokába adattak [4]). A szebeniek ugyan Kertz birtokában magukat Báthory István fejedelem egy megrősitő levele által biztositni akarták, de ez öcsét még sem gátolta meg, hogy titkos tanácsosai hozzájárulásával azokat bátyjának ne adományozza, valamint arra nézve sem volt ez akadály, hogy azon jók egyike vagy másika később

[1]) Királyföldi Viszonyok stb. 66. l.

[2]) Schlözer stb. 61. l. A volt erd. kir. főkorm. Levéltárában.

[3]) Királyföldi Viszonyok, I. köt. stb.

[4]) Lásd: K. fascic. 381. szám alatt a kír fiskus levéltárában. Das Siebenbürgisch-Sächsische Nationalvermögen stb. 15. l.

adomány, csere és változó birtoklások tárgya ne legyen. Szeben város például 1636 május 7-n I. Rákóczi Györgynek hűségi reversalist adott magáról, mit 1646-n megszegett, a fiskus nota-perbe fogta, hűtlenségi bűnben marasztaltatott el s a fejedelem és ország engeszteléseül Sina, Orláth, Szetsel részjószágait engedte át. Ezek közül azonban Kertzet 1660. nov. 1. a megszorult és gyámoltalan Barcsay Ákos árnyék fejedelemtől Melczer András szebeni polgármester maga és örökösei számára királyi joggal együtt adományul kérte és nyerte meg, ugy, hogy ez már az adományok külső és belső formáival is bir azon két különbözéssel, hogy a fejedelmi tanácsnak abban része nem volt, és tudtomra beigtatással meg nem erősitetett. 1661. deczember 1. a szintén elég gyönge I. Apafitól Szeben város vissza nyerte 1646-n szerződésileg az országnak adott birtokait u. m. Kertz falut s a sinai, szetseli és orláthi részjószágokat, sőt abban magát 1662-n új adománynyal is megerősittette. Ez összefüggés nélküli, a törvényeken és alkotmányon keresztülkasul gázoló önkényes adományok, cserék és az ország és fejedelemek válságos állapotaiban történt birtokváltozások tisztán mutatják Szeben város ezen birtokainak teljesen szilárd jogi alapon nem állását s constatalják azon két tényt 1) hogy azok elébb részint egyházi czélokra rendeltetett tiszta alapitványi javak voltak, miket világi czélokra forditni és a szebeni tanácsnak és közönségnek azokat tulajdonul elfoglalni, részint pedig mint koronajókat ide-oda adni, cserélgetni csak ugy könyedén nem lett volna szabad; 2) hogy azok másik része a secularisatio által az ország és fejedelem tulajdonává vált, hogy tehát az ország hire nélkül, a fejedelmek el nem adományozhatták, mert azok tulajdonosa 1556. óta az ország volt, épen ugy, mint Orláth és Sina faluké. Ezek iránt a korona nevében a fiskus a XVIII és folyó században a Productionale Foru-

mon pert is inditott, némelyikre nézve kedvező itéletet nyert, a mit hátrább fogok a végeredmények előadása során érinteni.

Brassó város birtok-tulajdonosságának valódi mivolta és jogi értéke Törts várra és a hozzá ős idők óta tartozó hét illetőleg kilencz falura nézve szintén egyfelől csak azok természete, területi és törvényhatósági viszonya, határszéli őrvár-rendeltetése és hajdani kötelezettségei, másfelől a megszerzés időnként változó jogczíme és föltételei, a különböző korszakokban létezett gyakorlat, országfejedelmi, törvényhozási és kormányi intézkedések teljes ismerete alapján itélhető meg. A Bethlen Gábor és II. Rákóczi György erdélyi fejedelmekkel kötött s később a törvények közé is fölvett [1]) szerződés még a birtoklás jogosságára nézve sem teljesen biztos és megállható kiindulási pont; az illető vár-birtoknak és hozzátartozó faluknak a haszonélvező birtokos városhoz való viszonya és az elébbiek tartozásai s törvényes kötelezettségei tekintetében pedig egyátalában semmi positiv alapot nem nyujt. Ha tévedni s másokat is eltéveszteni nem akarunk, vissza kell tekintenünk azoknak a magyar ős alkotmányból folyó korábbi intézményszerü viszonyaira. Ezek pedig ez egyszerü jogtörténeti elvben vonhatók össze: a minő jogi és szolgálati viszonyban állottak e faluk a régi királyok és fejedelmek alatt a várhoz és várispánhoz, a vár pedig előbb a székelyek ispánjához, utóbb az erdélyi vajdához, olyanban kellett állani, vagy legalább avval lényegileg egyezőnek lenni az utóbbi másfél század folytán is . . . Vegyünk oly időpontot kiindulásul, a mihez kétely nem fér, azért, mert hiteles oklevelen alapul.

Az 1459-ki évben Törtsvár, Höltvény — más néven Krizba — és Királykő végvárakkal együtt mint a székely

[1]) Approb. Const. III. r. LXXXII. czíme I. czikke.

ispán alatt állott vár tűnik fel. Kétségbe vonható e, hogy azok védelme és fentartása a körül levő faluk várőr népei voltak? Nem. Ez történeti tény, mely a magyar ős védrendszeren gyökerezik. Hogy korábban e vidéken a határszélek védelmi központja Brassó vára volt s a várispán a székelyek ispánja, ez sem kétséges. 1349-től 1402. és 1422-ig számos oklevél igazolja ezt. 1402. Brassó a még 1377-n hozzá kapcsolt 13 szabad királyi faluval — villa regalis — saját birája alatt mint önálló törvényhatóság és királyföldi terület a Barcza-földből kivált, polgári jelleget vett föl, de a határszélek védelmi kötelezettségével, kikötvén már Lajos király, hogy Brassónak és minden végvidéki várnak ő fog várispánt és várnagyot nevezni. Törtsvár is hét falujával — mert kettő később csatoltatott oda — mint önálló várterület akkor lett az ország e határszéle és a tömösi útszoros védelmi helyévé, úgy tekintetvén, mint a magyar vármegyék földterületéhez tartozó végvár. 1456. V. László király egy levele a törtsvári várnagy és hozzátartozó faluk között a dézmafizetési viszonyt illetőleg intézkedvén: eljárása az azok közötti egybeköttetésre némileg rá mutat; 1459—1460. a székely ispán rendeletéből Brassó pénzbeli segélyt ad Törtsvár számára; 1486. Királykő és Höltövény várak neve eltűnik, Törtsvár marad fenn, melynek Brassó kezére juttatásában maga Báthori, az erdélyi vajda járt közben a királynál, mit csak halála szakitott meg; 1492-ki oklevelek szerint a hét falu Törtsvárhoz tartozása már megállapitott tény; 1498. Brassó régi czélja érdekében a pénztelen királynál sikeres lépéseket tett. A város birája, esküdt polgárai és összes lakói sűrüen panaszoltak II. Ulászló előtt — ugymond — a törtsvári várnagyok és tisztek ellen, a kik őket különbféleképen nyomták el, háborgatva és nekik hallatlan károkat okozva, hogy már csaknem végpusztulásra jutottak és ez elnyomatásukat — ugy mondanak —

tovább semmiképen nem türhetvén, kérték a király védő gondoskodását. A király ez indokoknál fogva Törtsvárát tartozmányaival és hasznaival együtt, melyeket azon ideig az erdélyi vajdák birtak — tenebant — örökösön Brassó városnak adta és hozzácsatolta oly föltétellel, hogyha tiz év eltelte után arra szüksége levén, ki akarná váltatni, tartozzék a most tőlük felvett 1000 ftot kifizetni, ha nem lesz szükség rá, birják tovább örökösön, de őriztessék a maguk költségén s erősitsék meg a legjobb módon. A király még azon évben 3000 forintot ismét kölcsönözvén, tiz évi birtoklást a korábbi föltételek mellett úgy engedett, hogy azt a brassóiak úgy tartsák kezökben, mint az erdélyi vajdák — ita per manus teneant, ut Wajvodae Partium Transylvanarum tenere consueverunt. 1500. megint a brassóiak nyugalma és gyarapodása tekintetéből Törtsvár és 9 faluja, Brassó 3, és a brassói b. szüz Mária egyháza 2 faluja az ország más lakói — értve vannak a vármegyék hatósága alattiak — közül kivétetvén, a királyi adó és katonáskodás tekintetében a szászokhoz számittattásuk lőn rendelve, olyképen, hogy mind azt teljesitni legyenek kötelesek, valamiket más szászok teljesitnek. 1508. Brassó ismét 2000 for. kölcsönözött az erdélyi vajda fizetésére s ezért a király most Inscriptio vagy zállog czímen adta át a mondott várat tiz évre; de ezután kevéssel még azon évben új 1300 forintot kérvén a brassóiaktól, ezek elpanaszolták: „hogy a törtsvári várnagyok mily borzasztó károkat tesznek nekik, a rendes határvám helyett önkényesen zsarolják az átmenőket, a közeli erdőkben kifosztják, némelyeket megölnek, másokat fogságra visznek s nagy váltságért bocsátnak el, az ide-oda útazó várnagyok roppant fuvarozási terheket rónak a falukra, mi miatt, a huszadokból bejövő királyi jövedelem s a brassóiaktól járó egyéb koronai bevételek is szerfelett megcsökkentek.“ E

felett azt is megértette—úgymond—a király: „hogy ennél egy hely sincs alkalmasabb, honnan Törökország felé kémeket küldeni s a kül betöréseket jobban meggátolni lehessen mint e várból, sőt erre a brassóiaknál alkalmasabb embereket találni nem is lehetne; végre a vár az országnak évenként 500 forintjába kerül: mindezeknek véget vetni csak úgy reméli a király, hogy ha a vár saját költségükön fentartás végett a brassói szászok kezére adatik; ennél fogva az ország nagyjainak beleegyezésével a mondott várat a vajdák hatósága alol kivevén, minden tartozmányaival és jövedelmeivel együtt igazgatás és a király fia, úgy Magyarország következő királyai részére megtartás végett — ad gubernandum et conservandum pro nobis stb. a brassói és barczasági szászoknak adta és engedte át zállogképen, most újból, 25 évig, oly módon, hogy ez évek kiteltével, azok csak a 6300 for. letételével váltathassanak ki; mindezt azonban azon kikötéssel, hogy a brassóiak mind a vár fentartásában, mind pedig a Törökország felé kémek tartásában, a mik az erdélyi azon részek érdekében szükségesek fognak lenni, hívek és szorgalmatosak legyenek. Ezek felett a király megigérte, hogy a várat másnak nem adja, a beszterczeieket pedig arra hatalmazta fel, hogy a brassóiak bárhonnan jövő megtámadtatása esetében azoknak fegyveresen is segitségére mehessenek . . .“ Ezen zállogos levél 1513. újból megerősitve, királyi átiratban kiadatott. [1]) Ezek értelmében 1514-n Törtsvár mint a korona birtoka a VII. törvényczikk 11. §-ába van beigtatva. Ugyanazon évben János király azt irja egy királyi levelében, hogy Törtsvárhoz tartozó népei és jobbágyai jelenleg a brassóiak kezén vannak — apud manus civium — és sem a közterhekben részt venni,

[1]) Láthatók az illető oklevelek: A Hajdani Törtsvári Uradalom Jogi Állapotjához. Brassó, 1871. Függelék: 2—30. ll.

sem a királyi adót fizetni és katonáskodási kötelességeiket teljesitni nem akarják. [1]) 1615. az erdélyi országgyülés Törtsvárt ismét a pura fiscalitások közé sorozta. [2]) Ennek daczára a 25 évből 100 évi zállogos birtoklás lett.

1625. Brassó városa Törtsvárhoz való joga bebizonyitására és pedig kijelölten a zálloglevél előmutatására szoritatván: azt a fejedelem többszöri unszolására is előmutatni nem tudta, [3]) az ország tehát itéletesen kimondotta, hogy Törtsvár és a hozzá tartozó faluk korona-birtok és a fiskus peculiuma, azok visszavételét elhatározta, mindazáltal a fejedelem azon évi nov. 9. Kassán költ szerződő levelénél fogva bizonyos tekintetekből ismét vissza bocsátotta a brassóiak birtokába a következő föltételek alatt: 1) legyen benne örök időkre esküvel kötelezett magyar várnagy 2) tartson Brassó védelmi és Oláhország felé kémőrséget, 3) a város erősitse és bővitse meg a fejedelem kivánsága s tervei szerint, 4) az út-szorosokat vágják be, úgy, hogy ott ellenség be ne jöhessen, 5) a fejedelemnek bocsássa át a tőle megjelölt birtokokat és 6) a Forgács Zsigmond 15,000 for. tartozásához való jogukat. A fejedelem e kifejezéssel él: visszabocsátjuk, újból átadjuk és birtokába engedjük abban lehető királyi jogunkkal együtt — remittimus, denuo damus, conferimusque, hogy azt meghivhatlanul tartsák kezöken, birják és birtokolják . . . [4]) 1651. febr. 12. tartot erdélyi országgyülésen újból jogai bebizonyitására hivatván fel Brassó városa: Törtsvár és a hozzá tartozó faluk és birtokok Fejérvármegyében levő, ahoz ősi időktől fogva jog szerint tartozóknak és az ország régi törvényei s újabb és jelesen 1615-ki végzemé-

[1]) A Hajdani Törtsvár stb. 16—17. ll.
[2]) Approb. Const. II. r. VIII. czíme II. czikk.
[3]) Czáfolata a brassói városi közönség által: „A Hajdani Törtsvári Uradalom Jogi Állapotjához“ czím alatti . . . Magyarázatoknak. Kolozsváratt, 1873. 38—39. ll.
[4]) A Hajdani Törtsvári Uradalom stb. 19—21. ll.

nyei szerint örökös törvényképen a fiskalis jók közé számitottaknak bizonyosnál bizonyosabban kitüntek, a minek következtében azokat Bethlen Gábor fejedelem az ország birtokai közé újból bekebeleztette, de a brassóiak kérésére nekik ismét birtokukba visszaadta: szintugy a most uralkodó erdélyi fejedelem is [értve van II. Rákóczy György], a brassóiak kérésére hűséges szolgálataikért a tanácsosok és ország rendei tetszése hozzájárulásával nekik szintén visszaadta a következő föltételek alatt. 1) hogy a fejedelemnek fizessenek 11,000 for. 2) a Bethlen Gábor fejedelemmel kötött szerződés értelmében Fogarashoz csatolt jószágaik tulajdonjogáról örökre mondjanak le, 3) tartsanak magyar várnagyot és kellő helyőrséget, a kik a fejedelemnek és országnak hűségi esküt tegyenek, 4) a fejedelem rendeletére meghatározott számu őrséget fogadjanak be, s ha szükség, a polgárok is a várnagynak legyenek segélyére, 5) a várat erősitsék meg s őrséggel, fegyverrel és védmüvekkel szereljék fel, a határszéli útakat vágják be, az ösvényeket őrizzék gondosan, hogy az ellenségnek betörésre út ne nyiljék, 6) azért való hálából, hogy a fiskus azon várat, mint a maga peculiumát megcserélte és náluk hagyta, háboru idejében tartozzanak 12 felszerelt huszárt állitni, a kik szintén a vár őrizetére használtassanak, nem soroztatván sem a vármegye, sem a szász közönség gyalogjai közé, végre szükség és veszély idejében a többi nemzeteket városukba fogadják be, adjanak szállást és bánjanak velök keresztényi szeretettel. [1]) Ezen föltételek alatt a fejed. a mondott várat minden tartozmányaival és hasznaival úgy lehető királyi jogával együtt örök időkre terjedőleg a brassóiaknak és utódaiknak adta, adományozta [az adományozás = Donatio két száz év óta itt fordul legelébb

[1]) U. o. 24—26. ll. Approbat. Constit. stb. III. r. LXXVII. cz. I. czikk.

elé] és kezeiknél hagyatni rendelte. E csereszerződés illetőleg adománylevél 1652-n beigtatással is megerősitetett, s a fejedelem arról kiváltságlevelet adott ki azon évi márczius 6-kán, a mi később az ország törvényei közé is fölvétetett.

Két század történetsorán végig nézve tények gyanánt állnak előttem: 1) hogy a régi királyok és fejedelmek korában Törcsvárnak és a hozzá kapcsolt faluknak a magyar várszerkezet intézményénél fogva csak várszolgálati, végőri kötelezettségei lehettek, s a mely vár-fentartásra s a végvidék őrizetére rendelt javadalmakkal birták a várispánok és várnagyok, azokkal kellett birni Brassó városának is: 2) mint minden végvidéki vár, úgy ez is elébb csak a korona és ország számára való megtartás és igazgatás végett adatott át Brassónak, miből idővel zállogos, utoljára a város részéről az inscriptionalis levél erkölcsileg megbélyegző eltitkolása után, a nemzeti fejedelmek részéről önző czélokért s az alkotmány és ország közérdekei követelésének nem elég méltatásával, örökös de föltételes adományi birtok lett. 3) Alattvalói, jobbágyi viszony némi homályos nyomait csak Ulászló király egy 1515-ki levele s a szebeni tanácsnak 1647., 1648., 1658., 1661. évben hozott néhány egyoldalu végzése mutatja. [1]) Az elsőben azonban a „rusticus“ és „subjectus“ szók, minthogy a levél egyszerü missilis, az utósók mint önügyben felsőbb helybenhagyás nélkül költ végzések döntő erővel nem birnak. Urbéri viszony létezését egyátalában semmi sem tanusitja. 4) Az is tény, hogy az emlitett szerződéseknek Brassó ma alig egy-két pontban tevén eleget: az önmagában elvesztette jogérvényét s a koronaügyész jogosult és köteles ama jókat, a cserebirtokok értéke beszámitása után az államkincstár

[1]) A Hajdani Törcsvári Uradalom stb. 16—17. 33. ll.

részére vagy visszaszerezni, vagy Brassót kötelezettségeinek megfelelő kártalanitásra szoritni.

Mily viszonyt volt képes Brassó és mily eszközökkel maga és Törcsvár s tartozmányai között az utóbbi 150 év alatt létrehozni, abból mily hasznokat vett, hogy lett ő adományos — Donatarius — nemessé s az egykori várőrségi szabad lakosságu falvak jobbágyokká, hátrább a végeredmények során elő lesz adva; azért itt csak azon nézetemet fejezem ki, hogy a ki ama városok adomány- és kiváltságleveleit, a mult században s ennek első negyedében azoknak mint pura fiskalitasoknak visszavételére a Productionale Forumon folyt perek iratait és a költ itéleteket, melyek az erdélyrészi fiskalis levéltárban őriztetnek, megolvassa s az 1848. Magyarország minden polgáraira nézve kimondott és életbe léptetett teljes jogegyenlőséget és közteherviselést biztositó törvényekkel, figyelembe véve különösen az 1868. XLIII. t. cz. 1. §-át [1]) egybeveti, lehetlennek hiszem, hogy kétsége maradjon fenn az iránt, hogy azon birtokok tulajdoni joga csak a szász vagy egyszersmind az illető városok polgári kötelékébe tartozó valamennyi más ajku honpolgároké is? Én az utóbbiról vagyok meggyőződve, s alább indokaimat és érveimet előadom... Más városoknak is voltak kétségtelen jobbágyok által lakott birtokai — nem koronajavak s elidegenithetlen várbirtokok — és még is kedvezésekben részeltették őket: erdő-részt, templomépitésre fát és költséget, iskoláiknak dotatiot adtak. Ezen humanitasi, erkölcsi és positiv jogi kötelezettség elől ma kitérni nem lehet.

A VII birák kormányzása alatti egykori várbirtokokban a tulajdonossági jog-kérdés még kevesebbé tiszta, s ezért élesebb megfigyelést és jogtörténeti megkülönböztetést igényel. Nézzük a birtok eredetét jogelméleti szempontból

[1]) Idézve van a 129-ik lapon.

a bekebelezési föltételes királyi kegylevél alapján. Miből állottak e birtokok? kinek s minő indokból? mi czélra és mily föltételek alatt adattak használatába?

Thalmách és Lothorvár, Verestorony erőd — határszéli királyi várak, az ott szedni szokott vámmal, Thalmách mezővárossal, hat faluval, egy praediummal és másfél birtokrészszel tárgyai a birtokba-átadásnak. Kinek adattak? A hét szász szék polgármestereinek, biráinak, hiteseinek, vénei és többi szász lakóinak, mostaniaknak és jövendőbelieknek, illetőleg tehát a hét szék egyenjogu polgárainak, kik akkor az ország alkotmányából és területrendszeréből folyólag mind szászoknak tekintettek; mert a magyar és székely jogképes a maga földén és egyénenként s összesen nemes, a szent koronának tagja, ősi foglalásu birtokainak örök jogu ura; a szász egyénileg és összességében polgári sorsu, a király földét census fizetésért örök haszonvételben tartó s politikai jogot királyi kegylevélnél fogva, mint ilyen élvező; itt tehát a két első is politikai és polgári jogot csak polgári módon élvezett. Ebből következik, hogy a Királyföldön csak egy jog s annak egy mértéke lehetett szászra, magyarra nézve. A született szászok vagy nemszászok létszáma a birtokátadás idejében és a rá következett századokban a dolog érdemében nem határozó; e század és 1848 nagy számban találja ott velök tényleg a magyarokat és románokat, s én az elvet e tényben nyilvánuló álláspontról itélem meg, a mi ma alkalmazásban az ott levő honpolgárok mindenben egyenjoguságát állapitja meg . . . Minő indokból adatott? Egyfelől — szól az oklevél — tanácsa figyelmeztette a királyt a szászok Zsigmond és Albert király, a magyar királyi korona és akkor uralkodó király iránt tanusitott hűségére és előrelátó gondosságára, mely által magukat előtte kedveltekké tették; másfelől különösen az ország kormányzója Hunyadi János

arról értesitette őt, hogy a mondott várak épületei szerfelett meg vannak rongálva, sőt egészen elpusztulva azoknak gondviseletlensége és hanyag felügyelete miatt, kik azokban és azok alatt laktak, s e miatt a kegyetlen törököknek az erdőn-tuli amaz országrészekbe az Olt mellett betörésre és pusztitásra alkalom nyilt . . . Mi módon és mi czélra adattak? Örökre és visszahívhatatlanul hozzá kapcsoltattak, a hét szász székbe bekebeleztettek, azon hasznokkal, tartozmányokkal és minden haszonvételekkel s azon igaz határok és régi határjelek között, mikkel és melyek között az eddigi királyok és azok várnagyai tartották és birtokolták, hogy azokat épen azon joggal és szabadsággal a király és korona részére — pro nobis et Corona nostra — tartsák maguk kezén, igazgassák és birtokolják úgy, mint tartják, igazgatják és birtokolják a király és korona nevében a hét székben levő többi városokat, mezővárosokat, falukat, mások joga sérelme nélkül ... Mily föltételek alatt adattak? Akarjuk és határozzuk — mondja a király — hogy az elől emlitett várak, torony-erőd, faluk és birtokok mindazon szabadságokkal, jogokkal és kiváltságokkal éljenek, azokat élvezzék és birják, a mikkel a hét székek városai, mezővárosai és falvai ősidőktől fogva a jelen időig éltek, azokat élvezték és birták; de úgy és azon föltétel alatt — mondja a király — hogy a nevezett szászok Thalmács várát rontsák le s merőben hányják szét, Lothor várát és Verestorony erődöt pedig minél jobban erősitsék meg és a Törökország felől az Olt mellett Szebenbe vivő útat falakkal és más erődítésekkel úgy elzárják, hogy az ellenség a hazába kártétel végett be ne mehessen.

Ez a VII birák egyik főbirtoka. Nézzük a másikat — Szelistyeszék hat faluját. Ezek hajdan Omlás várához tartoztak, s nagy szolgálati érdemeik tekintetéből még 1472-n Fogaras vidékével együtt egy oklevél szerint Szeben-

nek, másik szerint a VII szász széki szászoknak adományoztattak [1]), a birtokbaigtatás csak Omlásra nézve történt meg [2]), Fogarasvidékről abban nincs szó, s elfogulatlan szász irók azt maguk is érthetlennek tartják, sőt maga az 1472-ki beigtatási levél azt tartja, hogy ezen királyi levél egy oláhországi betörés alkalmával elveszett; Mátyás király annak folytán adta ki azt másodszor 1483. s ennek alapján vitetett végbe aztán a VII birák birtokbaigtatása Omlásra és kerületére [3]) — Bezirk — nézve, a mi alatt annak tartozmányai vagyis Szelistyeszék falvai értetnek. A két oklevél között azonban lényeges különbség van; az elsőben ez áll: „adjuk, adományozzuk és birtokába bocsátjuk, hogy azokat örök jogon, meghívhatatlanul birják, tartsák kezöken és birtokolják mások joga épen hagyásával", az utósóban ellenben az átadás lényege és természete egészen másképen van kifejezve: „adtuk és hozzákapcsoltuk", és ismét: „újból visszaadjuk, egyesitjük és hozzákapcsoljuk" t. i. a VII szász szék területéhez [4]). Azonban e bekeblező királyi levelet a VII birák nem mutatták elé sem 1771. midőn a kir. fiskus az erdélyi Productionale Forumon jun. 6. pert inditott ellenök Szelistyeszékben magán földesuri jog gyakorlásáért, sem 1772. midőn május 22. ugyanott az Omláson a szebeni szegények háza javára szedni szokott bordézma felerészeért perelte őket. Eddigelé csak az 1472-ki birtokbaigtatási jelentéstétel ismeretes, minek alapja, a királyi adománylevél nem létezik, valamint Báthori István erdélyi fejedelemnek 1571. jun. 8. ki birtok-visszaadó és védlevele, melyben Omlásnak bordézmája felét nekik visszaadta.

E birtokok kérdésében erős kételyek forognak fenn,

---

[1]) Megvilágitás stb. 28. l. Kir. főkorm. Levéltár: Privilegia Civitatum stb.

[2]) Die Grundverfassung stb. 1839. 63. l. Kir. főkorm. Levéltár.

[3]) Das Sächsische National-Vermögen stb. 12. l.

[4]) „ „ „ „ „ 10—12. ll.

melyek legelsője az, hogy nemcsak az 1472-ik évi első, de az 1483-ki második vagy új királyi kegy- vagy adománylevél — Nova Donatio — ha ugyan az, sem volt elémutatva soha; közölve van töredékben — úgy a hogy a szász-tudósok tenni szokták, a mi rájok nézve kedvező — több írójuk által [1]), de abból sem azt, hogy az eredeti-e vagy új, sem, hogy tárgya az 1464-ki legelsővel vagy 1472-kivel egyezik vagy attól különbözik, sőt hogy az Szebennek vagy a VII bíráknak adatott, és hogy Fogarasba miért nem történt meg a beigtatás? megitélni egyátalában nem lehet. „Fontolóra vevén — annyi van közölve — hű Szeben városunk birájának, esküdt polgárainak és vendégeinek — hospites — valamint a VII székben tartózkodó — commorantium — más szászainknak elég kedves — satis grata — és hű szolgálatbeli nagy érdemeit, a miket ők elébb Magyarország kormánya, azután ön felséges személyünk iránt buzgó lélekkel és hűségben való állhatatosságukkal tettek: Fogaras vidékét és Omlás nevü birtokot minden faluikkal és tartozmányaikkal a mondott birónak, esküdt polgároknak s Szeben város egész közönségének, úgy szintén a VII székben tartózkodó szászoknak adtuk, ajándékoztuk és engedtük örök jogon, visszahívhatatlanul . . .“ Az adás czéljáról nem emlékezés azt mutatja, hogy tiszta adomány volt, föltételek nélkül, s ennyiben a VII birákra nézve kedvező: de kedvezőtlen azért, mert elidegenithetlen, adományozhatlan végvidéki jók, varbirtokok voltak — bona Coronae et Castra Regalia inconferibilia — nem pedig hűtlenség, magszakadás vagy szerződés következtében a fejedelemre és koronára szállottak, melyeket el lehet sőt el kell adományozni; és kedvezőtlen azért is, mert ha az 1483-ki későbbi adás vagy birtokátengedés új adomány,

[1]) Schlözer stb. 62—68. ll. — Grundverfassung stb. 64. l. — Das Sächsische Nat.-Vermögen stb. 12—14. ll. — Megvilágitás stb. 28. l.

akkor a Hármas Törvénykönyv I. r. 37. címe meg van általa sértve, Fogaras- és Omlásról, örök adományozásról szolván az első, s csak átadásról, egyesitésről, hozzá kapcsolásról az utolsó.

De a mellett, hogy az első beigtatásban emlitett adomány ismeretlen és igazolatlan, az utolsónál a beigtatás hiányzik, a törvény pedig erre egy évet rendelt: hogy válik el Fogaras vidéktől Omlás vára és vidéke — a szelistyeszéki hat falu — jogilag és történetileg nem áll tisztában. Meg más kételyt ébresztő körülmény az, hogy Omlás hajdan kétségtelenül királyi vár volt, az 1486-ki határjárásban már így jő elé: „oppidum regale Omlas“ [1]), később 1554-n: „villa regalis Omlas“ [2]) és pedig sok jel szerint a Királyföldön, várszolgálatához Szelistye és az öt társ-falu tartozott; ki romboltatta le, mikor, hogy és mily viszonyban állott szász igazgatás alá adásakor, hol vannak az átadás- és átvételkori oklevél, s a korábbi birtokváltozásokat illető levelek, a várispánok tartozási jegyzőkönyvei, minő jogokkal és kötelezettségekkel adattak át e faluk? — mindezek tisztázatlan kérdések. A szász birák 1554-n Ferdinánd rövid uralma alatt maguk azt nyilvánitották, hogy Omlás királyi falu, Szelistye hozzá tartozik, tehát Szelistye politikailag a Királyföldhöz van kebelezve, s lakóit épen ezért nem lehet a jobbágyok sorába számitni [3]); 1556-n decz. 7. kelt erdélyi törvényczikk rendeli, hogy a szelistyeszékiek ne rovassanak úgy meg mint jobbágyok; a szász Egyetem határlevelet bir 1557-ről, mely azt bizonyitja, hogy Szelistye Omlással eleitől fogva egy természetü volt; [4]) a szász régibb tudósok maguk elismerték ezt. Semmi kétség nem forog fenn az iránt, hogy úgy Fogarasvidéke mint Sze-

[1]) Das Sächsische National-Vermögen stb. 14. l.
[2]) Ugyanott.
[3]) Ugyanott.
[4]) Ugyanott.

listyeszék a Blakkok és Besenyők erdőihez — Sylva Blaccorum et Bissenorum — tartoztak, melyek a szebeni első szász telepnek már az Endre alatti kiváltságban oda adományoztattak. [1]) Az Approb. Constit. V. r. 80 Edictuma Szelistyeszéket Királyföldnek — Regius Fundus — nevezi; az 1689-ki erdélyi 1. t. cz. szerint Szelistyeszék az adóra nézve ismét a királyföldi szászokhoz csatoltatott. Ez magában csak félig bizonyit, de pótolja az, hogy adójuk sem jobbágyi, hanem szabad emberi — libertinusi — volt . . .

Minő jogon vetették jobbágyi állapotra ez akár várbirtoki és végvidéki, akár királyföldi szabad falvak szabad lakóit, hogy kezdettek a koronai és királyi jog ellenére a községek felett földesuri jogokat gyakorolni a VII birák, kiszoritva onnan az államot, elvonva saját rendeltetésétől a census regalist, leigázván polgárságával oly igen fennen kérkedő polgárnép saját polgártársát? — e kérdésekre határozottan és minden tekintetben megállható feleletet adni lehetlen. Feltették e kérdéseket már szász honfitársainknak száz év óta ezerszer is, de a felelet kielégitő soha sem volt . . . Egy futó pillantás az újabb időbeli jobbágyságra mindenkit meggyőz erről. A megalázó, jogtalan rabszolgává tevő, irott törvénynyel decretált örökös jobbágyság Magyarországon 1514-n kezdődik az úgynevezett paraszt lázadás miatt. A „rusticus praeter mercedem laboris nihil habet“ — vészteljes elv itt lépett egész zordonságában és hatálylyal életbe, Zápolya ennek köszönhette részben koronáját, Magyarország ezért siratta századokon át a mohácsi vészt. Ez elv azonban, hogy volt e és mennyiben volt e lakosokra alkalmazva? a történetben egészen ismeretlen. A várak, végvidéki erődök őr falvainak lakói az ország honvédelmi rendszere szerint ezek közé nem tartoztak: katonák voltak ők s várépitési, határszélőrzési és háboru

[1]) Die Grundverfassungen stb. 64. l.

esetében rendes hadi szolgálatokat tettek; közvetlen elöljáróik a várkapitányok, várnagyok — Castellani — és várispánok voltak, kik az illető várhoz kapcsolt faluk állami kötelességeik s különböző tartozásaik teljesitésére ügyeltek, azokról Regestrumokat vive; polgári magán ügyeik: birtokörökléS, osztály, cserék, határhasználat, erdők, legelők, malmok, korcsmárlás hajdanta szintén ezek ellenőrködő védelme alatt intéztetett el erre hivatott polgári tisztviselők s birák által. S ha valaki kifogást tesz e felfogás ellen, positiv kimutatását kivánván annak: hogy volt és miben állott hát a végvidéki várszerkezet és várszolgálat és mik voltak formái a vagyoni és polgári más jogügyleteknek? én viszont követelhetőnek tartom tőle, hogy oklevelekből bizonyitsa be, hogy a miket ez ugynevezett birtokosok a várszolgálat megszünése után jól-roszul azzá tett alattvalóikkal teljesittettek, e várak régi Regestrumain, Urbariumokan és törvényes hatóságok törvényes rendeletein alapulnak; de a mit sem a VII birák, sem Brassó tenni nem képesek.

A várszolgálat helyére lassanként libertinusi taxafizetés és más enyhébb szolgálatok, majd incolatusi, utoljára csaknem jobbágyi szolgálatok egész sora lépett.

A régi magyar királyság és nemzeti fejedelemség korszakából a szelistyeiek polgári állapotáról a fennebb idézett adatokon kivül csak 1486-ból van egy rájok vonatkozó határlevél, mit az erdélyi kir. főkormányszék 1789ln 6177. sz. a. a szász nemzeti levéltárból fölküldetni rendelt, és egy 1585-ki kebli egyezmény, mit a szebeni tanács a két szelistyei biró jelenlétében készitett, mely utóbbi a szolgálat mértékét és bizonyos urasági tartozásokat állapit meg, így p. o. az erdők használatáért 100 magyar forintot, makkolási jogért 112. m. ftot, a vizekben való halászatért szintén dijfizetést kötöttek ki stb. De felsőbb hatósági megerősités teljes jogerőt ennek nem adott.

Egyetlen tiszta adományos birtoka — pura Donatio — van a VII bíráknak, melyet Báthory István erdélyi fejedelemtől kaptak Szebenben 1575. sept. 24. költ adománylevelével, melyben Szeben város és a hét szász szék hű szászainak és azok jogutódainak a Békés Gáspárral vívott thrón feletti harczában iránta tanusitott hűségök és hű szolgálataik megjutalmazásaul a keresztszegi Csáky Pál és Ferencz, úgy kápolnai Bornemisza Pál Békés pártján levő lázadók hűtlensége czímén rá és a fejedelmi fiskusra szállott Sina, Váralja [Orláth], Hortobágy falva [Kornetzel] Feketeviz [Szetsel] falvakbeli egész és részjószágokat örök jogon és meghívhatatlanul oda adományozta = clementer dedimus, donavimus — úgymond a fejedelem — et contulimus; de ez ellen is felhozható azon alkotmányjogi érv, hogy például Orláth és Sina, mint a Királyföldhöz tartozó tehát adományozhatlan koronabirtok, a fejedelem által egyoldalulag, ország hire s beleegyezése nélkül épen úgy nem volt eladományozható, mint később a VII birák által Rákóczy fejedelem idejében elcserélhető, a mint ezt az 1771. tartott Productionale Forum itéletesen kimondotta, nem adatván ezekért a határőrség czéljaira elfoglaltatásukkor a fiskus által a VII bíráknak kárpótlás, azon okból, hogy az amugy is a fiskusé, a koronáé és országé, mely a magáéért kárpótlást adni nem köteles.

A nemzeti fejedelemség megszüntével, mit a szathmári békekötés s Erdély és Magyarország lefegyverzése zárt be, az erdélyi viszonyok mindenütt és igy a VII birák jószágában is egészen megváltoztak: háboru folytatás, határszélek védelme, adófizetés, katonáskodás új alakokat vettek fel. A kormány az összeiratásokat, a birtokosoknak birtokaik s nemességök törvényessége bebizonyitását eszközlésbe vette. A földesurak érdekeik védelmére mintegy felhíva voltak. A nemesség adó- és katonasági tehertől mentes-

ségét az uralkodó-ház és örökös tartományok nem jó szívvel nézték s a Bécsben székelő magyar kormányférfiak által óvatosan és kerülő úton megszüntetésére igyekeztek. E terhek alól a nemesség csak úgy menekült, ha kimutatta, hogy sok adófizető és katonáskodó jobbágya van; a kinek legalább kettő nem volt, adófizetésre s a közterhek hordozására szoritatott. A nemesség-bizonyitás — ez a Productionale Forum létoka — és minden módon való jobbágyszerzés elkezdődött. Önkéntes és kényszerü egyességek jöttek létre magán úton, községi birák és előljárók, alsóbb tisztviselők útján vagy épen kormányi jóváhagyással; régi Urbariumok a ládák fenekeiről és családi levéltárakból előkerestettek s kibővitve, módositva vagy a hogy sikerült életbeléptek. Ez időre esnek Erdélyben az 1713—1714., 1721—1722., 1754., 1762., 1766., 1768. és 1774-ki urbéri és különböző más czélu helyi vagy országos összeirások a három utósó különösen a talmács-szelistyeszéki községeket illeti, mely 1848-ig maradt életben. Az egész országot illető későbbiekről u. m. az 1786 és 1819-ikiekről szólni itt nem látom szükségesnek. A nemességbizonyitási Productionale Forumok 1702-től 1829-ig tartattak . . .

Az egész XVIII. század alatt e két nagy gond foglalta el Erdélyben az elméket, ez lőn úgyszólva a korszaknak egyik uralkodó eszméjévé. Innen a nemesség, czím, rang, kitüntetés után kapkodás divatbajövése. „Onus non inhaeret fundo“—hangsulyozá ezer változatban a birtokos s ez által földét is megnemesitette és szerzett oly embereket birtokaira, a kik a közterheket — a pénz- és véradót mindennapi kenyerökért — propter mercedem laboris — hordozzák. Ez ébresztette fel a VII birákban és Brassó városban is a mohó vágyat és impetuosus törekvést, hogy ők is a vármegyei magyar birtokosokhoz hasonló donatarius nemesekké legyenek, jobbágyokká téve a Királyföldhez

csatolt, igazgatásuk alá bizott, terheik részesévé tett s ezek által tényleg polgári jellegüvé vált várbirtokok szabad lakosit. Az első lépések arra már meg voltak téve az első évtizedek összeirásaiban. Most következett az 1753—58. évi királyföldi rendezés, a mi Seeberg-rendszer — Systhema Seebergianum — név alatt ismeretes a kis országrész történetében. Az udvar t. i. 1753. elején teljhatalmu útasitásokkal, királyi biztosul küldötte be báró Seebergi Wanckhel Zakariás Márton erdélyi cancellariai udvari tanácsost a királyföldi városok és székek állapotainak új rendezésére, melyek ez időben a szász tisztviselők önző czélu és korlátlan uralma s vesztegető gazdálkodása miatt oly borzasztó adósságba voltak sülyedve, hogy az [VIII. számu Oklevél szerint] nem kevesebbel, mint 575,976 for. 50½ krt tett, a mitől 10—20 sőt több száztóli kamat is fizettetvén, a lakosok csaknem a pusztulás örvényszélére jutottak. A kir. biztos útasitásai között egyik pont a volt, hogy ezt nyomozza ki, a tőke és kamatok fizetésére valamint a székekben és községekben jövedelemforrások nyitására részint azonnal és közvetlenül az adott viszonyokhoz képest teljes joggal intézkedjék, részint az udvarhoz javaslatokat terjeszszen fel; Rosenfeld és Hutter kir. főkormányszéki szász tanácsosokkal Szerdahelyszékben kezdette meg működését s ezen alig 12 faluból álló, tulnyomólag román népességü szék adósságát 53,932 forintot tevőnek találta, a szék és községek gazdasága egészen el volt hanyagolva, a szász főbb tisztek a közpénzekkel önkényesen bántak s közjó-, törvény- és szabályellenesen a magok czéljaira használták el. Kessler György királybiró 11,254 magyar forinttal volt adósa a széknek s e felett 12,359 for. 26 kr. tilalmas kiadással megterhelve, ámbár a szék adósságai törlesztésére még 1740. minden megdézmálható jókról 9-det szedetett s ezért számadása megvizsgáltatása

után, 25,423 magyar forintig 33 krig liquidáltatott. Ekkor, ily alkalomból s legelőször Szerdahely székre nézve hozta be b. Seeberg az udvar jóváhagyásával a telkek összeirását, új gazdasági ágak: méhtenyésztés, bortermelés stb. életbeléptetését, az erdőknek szabályszerü használás, a makkolási és legelési jog bérbeadása által értékesitését, bor-, ser- és pálinka árulás szabályozását s e végre a községek pénztára javára vendégfogadók felállitását. A székek és faluk folyó szükségei fedezésére s meglevő adósságai és azok hátralék kamatja törlesztésére a szék közös és a faluk külön közjövedelmeiből külön pénztárak felállitása lőn rendelve és foganatositva, a jövedelmek természetök szerint az illetékes pénztárakba fizettetvén. A VII birák jószágaiban is meg lőn rendelve, hogy a természetben adott robot-pénzzel váltathassék meg s a városokban egy csapra ütött hordó bor minden kupájától 1 denárt vehessenek, falukban szintén erdőlési és makkolási dijszedést — taxa — hozhassanak be. Az udvar mindezeket helybenhagyta s az intézkedések egész Királyföldre kiterjesztése legfelsőbb helyről megrendeltetett. Itt van letéve második alapja a VII birák és Brassó város jószágaiban lakó magyar és román polgárok sorsa végzetes megváltozásának. A királyi biztos munkája bevégződése után 1758-n a királyföldi székek, városok és községek vagyonára felügyelet egy a kormány által kinevezett szász igazgató testületre — Directorium Oeconomicum — bizatott, a mi 1762-n megszüntettetvén s a VII birák jószágai igazgatása a nemzeti ispán vezetése alatt a szász főtiszteknek ismét visszaadatván: az egész Királyföldön és igy Szelistye székben is megkezdődött és husz éven át vas következetességgel folytattatott azon törekvés, hogy a faluk lakói hajdani szabadságaikból kivetköztetve jobbágyi állapotra sülyesztessenek alá. Az erdők és legelők használata, korcsmárlás, mészár-

széktartás, halászat, megszoritatott, a királyi census mellett robotváltsági dijfizetés rendszeresitetett, a nép különböző alattvalói szolgálattételre szoritatott, szóval: Szeben és a szász VII biráknak és Brassó városnak — melyeknek a régi magyar alkotmány értelmében saját földjükön sem volt személyes tulajdoni annyival kevesebbé földesuri joguk — e falukban magukat földesurakká tették, majorsági birtokaikat határt nem ismerő kapzsisággal kiterjesztették, a nép birtoki, jog- és haszonélvezeti szabadságait pedig az elkeseritésig szükre szoritották. Ezt később hiteles közkormányzati adatok hosszu sorával látandja az olvasó kétségtelenül bebizonyitva.

Valóban a ki e század közlevéltárakban letett iratait törvény- és történetismereten alapuló humanus érzelemmel s az igazság iránt fogékony lélekkel olvassa meg, elbámul és megdöbben, ama szivós kitartással, minden tényező hatalmak pártoló segélyével rendszeresen folytatott nagy törekvésen, mely űzve-űzi a szász VII birákat és Brassó városát saját személyes és családi vagy faji érdekeiknek mások, olykor épen a korona, az állam és közérdek kárával biztositására. A más meg más czélu és útasitásu összeiró biztosok a telő évtizedekkel egymást felváltva következnek, eljárnak a nép között, összeirják családja és barmai létszámát, birtokát, élvezményeit a községi jókból, tartozásait uraival szemben, activ és passiv adósságait s hasonlókat: a czélt csak a rendelet adója és végrehajtója tudja, „jó hiszem"-üleg előadják feleletüket biró és esküdtek, a mit tőlük kérdeznek mindenre, úgy, a mint kérdezték; a kiküldöttek be és aláirják, megpecsétlik és a dolognak avval vége van. Évtizedek teltével az összeirások alapján behozott szokás és gyakorlatok törvény erőre emelkednek s a nép csak azon veszi észre magát, hogy birtoka, községe közvagyonában, erdeiben és mezeiben volt használati jogai,

ser- és bormérési szabadsága, egész polgári állapota kérdés alatt áll, változás alá jőni készül, s ebben főalap és támpont amaz összeirások, miket ő vagy elei vagy mindenik nevében birájok és esküdt öregeik pár évtized előtt keresztvonásaikkal megerősitettek. Biztos és megnyugtató criterionai-e — kérdem — az igazságnak az igy készült összeirások csak magukra a személyi, polgári és vagyonjogi legfontosabb és legkényesebb kérdésekben?

* * *

A magyar királyság és nemzeti fejedelemség korszakában a mondottak szerint sem Brassó, sem Szeben, sem a VII birák a szó szoros értelmében jobbágyokat nem birtak, s midőn II. József 1784—86-n s I. Ferencz 1819—20-n az ország adózóit s köztük a jobbágyokat és zselléreket összeiratták, már teljes kifejlődésben sőt tökéletesen kidomboritva látjuk az európai szelid rabszolgaság ez intézményét magyar és székely földön, a mely ős szerzeményü és tulajdonjogu nemes föld, valamint azok hasonlatára a a Királyföldön a szászok között is, a mely a korona és fiskus földe, pura fiscalitas, elidegenithetlen országos tulajdon és a melyet a szász nép mint vendég, csak királyi kegyből kiváltságilag nyert, polgár joggal birt, s melyet a honfoglaló ős birtokos nemességtől maga az alkotmány és közintézmények is századok során mindig élesen megkülönböztettek. A XIV., XV., XVI., XVII. században a szükség és földesuri jó tetszés egyfelől, másfelől a jobbágyok engedelmességi hajlama és készsége szabtak mértéket a jobbágyi tartozásokra nézve; irott Urbariumokat csak nagy birtoktömbök, fiskalitások birtak. A XVIII., XIX. században már sűrűn nő és szaporodik az Urbarium, conventio, taxalis szerződés és a jobbágyi és zselléri tartozások sok más elnevezésü irásos szabályozója. Hol van for-

rása e nagy változásnak? Ki vizsgálta meg gyökeréig a válságos újitás elveit, kivitelét és jogosultságát? Ki nyomozta ki és constatálta, ha vajjon igazsági alapja van-e azoknak? Melyik országgyülés állapitotta meg és szentesitette 1846—47-ig? Senki nem törődött vele, megbirálva alig voltak, egyetlen országgyülés sem szentelt rá komoly figyelmet és nyomos diplomatikai, történelmi s jogi tanulmányt, az 1846—47-ki az 1819—20-ki urbéri összeirást hitelesnek vette, törvény erővel biróvá bélyegezte, az 1854-ki bécsi bizalmi férfiak szintén és a legújabb magyar törvényhozás ment amaz előbbi nyomokon, nem keresve új útat, nem indulva más irányban, mint a melyet előtte már a multban kijelölve látott. 1713. nov. 29. Steinville erdélyi főhadvezér és polgári s katonai királyi biztos a felség kegyelmes elhatározása és parancsolatja [szó szerint igy van] következtében a kormányszékkel országgyülést hirdettetett 1714. január 6-kára Nagy-Szebenbe: „hogy — a mint a kormányszék irja — ő felsége kegyelmes előterjesztéseit és parancsolatjait az adó és téli katonatartás dolgában s egyebekben megértsék és róla tanácskozzanak; a kormányszék meghagyta a törvényhatóságoknak, hogy követeiket minél hamarább elküldeni el ne mulassák, hogy annál hamarább járulhassanak ő felsége haza javát néző parancsolatainak sikeresitéséhez.“ Ez időszakot politikai tekintetben sajátságosan jellemzi a királyi könyvek [Liber Regius] egyik másolója, a midőn az 1714-ki kormányszéki tárgyalások hivatalos jegyzőkönyve elébe ezt irta:

Lex tacet, Officium paucis servare volentibus, estque
Velle fluens cunctis, pro ratione suum.
O Deus! indigno parcas poenamque merenti
Propitius populo, quaeso, benigne fave.

Katonai főhadvezér alatt, a felség parancsolatai végrehajtására, Nagy-Szebenbe, csak ugy rövid úton összegyülésre berendelt országgyülés volt tehát az, mely Erdélyben a jobbágyok és zsellérek tartozásáról 1714. január 6-án legelébb formaszerű törvényt hozott, ezt a kir. biztos útján febr. 9. a felséghez fölterjesztette, honnan megerősitve leküldetvén: kezdő lánczszemévé lett az 1846—47-ig fennállott erdélyi urbéri viszonyoknak. Erre és 1742., 1747. ez alapon kibocsátott két udvari rendeletre alapitotta a kormány 1769. a „Bizonyos Punctumok“ név alatt ismeretes derekas urbéri szabályzatát, mely a négy és két marhás jobbágyok tartozását négy kézi vagy két igás napszámban, külsővel és belső örökséggel biró zsellérekét két igás vagy két tenyeres napszámban határozta meg, az erdőlési, legelési, makkolási, korcsmárlási és malom-jogok úgy egyéb használati és élvezményi jogviszonyoknak is szabályozása mellett. A magyar birtokos osztály ezt sietett életbe léptetni, gyakorlat és szokás által érvényt szerezve annak olykor kelletén tul is országszerte, elannyira, hogy midőn II. József és I. Ferencz császárok korában az urbéri országos összeirások végbementek, már mindenütt irásban vagy köztudalomban levő viszonyok állottak fenn, s az összeiró biztosok ama kérdésére: Van-e irott Urbariumotok?“ akarva nem akarva azt kellett a népnek felelni, hogy van, vagy ha nincs is, tartozásaik a fennálló gyakorlat szerint meg vannak határozva. A hol volt, az iménti kormányi intézkedés alapján jött létre vagy a tényleg behozott szokást értették alatta, nem a korábbi századokból fenmaradt Urbariumokat, mert ilyenek csak a fiskus uradalmaiban voltak, birták legyen azokat a korona vagy inscriptionariusok. Ez országgyülésen hozták a fennebb is érintett és az urbérivel benső kapcsolatban levő ama másik törvényt is, hogy a kinek két jó adózó embere nincs, személye — még ha

nemes is — adó alá irassék, egyéb kiváltságai érintése nélkül. [1])

Brassó városa, Nagy-Szeben és a VII birák által birt jószágokról a szabályozásokban nincs külön emlékezés; de mihelyt a magyar nemesség a maga adományos birtokain az urbéri tartozások mivoltát és mértékét meghatározta és akadálytalanul életbe léptette: ezen szász városok és testületek is — bárha elvben annyira iszonyodtak a nemességtől, hogy a Királyföldre be sem akarták ereszteni, földeikből nemes birtokokat alkottatni engedni vonakodtak, sőt régen magok nemesi rangczimért sem folyamodtak — nem késtek magukat a vármegyei adományos nemességgel egyenlő jogtérre állitva, az általuk birt jószágokban a jobbágyi és zselléri viszonyokat amazokéhoz hasonlóan szabályozni. Érintettem már, hogy az összeiró biztosok épen úgy bejárták az ő jószágaikat, mint a magyar földieket, sőt 1722-n a kormányzás őket magukat is megkérdezte az iránt: miféle kathegoriákba kivánják soroztatni az ország adófizetőit az összeirásokban? A szász nemzet képviselőinek nézete e volt: 1-ő rovatba jőjjenek az egy telkes vagy czímeres nemesek, 2-ikba a libertinusok, pixidariusok, primipilusok, a három nemzet és taxás helyek birtokos polgárai, 3-ikba a vármegyei és székelyföldi telkes jobbágyok és telkes zsellérek, a szász székek birtokos lakosi — incolae sessionati, — 4-ikbe a birtoktalan zsellérek a Királyföld és taxás helyek szintén birtoktalan lakosival — incola, — 5-ikbe az udvari cselédek, városok szolgái, molnárok stb. 6-ikba az állandó lakhelylyel nem birók, 7-ikbe az özvegyek. Ime a szerény polgári állásu szász adó alá iratását ajánlja a

[1]) Az 1714-ki országgyülés irományai és alkotott törvényei nem a volt kir. főkormányszék, sem a k. fejérvári káptalan, hanem, az erre illetéktelen szász nemzeti levéltárban vannak több Szebenben tartott országgyülések irataival együtt, miknek mint a magyar államot illetőknek, már ma a budapesti országos levéltárban van helyök.

nemesnek, a székelynek, a jobbágyoknál is alábbvaló kathegoriába sorozza saját területén levő egykor szabad polgártársait. És az összeiró biztosok kathegoriákba soroztak, classificáltak minden nem-nemes földet és birtokot, elkészitve a jobbágyi tartozások alapját. A szász birtokosok a magyarokéhoz fűzték érdekeiket, birtokaikra a magyar föld és adományos birtok bélyegét ruházták, magukat adományos nemességi joggal bíróknak állitották és hitették el; ők vármegyei földet s nemesi jogot birnak — mondák — tehát jobbágyokat és zselléreket is. Senkinek sem jutott eszébe a nagy különbséget vizsgálni. Leveleiket elzárták, olykor az igazgatásuk alatti népet érdeklőket is, a nép nem tudta mi történik vele, csak látta, hogy sok dolog a régivel nem egyezik, de igaza védelmére férfiai nem voltak. Igy történt, hogy Erdélyben a különböző időbeli kormányok és nem alkotmányszerüleg tartott országgyülések kebelében a szász városok és VII birák birtokai természetének az urbéri viszonyok tekintetében a magyar nemesség birtokaival való azonnossága uralkodó nézetté, közvéleménynyé lett. Sokat tett erre a szászok között és alatt élő román és székely nép együgyüsége, többet a magyar kormány-férfiak dologkönnyen-vevése, legtöbbet a szász birtokosok — kik egy személyben jószág inspectorok, haszonbérlők, politikai tisztviselők és sokszor itélő birók is voltak — kitanult eszessége, s fajrokonság és vagyonuk által fel a legmagasb körökig kivívni tudott csaknem mindenható befolyásuk.

Nagy-Szeben város prépostsági és apátsági birtokainak lakóinál nem forgott fenn sérelem, mert azok részben fajrokon nép levén s a Királyföldhöz tartozván: többnyire libertinusi és szász polgárjogi viszonyban állottak a városhoz. Ellenben a hét birák birtokaiban — Talmács- és Szelistyeszékben — tisztán román, Brassó Törcsvárhoz tartozó falvaiban székely és román vegyesen lakván: a kiméletet

semmi sem ajánlotta, a politikai viszonyok pedig — mihez az emberi természet önzése is járult — mintegy tárt kaput nyitottak arra, hogy a brassói tanács s VII birák inspectorai e falvak egykor szabad lakóit jogaikban, birtokaikban lassanként megszoritsák, őket meggyöngitsék, lehetőségig földhöz kötött jobbágygyá tegyék.

Nézzük, hogy történt ez meg Brassó és a Törcsvárhoz tartozó falvak között. Nem okleveleikből tudjuk meg ezt, a mik nincsenek, mert ha voltak is, a másfél századon át hatalmas ellenükkel folytatott egyenlőtlen küzdelmökben elveszítették; hanem megtudjuk az erdélyi kir. fiskus, kir. volt főkormányszék, kir. udv. cancellaria levéltáraiban levő közhatósági esketésekből s felsőbb elhatározásokból. Az erdélyi udvari cancellaria 1778. febr. 8. költ rendeletében maga kijelentette: „hogy a brassóiaknak sem régi, sem újabb időbeli Urbariumok nincs, a miből a hétfalusiak állapotja s szolgálatjok neme és mértéke kitűnjék; ezért a kiküldött bizottságnak meghagyta, igyekezzék őket vagy valamely önkéntes egyességre, vagy igazságos és méltányos Urbariumra birni.“ 1782. április 19-ki rendeletben pedig azt mondotta ki az udvar, hogy a hétfalusiak urbéres-volta egyátalában nincs bebizonyitva. Mi volt tehát s min alapult ez idő előtt tartozásuk? E kérdésre feleletet adnak részint az 1758., 1775., 1778—1779-ki nyomozások iratai, részint az 1753. különösen november 18-n, 1754. és 1758. évben b. Seeberg kir. biztoshoz kibocsátott legfelsőbb rendeletek, útasitások, az általa udvarhoz tett azon évi jelentések, 1755. január 7. a Királyföldre nézve felsőbb jóváhagyás után kiadott Seeberg-féle szabályozás, a királyné által 1758. jul. 1. a szász gazdasági igazgatóságnak — Directorium Oeconomicum — kiadott rendelet és útasitás, ennek 1759. sept. 5. a brassói tanács jul. 15-ki javaslata nyomán a robot megváltás mértékére nézve udvarhoz tett jelentése,

melyben javaslatba hozta, 1) hogy a város minden jobbágya királyi adóul főpénzben fizessen 2 magyar for. 1 igás baromtól 1 m. f. juhos, tehenes gazdákra rovassék az udvar tetszése szerénti magasb főpénz, zsellérek fizessenek 1 m. for. 2) robotváltságul a legvagyonosabb 4 m. for. közepes 3 m. f. a legcsekélyebb vagyonu 2 for. a zsellérek felét; e felett bárha a felség a város jobbágyait adózás tekintetében a vármegyék és székely székek jobbágyaival egy osztályba tétetni rendeli is — a mi iránt az igazgatóság előre is édes reményét fejezi ki — kéri, hogy jobbágyaik által a majorsági pénztár javára fizetendő összeg, ne 3, hanem a Királyföld más szabad polgárai által fizetett 4 krban állapitassék meg; feleletet adnak továbbá az 1769. évi „Bizonyos Punctumok", végre az 1713. évben végbevitt részletes összeirás és az 1779-n b. Bruckenthal Sámuel által csaknem ki erőszakolt s 1780. április 5. az udvar által is helyben hagyott formaszerü Urbarium.

A mult század közepéig a Királyföldön is mint a magyar és székely földön a községek, városok, VII birák javainak kezelése és gazdaság-folytatása házilag egészen patriarchalis módon ment. A szász tisztviselők fizetése az összes közvagyon tiszta jövedelmének arányos mértékben felosztott bizonyos része vagy termények vagy ideiglenes használatába adott valamely községi birtok volt, mit a közeli faluk népe megmivelt s betakaritott; a tisztek vették az urasági tizedet, az évi taxákot, kaptak fát stb. Brassó tisztviselői közül például a fő- és albiró 1774. Törcsvárról és a hozzá tartozó faluktól ezeket kapták fizetésül: a kalyibás czigányok taxáját, rétek váltságdiját, szőlőhegy-dijat, a hétfaluból a pálinkafőző üst-dijak [tett 836 forintot] és a kilencz falu pálinkaárulási haszonbérét, 5 falu összes taxáját; más tisztviselők kaptak 10—12 hold ingyen szántóföldet, réteket, ingyen napszámosokat, meg

mások több-kevesebb szekér fát, a malmokból gabonát, kölest, borsót, örlött árpakását, pogácsát stb. . . . Ilyenek voltak e faluk tartozásai. Ezeken kivül az állami adóba fizették a censust, katonát adtak magok közül, őrizték a határokat mint plajások a határőrség fölállitásaig 1765-ig, szolgálatot tettek a tömösi, bozzai szorosan, a törcsvári és brassói várban, a tanács házánál és városban. Brassó tanácsának egy 1728-ki hivatalos kimutatása szerint egy év alatt a brassói várhoz Bácsfalu vitt 300, Türkös 550, Csernátfalu 350, Hosszufalu 700, Tatrang 350, Purkeretz 200, Zajzon 150 = együtt 2600 szekér vagy 433 öl fát, munkában ölétől 1 for. 40 kr. számitva adott 721 for. 40 kr., a várbeli kutból vizmerésre ment tőlük naponként 3 ember, egy év alatt 1095, a mi 6 krjával számitva 109 for. 30 kr. tesz; a bozzai útszorosra költött Tatrang, Purkeretz és Zajzon 16 for. 46 krt.; a tömösi útszorosnál a hétfalusiak két állandó vám-őrt tartottak, kiknek egy havi napdija 38 for. 30 kr. élelmök 37 for. 5 krra számitatott. Határsértés, pestis, csempészet felvigyázására oly contingenssel járultak a hétfalusiak, hogy Brassó egy ványoló malmot forditott a nekik ruházatul szükséges zekeposztó előállitására; fizetésük volt ugyan s a közterhek egy részét nem hordozták, de az előállitás terhe még is a községekre nehezült. Igy volt ez b. Seebergnek 1753 tavaszán Erdélybe érkeztéig; küldetését már érintettem, [1]) de itt még egyszer rá térek. E küldetés tárgya a volt, — mondja egy 1753-ki ápril 22-ki hivatalos okirat: „hogy azon útakat és eszközöket találja meg, melyek által az erdélyi szász nemzet adósságai terhétől megszabaduljon s egykori állapotába a legfelsőbb szolgálat és azon közönség jólléte érdekében visszahelyeztessék. E végre meghagyatott neki, hogy ne csak a nemzet adósságait és birtokát átalában, bele értve a külön-külön

[1]) Lásd fennebb 237—238. lapon és ily czimü müven I. kötete 90—93. ll.

vett egyes községek adósságait, vagyonát, majorsági és gazdasági jövedelmeit is nyomozza ki, hanem a nemzet tisztviselőinek és szolgáinak szolgálati járandóságait is tudja és állapitsa meg : mekkora tiszti és szolgai személyzetre van szükség, annak fizetéséről adjon tervet, fizetés czimén eddigelé ezeknek járt illetményeiket és mellékjövedelmeiket a közönség javára vonja be s tegyen javaslatot az iránt, hogy a fizetési szükséglet ezután a majorsági jövedelmekből, az az a birtokok gazdasági bevételeiből miként fedeztessék; a nemzet kebelében levő fogyatkozásokat fedezze fel, azok jóvátétele eszközeit hozza javaslatba, szóval : módokat találjon ki, miképen lehetne lassanként annak adóssági nagy terhét törleszteni, s mindezt helybenhagyás végett terjeszsze az udvar elé.“

Látható, hogy itt a Királyföld történetében egészen új időszak kezdődött. A népet saját tisztviselői oly adóssági örvénybe sülyesztették, hogy csak minden közvagyonnak kezeikből kivevése, nem házilag kezelése s rendes fizetésadás útján lehetett belőle kiszabaditni. Egy — bár későbbi — legmagasb s épen ezért megtámadhatlan nyilatkozattal igazolom állitásomat. „Komoly észlelése után a szász nemzet bajainak — mondja Mária Therézia királyné egy 1758. jul. 1-i kir. leiratában — tudomására jöttem annak, hogy a szász nemzetet terhelő adósságok legnagyobb része nem a közjó vagy a közbiztonság vagy a közterhek viselőinek érdekei előmozditásából, hanem inkább részint annak némely előljárói és tisztviselői önhaszonkereséséből, részint hanyagságából származott, és hogy azok törlesztésének szerencsés kimenetelét azon nemzet kebelében rejlő titkos mesterkedések és fondorlatok akadályozták meg, melyek az ügyet különbnél különbféle nehézségekkel annyira bebonyolitották, hogy ha a már mély gyökeret vert rosz komolyan meg nem orvosoltatik, és azok, a kik a

tapasztalt hibákban nem bűnrészesek, a nyakukra füződött terhektől meg nem szabadítatnak, s a közérdekkel együtt jobb állapotba nem helyeztetnek, azon nemzet végképeni elpusztulástól félthető.“ Ez indokok birták a királynét a szász nemzeti és községi birtokok igazgatása végett egy önálló független testület kinevezésére. . . . A b. Seeberg-féle nyomozás és a Directorium néhány évi igazgatásának a királyné kárhoztató itéletét teljesen igazoló eredményei összehasonlitása után megdöbbenti az embert, midőn egy 1747-ki jun. 23-n kelt felterjesztésökben a szász nemzet követei minden kigondolható érvekkel megtámadják azon már akkor mutatkozott kormányzási irányt, hogy a szász tisztviselők kezéből a nemzeti vagyonok vétessenek ki s adassék helyette pénzbeli fizetés. „Ez országban — ugy szólnak — nincs kereskedés és pénzforgalom, ez birta őseiket arra, hogy az adózokra nézve kevésbé terhes, természetben való fizetést adjanak tisztviselőiknek; több község már előre is panaszol a változtatás ellen; az egy millióra menő nemzeti adósság kamatai mellett az adózó népnek még a tisztviselők pénzbeli fizetését fedezni s a királyi adót is megfizetni lehetlen lenne, a szegény népnek sokkal könnyebb a fizetést természetben vagy kézi munkával teljesiteni, minthogy a tisztviselők az ő munkájokon levőket rendesen élelemmel is ellátni köteleztetnek, maguk pedig könnyen értékesitik mindkettőt; a pénzbeli fizetés gyakorlatiatlanságát, a fizetések kiszolgáltatása és az adókiegyenlitések alkalmával a kir. kormányszék bölcsessége is átfogja látni; végre megfontolandó, hogy ezen termény- s kézi munkabeli szolgálmányok s más tiszti jövedelmecskék — beneficiola — csak kis részben esnek az adózó nép terhére [hogy egyezik ez az iménti érveléssel?] hanem nagyobbára a községek, városok és székek kiváltságilag és nemesi jogon birt majorsági birtokaikból jőnek be, a miket azok régi

szabványok értelmében részint a jobbágyi tartozmányok készpénzváltságával, részint természetbeli szolgálatokkal fizetnek meg.“ Azonban az önzés és ügyvédi furfang e nagy erőfeszitése daczára is az új korirány győzött s néhány év mulva a községi és nemzeti vagyonok haszonbérlők kezében voltak. Az udvar körében volt felszinen egyideig oly nézet is, mely szerint e birtokok eladása s a községi és nemzeti adósságok kifizetése lett volna a közérdekeknek megfelelőbb, mert holt kezek és testületek azokat jól igazgatni s hasznositni nem képesek. De ez ellen felszólalás történt. „Ez — úgy mondának — a törvényekkel ellenkezik, az államra és legfelsőbb szolgálatra nézve káros, a szász nemzetet megsemmisiti, mert a birtokokat magyar nemesek veszik meg, ez által a nemzetek egyensulya felbomlik; eddig is sok szász lett nemessé, ez is ártott nekik. A szászok e birtokokat — jegyzék meg — máskép el nem veszthetik, mint magszakadás vagy pedig nota-büntetés következtében, de az első közhiedelem szerint későn, az utósó tán soha sem fog előfordulni. Végre ebbe a szászok bele sem egyeznének.“ E kormányi irány veszélyétől való félelem volt egyik döntő ok arra, hogy patriciusaik a közbirtokok haszonbéri kezelése s tisztviselőiknek pénzzel fizetése új rendszerébe bele nyugodtak, s az első tekintetre rosznak látszó újitást igyekeztek lehetőségig magokra nézve hasznossá tenni. Ekkor következett a Királyföldön a telkek s külső birtokok egy új összeirása, a községi jók számbavétettek, szántók, erdők, legelők, havasok fölirattak, községi és magánbirtokok elkülönitése s külön használása elkezdődött, evvel a közhelyekből való birtokfoglalás, irtás, birtok-eladás és vevés megkevesbedett és megnehezült, a malomjog és mészárszékek, valamint az erdőlés, makkolás jogának haszonbérbe adása, a tulajdon jog, az „enyim s tied“ kérdését felszinre hozta s a népnek ebből való haszonélvezetét, a

vendéglők és korcsmák felállitása, a bor- és pálinkaárulhatási jogosultságot hozta napirendre s szoritotta meg. A mult idők egész birtokrendszere gyökeres változás alá jött. A kormány által hangsulyozott közérdek a községeknek és nemzetnek adósságaikból szabadulása kedvező alkalom volt arra, hogy a városi és községi birtokosok magánjogaikat úgy saját kétségtelen majorsági, mint a községek osztatlan birtokösszeirásánál minél nagyobb mérvben érvényesitsék, a községek és köznép jog- és haszonélvezete minél szűkebb határok közé szoruljon.

Brassó is élt ez alkalommal. 1755. a tanács meghatározta, hogy azon évi január 7-től, mint a Seeberg-rendezés kihirdetése napjától kezdve, a hétfalu minden lakoja — itt még „incola“ a nevök — földesurának szolgáljon hetenként két napot, vagy váltsa meg pénzül, e felett a kinek két igás barma volt, vigyen karácsonkor a városnak robotban ½ öl fát, a kinek 4 volt 1 ölet, kinek 6 van 1½ ölet, a kinek nem volt, a fa levágásával és felrakásával osztozzék a teherben. Apácza és Krizba helyzetének és viszonyainak különbözése tekintetéből különböző eljárást kivánt annyiban, hogy karácson-fául csak ¼ ölet akart adni, folyamodott is érette, de foganatlanul. E naptól fogva a béke e földről, a nyugalom a kedélyekből el volt költözve. . . . E határozatnak vagy nem volt alapja a jog — a miről hátrább mondom el nézetemet — vagy a végrehajtásnál lőnek nagy hibák elkövetve, mert az a békétlenség magvát hintette el a hétfalusiak közt örök időkre. Két példát hozok fel e korszakból a helyzet ismertetésére. 1750., midőn a brassói tanács a Barczaságról elhuzódott s Mikó-Ujfalubau az üvegcsűrnél tartózkodó két állitólagos jobbágyától 1756—57-re a robot-dijt felvétetni két fiskalis irnokot küldött ki, a fizetésre felszólitott illető egyén, székelyes rövidséggel, e sokat jelentő s tanuságteljes feleletet adta:

„Nincs a szásznak Erdélyben jobbágya!“ Egy másik, a kit Sepsi-Szentivánban egy malommesternél találtak meg, azt felelte: „Senki jobbágya nem vagyok, soha nem is leszek.“ A másik példát egy fiskális esketés adataiban találtam. 1758-n t. i. Dombi Balázs és Vas Pál közügyészi irnokok nyomozást vittek végbe a hétfalusiak sérelmei tárgyában, a mi az erdélyi királyi fiskus levéltárában van, némely tárgyamra vonatkozó részletet belőle ide igtatok. Nyolcz kérdést tettek a mintegy 64 kihallgatott tanu előtt, melyek közül az 1-sőre és 2-ikra, hogy tudni illik: voltak-e a hétfalusiaknak oly havasai, hol minden dij [taxa] nélkül szabadon legeltették marháikat? mi nevüek voltak? kik, mikor, s miféle lenföldeket, kaszáló-réteket foglaltak el tőlük? Negyven tanunál több vallotta, hogy: Bencze mezeje, Plés és Csukás, Kő, Györke-György, Kecske, Tatrang, Zenoga, Paltin, Tejkő, Magura nevü, ugyszintén a bodolai határtól a Tömös vizeig terjedő havasok mind a hétfalusiaké voltak, szabadon és dijfizetés nélkül használták, övéik voltak: Ördög bércze, Dofrana, Esztere bércze nevü helyek, a Piroska havast pedig egy mázsa turóért birták; a 3-ik kérdésre: igaz-e, hogy a kik az összeiráskor elfoglalt helységeiket a Conscriptioba igtattatni kivánták, a brassói tanács által keményen megfeddettek? 23 tanu vallja ennek igazságát; a 6-ik kérdésre: igaz-e, hogy a brassói tisztek az adózó népet kötöztetik, veretik, rongáltatják? 19 tanu állitotta, hogy igaz; a 7-ik kérdésre: igaz-e, hogy az adózó népet illetéktelen büntetésekkel terhelték, birságolták, darabantok és tisztek házuknál élődtek, rajtok patkó-pénzt huztak, ezt is 22 tanu erősitette; átalában véve számtalanon vallják, hogy több név szerint megnevezetteket a Szebenbe instantiával járásért vertek, verettek, szakállok- és hajoknál fogva hurczolták; másokat addig verettek, hogy szekéren vitték haza, meg másokat, a kik

az ingyenes gazdálkodás kormányi eltöröltetését a nép előtt tudtul adták, elfogatván, nyakára egy, két lábára két lánczot tettek, kezét pedig békóval derekán hátra szegezték, utoljára Brassóban 24 ig verették s életök és javaik elvesztése alatt hagyatott meg nekik, hogy se Szebenbe, se máshová instantiára menni ne merészeljenek. [1]) Értesülvén a brassóiak e nyomozás felől, a kir. kormányszékhez az esketŏ fiskális irnokokat bepanaszolták, állitva, hogy tisztökben roszul jártak el, kérték a kormányszéket, hogy parancsolja őket vissza, kérdő-pontjaikat adassa be, s ne engedje meg, hogy földesurok ellen jobbágyaik érdekében nyomozást vigyenek végbe. Azonban e panasz czélját nem érte el, a nyomozás végre lőn hajtva, s a hétfalusi nép akkori viszonyait illetőleg abban egy nagy értékü okiratot bir. Ilyenek a későbbi 1775-n általuk megújitott panasz és végbe vitt nyomozás adatai is, e kérdés iránt: a hétfalusi magyarok miféle jobbágyok voltak? szolgálatbeli megterheltetésökről is kelt ekkor egy nyomozás, melyet panasziratukhoz csatoltak, kijelentvén azon elhatározásukat, hogy mintsem jobbágyokká legyenek, inkább készek a többi székelyekkel a határőrségi fegyvert felvenni. Megterheltetéseik közt ezek fordulnak elé: erdő-taxa fizetésre szorittattak, fejökről 8 máriást, [2]) a kinek két igás barma van, azért ismét 8-at, a kinek 4 van, fizet nyolcz vonás forintot, [3]) továbbá minden esztendőben karácsonfa név alatt a két igavonóval birók $^1/_2$ öl fát, a 4-gyel birók 1 ölet tartoznak Brassóba vinni, a pálinkafőző üstökről adót is, arendát is kell fizetniök; ezen kivül a provisorok élődnek rajtok, fájukat behordatják, postára hajtják, Purkeretz és Zajzon faluktól Piroska és Tejkő havasokat elvették, marhalegelőjükből

[1]) Az erdélyi fiskális levéltárban: Lib. II. fáscic. 11. M. betü.

[2]) Egy máriás = 17 régi váltó krajczár.

[3]) Egy vonás forint = 51 régi váltó krajczár.

egy részt keritésbe fogtak, hogy ha idegen jő a faluba, legyen honnan lovait ellássák, ezt is elvették tőlük, ingatlanaikat 3—4 év óta el nem adhatják, stb. Ezek s hasonló sérelmes tények lettek a nyomozások folytán megállapitva, a mik ama szász kézbe jutott kis magyar gyarmat helyzetének boldogtalanságát elég sötét szinben mutatják.

Még csak az 1779-n Hétfaluban történteket érintem, mint a melyekkel az átalakulási hosszas küzdelem bevégződött. A kir. kormányszék az udvartól kapott rendelet következtében 1778. utósó felében három tagu bizottságot küldött volt ki a hely szinére, hogy a hétfalusiakat vagy egyességre birva lecsöndesitse, vagy ha ez nem sikerül, a fennálló rendelések és a Brassó által 1755-ki jan. 7-n életbeléptetett b. Seeberg-féle rendezés alapján urbér-tervezetet készitsen s terjeszszen fel; ha pedig ellenkezésre talál, a bujtogatókat tétesse őrizet alá s a brassói tanács által megbüntetésöket eszközölje. A bizottságnak a brassói tanács tudomására hozta, hogy a hétfalusiakat Molnár Pál bujtogatja s udvari agens Enyedi István tanácsolja, kinek levele is másolatban beadatott. A bizottság — a mint az adatok mutatják — nem tudván a békés kiegyezést létre hozni, arról a kormányszékhez jelentést tett, azon megjegyzéssel, hogy urbéri szabályokat alkotni az országgyülés joga, ő tehát arra nézve tervet adni magát nem érzi hivatottnak. A kir. kormányszék erre 1778. nov. 20. egy kemény feddő rendelet mellett őket feladatuk bevégzésére újból kiküldötte.

„A bizottságnak — így szól a kormányszéki rendelet — miután a béke, daczára a brassóiak az iránti készségének, a hétfalusiak makacssága miatt nem jöhetett létre, a lett volna kötelessége, hogy a szolgálat és tartozások nemeit urbér alakjában állitsák össze, nem pedig az, hogy ezt azon ürügy alatt, mintha az mint országgyülési tárgy, a bizottság hatáskörén feljül állana, magokról lerázzák;

mert nem új urbéri rendszer készitésére küldettek ki, hanem csak létező felsőbb rendeletek szerinti munkálat dolgozására. Már pedig — ily érvelés van tovább a kormányi rendeletben — tudhatta a bizottság, hogy Brassó a hétfalut az Approb. Const. III. r. 82. czíme szerint adományos nemesi joggal — jure Donatario — birja és hogy azon faluk lakosi a régi gyakorlat alapján a királyi kormányszék határozataiban is többször szolgálattevő alattvalóknak vannak elismerve — pro subditis servituti obnoxiis declarati, tehát itt sem jobbágyoknak neveztetnek — s mint ilyenek az 1769-ki urbéri szabályzat rendelkezése alá esnek, állitólagos szabadságuk megnyerése a törvény útjára tartozván. Komolyan meghagyta tehát a kormányszék, hogy a bizottság szem előtt tartva az 1769. évi urbéri szabályzat föltételeit s a brassói tanácsnak a b. Seeberg-féle rendezésen alapuló 1755. jan. 7-ki jegyzőkönyvi határozatait, a hétfalusiak szolgálatát az azon jegyzőkönyvben levő mérték szerint állapitsa meg s erről készitendő tervezetét a kormányszékhez felsőbb helyre juttatás és megerősitetés végett terjeszsze fel, a lakosokat pedig addig is szigoru és példás büntetés terhe alatt Brassó város iránti tartozásaik teljesitésére útasitsa.“ Megfelelő számu követeket hivatván be a bizottság a hétfalusiak közül a béke újból megkisérlésére: azok kivánságaikat emlékiratba foglalva nyujtották be, melyben előadták, hogy a „jobbágy“ nevet csak rájok ragasztották, ők a mint atyáiktól hallották, jobbágyok soha sem voltak, hanem hajdon egy falu Fejérvárra adott 6 vonó ökröt, egy szekeret, két bérest, hogy nyáron által ott szolgálatot tegyen, őszszel ismét haza bocsátották — ez volt az ő régi szolgálatjok. Most már — úgy mondanak — egy hold föld megszántásáért — a mit kérésre tettek meg — előbb fizettek a brassói urak 1 magyar forintot, azután 50 pénzt, utoljára

semmit; azt is meg kérdezték tőlük: mit adna egy gazda jó akaratjából? s igy két marhára vettek fel 2 magyar for. négyre 4 m. for. a marhátlanra 4 máriást, a mit később mind addig emeltek, mig épen két annyi lett belőle; szerzett jószágaikat is a szász urak magokéinak mondják, erdőiket, havasaikat fáján kivül hasonlóképen, legelőiket elfoglalták: kérik tehát, hogy a jobbágyi név és jobbágyság róluk elvétessék és eltöröltessék, egymás között az adásvevés — szükség esetében — mint eddig is szabad legyen, inkább kérik és közönségesen felajánlják most is a fegyverviselést."

Ezeken kivül a faluk követei a felséghez is kérést készitettek s azt a bizottságnak beadták, hogy oda feljuttassa. Ebben e nevezetes pontok vannak: „1) Mikor Brassó a Hétfalut és Törcsvárát megcserélte, mutassa ki ezen szerző-levélből: úgy adattak e által ők mint jobbágyok, zsellérek vagy szabad emberek? Erről leltárnak kell lenni, követelik előmutatását. 2) Azon havasokat, melyek nincsenek birtokaikban, mert a brassóiak által elfoglaltattak, a csere alkalmával mint allodiumot adta e át a királyi fiskus az adó terhe nélkül, vagy mint a Hétfalu határát az adófizetés terhével? 3) A csere-levelet, leltárt s a Hétfalu határait, a lakosok állapotját és a cserélő város ez által szerzett jogait kimutató és a fiskustól vagyis a cserét tevő fejedelemtől akkor bizonyosan átvett minden leveleket, mutasson elé a brassói tanács a kir. kormányszék tanácsülésében." . . . Apácza község külön szólitatván fel, kijelentette, hogy mig a felségnél levő ügyök el nem határoztatik, egyezni nem kiván; Purkeretz külön is előadta a bizottság előtt sérelmeit, melyek legfontosabbika az, hogy birtokaik tulajdonosi jogát vették el tőlük s a szász urak csak épitményeiket ismerik el az ő sajátjoknak, mint paraszt jobbágyokét, holott 124 évesnél régibb vásári, csere- és osztályleveleik vannak, melyek tanusitják, hogy birtokaik

felett mindig szabadon rendelkeztek, kijelentvén, hogy ő is a hétfalusi ügynek az udvarnál eldölésére vár. A bizottság a békés kiegyezést most is lehetlennek látván: urbéri javaslata elkészitésére tért át, s az 1714-ki országos t. czikk, az 1742., 1747., 1769. urbéri szabályozó rendeletek, a brassói tanács 1755-n e tárgyban hozott határozatai alapján a következő urbéri szolgálati tervezetben állapodott meg: „4 vagy több igás barommal biró jobbágyok tegyenek hetenként 4, két vagy hárommal birók 2 napot, s hogy ha oly munkát kellene tenniök, mire elégtelenek lennének, kettő fogjon egybe s úgy tegyék szolgálatjokat; a kiknek igás barmuk nincs, hetenként tegyenek 2 napot tenyérrel; igás barommal biró és nem biró zsellérek hetenként egy napot; a korcsmárlás sz. Mártonnaptól karácsonig minden családfőnek legyen szabad.“ A brassói tanács elismerőleg fogadta a bizottság ezen határozatát s bizalmát fejezte ki az iránt, hogy ha ezt a bizottság a hétfalusiakkal közli s értésökre adja, mekkora kedvezmény rájok nézve, hogy földesurok az uradalmi erdőkben nekik legelési és erdőlési jogot adott, az rájok nézve jó hatással lesz, kérte is, hogy határozását, mely szerint ezentul tartozásaikat természetben teljesitsék, nekik adja tudtokra, és értesse meg velök, hogy ők most is a felsőbb rendelések által meghatározottnál több javalmat élveznek, hogy így jobb útra térvén, az ohajtott béke valahára álljon helyre. E közben a kormányszék a bizottságnak meghagyta, hogy a brassói tanácscsal és a közel levő katonasággal titokban egyetértve a bujtogatókat fogassa el, s a többieknek a templomok ajtaira kiszegzendő nyilt parancsban a brassói tanács mint ő s örökös uraik és a kormányszék rendeletei iránti engedelmességet tegye szoros kötelességévé, tudtokra adva, hogy igy eddigi hibáik elengedtetnek, különben pedig a kormányszék talál arra módot, hogy őket mind a maga rendeletei, mind földesurok

iránti engedelmességre kényszeritse. A brassói tanács e rendelet következtében a bizottsághoz átirt s kijelölvén Bács faluból 3, Türkösről 7, Csernátfaluból 5, Purkeretzről 2, Apáczáról 1 bujtogatót, sőt az utósó faluból többek nevét a bizottságnak már külön is bejelentvén: az apáczai bujtogatókra nézve különösen mintegy példaadásul azon nézetét fejezte ki, hogy ismeretes levén előtte e nép elvetemültsége és vakmerő bátorsága, a tanács azt is felteszi róla, hogy a felsőbb parancsnak nyilt zavargással ellenszegül, ennélfogva a czélt biztosabban elérhetőnek véli úgy, ha a község bujtogatói, valamely más felsőbb parancsolat meghallgatására Brassóba beidéztetnek és ott a város hajdui által, szükség esetében katonai karhatalom segélyével is — a mennyiben lehet —minden zaj nélkül letartóztatnak. Egyébiránt tegyen a bizottság tetszése szerint, a tanács minden esetre teljesitendi azt, a mi rá lesz bizva . . . De egy más kedvezőtlen fordulat is állott be ugyan akkor a hétfalusiak ügyében; bécsi agensök Enyedi levelet irt nekik, melyben korábbi igéreteivel ellenkezőleg inti őket, hogy engedetlenségi útjókról térjenek le, s eddig is tartozó kötelességeiket földesurok — a brassói tanács — irányában teljesitsék, velök lépjenek egyességre s békéljenek meg, mert a mint újabban értesült, ő felségének katonára most szüksége nincs, s ha még ezután is nyugtalankodnak, bizonyosan nagy szerencsétlenségbe ejtik magukat . . . A mint az adatokból kitetszik, az udvari agens e levelet a kir. kormányszéknek a brassói tanács figyelmeztető kérése folytán az udvarhoz tett felirására küldötte a hétfalusiakhoz, a miben jellemző az, hogy kevéssel az előtt épen ezen ügyvéd volt, a ki a hétfalusiakat fegyver-fölvételi ügyök sikerhez juttatásával biztatta. Azonban sem a kir. kormányszék fenyegetése, sem ügyvédöktől elhagyattatásuk nem volt képes a nép elméjét más gondolatra birni. A hétfalusiaknak a bizottság már-

czius 11-ki ülésében ezen rövid és határozott irásbeli nyilatkozata olvastatott föl: „A mint első és utolsó maguk eltökélését a nagyságos bizottságnak neveik felirásával s újjok rányomásával kijelentették, hivségöket pedig ő felsége mint legfelsőbb urok és atyjok iránt vérök utolsó csöppjeig felajánlották, a mire még eddig határozást nem kaptak: úgy most is ezt kijelentik, kérik a bizottságot azok ő felsége elébe terjesztésére, a mire ha kedvező válasz nem jő, akkor bizonyos föltételek szerint készek lesznek Brassó városával egyességre lépni; de mindaddig sem jobbra, sem balra ő felségétől el nem hajolnak . . . Azonban a mit és mi módon a városnak eddig szolgáltak, ezután is megteszik. Ez a hétfalusiaknak — így záródik a nyilatkozat — első és utolsó tanácsa és akaratja.“ . . . A más napi márcz. 12-ki bizottsági ülésben az apáczaiaknak olvastatott fel hasonló nyilatkozata és kérése. „A nagyságos bizottságnak tudomására kivánják adni 1) azt, hogy ez előtt 30 évvel a városi tanács három főtisztével szolgálataikat abban állapitották meg, hogy mindenféle szolgálat taxával váltassék meg, mely szerint esett egy egész gazdára főpénz 1 m. for. egy vonó marhára 50 kr., 2) a szabad korcsmárolás a régi szokás szerint a falunál hagyatott, 3) ez előtt 150 éven át egészen 1774-ig a szász natio törvényével éltek, jószágaikat azok szerént birták, ezt mellékelt másolatokkal igazolják; ezek a városnak nem voltak kárára, a boldogult fejedelmek őket abban megtartották, atyáik azokkal éltek, ők azokhoz szoktak, nem kivánnak azoktól megválni, sőt azok mellett élni és halni, 4) a makkos erdőből az ekklézsia által eddig vett haszonban is azt megtartatni kérik, hogy legyen miből templomjokat, papi házukat és iskolájokat — ha romlás éri — megigazitsák, 5) falu eshető költségére az egyik malmot magoknak engedtetni kérik. Ezt kérik a bizottságtól, alázatos szolgái: a biró,

esküdt, öreg és közrenden való lakosok közönségesen.“ A fenebb idézett osztályi, öröklési és szerző-levelek rövid tartalmát az apáczaiaknak Brassóhoz való viszonya ismertetése végett ide igtatom.

Az első egy 1650. január 23. költ öröklési kiegyező levél, melynél fogva a kilencz faluk ispánjai előtt hétfalusi két nemzetség egy meghalt rokonjuk birtoka iránt végérvényesen megegyeztek, birtokaikat átadták és vették a nélkül, hogy sem valamely felsőbb hatóság megerősitése szüksége, sem e birtokváltozás törvényessége iránt bármely oldalról kétely támadt volna. A második egy 1632-ik évi octob. 4-kén költ osztálylevél, melyet egy hétfalusi lakos a hétfalu ispánjai és apáczai esküdtek előtt készitett, s melyben a maga-lakta örökségét annak ára megfizetése után egyik fiának adta, másik fiának ajándékképen négy darab földet hagyva stb. Harmadik egy 1636. jun. 22-ki békelevél, melyet a Törcsvármegyéhez [így van szó szerint] tartozó kilencz falu ispánjai Cserei Miklós és Eczetes György előtt hétfalusi két lakos kötött, s melynél fogva a feleknek egymás irányában egy birtokrészért fenforgó ügye mindkét fél megnyugvására elintéztetett. Nevezetes továbbá egy örökbenhagyó levél, melyet 1628. november 10-n apáczai Szabó János két odavaló esküttt előtt halálos betegségében készitett s melyben 16 különböző birtokostól csere, zállog és örök vásár czímén szerzett és megörökösitett egész birtokáról rendelkezik. Ötödik egy zállogos birtok kibocsátási ügyet illet. 1667. április 21. t. i. Czakó Dávid brassói biró két törcsvári lakosnak egy zállogos jószág iránti dolgát úgy intézte el, hogy a követelő fél a másnak a zállogösszeget letette s a jószág neki örökösen fiuról fiura átadatott, mely itéletet 1682-n Bánffi Pál és Feketehalmi György mint a 9 magyar falu ispánjai szintén megerősitettek.

A brassói tanácsnak a bizottság által vele közlött

fenebbi apáczai követelésekre nézve oly ellenészrevételeit látom az iratok között, mikből szükségesnek látok egykét pontot ide igtatni. Az 1-ső pontra nézve ezt jegyezte meg a tanács, hogy az a szolgálati mérték csak ideiglenes volt, azért, mert állandó urbéri szabályzat nem létezett; a 2-ik pontot figyelemre méltónak nem tartja, a 3-ikra nézve nem tagadja, hogy ennekelőtti időkben némely tisztviselőinek figyelmetlensége vagy dolog nem tudása miatt mondathatott a hétfalusiak ügyeiben itélet a szász municipalis törvények szerint, de a miből a mai jogra vont káros következtetés ellen óvakodik. A 4-ket t. i. az ekklezsiára vonatkozó követelést jó tetszésökre bizandónak, az 5-ik pontbeli kérést törvény útjára útasitandónak véli.

A felek kiegyeztetésének teljes meghiusulása után nem volt egyéb hátra, mint az apáczai bujtogatók katonai karhatalommal elfogatása; azonban mivel az ország katonaságtól egészen ki volt üritve, a bizottság e népnek makacsságát ismerve, az elfogatás miatt netaláni szomoru következés kikerülése indokából, de más tekinteteknél fogva is azt végre nem hajtandónak vélte annyival inkább, mert úgy tapasztalta, hogy már most habár mogorván és nem szivesen, de még is kész a nép szolgálatát teljesitni, a miben ha hanyag lenne, a tanácsnak lesz alkalma és módja a kezeiben levő rendelet alapján az elfogatást végrehajtani. Ez értelemben a bizottság a maga nyomozási jelentését elkészitvén, üléseinek 1779. márczius 20-n berekesztése után munkálatát a kir. kormányszékhez felküldötte. Megjegyzendőnek tartom, hogy az elnök zágoni báró Szentkereszti Sámuel, tagok Ehrenschild G. és Rétyi Antos István volt, a kormányszék elnöke pedig báró Bruckenthal Sámuel szász nemzetbeli kormányférfi.

Ennek következtében jött létre 1780. ápril 5. a hétfalusiak urbéri szabályzata.

Az egyeztetésre vagy önkéntes urbéri szabályzat megállapitására kiküldve volt bizottság tervezetét a kir. főkormányszék rendszeres urbéri szabályzattá alakitván át: megerősités végett az udvarhoz felküldötte; honnan ápril 5. 1780. helybenhagyva visszajött s azon hónap 25. Brassó városnak és a VII falusiaknak cancellariusi aláirás alatt [hihetően azért, hogy a szász nemzetiségü b. Bruckenthal Samuel mint kormányzó érdekelve volt] maguk ahoz tartása végett kiadatott. Itt már teljesen el volt érve Brassó ohajtása. A kiindulási pont e munkálatban az 1769-ki alap urbéri szabályzat. A mi abban a magyar nemes földesuraknak jogul meg volt engedve, a mivel a jobbágyok és zsellérek teherképen meg voltak róva, itt minden kiterjesztetett Brassóra és a VII falusiakra. Három részből áll a munkálat az I. a földesuraknak alattvalóik [1]) irányában való tartozásaikat tárgyalja I—XXIV. pontban, a II. az alattvalókét és zsellérekét földesuraikkal szemben, I—XIII. pontban, a III. azon módozatokat I—IV. pontban, melyek által mindkét fél tartozásai teljesitésére szoritható. Pártmű ez, tele ügyvédi mesterfogásokkal, nem a közhatalom részrehajlatlan igazságossági bélyegét magán hordó alkotás. „Az I. rész 1. pontjában meg kellene szabni a belső- és külsőségek mértékét, mint van a vármegyéken, mert az urbéres napok számának ez lehet jogos alapja. A brassóiak urbére azt mondja ki, hogy ők elegendő külső szántót, kaszálót nem adhatnak, mert nekik sincs, a mi a VII faluban földbirtok van, az mind a népé; de azért sem adhatnak, mert a VII falusiak közül alig van a lakosok harmadának elegendő szántója és kaszálója, mert — mondja

[1]) Nevezetes, hogy az egész műben inkább „colonus“, „subditus“ és „inquilinus“ néven jőnek elé a hétfalusiak, mintha a szerzők lelkiismerete nem engedné az igazi „jobbagio“ szó használását, mint igen flagrans igazságtalanságot.

az urbér — ezek között mióta Törcsvár és a VII falu Brassóvidékhez csatoltatott s abba békebeleztetett, az alattvalók nem a vármegyéken szokásos magyar törvények szerint éltek, hanem a szászok municipalis törvényeit vették be s mint a brassóvidéki szabad szászok, egymástól mindent szabadon vettek, eladtak, cseréltek, tetszés szerénti végrendeleteket tettek, s igy a gazdagok a szegényebbek vagyonát összevásárolván, azoknak sok, másoknak kevés, némelyiknek épen semmi vagyona nincs. Az alattvalók régi száma is megszaporodott, s nagyobb része nem földmivelésből, hanem kereskedésből él. Mindezeknél fogva a szántók és kaszálók mennyiségét az alattvalói szolgálat meghatározásánál mértékül venni nem lehet, hanem a javalmak más nemeit kell alapul venni, a mik — II. pont szerint — abban állnak, hogy a VII falusiaknak bő legelőjük van, a miken földesurok engedelmével nagy baromgazdaságot folytatnak, a pálinkát fájok bőségénél fogva oly nagyban főzik, hogy külkereskedést is üznek vele, Brassóhoz közel laknak s szekeres és kézi napszámmal maguknak sok pénzt szereznek, Oláhországban ahoz közel fekvésöknél fogva ott tartott juhaikkal és barmaikkal jövedelmes kereskedést üznek, a földesurnak engedelméből tűzi fával — a mire tetszés szerinti és semmi által nem korlátolt szabadságuk van — Brassó felé csaknem mindennapi kereskedésök levén, abból szintén nagy hasznot vesznek, makkoltatási joguk van a bükk-erdőkben, az apáczai és krizbaiaknak a tölgyesekben is, falvaik közelében levő szántóik és kaszálóik haszonbérbe adásából is bő a jövedelmök. Ezek a jobbágyi külső birtokok, szántók és kaszálók hiányát bőven pótolván — III. pont — természetesen következik, hogy miután az ő jobbágyi állapotjukat mind a törvények, mind a főkormányszéki rendeletek immár megállapitották és ők földesuraiktól el nem idegenithetők,

viszonyuk fel nem bontható, sőt a szabad költözködés is rájok nézve meg nem engedhető — a jobbágyi viszonyból származó kötelezettségekkel az érintett javalmaknál fogva tartoznak. A IV. pont az épen most érintett javadalmaknál fogva a zsellérek tartozását is az 1769-ki urbéri szabályzat alapján kötelezőnek mondja ki, s így tovább ama szabályzat intézkedéseit a VII falusiakra is mind sorban alkalmazza, tényleges birtokaikban, az irtványok birásában biztositja, a X. pontban kiemelve, hogy az 1777-ki jan. 28-ki kormányszéki rendeletben nekik itélt havasok használati jogában őket a földesur nem gátolhatja, de a tulajdonosi jog mind a mellett övé marad, a havasokat és tilalmas erdőket földesuri pásztoroltatás alá vétetni rendelte, az üstöktől a dij-szedést, őrlési urasági kiváltságot stb. eltörölte, az ingyen gazdálkodást, korcsmároltatást, a provisorok zsarolásait s fuvaroztatását megtiltotta, de a korcsmárlási jogot csak sz. Mártonnaptól karácsonig s az ezen kivüli időkben a pálinka-árulást csak hordónként engedte meg, külföldön tartott barmaiktól a tized-vételt megtiltotta, az egyházakat tényleges javalmaikban hagyta, de az önszemélyökben perelhetési jogukat — XXIV. pont — tőlük elvette. A II. részben a jobbágyok és zsellérek urbéri tartozását állapitotta meg, kimondva, hogy ámbár az 1769-ki szabályozó pontok szerint a hol nincs urbéri szabályzat, a földesur tetszésétől függ hetenkint mindeniktől 4 ökrös vagy tenyeres napszámot kivánni, mindazáltal, mivel a brassói tanács már 1755-n jan. 7. a Seeberg-rendezéskor két napba önként beleegyezett volt, ez most is megállitatott, úgy, hogy a kinek igavonó barma van, avval, a kinek nincs, tenyérrel tegye le azt ott, a hol a földesur város akarja; a zsellér ha igavonója van, avval, ha nincs, gyalog tesz egy napot, s ha költözik, fizet egy magyar for. tűzhelypénzt. Ezeken kivül a jobbágyok a földesurtól nekik engedett

közerdőkből a földesurnak tartoznak évenként a roboton kivül bevinni, ha hat igavonó barmuk van, másfél öl fát, ha négy, egy ölet, ha kettő, fél ölet; kissebb tartozásokból, minők: kendernyövés és fonás, gyapjufonás, veteményesben gyomlálás, csirke-adás, gabnarostálás stb. mentesek. A III-ik részben végre az 1769-ki szabályzat alapján ki van mondva, hogy a jobbágy panaszát csak a tanács, onnan az uraságí törvényszék — forum dominale — előtt orvasolhatja s így mehet a kormányszékhez, ha hibát követ el vagy tartozását nem teljesiti, pénzbeli büntetés helyett a férfi 24 pálcza, a nő 24 vesszőütéssel fenyithető."

Ime a hétfalusiak tökéletes jobbágyi állapotra való mesterséges leigázásának elébb szép mód szerint ravaszul kezdett, majd erőhatalommal folytatott, utoljára a legfelsőbb kormányzásnak félrevezetésével történt bevégződése. A mi ezután következett: az 1786-ki urbéri összeirás, azt ez alapon, az 1819—21-kit pedig az 1786-dikinek a nyomán könnyü volt végrehajtani. Ily úton lett a hétfalusiakból szász jobbágy, a szász Brassóból magyar nemes földesur.

Menjünk át már most annak megvizsgálására, hogy jutottak Talmács- és Szelistyeszék falui a mult században szintén hasonló sorsra. Fennebb [a 236., 241-ik lapon] már érintettem köz- és magánjogi indokaikkal együtt a mult század 3 első tizedében Erdélyben végbe vitt összeirásokat; itt szükségesnek látom a Talmács- és Szelistyeszéket külön illetőket külön megemlitni. Ilyenek voltak az 1714., 1722., 1754., 1766., 1768., 1774—1775-beliek.

Vegyük elébb külön Talmácsszéket, mint melynek helyzete különböző a Szelistyeszékétől azért, mert abban a vár az egész mult században, sőt ennek kezdetén is fennállván, Verestorony pedig ma is létezvén: az ezekhez kapcsolt faluk vár-őrségi természetét és jogaikat bajosabb elvitatni. A ki megolvassa az 1721—22-ki, 1754. és 1768-ki összeiráso-

kat, erről azonnal meggyőződhetik. Az első összeirásban ezek fontosak, például Nagy-Talmácsról: birtokos szászok lakják, korcsmárlási joguk sz. Mihálynaptól sz. Györgynapig tart, mit a falu javára adnak ki, a községnek van rétje, mit évenként felosztanak egymás között; a szántók közötti kaszálókat ősi jogon birják; saját szükségökre vannak erdeik, mikben nagy számu sertést legeltethetnek; a széknek van sok mérföldre terjedő havasa, mit legelési s erdőlési czéljaikra az összes községek használnak, bárha a tulajdonosi jog a birtokosoké; a község két év óta a szebeni uraknak 50 m. for. fizet évenként, a birtoktalanok 4 szekér fát tartoznak beszállitani; magán szolgálatot tesznek a lakosok a szebeni polgármesternek ekével, szőlőjét megdolgozzák s egyéb munkát is tesznek; 1721. a falu adója volt 225 for. 36 köböl buza, 14 köböl zab, 22 szekér széna, mit 3 frtjával váltott meg a szebeni polgármestertől; az udvarban darabontot köteles tartani. Másik falu Kis-Talmács. Ennek lakói birtokos oláhok, gabonából régi jognál fogva tizedet nem adnak, de 100 juhból egy bárányos juhot s egy berbécset; korcsmajoguk sz. Mihálynaptól sz. Györgynapig tart, mit a falu pénztára javára forditnak, az árulhatás jogát dijért adva ki; van elég erdőjük, legelőjök, három tulajdon havasuk, van egy negyedik is, de erről a szebeni polgármesternek 100 sajtot fizettek; a szebeni királybirónak 3 lakos állit elé egy ekét, az egész falu egy évben háromszor egy-egy hétig folyvást szánt, s minden gazda egyenként egy hétig arat; a majorsági réteket a falusiak lekaszálják, a szénát megcsinálják és behordják Szebenbe; a 3 ünnepen a szebeni királybirónak 27 szekér fát visznek; fizettek királyi adóban 1721. 650 m. for. országos költségre 32 for. sz. Györgynapi adóban 17 for. sz. Márton-adóban 14 for. e felett buzát, zabot, szénát természetben vagy pénzben; a határszélek őrizésére tarta-

nak két plajást, magánosoknak van ványoló malmuk. Boitza lakosi birtokos oláhok, tartozási viszonyaik az elébbiek, van legelésre két tulajdon erdejök, s egy harmadik, mit a verestornyi 30-ados elfoglalt, a darabont és plajástartás itt is meg van. Portsed lakosi szintén birtokos oláhok, tartozásaik ugyanazok, tulajdon erdőhelyök, legelőjük van, de a többinél kevesebb, plajást kettőt tartanak. Felső-Sebes viszonyai is egyezők a többiekkel, magánosok birnak malommal, van serfőzőjük, erdőjök elég, legelőjök kettő. Alsó-Sebes lakói oláh nemzetbeli birtokosok, tartozási viszonyaik a szebeni urakhoz ugyanaz elébbiek, van elég erdejök, legelőjük, gabnatizeddel nem tartoznak, juhaikból az elébbi módon fizetik, plajásuk kettő stb.

Az 1754. összeirás minden viszonyai és részletei ugyanazok, melyeket már fennebb a b. Seeberg-rendezés czélja, indokai és következményei előadásakor ismertettem.

Az 1768. urbéri összeiráson, mit Szentkirályi Ferencz és Dezső Mózes kir. táblai irnokok vittek végbe s a mely eredetiben ma is az erdélyi fiskusi levéltárban őriztetik, már meglátszik a Seeberg-rendezés átalakitó nyoma, valamint az urbéri viszonyok szerves fejlődése; de még most is és ebben is sok olyan tény fordul elé, a mi a jobbágysággal meg nem fér. Vegyük rendre. Felső-Sebes a sorban első falu. Erről ezeket jegyezték fel az irnokok. A falunak van két havasa, min 400 juhot lehet legeltetni sz. Jánosnaptól sz. Mihálynapig; a havasok alján van bükkös-erdő, a korcsmárolás ugy van, mint volt 1721-n; szolgálatban minden házzal biró fizet a földesurnak 2 for. özvegy 1 for. a nem egyesült oláh pap 2 for. vannak puskások, kik puskával szolgálnak s taxától mentesek; a Verestoronynál levő Talmácshoz ezen falu évenként 2 for. fizet s buzát és gyertyapénzt; a Verestoronynál levő tiszteket és katonákat Talmácsszék szokta fával tartani, s 1 öl fát 1 r. frttal

fizet ki, egyéb természetbelieket is a szék ad; a talmácsi udvarhoz is szokott ezen falu 2 öl tüzi fát adni, a talmácsi urasági réteket az egész Talmácsszék „viribus unitis“ — szó szerint így van — szokta lekaszálni és a szénát elkészitni. Itt már a dézma mindenre ki volt terjesztve, gabonából pénzül, juh- és sertésből természetben fizették; a magánosoknak vannak fűrész- és ványoló malmai, a lakosok állapotjáról ez van följegyezve: elismerik, hogy Talmácsszék a hét birák jószága, de hogy jobbágyok lennének, vagy lettek volna, soha nem hallották, el nem ismerik, jobbágyi szolgálatot soha sem tettek. Alsó-Sebes községnek van két havasa, épületfának való két darab bükkös tilalmas erdeje, a korcsmárolási jog az elébbivel egyezik, tartozásai ugyanazok, dézmájokat is úgy fizetik; vannak ványoló malmaik; polgári állapotjok az, a mi az elébbi községé, magukat szabad költözködési joguaknak tartják. Portsesd-nek szintén vannak urasági havasai, azok alján nekik bő legelőjük, melyen 600 juh is legelhet, van makkos erdőjük, de egy sertésért 15 pénzt fizetnek a földesurnak, egyéb viszonyaik mint az elébbi falvaké, polgári állapotjuk is ugyanaz. Boitza községnek van 3 havasa s azokon öt majorháza — Sztina — van bő legelője; Verestornyon alól is az Olt mellékén nagy marhalegelői voltak, de a veszteglőintézetek felállitásakor elfoglaltattak; vannak külön urasági erdők és malom; a dézmálásnak — úgy mondanak a lakosok — a b. Seeberg Erdélybe jövetele előtt hire sem volt köztök, akkor hozták be s fenállott mintegy 10 évig. Ekkor a község kérése következtében ki kezdették a falunak adni haszonbérbe s így már mintegy hat év óta fizet érette 153 magyar for. 80 pénzt; juhból 50 után adnak egy fejös juhot, és egy éves bárányt, ha kinek 200 van, kettőt, úgy a sertésből és méhből is. A szék minden pénteken viszen be a szebeni uraknak 90 pisztrangot, 30-at a polgármesternek,

30-at a szász ispánnak, 30-at a talmácsi porkolábnak; azt a faluk rendre adják, Boitzára egy évben 8—9-szer jő rá a sor; szolgálat, korcsmárlás a többiekkel egyező, jobbágyoknak magukat el nem ismerik. Kis-Talmács. E falunak 4 havasa van, melyeken ezer meg ezernyi barom- és juhnyáj legelhet, háromtól dijt fizet az uraságnak, egyért 41 m. fort. másikért 37 for. 3-kért 30 for. a 4-kért semmit sem; van a falunak szabad bükkös erdője, van az uraságnak is, a miért a falu csekély bért fizet; tized, korcsmárlás, szolgálati tartozásai azok, a mik fennebb emlitve voltak, azon kivétellel, hogy itt az oláh pap fejéről dijt nem fizet, jobbágyi állapotjokat el nem ismerik. Nagy-Talmács. Ezen falunak van négy darab szántója, mit évenként nyilakra osztva a lakosok használnak, len- és törökbuza vetésre, 9 darab bükk és tölgy erdeje tilalom alatt vagy szabadon, épületfa, tüzelőfa, legelés végett stb. szolgálati tartozásuk a többi falukétól eltérő; minden házas ember fizet 1 r. f. az özvegy és ifju legény külön-külön 30 krt, az uraságí földek megmivelésében részt vesznek, a talmácsi udvarhoz darabontot, terményt és pénzt, a Verestorony melletti Talmácsnak pénzt, gabnát, fát, gyertyát, a hét birák gyülésére két szeker szénát, két köböl zabot, két szekér fát, a verestornyi mészárosnak, fuvarosnak arányos fizetési részt adnak; a főtiszteknek a pénteki pisztrangot beszolgáltatják stb. a dézma mindenféle gabonából és borból a papé, kivéve a dézma-negyedet, mi a hét biráké, mint szintén a méh-, juh- és sertésdézma; polgári állapotjokra nézve elismerik, hogy a föld a hét biráké, [e község lakói szászok] de magukat jobbágyoknak nem tartják, hanem zselléreknek.

Ezek azon tartozások, melyek Talmácsszék községeire a mult század három első negyedében tisztán felismerhető tervszerüséggel, fokozatosan, oly czélból hárintattak, hogy azok által a VII birák földesurasági joga s a

lakosok urbéres jobbágyi viszonya szilárd alapot nyerjen. S bármily burkolt is ezekben a politikai intentio, s bár mint erőszakoltassék is a dolognak más szinben előállitása: a vég-várintézmény és azon kor iránya és viszonyai ismerője előtt kézzel fogható igazságként kell feltünnie annak, hogy mégis mindenütt kitűnik a burkoló fátyol, az eltakaró lepel alól ama százados történeti tény, hogy itt a mint eddigelé, úgy most is nem vármegyei nemes jog és földesuraság, hanem egyedül koronai fenhatóság, várszolgálati viszony s annak egyenértékü megváltása foroghat fenn, de földhöz kötött, birtoktalan jobbágyállapot nem.

Szelistye szék hat faluja polgári helyzetében bár a jog-alap tökéletesen egy, a szabályozási elvek és tények ereje az alkalmazásban más eredményeket mutat. Sajátságos állapot az, a melybe e faluk a mult század folyamában jutottak. A szebeni tanács a kir. főkormányszéknek 1788. 2492 sz. a. rendelete következtében maga úgy nyilatkozik, hogy levéltárukban a VII birák jószágait illető korábbi Urbarium nincs, mint az 1765—66-ik évi. Ez elég őszintén van mondva s a lehető leghatalmasabb érv arra, hogy a hét birák földesuri joga s a szelistyeszéki faluk jobbágy állapota nagyon is új keletü. S még is ez irományból mily nagy horderejü jogokat és anyagi gyarapodást tudtak ők kikerekiteni! Mint jött létre ez? alább elő lesz adva... Itt is tehát felvilágositás máshonnan nem szerezhető mint részint e falukat illető különböző összeirásokból, részint az ő panaszaik folytán, vagy a VII birák kivánságára végbevitt közkormányzati és közügyigazgatósági nyomozások munkálataiból. Nézzük az elsőket. Az 1714. évi összeirás adatai kevés támpontot nyujtnak e faluk jogi helyzetének megismeréséhez, ellenben az 1721-kiben igen lényegesek vannak. Első falu itt Tiliska. Erről a van az összeirásban, hogy e falut oláh nemzetbeli birtokosok lakják, a korcsmá-

rolás mindenkinek szabad, de a ki él e joggal, a községnek 1 for. köteles fizetni; lisztelő malma van 25 gazdának, ványoló 28-nak, fűrész malma 3-nak; tizedet sem juhból, sem gabonából nem fizetnek, hanem 45 forinttal váltják meg a szebeni uraktól; a községnek van 3 szénafüve, elegendő tüzi fának való és makkos erdeje; 1721-ki összes tartozása volt 600 magyar for. pénz, 48 köböl buza, 46 k. zab, 30 szekér széna; kisebb királyi censusban fizetett 60 for. tüzi fa tartozásukat—mivel szekerök nincs—56 forinttal váltják meg, két szebeni tiszt urnak tesznek különösen szolgálatot kaszával, ekével, sárlóval, minden tavaszon 100 kaszást állitnak ki egy egész hétre, mit földesuraik felosztanak egymás között. Gales a szék második községe; ennek van 4 lisztelő malma, a korcsmárolás 3 m. for. 50 pénzért mindenkinek szabad, van ványoló malmuk, dézmáikat pénzzel váltják meg, a községnek van rétje, legelője, erdője; adó- és szolgálati viszonyaik épen azok, a mik a megelőző falujé. Szelistye községet szintén oláh nemzetbeli birtokos emberek lakják — mondja az összeirás — korcsmárlási joguk közös, de a ki árul, 40 vederért fizet a falunak 1 for. lisztelő malma van a magánosoknak, tizedeiket pénzzel váltják meg; a községnek van két havasi legelője, mit évenként a birtokosok közt felosztva használnak; igás barmaiknak van tilalmas legelője, tüzi fának elég erdőjök; a széknek van 25 erdős helye, a melyeken 2,000 sertést legeltethet, a földesurnak darabjáért 15 pénz fizetés mellett; uraiknak tartnak egy lovas testőrzőt és két gyalog darabontot; régen földesuraik arányos szolgálatot kivántak tőlük, de most mindig mindenre megszólitják őket; uraik az egész székben tartnak 18 puskást és 20 plajást, kik az adó alól ki vannak véve, Szelistyére ebből 5 jut; adóik részint pénzből, részint terményből állanak. Vállye falut is oláh birtokosok lakják, községi jogaik, vagyonuk és tartozási viszonyaik az előbbiekhez hasonlók.

Szibiel viszonyai is ugyanazok, van lisztelő és sok vánnyoló malmuk, korcsmárolási, erdőlési, legelői, dézma- és szolgálati tartozásai a többiekkel egyezők, csak hogy uraiknak szekérrel is kézzel is köteleztetnek szolgálni. Kákova az utósó község, ennek községi és szolgálati viszonyai is mindenben azok, melyek a többi községeké. [1])

Ez összeirás értékes bizonyiték a szelistyeiek mellett. Ennek egyik alappontja az, hogy ők — származzék bár tartozásuk jogosan vagy jogon kivül — azt pénzzel vagy önkéntes munkával válthatják meg, dézmát pedig csak pénzül fizetnek. Midőn itt 1771. a kir. köziügyazgató fiskális irnokok által eskettetett, 18 pontban három tény lőn megállapitva: 1) hogy a szelistyeiek a VII birák által ezen összeirásbeli tartozásokan feljül tulságosan terheltetnek és sokképen nyomorgattatnak, 2) ők ez összeirásbeli tartozásokat teljesitni készek, de azon túl semmitsem, 3) hogy a VII birák által az itteni lakóktól követelt tartozások nagy része, minő a királyi dézmák különböző neme, a földbér, regale-jövedelmek s más hasonlók nem őket, de a kir. fiskust, a koronát illetik. Kerestessék elé az erdélyi fisk. levéltárból ez esketés, másképen állitja elé az a szelistyeiek jobbágyságát s a VII birák erőszakadta földesurasági jogát. De azoknak sikerült elnyomni, elfeledtetni, érvénytelenné tenni amaz összeirást az 1750. évi, az 1754-beli Seeberg-féle összeirással és az 1765—66-ki Urbariummal, illetőleg Conscriptioval, mely utóbbiról, mindjárt szó lesz.

Tekintsünk bele azon ezer meg ezer ívekre menő nyomozási munkálatok adataiba is, melyeket Szelistyeszékben 1764-től 1831-ig, tehát 70 éven át oda kiküldött biztosok, hivatalos irományok és vallomások alapján állitottak össze, s a melyek e szék lakóinak polgári helyzetét épen

[1]) Látható az összeirás egész terjedelmében a m. kir. igazságügyministeriumhoz 1871. benyujtott nyomtatott folyamodvány 16—18. ll.

oly sötét szinben tüntetik fel, mint erőszakosnak és igen gyakron törvénytelennek a szász VII birák bérlőinek, tisztviselőinek és darabontjainak rajtok uralkodását. E kinyomozások évei: 1764., 1771., 1773., 1774., 1813., 1815., 1820—1821., 1824—1825., 1831. Valamennyiről terjedelmes jegyzőkönyvek készültek, tömérdek ivtömegre menő mellékletekkel. Eleinte a biztosok közül a tekintélyesebb tag szász, a kir. kormányszéknél a cancellár is szász levén: a czél, a dolog felvilágositása nem éretett el. Később részrehajlatlan magyar nyomozó biztosokat kértek, de a kik ellen a szászok rendszeres ellenzéket formáltak, munkálatjokban gátolták, a kérdésekre kitérő feleleteket adtak, a kellő irományok kiadását megtagadták, a nyomozó biztosokat a kormányszéknél bevádolták, hogy megbizatásukan túllépnek, apróságokkal s hatáskörükbe nem tartozó dolgokkal töltik az időt, oknélküli kiadást okoznak, visszahivatásukat kérték, közügyigazgató Gál Jánost 1773. báró Bánffy Györgyöt 1820. a kir. kormányszékkel megfeddették, az utóbbival és társával később napidijok egy részét is visszafizettették, sőt nyiltan ellene szegültek a kir. kormányszéknek és udvari cancellariának is, mely 1824. ápr. 9. 1634. sz. a megrendelte, hogy a mi iratok a szelistyeiek szabad polgári állapotjára — immunitas — vonatkozólag a kir. kormányszék, szebeni tanács és szász nemzet vagy a VII birák levéltáraiban és szelistyei inspectoroknál vannak, sőt mindazon helyen, mit a panaszlók kijelölnek, keressenek fel s hiteles másolatokban nekik adassanak ki, hogy a már megrendelt fiskusi segédlet mellett ügyökben jól eljárni lehessen. A kir. kormányszéki levéltárigazgatóság egyedül teljesitette azt, felküldvén 11,259. 1824. sz. a. az ottani levéltárban levő hasonló iratok jegyzékét. A szász ispán 10,736. 1824. sz. a. azt felelte, hogy a nemzeti levéltárban nem találtak semmit. A kormányszék má-

sodszor is megsürgette, de ismét eredménytelenül. Az udvar erről 1827. értesülvén: 1699. sz. a. a szász ispánnak e feltünő mulasztás iránt maga igazolására útasitatását rendelte, de foganatlanul. A dolog 1834-ig volt feledékenységben, a mikor az akkori ispánnak ez újból megrendeltetett, de negyedszer is eredménytelenül. A kir. kormányszék a kincstárt is felhivta 1825., 1105. sz. a. rendelné meg a fiskalis levéltár igazgatójának, hogy az ott lehető hasonló iratokat küldje el a kir. közügyigazgatóságnak, mely a szelistyeiek szabad-léte ügyében assistentia adásra volt útasitva. Sőt az ekkor Szelistyeszékben működő b. Bánffy György 1825., 12,849. korm. sz. szerint közvetlenül is felkérte a szebeni tanács útján az Egyetemet, adná ki Szelistyeszék uradalmi Protocollumait 1585-től 1650-ig és a báró Seeberg-féle szabályozási munkálatot; de az Egyetem megtagadta, azért, hogy azok a birtokosság jószágkormányzását illetik, ez pedig a birtokjogot érinti. A kir. kormányszék 1825-ki 3534. sz. a. költ rendeletében meglevén határozva, hogy a nyomozó bizottság törvényes itélet tárgyát tevő birtokjogi kérdésekbe nem avatkozhatik: ők a kiadásra magukat kötelezhetőknek nem tartják.

Látható innen, hogy a szászok mint minden eddig tárgyalt birtoküygyöknél, úgy itt is egész teljességökben még eddig senki által nem látott és nyomos kritikával meg nem vizsgált leveleik és vagyonuk háboritatlan birtoklásában — a peresfeleket titokban nevetve — mondhatják el magukról: Beati possidentes! Nem tudta őket okleveleik előadására birni sem a kir. kormányszék, sem a királyi udvari cancellaria. A Productionale Forumról hátrább lesz tüzetes szó. A dolog ezen helyzetében kétszeresen fontosak azon nyomozások, melyeket tiz alkalommal különböző kormányi közegek vittek végbe s melyeknek nagyobb momentumu eredményeivel az olvasót az igazságnak le-

hetőségig kideritése végett megismertetni szükségesnek tartom.

„Lelkök nagy keserüségével s nyomoruságaik sulyos érzelmei között kényszerülve érzik magukat — igy kezdődik 1764-ben egy 2670 kormánysz. sz. alatt látható panaszos iratuk — hogy naponta sulyosbodó elnyomatásukat siralmasan terjeszszék a királyi kormányszék elébe, térdre borulva kérvén alázatos tisztelettel, hogy őket hallgassa meg, mert elviselhetlen inségök, melyet a szebeni tanács okoz az által, hogy őket jobbágyainak nyilvánitotta, ámbár ők és eleik Leopold, Károly sőt a most uralkodó felséges királyné alatt is libertinusok voltak, adót fizettek, s erre most is készek, de a jobbágyságtól mindig menttek voltak, és a tanács most mégis egész széköket jobbágyává akarja tenni. Kiküldötte hozzájok — mondják tovább — szolgáit, hogy a jobbágyság terhét vegyék fel, hajoknál fogva felakasztatják a férfiakat és nőket, némelyek fejére fogas boronát tesznek, a falu csordáját misézés alatt a czinterembe hajtották be, hogy barmaik kinzása által a jobbágyság felvételére kényszeritsék, és más kinzásokkal kegyetlenkednek, sőt nagyobbakkal is fenyegetőznek, ha meg nem igérik, hogy jobbágyaikká lesznek. Kérték tehát a kir. kormányszéket, ne engedje meg erőszakkal jobbágygyá tétetésöket.“ E panasz a szebeni tanácsnak adatván ki felvilágositás végett, az egész átalánosságban tagadta az állitott kegyetlenséget, s csak annyit ismert el, hogy a panaszlók az 1763-n önként elvállalt robotváltság fizetését megtagadván: a provisor útasitatott, hogy szigorubb eljárást kövessen — ad rem severius tractandam — a hibát a panaszlókra hárintotta, őket refractariusoknak nyilvánitva s kérve, hogy mint zavargók és a törvény s közbéke ellen föllázadók katonai végrehajtással kényszeritessenek rendre és kötelességeik teljesitésére. A dolog érdemére nézve pedig

a tanács bemutatott egy 1761. sept. 4-ki kormányszéki rendeletet, mely szerint a jobbágyoknak és zselléreknek a szász nemzet és azok községei kebelében is mint a más két nemzetnél fejökről és vagyonukról egyformán kell dijaztatni, tehát Szelistyeszék falvainak ugy mint a Törcsvárhoz tartozóknak. Ez pedig — a tanács előadása és a kir. kormányszék 1763-n kelt egy rendelete szerint — fejenként 2 frt volt és az egy vonó marha után kiszabott 15 kr. dij, mi alól a tisztviselők és nyomorultak kivétettek. Ennek fizetésére a panaszlók 1763. 8 napi gondolkozási idő letelte után önként rá állottak s még is most ezt is megtagadták. Egyébiránt a tanács állitása szerint a szelistyeiek régi tartozása e volt : a nemzet tisztviselői és a tanács által tett két birónak szolgálatot tettek, tettek a szebeni közönségnek is terragium czim alatt pénzbeli fizetést falunként; de a Seeberg-rendezés ezeket megszüntetvén, behozta a váltságdijt s azt minden más jövedelemmel együtt a majorsági pénztárba rendelte befizettetni, miből a tisztviselők fizetéseiket vették. . . . A kir. kormányszék ámbár előbb a panaszlók érdekében pártolólag lépett közbe s a szebeni tanácsot azoknak erőszakos úton való jobbágyokká tételétől tartózkodásra komolyan intette, később a szebeni tanács felterjesztése után mégis annak adott igazat s mielőtt szigorubb eszközökhöz nyult volna, két irnokot küldött ki, kik a lakosokat tetteik következményeire figyelmeztessék, s kötelességeik teljesitésére birják. Ezek eljártak tisztükben, de foganat nélkül.

Ily előzmények után jött létre az 1766-ki urbéri összeirás, melyről perekben és röpiratokban bőv emlékezés van, de magát az irományt újabb időben elő nem mutatta senki. Az 1820—21-n Szelistyén nyomozó bizottság megkeritette azt, s én munkálatából egy pár érdekes adatot ide igtatok. „Az 1766-ki szelistyei urbéri összeirásban

— jegyzi meg a bizottság — egyéb igen fontos részletek mellett tisztán iratik, hogy ott van egy oly erdőterület — terrenum — mely az egész Szelistyeszékkel közös, azt együtt birják, használják, a birtokosság abból magának név szerint megnevezett 6 darab uradalmi erdőt fentartott; ez erdőknek neve : Zepodgye. A bizottság nézete az, hogy a mi itt uradalminak nincs irva, az mind a községeknek szabad használatában volt akkor és azután, tehát annak birtokában hagyandó jövőre is. Sőt a községek használatában volt a Kodru nevü erdő is, a mit csak a legutóbbi időben kezdettek majorságinak tekinteni. Ezen két erdőséget a bizottság kormányhatósági tekintély alatt szabály szerint felméretni, lerajzoltatni s az összes faluk számára azok határai kiterjedése és fekvési távolságuk szerint kijelöltetni és átadatni javaslotta, mind a VII biráknak, mind a szelistyeieknek fogván egy-egy példány adatni e munkálatból, mely szerint lenne aztán annak jövendő használása megengedve.“ Ez összeirást a szelistyeiekre nézve tartozásaik és szolgálatjok tekintetében is kedvezőnek gondolom azért, mert a midőn Bruckenthal Mihály szász nemzeti ispán 1796-n azonképen, a hogy bátyja Sámuel azelőtt 16 évvel a hétfalusiakra nézve új Urbariumot hozott be, a szelistyeiekre nézve szintén új szolgálati szabályozási tervet dolgozott, a kir. kormányszékhez 1796. 1973. korm. sz. a. tett jelentésében arról ugy nyilatkozott, hogy az 1766-ki szelistyei összeirást vagy Urbariumot ő munkájánál nem használhatta, azért, hogy az, mint az illető alattvalók részrehajló vallomásain alapuló, a tartozások tekintetében eleitől fogva ellentmondásnak volt kitéve, s különben is az 1774. évi szerződés által immár érvénytelenné vált. Az 1771-ki nyomozásról már fennebb szóltam. 1773. 2454. f. k. sz. szerint a VII birák érdekében két irnok egyenesen annak kinyomozására küldetett ki : mire épitik

a szelistyeiek jogukat? Mi volt a közügyigazgató Gál által nekik kiadott irat tartalma? A mit azonban a nép nem adott elé, azt állitva, hogy a vizaknai sópénztárnokhoz adták be megőrizés végett. E tárgyban 1774-n ismét bizottságot küldött ki a kir. kormányszék — Huttern és Kállay nevü tagjait. A szelistyeiek kijelentették, hogy ők az 1721—22-ki összeirásból vettek párt a közügyigazgatótól, s a mi abban van, azt teljesitik, többet és egyebet nem. Erre a dolog komolyabbá vált. Harmadizben Huttern és Molnár kir. kormányszéki biztosok három gyalog század katona fedezete alatt mentek ki Szelistyére, a nép szétfutott, a bizottság a biró házához ment s ott annak ládájában megtalálta az imént emlitett 1721—22-ki összeirás és az 1771. évi fenn már emlitett közügyigazgatói irnoki nyomozásról tett jelentés hiteles másolatát; de mielőtt munkálatához fogott volna, a nép a katonaságot megrohanta, ez fegyveréhez nyult, többen elestek, a tömeg szétszaladt, s a nyugalom helyreállta után katonai védelem alatt a következő urbéri egyezés jött létre a falvak képviselőinek önkéntes (?) beleegyezése után: „1) a vizaknai sóbányáknál teendő robotváltságul minden családos ember fizet évenként 2 frtot, ide nem értetvén, a mit ezenkivül eddig is teljesitettek; 2) a nép korcsmárlási joga tart karácsontól szt.-Györgynapig, a tizedre és egyéb urbéri tartozásaikra nézve a VII birákkal, mint földesuraikkal meg fognak egyezni s azokat természetben vagy pénzben fizetik; 3) a tizedhátralékot a terményekből és a havasi és korcsmárlási bérletek hátralékait fizetik az ispán regestruma szerint; 4) előfogatot és más terheket mint a többi szebenszéki teszi, azok sorrendjében, állapotjok, facultások és igás-erejök arányában teljesitnek és hordoznak.“ Az erről készült jegyzőkönyv aláiratott julius 30. 1774. a kir. kormányszék 6444. sz. a., megerősitve nyilt parancs — Paten-

talis — alakjában kiadta aug. 12. De ennek sem lett kivánt eredménye, elannyira, hogy a szebeni tanács már 1776. ismét — és most harmadszor — kért katonai közhatalmat a szelistyeieknek engedelmességre szoritása végett, kijelentve, hogy ő 6 aranyat tüzött ki jutalmul annak, a ki azok bujtogatóit előttük felfödözi; a kormányszék 1776. 1030. sz. a. bele is egyezett oly módon, hogy az öregek közül nehányat fogassanak el addig, mig a bujtogatókat eléállitják. De ennek sem lett kivánt foganatja elannyira, hogy a papiroson megállapitott, de életbe nem léptetett dijak hátralék-mennyisége 1796. 1973. kir. korm. sz. számu hivatalos adat szerint 100,877 frtra emelkedett; minél fogva a VII birák és szász nemzet ispánja szükségesnek látták, hogy e tartozások évtizedek óta kezdeményezett különbféle nemei és változó mértéke valamely állandó és egyforma új urbéri szabályozással cseréltessenek fel. Bruckenthal Mihály ispán tehát a szelistyeiekre nézve 1796-n új szolgálati szabályterveket dolgozott s azt a kir. kormányszékhez a felsőbb megerősités kieszközlése végett felküldötte. Az ispán tervezetét négy észrevétellel kisérte. „Legelsőben ajánlja — ugymond — a kir. kormányszéknek, hogy ismervén a szelistyeiek nyakasságát, a kormány tekintélyének megóvása végett a most munkába veendő szabályozáshoz komolyan és szigorral kell hozzá látni, 2) a VII. birák különböző birtokaiban különböző terv szerint kell azt végrehajtani; 3) a szabályozást a szelistyeieken kell kezdeni; 4) a részrehajló alattvalók vallomásain alapuló 1766-i Urbariumot figyelembe nem kell venni.“ Az elsőre nézve szintén kikérdezett VII biráknak nem volt észrevétele, de a 2-ik pontnál a szabályozást kivánták a birtokok különböző természetére való tekintet nélkül; a kormányszék azonban az ispán véleményét fogadta el. Az irtványok kérdésében ismét különböző volt a VII birák nézete; ők az alattvalók-

tól birtakat visszavétetni vagyis az uraság javára kezeltetni javaslották. A kormányszék ezt nem helyeselte, hanem bizonyos évektől tette azt függővé. A hátralékokat a VII birák a királyi adóval együtt akarták fölvétetni. A kir. kormányszék ezt sem fogadta el; a tizednek pénzül vagy terményben fizetését az alattvalók és birtokosok közötti egyességgel kivánta megállapitatni. A szabályozás bármily kimélet mellett is az elmék és kedélyek némi megindulása nélkül meg nem fogván történhetni: a kormányszék Szelistyeszékbe 2 vagy 3 század katonaság állandó behelyezését hozta ajánlatba, s a 100,877 frt urbéri hátralék felvételére 22 évi időt vélt kitüzetni, csak igy levén remélhető a nép részéről a folyó tartozások fizethetése is; a végleges urbéri szabályozást ezen 22 év letelte után országgyülési úton látja a kir. kormányszék az egész országra nézve létrehozandónak. Ezen fölterjesztésre a fejedelem 1797. jul. 7. 4856. korm. sz. a. azon legfelsőbb elhatározását jelentette ki, hogy a VII birák birtokaiban czélba vett urbéri új szabályozással várakozni kell az egész Erdélyországban végbeviendő általános urbéri rendezésig, addig a most szokásban levő szolgálati gyakorlat tartatván fenn. A szelistyeiek igy kerülték ki, hogy a VII birák sürgetésére számokra is új Urbarium készitessék.

Egy másik nevezetes nyomozás, mit a szelistyeiek érdekében alsófejérvármegyei biztosok vittek végbe, az 1813—15-ki. Így neveztetik, mert az első évben történt, de a kir. kormányszék által legalább részben az utósóban intéztetett el. Az udvarhoz folyamodván t. i. ők, onnan 1806. a kir. kormányszékhez azon rendelet költ, hogy a szelistyeiek a királyi felség kegyelmét kérvén arra nézve, hogy régi szabados állapotjokban a VII birák ellenében védelmeztessenek: ő felsége megengedte, hogy bár nem tartoznak a Királyföldhöz, nekik fiskális segédlet adassék,

köteleztetvén addig az 1774-ik évi szerződéshez tartani magukat — ez okból a kir. közügyigazgató kérésére nyomozó biztosok küldettek ki Szelistyeszékbe a végre, hogy a panaszlók urbéresi állapotjaikat s panaszaik tárgyát, különösen pedig a VII birák provisorainak és szolgáinak kicsapongásait és számanélküli törvénytelen zsarolását megvizsgálják, mely alapon aztán a közügyész a keresetet megindithassa. A bizottság a nyomozást végbevitte, s munkálatát a kir. kormányszékhez beadta; de az a vádolt fél kihallgatása miatt 1815-ig nem intéztetett el, sőt ekkor is hallgatásba merülvén : az udvar 1824. jött tudomására s élesen megfeddvén a kir. kormányszéket e mulasztásért, 1824 4322. sz. a. mind az ez ügyben való határozat-hozást, mind a VII birák által azóta végbe vitt visszaélések új kinyomozását szigoruan megrendelte. Az érintett nyomozás Schänker Györgyre, a VII birák szelistyei provisorára, a lakosokon elkövetett kegyetlenséget, zsarolást, sőt a legembertelenebb bánást állapit meg és bizonyit be; kideriti, hogy ennek szolgái a lakosok kerteit saját czéljokra használták el erőszakosan, az ő nevében új dézmanemeket hoztak be, dézmacsépléskor magoknak napidijt szedtek, lovaikat használták, veteményeiket megdézmálták, az újonczokat elbocsátották, marháikat a szabad legelőről behajtották, borukat, pálinkájokat a nép korcsmárlási időszakában elfoglalták, minden háztól tojást vagy krt vettek. A kir. kormányszék a vádlottat kihallgatván, részint kártérítésre, részint közkereset alá vetésre méltónak, a törvénytelenkedő hajdukat és szolgákat pedig példásan és nyilvánosan megbüntetendőknek határozta.

Mig ez a tárgyalás folyt, 1820. az az eset történt Szelistyén, hogy a VII birák Kloyber nevü haszonbérlője a vásárvámot, mit a falu, temploma és iskolája fenntartására szokott régi idők óta szedni és forditni, kiküldött

pandurjaival a vásárosoktól erőhatalommal felszedette, s mikor a nép ezért őket kérdőre vonta, egyet közüle lelőttek. Azonnal zaj és véres vita támadt, három pandur életét veszté, a dolog a kormányszék elébe került, Alsó-Fejérvármegyéből báró Bánffi György egy társával nyomozásra küldetett ki, s ez alkalommal a bünös vérengezés ténye okainak és okozóinak megállapitásán kivül egyszersmind Müller Frigyesre, a VII birák ezen kerületi inspectorára, a provisorra, Schänkerre és haszonbérlő Kloyberre, ugy szolgáikra és darabontjaikra hajmeresztő kihágások, zsarolások és a nép feletti kegyetlenkedések derültek ki. A haszonbérlőre bebizonyosult, hogy az ekklézsia és papi földek terményeiből is dézmát vett, egy szegény énekvezetőtől, ki a czinteremben lakott, 2 forintot, néhány darab tüzifáért büntetésül 70 r. for., egy másiktól erdőbirság czímén 170 r. for., egytől, hogy a maga kaszálójából a töviset kiirtotta, Müller inspector 32 r. f. és 12 sajtot vett, továbbá az udvart őriztették, a néppel patkópénzt fizettettek, ha a bérlő az udvarba hivatta, a pandurok 3 máriást huztak, megtizedelték a burgonyát, szalmát, robotban a szebeni tanács malma gátját velök köttette, a malomárkokat takarittatta, csépelni, rostálni hajtották, szóval : e nyomozás száz és száz ily törvénytelenség hosszu sorát tünteti fel és mutatja ki. A bizottság egyszersmind a VII birák és szelistyeiek között régóta fenforgó urbéri egyenetlenség és háborgás szülő okait is igyekezett kinyomozni, bekérve mindkét fél bizonyitásait. A VII birák most is előadták az 1585-ki egyezményt, a hol a szelistyeiek önként igértek 550 magyar forintot erdeik szabadon használásaért, az 1766-ki urbéri összeirást, egy 1620-ki itéletet, melyet a szelistyei öregek és birák egy vitás községi birtok-ügyben a VII birák javára hoztak, egy 1753-ki szelistyeszéki jegyzőkönyvi kivonatot a Kodru

nevü erdőrész iránt, egy 1796-ki kormányi rendeletet, melyben a szelistyeieknek csak szárazfa-vitel engedtetett az erdőkből. A szelistyeszékiek szintén elémutatták az 1714-ik évi összeirást és 26 külső, 44 belső tanu vallomását. A bizottság kimondotta, hogy bárha sem egyik, sem másik fél bizonyitékai a jog teljes erejét nem birják, de az tisztán kitünik, hogy a szelistyeszékiek 1820-ig az erdőket minden tilalom nélkül használták s az erdőhaszonbérek békés birtokában voltak; a Kodru nevü erdőben feles irtványokat tényleg és örök jogon birnak; az előmutatott iratok egyikében sincs szó uradalmi erdőről, annak eltiltásáról, csak a további irtások szüntettek meg; azon véleményét fejezte ki, hogy a 235 évig mérsékelten használt erdők további használásától a szelistyeiek el nem zárhatók, tehát a VII birák ezen törekvése hibás, ajánlja mind az uradalmi, mind a községi erdők felmérését, táblázását, rajzba vételét s a feleknek jogaik védelmére kiadását. A kir. kormányszék a bizottság által mind az elébb elsorolt visszaélések megbüntetését, mind különösen az erdőhaszonvételt és jövendő kezelést illetőleg adott vélemény alapján határozatot hozván : az ügyet udvarhoz terjesztette, mely 1824. aug. 27. 2827. udv. sz. a. a felség nevében megrendelte 1) hogy a provisor azonnal vettessék fiskalis actio alá s hivatalából mozdittassék el, ugyszintén az inspector is, és helyére neveztessék ki más, a szelistyeieknek rég elintézetlen kinyomozási ügyét pedig a kir. kormányszék lássa el és terjeszsze fel; 2) a szelistyei jegyzőt, kit a VII birák elcsaptak, tegyék vissza, a szebeni tanácsot pedig, hogy a birót 12 napig fogságra tette, a kir. kormányszék feddje meg és a birót tegye hivatalába vissza; 3) az erdő tulajdonjoga ugyan a VII biráké, mig a szelistyeiek törvény útján ahoz jogukat bebizonyitják; de az 1820. történt tilalom előtti mérsékelt erdőhasználat-

ban nem gátolhatók; a Kodru nevü erdőre nézve pedig, ha az egyenetlenség a kir. kormányszék előtt álló adatokból el nem határoztató, adjon nekik szükséges közügyészi segédletet, hogy igazukat törvény útján kereshessék meg. Addig is az erdők feltáblázása jóváhagyatott. 4) A vásártartás nem regale-jog, haszonbéresi szerződésében Kloybernek a vám biztositva nem volt, hibázott tehát, hogy tisztének olyat rendelt, a mire joggal nem birt; ezért és mivel tette által azon gyászos esetnek okozója volt, büntetésül fizesse a nyomozás összes költségét; ezentul pedig a falu vásári vámja élvezetében meg ne háboritassék. A vásári vám jogát csak azon esetben lehetne a VII biráknak megadni, ha a templom és iskolák fentartásáról való gondoskodásra magát kötelezné.

A kormányszék nem sokára a fennebb érintett 1813—15-ki nyomozási ügyben is elhatározását az udvarhoz terjesztette, a minek következtében ez ügy végre valahára 1826. aug. 25. költ rendelet által elintéztetett. Ebben az 1774-ki urbéri szerződés vétetvén alapul, minden avval ellenkező visszaélései és zsarolásai a VII biráknak és szebeni tanácsnak, azok haszonbérlőinek és tiszteinek jövőre nézve szigoruan megtiltattak, multra nézve pedig az ezek által okozott károk bizottsági liquidálása és megtéritése meghatároztatott. Megszüntettetett tehát Szeben város utczáinak, malom-árkainak tisztitása, a gátak megigazitása, dézmáláskor zsák-adás, cséplés, a dézmások és haszonbérlő s embereik fuvarozása, azok és a korcsmákra bort szállitók s lovaik élelmezése, az erdők használatáért törvénytelen büntetés-pénzcsikarás, malomdij, tojás vagy helyette krajczárpénz-szedés, pityóka megdézmálása, az Oláhországban tartott juhoktól dézmavétel, ölfaadás, hajtó vadászok élelmezése stb. Mindezek megállapitása és az illetők által visszafizettetése a VII biráknak, illetőleg a

szebeni tanácsnak lesz kötelességévé teendő. Kimondatott továbbá, hogy haszonbéreknél egyenlő ár-igérés mellett a községeknek elsősége legyen, a Szelistye községben udvarnak megvett telek adó alól el ne vonassék, a dézmálás alkalmával Müller bérlő, Kloyber ennek albérlője és Schänker provisor és szolgáik által kicsikart pénzek és fuvarozások vétessenek számba s az okozók által fizettessenek vissza; a törvénytelen czímen vett dézmák, megveretések, újonczok elbocsátása, szabad helyről való barombehajtási és a községek korcsmárlási időszakában történt bor- és pálinka-elvételi kihágások iránt a kir. kormányszék erélyes intézkedésre útasitatott, kimondatván, hogy a nyomozás költségének egyik részét fizesse a haszonbérlő, mint a ki minden panasz első és fő oka, másik részét a provisor; a kir. kormányszék ezen rendelet pontonként teljesitéséről, minden megkárositottak kára megállapitásáról és megfizetéséről, a zsarolt pénzeknek pedig kamatjaikkal együtt visszatérítéséről gondoskodjék. Ezért volt Szelistyeszékben 1831. az utósó — ugynevezett liquidálási bizottság, mely az iménti czímeken 1774-től 1814-ig, mint a nyomozás bevégződése éveig a VII birák és Szeben város tanácsa, inspectorai, haszonbérlői, provisorai és azok szolgái által terményekben és szolgálatokban tett zsarolások kártéritési összegét 31,600 forintban, s az ugyan ily czímen megtéritendő pénz-zsarolási tőkét 12,640 forintban és 758 for. kamatban, együtt 47,295 for. 56⅛ krban állapitotta meg a 6 szelistyei falunak szenvedett káraik arányában megtéritendőleg; ezenkivül felsőbb helyen is igaznak elismert sokféle jogtalankodások és megterheltetések orvoslása eszközlésével hivatalból a kir. közügyigazgató bizatott meg. Ez összegből Szeben város egyedül 5154 v. r. frtot 41¼ krt fizetett. A szebeni tanács és a többi megitéltek foylamodtak ez ellen az udvarhoz, de elútasittattak: később

kérték, hogy a liquidálási munkálat végrehajtás előtt terjesztessék a kir. kormányszék elé, de az udvar ezt is elútasitotta; utoljára mégis megnyerték, hogy a liquidálási munkálat újabb megvizsgálása s az összeg megállapitása a tartományi főszámvevőségre bizatott 1831. 9171. sz. a. Ennek következtében az újabb adatok előterjesztése, a felelgetések, véletlen és szándékos késlekedés némely tételek kiegyenlitését tiz évig, másokat — minő például az 1774-től 1799-ig terjedő szolgálmányok kártalanitása — örökre meghiusitottak, de a szelistyeiek igaza a VII birákkal szemben e kérdésben elvégre is az ország és udvar előtt világosan kiderült és ha nem teljesen is, legalább részben orvosolva lett.

Még csak az 1824—25-ik évi Bánffy-féle második, nyomozás főbb részleteit emlitem meg, melynek czélja, folyama és eredményei igen nagy horderejüek. Ez két évnél tovább tartott, mindkét fél eddig fölemlitett minden okleveleі újból előkérettek, a felek egymás állitásai iránt kikérdezdettek, szelistyeszéki és szomszédos több száz tanu kihallgattatott, a fölvett jegyzőkönyv 11 kötetet, szinte 8,000 ivrét lapot tesz s a hivatalos és felektől beadott iratok száma alig megmondható, sulya, midőn fiskális segédlet végett a közügyigazgatóhoz 1841. márcz. 15. átküldetett, egy mázsa 28 fontot tett. A VII birák hivatkoztak az 1585-ki egyezésre, 1754. és 1766. összeirásaikra, az 1774-ki szerződésre, korábban idézett és most is bemutatott különböző időbeli bizonyitékaikra, s a szelistyeieknek 1585-től 1825-ig, habár változó alakban is, de folytonos kötelezettségöket Szeben és a VII birák irányában állitották. A szelistyeiek ellenben kiindulás-pontul az Endre király 1224-ik évi kiváltságlevele azon helyét vették: Sylvam Blaccorum et Bissenorum cum aquis usus communes exercendi cum praedictis Blaccis et Bis-

senis, eisdem [theutonibus] contulimus. Ezt a jogot ők — úgy mondának — 400 éven át birták; az 1585. évi szerződést, midőn az erdőkért 100 for. a makkért 112 for. s a vizekben való halászatért ismét váltságösszeget szabtak, megszüntették az 1721—22-ki összeirásban kifejezett birtoklási gyakorlat, a székbirói és osztályjegyzőkönyvek, melyek az ő folytonos joghasználatukat bizonyitják. Törvényes tartozásaik régen abban állott, hogy a vizaknai sóbányákhoz annyi napszámost adtak, a mennyi kivántatott, de ezért midőn más főadóul 4 fttal, ők csak 2 fttal rovattak meg fejök után; Török- és Oláhország felé a határszélt és ösvényeket őrizték, plajásokat tartottak, a határőrség felállitásáig; joguk volt, hogy határaikot szabadon használják, a VII biráknak faluikban egy talpalattnyi urasági birtokhelye —allodiuma — sem volt: miként lehettek volna bel és kül allodiaturái? miként lehettek föld nélkül földesurak? nekik ellenben lisztelő, ványoló, fűrész és olajtörő malmaik voltak, szabadon főztek sert és pálinkát és szabadon árulták maguk vagy községök javára; dézmájokat megváltották, a legelőikből bejött pénzeket községök pénztárába fizették, birót választottak, apróbb ügyekben törvényt tettek. Ha a szász nemzeti levéltárból a régi szelistyeszéki birói és osztályjegyzőkönyvek elő kéretnek, ezekre ott mind vannak bizonyitékok. De ezen jogaikból lassanként kivetköztettek, leveleiket és szabadságaikat elvesztették s igy jutottak utoljára jobbágyságra .... Mikor a nyomozásnak vége volt, a VII birák a következő feltünő nyilatkozatot adták jegyzőkönyvre: 1) a szász nemzet olyan érzületü, hogy a maga ügyeit az állam közjavának mindig utána tette. Ezen lelki hajlamából következett, hogy az ő uraságok alá vetett jobbágyokkal tulságos kedvezően s hosszutürőleg bántak, ezért hagyták birtokukban a malmokat is. 2) Ezen hosszu türő kedvezés oka a jobbágyok panaszainak és gyakori engedet-

lenkedésének. Ez arra birta a VII birákat, hogy mindazon előnyöket, melyek őket mint törvényes birtokosokat megilletik, a vármegyei nemes birtokosok hasonlatára — követeljenek vissza s a magok jogos érdekökről gondoskodjanak. Teszik ezt a II. József császár 1784. márcz. 20. kelt rendelete nyomán, mely a korcsma-, mészárszék- és malomjogokat az épületek kárpótlása mellett a községektől visszaváltatni és bérbeadatni parancsolja. Kérik tehát a bizottságot, hogy a VII birák birtokain az urbéri viszonyok a vármegyei jobbágyokhoz hasonlólag a hazai törvények és urbéri szabályok értelmében rendeztessenek. Azonban a kir. kormányszék a nyomozás felterjesztésekor azon nézetét fejezte ki, hogy ezt törvény útján kivül tenni nem lehet s hivatkozott a fenebb már ismertetett Bruckenthal-féle szabályozási tervre, mely szintén ez okból az udvartól megerősitést nem nyert; a VII biráknak tehát e czéljok valósitásával az erdélyi urbéri ügy országos rendezéseig várakozniok kelle, addig a jobbágyi tartozásokra nézve a létező gyakorlat tartatván meg. A bizottság a szelistyeszékiek csaknem folytonos nyugtalankodásának okát abban találta, hogy ők magukat hajdan szabad embereknek tartották, s ősi szabadságaikból a VII birák által kivetköztetve, csak idő teltével és lassanként sülyedtek jobbágyi állapotra; a haszonbérlők őket folyvást többel terhelték törvényes tartozásaiknál; panaszaikat a felség is több izben méltányolta s volt szabad állapotjuk törvény útján bebizonyitására közügyészi segédletet rendelt. De ez sem vitte őket czélra. Ezután a bizottság sérelmeiket két pontban adta elé 1) az urbéres viszonyra nézve kitünt, hogy őket az 1774. évi egyezés ellenére sok nem kötelezett szolgálattétellel terhelték, a bérlők és szolgáik sok önkényt követtek el rajtuk, gondoskodni kellene, hogy ilyesmik többé ne történhessenek; 2) a politikai igazgatásra

nézve kitünt az a rendetlenség és szabálytalanság, hogy a haszonbérlők és azok szolgái a lakosok politikai igazgatására is teljes befolyással birtak, önkényes büntetéseket szabtak s azokat fel is hajtották, bérlő és inspector egy személyben jelent meg, újitásokat hoztak be, hosszu évek óta fennállott gyakorlatokat tényleg eltöröltek; minthogy tehát a birtokosságot, annál kevesebbé a haszonbérlőket törvény szerint a közigazgatásra semmi befolyás nem illeti, hathatós rendeletet kellene tenni, hogy ezek magukat többet abba ne elegyitsék. Ez volt velejében a bizottság véleménye, a mi azonban tiz évi hallgatás után csak 1835. lőn a kir. kormányszék által elintézve és az udvarhoz fölterjesztve, a bizottság véleményével öszhangzó értelemben. Az udvar a fölterjesztés utósó ágában, mint a mely sietö orvoslást kivánt, 1836. apr. 6. rendeletét kiadta, az elsőben az intézkedést későbbre halasztva; megszüntette t. i., hogy az útlevelekért pénzt vegyen az illető tisztviselő, s a szebeni tanácsot ennek elnézéséért megfeddetni rendelte; a tisztviselőknek haszonbért is tartani s az igazgatásban is részt venni szigoruan megtiltotta, minthogy az által a nép is zavarba jő, nem tudhatván, mely minőségben parancsol neki az ilyen, s a tiszti tekintély is veszit; a szebeni tanácsnak azt is hibául tulajdonitotta, hogy a felsőbb rendeletek ellenére olyant tett inspectornak, a ki a város haszonbérlője is volt; a haszonbérlők bérleti szerződéseibe az 1774. egyezménynyel ellenkező hasznok biztositása bele nem tehetőnek, uradalmi provisor Schänker sokféle zsarolásaiért fiscalis actio alá vetendőnek határoztatott... A kormányszéki fölterjesztés első ágában egy évvel később deczember 20. adta ki az udvar elhatározását, még pedig a 17 első átalános sérelmi pontra nézve, a mik az erdőhasználatot, korcsmárlási és malomjogot, levelek kiadását, túlságos tizedszedést, ingyen fuvar és munkák kivánását, a főpénznek fejenként nem telken-

ként vételét stb. illették, részint hivatkozással a korábbi ily tárgyu rendeletekre és 1769-1774-ki szabványokra, tisztán constatálva, hogy a fontos nyomozás és a kormányszéki fölterjesztésben kifejezett komoly és beható észrevételek elég méltányolásra az udvarnál nem találtak. [1]) Száz meg száz magán sérelemre nézve például ily alakban kelt határozás hozatott: „feddessenek meg", „az illetőnek közügyészi segédlet adandó," „igazát keresse a törvény útján," „illető hatóságánál orvosoltassa", „ügye láttassék el", „intéztesse el urbéri úton", „a szebeni tanács feddessék meg", „a hibás meghalván, büntetni nem lehet"; a 12,501 for. 30 krra menő nyomozási költségből — bárha a nyomozást a szelistyeiek kérték — azon okból, hogy a VII birák és azok haszonbérlői ellen támasztott sok panasz annak folyamában bebizonyosult, 3290 for. a szelistyeieknek megtéritetni rendeltetett; végre a VII birák azon kérésére nézve, hogy a szelistyeszéki jobbágyok — coloni — ügye a hazai köztörvények és urbériségi elvek szerint szabályoztassék, és hogy nekik, mint ama jószágok törvényes birtokosinak, a hazai törvények értelmében a vármegyei nemes földbirtosoknak hasonlatára, mindazon javalmak, melyek ezen földbirtosokat illetik, urbéri úton visszaadassanak, azon tekintetnél fogva, mert a mondott széknek magukat szabad állapotuaknak állitó lakói és a VII birák között 1774-ről már egy urbéri szerződés fennáll, és mert utóbbiak szabad állapotjok bebizonyitása végett a törvény útjára levén útasitva, oly valódi és kétségtelen jobbágyoknaknak, minők a vármegyeiek, semmiképen nem tekintethetnek, sőt a per kimeneteléig mostani tényleges állapotjokban megtartandók — ez okoknál fogva a VII birák iménti kérésének a

---

[1]) Megjegyzem, hogy a valódi előadó Czák Károly szász nemzetiségi titkár volt.

törvény útján kivül eleget tenni nem lehet . . . Végre még két törvényszéki itéletet emlitek fel, mindkettő az erdélyi törvényes kir. tábláé: egyik a szelistyeiek szabadsága s törvényes jogaik visszaszerzése, másik újonnan nyert vásárjoguk kihirdetésének a VII birák általi megakadályozása ügyében költ. „A Szelistyeszék lakosai által — igy hangzik 1847. évi 561. kir. kormánysz. törv. szám alatt láthatólag az első — szabadságaik és törvényes jogaik visszaszerzése iránt közügyigazgatói segedelmezés mellett 1843. inditott keresetben, a VII birák azok felperességét, azon okból, hogy Szelistyeszék régi privilegiumoknál fogva megerősitett birtokuk levén, mint jurisdictionatusnak ura földén semmije sem lenne, s következőleg a perennalitásra intézett perlekedésre is felperessége meg nem állhatna; de e felett azok 1774. azon privilegiumokból folyólag egyességre is léptek, a mi ellen, mint önmaguk ténye ellen, mit hosszas gyakorlat erősitett meg, felperessége annyival kevesebbé lehetne, minthogy annak felbontására a kereset kiterjesztve nincs — minthogy a VII birák e privilegiumokat vagy adománylevelet, melynél fogva Szelistyeszék birtoklását állitják, elé nem mutatták, az emlitett szerződésről pedig a felperes azt állitja, hogy az félelem által stb. eszközöltetett ki, és a perfelvételi iratban emlitve van az is, hogy a szelistyeszékiek mint régebben szabadsággal élők az ő alávetésökre keletkezett iratok megsemmisitésével kérik szabadságaikat visszaitéltetni: ezeknél fogva a törv. kir. tábla a kereset derekát illető kérdésekbe nem avatkozva, a felperességet megállitni törvényesnek látta s azt a kir. kormányszék is helybenhagyta 1848. febr. 1-n költ itéletével". Ez itélet felvilágositásául meg kell jegyeznem, hogy a VII birák ez ügyet urbéri itélőszék által akarták elhatároztatni, állitva, hogy Szelistyeszék nem tartozik a Királyföldhöz, tehát adományozás tárgyát tevő nemesi birtok, a mi a VII bi-

ráknak mint földesuraknak adatott birtokába. De a kir. tábla a dolgot ugy fogta fel, hogy itt nem akár egyezménynél fogva, akár az urbéri szabályozó pontokban körülirt urbéri tartozásokon feljüli megterheltetés képezi a peres kereset tárgyát, hanem az alperes VII birák által állitott jus perpetuum alá nem tartozhatásuk, és a felperesek privilegiumos állapotjokat kivánják megitéltetni, mely felfogáshoz a kir. kormányszék is hozzá járult . . . Másik ugyanazon kir. táblának a szelistyeiek vásárvámjoga iránt támadt perügyben hozott itélete. Kimondatván a királyi kormányszék által, hogy a vásárjog nem földesuri kizáró jog, a szelistyeiek régi gyakorlatuk megerősitésére a felségtől országos és heti vásárjogot kértek és nyertek. Mikor a kir. közügyigazgató 1843. irnokaival a faluban azt ki akarta hirdettetni, a VII birák eltiltották, s kérték a kir. kormányszéket, hogy a közügyigazgatót útasitsa rendre. Értesülvén erről a kir. közügyigazgató, felirt a törv. kir. táblához, ez megint a kir. kormányszékhez, felfejtve a VII birák tettének törvénytelenségét s annak orvoslását kérve. A kir. kormányszék az ügyet bővebb felvilágositás végett még 1843-n átküldötte a szebeni tanácshoz, hol aztán végképen megrekedt, feleletét a tanács soha meg nem tette... Az erdélyi kir. közügyigazgatóság, a törv. kir. tábla, a kir. kormányszék és az erd. udvari cancellaria, szóval: Erdély minden kormányhatóságai léptek tehát itt közbe s jogérvényes politikai határozatokkal és itéletekkel határt vetettek a VII birák által a szelistyeiek tökéletes jobbágygyá tételére irányult százados törekvésének, határozottan kimondván azt, hogy sem a VII birák nem oly birtokos nemesek, sem a szelistyeiek nem oly jobbágyok, mint a vármegyeiek, hanem — a mint a kir. kormányszéknek 1835. jul. 6., 7., 8-kán 4013. 1827. szám alatt költ határozata mondja, emphyteuticus jogu, ős örökös birtokos lakosok, — ám

azért mind a II. József féle 1786-ki, mind az 1819-ki urbéri összeiráskor mint ilyenek lőnek bemutatva—mennyi igazsággal? analysiseim positiv adatai alapján megbirálható.

Minthogy lehetnek, a kik a fogarasi fiskusi uradalom szerzési viszonyait eléggé nem ismervén, tán ezt is, — mig általuk biratott — kizárólag szász nemzeti birtoknak tartották, s természetesen most a kiváltás után a váltságösszeget is övéiknek vélik: szükségesnek látom ennek miben állását is hiteles adatokból fölfejteni. Ez uradalmat tette 1) Fogaras mezőváros hozzá tartozó 16 egész faluval vagy jószágrészszel, 2) a sárkányi uradalom 3 egész faluval, 3) a kománai uradalom 5 faluval és jószágrészszel, 4) a szombatfalvi uradalom 6 faluval és jószágrészszel, 5) a porumbáki uradalom 6 faluval és jószágrészszel, mikhez tartoztak még Felső-Venitze és Thodoricza egész faluk, tehát öt uradalmat képező 38 falu, jószágrész és egy mezőváros. E roppant birtokot a nemzeti fejedelmek alatt törvénynél fogva az ország és fejedelem együtt adta zállogosan arra jogosult érdemes birtokosoknak. 1759. megnyerte 140,000 forintban gróf Bethlen Miklós erdélyi udvari cancellár, 1765. a királyné tőle kiváltatását rendelvén: elzállogositotta a szász nemzet közönségének. A birtok nyerői voltak az 1768. febr. 3. kelt és aláirt inscriptionalis szérint a szász nemzet közönsége t. i. minden városainak, székeinek, vidékeinek polgármesterei, királyi és székbirái valamint többi tisztviselői és követei, együtt 11 képviselő. A zállogösszeg tett 206,000 rhénens forintot, oly módon, hogy a 99 év számitása kezdődjék 1765. ápril 1-től; mikor a fiskus kiváltja, tartozzék a zállogtartónak fizetni 106,000 forintot, e felett az uradalmon fekvő bizonyos kifizetett alapitványokért téritsen meg 5200 forintot levonván az uradalomban levő 12,477 for. 14¾ krra be-

csült felszerelvények értékét. E tényállást én a nem rég végbement kiváltáskori iratokból vettem, a mire hátrább visszatérek. De itt elmondom a megvásárlás és vétel-ár kifizetése körülményeit azon okból, mert csak igy szerezhető biztos meggyőződés arról: kié volt ama zállogos birtok s kit illet annak váltsági értéke tulajdon-joga? Fennebb érintve volt már, hogy a szász nemzet a XVIII. század közepén adósságba volt merülve. A szász Egyetem maga ezt 1747. egy millióra, a b. Seeberg-bizottság 1754—55. fél millióra becsülte. Ezért kellett a nemzeti, széki, vidéki s községi közbirtokokat a tisztviselők gondviselése s fizetésül használása alól kivenni, nekik pénzfizetést s a birtokokat haszonbérbe adni; ezért kellett a lakosok jogainak megszoritásával, olykor megcsorbitásával közjövedelmi forrásokról gondoskodni s nemzeti, széki, vidéki és községi külön pénztárakot alkotni, melyekből a tisztviselők és községi szükségek, az adóssági tőkék, a régi és folyó kamatok költségei fizettessenek. Az udvarnál az erdélyi cancellár gr. Bethlen Gábor azon nézetben volt, hogy minden közbirtokot el kell adni; azt testület haszonnal nem kezelheti, az eddigi csak azt mutatja — irja a külön véleményében — hogy a tisztviselők, papok, magas állásu katonatisztek, a szászok némely bécsi pártfogói meggazdagodnak, de a nép pusztul s roskad le terhe alatt. A cancellár ezen nézetirányából folytak a b. Seeberg kineveztetése, útasitásai, az általa behozott reformok stb. A szász tisztviselői kar ez iránynak befolyása s passiv ellenállása egész sulyával ellene szegült: a rendeleteket lanyhán vagy épen nem teljesitette, azok elébe akadályokot görditve, huzás-halasztással a legfontosb intézkedéseket meghiusitva. Ily czéllal küldötték Bécsbe 1752. Huttern, 1761. Bruckenthal Sámuel biztosukat, hogy az első a királyi biztos-küldést akadályozza meg, a második a nemzeti s községi birtokokra felügyelő igaz-

gatóság — Directorium — megszüntetését eszközölje. Az első czél akkor nem sikerült, de később 1756. jan. 6. báró Seeberg mégis visszahivatott; ha nem is mindjárt, de lassan elérték czéljokat, 1761-n a Directorium vezetése, Rosenfeld és Huttern szász tisztviselőkre bizatott, birtokaik kezelése tehát ismét kezeikbe került vissza. De ez 6 évi küzdelembe és nagy áldozatokba került. Alkalmat erre az adott, hogy a b. Seeberg udvarhoz felhatott munkálata 1758. ápr. 22. egy legfelsőbb bizottság megbirálása alá adatott, melynek elnöke b. Ulefeld udvari kamarás, tagjai gr. Bethlen Gábor erdélyi cancellár és b. Bartenstein cseh és osztrák alcancellar, báró Schmidlin, b. Seeberg és Benöck udvari tanácsosok voltak. E bizottság a b. Seeberg munkálatának jó oldalait és hiányait kiemelte, a teendőkre nézve javaslatait elfogadta vagy módositotta, de alapelvül azt mondotta ki, hogy a Directorium elnöksége adassék át a szász ispánnak. A bizottság által elfogadott pontok között volt a nemzeti adósság megállapitása, mely [VIII. számu Oklevél szerint] tett: . . . . . 515,976 for. 50½ krt

a hadi és tartományi pénztárba való tartozási hátralék 1754-ig: . 147,572 for. 59½ „

egyeseknél levő hátralék . . . 211,766 „ 51¾ „

évi jövedelem . . . . . 74,087 „ 55¼ „

tisztviselők fizetése és egyéb közköltségek . . . . . 44,935 „ 33½ „

maradvány . . . . . 29,152 „ 32 kr

Ez a kir. biztos és együtt működő társai kiszámitása volt, a mi az adósságokból kibontakozás lehetőségét mutatta.

A szász tisztviselők kimutatása más eredményekre vezetett; e szerint az adósság tett 544,033 for. 51 krt

hadi és tartományi pénztári hátralék 127,966 „ 50½ „

egyesek hátraléka . . . . . 192,055 „ 57¾ „

évi bevétel	61,913	for.	52 krt
tisztek fizetése s közkiadások . .	63,194	„	28 „
A bevételből a kiadást levonva	1,280	„	36 kr

a fedezetlen tehert teszi.

E kimutatásoknál meg kell jegyeznem, hogy — a mint az olvasó láthatja — az adósságok egy nagy részét az adók be nem fizetett összegei, más részét az egyesek hátralékai tették, mi sulyosan bélyegzi meg a szász tisztviselők tisztökben való hanyag eljárását valamint megállapitják azon tényt, hogy azok a száz meg száz ezerekre menő értékü nemzeti és községi birtokok minden jövedelmeit a maguk meggazdagodásukra forditották, a nép sorsát figyelmökre sem méltatva. Továbbá megjegyzem, hogy a kimutatás czélja nem egyéb volt, mint a b. Seeberg kiküldetése és a Directorium vagyonkezelése czélszerütlenségének sőt a szász nemzetre nézve káros-voltának bebizonyitni akarása. Az udvari bizottság azonban, bár a Directorium módositását indokoltnak találta, az adósságra nézve a b. Seeberg számitását itélte elfogadandónak, mert — úgymonda — ha a szász tisztviselők kimutatása vétetnék is alapul, megfontolandó, hogy ők a VII birák jószágait s Brassóvidékét és Szászsebesszékét nem vették fel számitásukba, ezeknél pedig a bevételek a kiadásokat feljül mulják; ha a felség ezeket is számbavéteti és megvizsgáltatja, az egyensuly helyre áll s helyes gazdálkodás mellett az adósságok fedezete meg lesz. Azonban mindkét kiszámitás csak a régi tartozások törlesztésére és a folyó költségekre terjedt ki, de a tőkék folyó kamataira nem. Ezek fedezése kérdésében az udvari bizottság azon nézetét fejezte ki, hogy ezt a felség már rég elhatározta, megparancsolván, hogy azok a székek községeire adóik arányában rovassanak ki; de ezt az adó-kiiró bizottságok elmulasztották s igy a hátralék evvel ismét növekedett. A bizottság tehát

e rendelet megújitását oly módon hozta a felség előtt javaslatba: „hogy minden szász székre és vidékre nézve évenként dolgoztassék ki egy kimutatás arról, mennyi adóssági összeg lesz általuk azon évben fizetendő? valamint arról is, mennyi esik ez adóssági részlet kamata fedezéseül minden lakos egyes adóforintja után? ez a nemzeti vagyonfelügyelőségnek évről évre előre küldessék fel, mely azt a kir. kormányszékhez, ez pedig az udvarhoz terjeszsze."

A bizottságban a jegyzőkönyvet Schmidlin udvari tanácsos vivén, azt olyképen szövegezte, hogy a cancellár kényszeritve látta magát külön véleményt adni bé a királynéhoz, melynek némely érveit és adatait egyfelül az akkori udvari viszonyok és politika jellemzéseül, másfelől a királyi elhatározás indokolásaul érintem. „Nem látja át okát — ugymond a külön vélemény irója — a szász tisztviselők ezen kényeztetésének, holott sem a mikor Erdély a felséges osztrák-ház uralkodása alá ment, sem azután, a nemzet és tisztviselői semmi rendkivüli adományt vagy szolgálatot az uralkodó-ház irányában nem tettek, hanem ha a nemzet valamire felhivatott, a szegény adózó nép kényszeritetett annak hordozására; az ország régibb zavarai alkalmával is hogy az ő majorsági jövedelmeikből valamit, a nélkül, hogy avval az adózó népet terheljék, áldoztak volna, soha senki kimutatni nem képes, holott sok magyar főur egész vagyonát feláldozta. Mária Therézia felséges királyné uralkodása kezdetén Baussner szász ispán felkéretett, hogy a szász nemzet fundusából 100, vagy legalább 80 ezer forint hadi költséget vegyen magára; igyekezett is eleget — irja a cancellár — de Rosenfeld ellene volt és nem vihette ki. Mikor később a Kálnoky- és Gyulay-zászlóaljak felállitattak s az ország 2000 embert állitott, a szász nemzet a maga illetőségét nem a nemzeti vagyonból fizette meg, hanem kirótták az adózókra; később, mikor

ismét 1000 felkelőt állitott az ország, a nemzet tisztviselői a maguk jövedelméből 48 huszárt állitottak, a zászlóalj költségét pedig most is az adózó népre rótták ki; mikor az erdélyi fő és kissebb nemesek két év előtt 600 főnyi újonczot állitottak, őket pénzzel és lóval ellátva, a szász tisztviselők 18-at adtak, a csak nem rég állitott 2000 katonát pedig mint a többi nemzet, ugy a szász is az adózó népből állitotta ki; a legutoljára tett katonaajánlásnál Rosenfeld kormányszéki tanácsos 3-at, Huttern 3-at ajánlott, a szász ispán pénzben 3000 for. 20 kr., Huttern 500 for. Bruckenthal korm. titkár 1000 for. számvevőtanácsos Huttern 100 for. Ezek tanusitják, hogy a szász tisztek majorsági jövedelmeikből a fejedelemért valami különös szolgálatokat nem tettek, hanem leginkább a néptől vették fel, sőt tudva van, hogy az ő nemzeti fundusok részint a tisztviselők, részint a lutheranus püspök, részint a katonai, kamarai és országos nagyobb tisztek között oszlik fel sub diversis titulis ad captandam tamen benevolentiam, ugy, hogy ha a régi szász nemzeti számadások megvizsgáltatnak, az ilyen kiadások nehány száz ezer forinton feljül mennek, a minthogy a nehány év előtt itt fenn járt szász követ Friedenberg is 100 ezer forintnál többet költött el itt helyben. Miután most a szász tisztviselők fizetése ki van szabva — igy folytatja tovább a cancellár — s ők a nemzet jövedelmeivel olyan visszaéléseket követtek el, a minők itt érintettek: nem lehet tudni, miért kelljen annyira védelmezni a szászok allodialis jövedelmeit, melyekből — a mint a hitelezők jegyzéke mutatja — magánosak és tisztviselők meggazdagodtak, a felséges udvar részére igen nagy szolgálatok belőle nem tétettek, a nép pedig kegyetlen adóssági teher alá került. A szász tisztviselők a nemzeti gyenge fejedelmek alatt csaknem respublikai jogokat vivtak ki magoknak: pénzt verettek, tiszteiket a

lutheranus hitre kötelezték [mi 1752. töröltetett el épen a cancellár javaslatára], a tisztviselőknek adómentességet szereztek s nemcsak nemesi joggal birtnak állitott jószágaikban, de a királyföldiekben is tiszti s egyszersmind földesuri jogot is gyakoroltak. A rovatalt illetőleg a cancellár nézete az, hogy a hátralék és folyó kamatok fizetésére szükséges összegeket az adózókra csak akkor kellene kiróni, ha ez az allodialis jövedelmekből és a 13 kr. házi pénztári alapból nem telnék. Fontosnak nyilvánitja a külön vélemény irója azt, hogy a szász vagyonkezelő bizottság számadásai megvizsgálás végett a kir. kormányszék elébe kerüljenek. Ha — ugymond — e számadásoknak semmi feljülvizsgálata nem lenne, s azon tömérdek bizonyiték, a mi a számadásokhoz járul, itt benn, a viszonyokat ismerő hatóság birálata alá nem kerülne: ezen vagyonkezelő testület kétségkivül a majorsági jövedelmek oly módon elajándékozása és elvesztegetése visszaéléseire csábitatnék, a minőket a szász tisztviselők ezelőtt gyakaroltak, és igy azoknak, a kik a dolgok tisztábahozásának minden időben ellene állottak, ezutánra is alkalom adatnék, hogy ellentétes czéljaikat titkosan tovább szőhessék s erre szolgáló cselszövényeiket szemképpráztatással takarják el, hogy továbbra is a zavarosban halászhassanak.“ Ugy hiszem, e nézetek és itéletek — egy ország cancellára tollából — a ki a fejedelmi udvarban, az államkormány élén állott hosszas évek során, nem kis sulylyal birnak a dolgok miben állására nézve . . . Bárha az udvari bizottság többsége sokban a gróf véleményeitől eltérőleg formulázta jegyzőkönyvét, a királyné — ugy látszik — cancellára intentioit nem hagyta figyelmen kivül s a fenforgó tárgyban oly irányu rendeletre határozta el magát, hogy azt gr. Bethlen is aláirhatta. „Helybenhagyva — igy szól a királyné — hogy a mit a jegyzőkönyv magában foglal,

abban az értelemben szerkesztett rendelet bocsáttassék a fenforgó tárgyban Erdélybe — minthogy a szász nemzeti és községi birtokok haszonbérbe adására nézve a nézetek egészen egyhanguak, az indokolásbeli eltérésekért a dolgot nem akarja függőben hagyatni; mindhárom nemzet egyforma édes anyjának tekinti magát — mond tovább — s mert azok egyetértésétől függ az ország jólléte: bizik udvari cancellára hivatali buzgóságában, a mit ismer, legyen ő aggodalom nélkül. Neveztessék ki a tervezett vagyonigazgatóság ugy, a hogy a bizottság ajánlta, ha dolgában hanyag lenne, fél év mulva pártatlan kir. biztost lehet oda küldeni." A kir. rendelet a bizottság és a cancellár egyeztetett nézeteinek kifejezése; a dolog érdemében a szászok ohajtása, egyebekben a cancellár nézetei érvényesültek; élesen van abban hangsulyozva a szász tisztviselők önhaszonkeresése, hanyagsága és a királyi biztos elleni ármánykodása, a mikből a nemzet eladósodása következett; kifejezte a királyné azon meggyőződését, hogy a szász nemzet javai jól kezelve s jövedelmei semmi egyébre a közjónál nem forditva, bőven elegendők arra, hogy e botrányos roszan segitve legyen. Ez indoka a vagyonkezelő bizottságban tett módositásnak, melynek útasitásai a czélt biztositni vannak hivatva; nevezetes annak 12-ik pontja, mely mészárszékek, vendégfogadók, serházak épitése által a községi birtokok értéke emelése végett megengedi, hogy a községek egy évben egyszer mindenkorra a földmivelők terményeiből 9-det vehessenek, a földet nem mivelő polgároktól 1 forintot, a baromkereskedőktől, nagytól 6, kisebb baromtól 2 krt; a 17., 18-ik pont az adósságok kamatait folyókra és hátralékokra különböztette meg, a folyókra nézve megújitatott azon korábbi rendelet [1]) hogy azok a községek lakóira

[1]) 1756. évi 288 1758. évi 330., 806. kir. korm. sz. a.

osztassanak fel, minden évben a rendes adó kivetése előtt kimutatás készitetvén arról: minden széknek, vidéknek mennyi adóssági tőkéje van még fizetetlen, ennek és kamatainak fedezésére mely forrásokkal bir, s azonkivül minden adóforintra még mennyi rovatalt kell tennie? a multra, t. i. a kamathátralékokra nézve szintén kimutatás készitendő: ki, mivel tartozik? hogy szokta azt teljesitni, munkával vagy pénzben? az adózó népnek a kettő közötti szabad választás fentartandó; általában az útasitás a közvagyonok haszonbérbe adása, azok jövedelme emelése, a robotnak pénzzel megváltása ügyét oly kimélettel rendeli végrehajtandónak, hogy az adózó nép az igazság mértékén tul ne terheltessék, hanem mint az ország élő kincstára, erőteljes állapotban tartassék fenn. Mindkétféle kimutatás a vagyonigazgatóság útján felső és legfelsőbb helyre beküldendő. E rendelet 1760. ismételve kiadatott [1]), 1761. szintén, azon módositással, hogy a rovatal mindig a kir. kormányszék tudtával és jóváhagyása mellett legyen, a nélkül a népre semmi czím alatt rovatal nem tehető [2]).

Gróf Bethlen cancellárnak 1758. a szász ügyben nyilvánitott nézetei és különvéleménye a szászokat pártoló udvariaknál aggodalmat költött; azonban a királyné kegyét mutatta iránta a fogarasi uradalomnak neki átadása által. Ez a gróf érzületére volt némi befolyással, de a szász érdekek és befolyás ellensulyozására s a magyar tulsuly megőrizésére irányuló magatartása a régi maradt cancellársága végeig. Még 1765-n aláirt rendeleteiben is hangsulyozva van azon kormányi nézet, hogy a szászok visszanyert vagyonkezelési joggyakorlatát kormányi szigoru ellenőrizés alatt kell tartani, mind a nemzeti vagyont, mind a székekét és vidékekét, mind a városokét és közsé-

[1]) 1760. évi 1704. kir. korm. sz. a.
[2]) 1761. sept. 4. udv. rendelet. 4050. 1774. kir. korm. sz. alatt.

gekét illető számadásokat, különösen pedig a nemzeti közadósságok törlesztése végett a népre tett rovatalokat figyelmező szemmel felügyelni s a tisztviselők visszaéléseitől gondosan óvni. Azonban már 1761. gr. Bethlennek egy hatalmas versenytársa akadt Bruckenthali Breckner Sámuel ifju szászban, a ki a királyi kormányszéknél a titkárok sorában még ekkor leghátul állott s alig 10—12 év alatt azon legfőbb kormányhatóságnak élére hatolt fel. E férfit nemzete követül Bécsbe küldötte, s ő megnyerő külalak és személyisége, az udvar politikája iránti föltétlen önodaadás s küldőitől bőven hozott úti költsége által rövid ottmulatás után, fel a legmagasb körökig magának és képviseltjeinek annyi pártfogót szerzett, s oly befolyást vivott ki, hogy nemzete iránt az udvar hangulata megváltozott, gróf Bethlen állása megingott s a bécsi udvar Erdélyre nézve addig követett politikája más irányba lett terelve. Jellemző, a mivel a szász Egyetem 1759-n és 1761-n Bécsbe küldött követei számára első alkalommal 10,000, másodszor 3,983 r. forintnak a népre kirovása iránt költ határozatát indokolja; e rovatalpénz azért van — ugymond a határozat — hogy avval magoknak és ügyöknek barátokat szerezzenek = um sich damit patronos zu machen. Bruckenthal értette ennek módját. Ez évek hivatalos adataiból négy dolog tünik ki tisztán 1) hogy ő gróf Bethlennek állomásáról eltávolitását; 2) a fogarasi uradalomnak — bárha élethosszig volt is neki adva — tőle visszavételét s a szász nemzet részére elzálogositását; 3) a szász községi vagyonoknak a nemzet tisztviselői kezébe visszakeritését s abban minél kevesebbre terjedő kormányi ellenőrizés mellett megtartását; 4) a nemzet közadósságainak a szász székekre és vidékekre kiosztását, azután a népre tett rovatal útján törlesztését tüzte ki feladatául, mit a hatalom polczain ülőknek megnyerése s magának a

magyar nemzeti érdekek és alkotmányos szabadság feláldozására eszközül odaadása által bámulatos szerenesével el is ért. Nemzete ügyei okos intézése mellett fő gondja volt Br-nak önemelkedése. A királyné kegyelmét oly hamar sikerült megnyernie, hogy 1761. jul. 25. már kir. főkormányszéki számfeletti tanácsosi czímet nyert; 1762. jan. 12. a királyné egyenes engedelméből közszolgálati érdekekért másodszor hivatott fel Bécsbe, miután előbb jan. 11. már rendes belső titkos tanácsosi rangra és tartományi cancellárságra emeltetett; erre két hónappal később báróságot nyert s Bécsben mulatása nagyobb kényelmeért — igy szól a kir. leirat — napi dija mellé az erdélyi cancellár 2,000 for. fizetése is útalványoztatott; 1763. május 7. az adórendszer megváltoztatása ügyében harmadszor hivatott Bécsbe Bucow erdélyi főhadvezérrel; 1764-et ismét Bécsben töltvén, ottléte idejére 8 for. napi dij lőn számára legfelsőbb helyen útalványozva. Ezek személyes érdekeiben történtek. Hasonló szerencséje volt a szász nemzeti ügyekben is. 1761. a szász tisztviselők adó alól kivétettek, a nemzeti vagyonok kezelése a szász főtisztviselők kezébe visszaadatott, a szebeni polgármester és szász ispán szabad választása szabályozva lett; 1762. a szász törvényhatóságok házi szükségei fedezésére adjutum salariale czím alatt 22,730 for. rendszeresitetett; 1763—64-n a nemzeti adósság a szász székekre és vidékekre, azután a népre kiosztatott; 1765. a szász nemzet a becsületes — Alma Natio — helyett, nemes — Inclyta — czímet nyert, s csakhamar rá inscriptióba Fogarast. Mindezekben főtényező b. Bruckenthal Sámuel az erdélyi tartományi cancellár volt; későbbi müveiről később szólok . . Neki Szebenben és Bécsben minden sikerült, minden ajánlatát elfogadták, minden kivánságát teljesitették, rettegték alant, kedvét keresték fent; Bucow erdélyi főhadvezérrel jó viszony-

ban élt maga, neje Klockner Zsofi báróné pedig a főhadvezér bámulatának s rokonszenvének volt tárgya, az udvari tanácsosok jóakarói, a királyné különös pártfogója. E férfi gyors emelkedése a titkos szülő okok ismerete nélkül megfoghatatlan; de ezeket tudva, minden homály elosztlik s napfényre jut a rejlő igazság. Azon kori közkormányzati iratokban bő anyagtára és alapja van ez észrevételeknek. Mig majd érinthetném, idézem egykorujának kormányszéki titkár Halmágyi Istvánnak 1762-től 1769-ig terjedő „Naplója" nehány jellemző följegyzését. „Mintegy május elején 1762. [juniusnak kell lenni, mert kormányszéki elnökké kineveztetése május 27. történt] — irja a 2. lapon — elérkezék Bucow general cancellár Bruckenthal urral együtt; másnap mindjárt felmene hozzá és hosszasan beszélett vele s minden őt érdeklő expeditiok conceptusait megmutatta; a naplóiró szerint gr. Károlyi Antal tábornok megjövendölte, hogy Bucow mint Csehországot ugy fogja Erdélyt is összezavarni. Be is telék — jegyzi meg H. — mert mihelyt kineveztetett, kormányszéki titoknok Bruckenthallal barátságot vetett, mivelhogy a generalis ennek számára fenn Bécsben tanácsosságot és bárőságot eszközölt. [1]) Majd Bécsbe menvén — folytatja a 41. lapon naplóirónk — a határőrség és új adózási rend, a birtoktalanokra való taxakivetés dolgában annak a gubernator — gróf Kemény László — miatt végbe nem mehetése felől az udvarnál olyan jelentést tett, hogy : tegyen bár ő Felsége mást, akár ki legyen pedig, de magyar cancelláriussal semmire sem megyen, magyar principiumai levén, ergo

[1]) Azt hiszem, e viszony b. Bucownak erdélyi főhadvezérré 1761-i márcz. 10. történt kineveztetésével kezdődött; mert csak igy érthetők meg a két férfi által egymásnak tett szolgálatok. Bruckenthal már 1762. január 11. tanácsos és cancellár lett, épen azon időben, mikor b. Bucow erdélyi indigenatusságát január 12. a királyné aláirta. Egymás érdekeit csak igy mozdithatták elé.

legyen cancellár — — — Bruckenthal sat. Mind végbe mene — jegyzi meg a naplóiró — a kormányzó nyugalomba ment, elnök Bucow lett, cancellár Bruckenthal, a magyarok: Mikes, Teleki kevésbe marada, hogy el nem menének, Gyulai, Kornis jubiláltattak. Nekem — irja 1763. márczius haváról — mindenek előtt kedvességem volt eddig; most mióta a külső expeditiokat én irom, szidni kezdettek, hogy minden törvénytelenséget a generalis, cancellár és én irunk alá, holott én ennek oka nem vagyok; mert minekelőtte felolvastatik valami, kétszer-háromszor újra kell irnom gustusa szerint a praesesnek és cancellárnak, mivel nekem az a kötelességem. A consiliariusok miért nem szólnak bele? Történt olyan is, nevezetesen a szászok adóssága törlesztésére engedendő subrepartitio iránt, hogy helybenhagyás végett olvasatlan ment fel az udvarhoz, noha elébb az is meg volt határozva, hanem talán a kifejezésekben lehetett volna változás. De ezeknek igy kell menni valameddig tart ... Ily crisisekben kell nekem szolgálnom — mondja a naplóiró 1764. septemberhavi följegyzésében, sötéten jellemezve azon korban a közszolgálat veszélyeit — melyekben én is hogy maradhatok meg, sokan csudálkoznak. Ülök a hajó fenekén, hallgatva a feljül zugó habokat s az Isten kegyelme tart meg főképen minden veszedelmek között; mert most az ártatlan is hamar elnyomatik" ... A cancellár törekvéseiről igy nyilatkozik a naplóiró egy helyen: „b. Bruckenthal a főhadvezér Bucow-val összeszűré a levet s igy kezdének aztán projectálni, hogy az országot jó karba miképen állitsák; mutaták a nagy hasznot a határszéli katonaság felállitása, az adó felemelése, a törvénykezés megjavitása stb. S midőn ezekkel az udvar szivét meghóditották, azután nem igen látott, hallott egyebet, hanem a mit e kettő mondott, ámbár ezer s meg ezer panaszok hatottak fel stb.

Ennek alkalmatosságával végbevitték, hogy a szászok terhe a többiekre háromoljék és hogy a Directorium a szászokkal copuláltassék; az urak és nemesség hitele kétség alá vonassék, mely principiumokkal Bucow halála után is annyira kegyben tartá magát br. Bruckenthal, hogy semmi erdélyi dolog hire nélkül nem igazitatott; mint Bucow miatt a mig élt, senki semmit nem mert szólni, a mi neki nem tetszett, sőt még a cancellaria is tapogatódzva expediált: úgy most is br. Bruckenthal akaratja ellenére semmi sem történhetik. Egyátalában — jegyzi meg a naplóiró 1765. márcziusáról — Bruckenthal mindenütt uralkodik — mi formán, könnyü átlátni: hímezik-hámozzák a dolgot, utoljára a lesz, a mit ő akar, senki ellenkező előadásának helye nincsen, noha se ministerek, se mások nem szeretik, de nem tehetnek ellene; a királyné pedig, a ki igazságot kiván, a mint informálják, a szerint határoz. A ki Bruckenthalnak nem tetszik, hivatalából ő, vagy a kikkel egyet ért, elmozditják. Igy mozditotta el Franckot Huttern a büntető bizottság előadói hivatalából, Bándi, Somlyai és Vest udvari tanácsosokat pedig b. Bruckenthal; az utóbbi nekem panaszolta fatumait — mond a naplóiró — az igaz irásért és szóért, hogy kell szenvedni, mely igazságot Bruckenthal hamis szinekkel festvén, neki el kellett veszni. A kincstárnok is — báró Bornemisza Ignácz — [1]) eddig ugyancsak gyülölte a szászokat, de most védelmezi, mert fél, nehogy jubiláltassa Bruckenthal. Az erdélyi cancellarián sincs senki — ez Bethlen eltávozásu utánról 1765. novemberéről való — a ki valamit szóljon, azt cselekszik, a mit Bruckenthal szab eléjek" . . . Érdekest jegyzett fel naplóirónk a fogarasi uradalomról. „A szászok — irja 1765. juniusáról — a kik Fogarasvidék megnyerése feltétele mellett igérték

[1]) Protocoll. R. Gubern. m. decembris 1764. 4684. lap.

oda a határőrség számára kivánt helységeiket, már átadták volt Szászvárosszékben Kudsirt, Szebenszékben, Sinát; jövén pedig Sivkovits — egy a határőrség felállitására megbizott fő-fő katonai egyéniség — Orláthra, ott is a szászok jobbágyit katonáknak vette, de mivel kevés határok volt, igértek többet is a kereszténysziget határból, de nem adták által, azt mondván, hogy addig többet nem adhatnak, mig nem látják, Fogarasvidék miképen jő kezekhez, hogy evvel is kényszeritsék az udvart" ... Még csak egyet emlitek föl. „Megpróbálták — ugymond a naplóiró 1765. novemberi följegyzésében — a szász urak, hogy Szász-Régent, Bátost, Tekét a vármegye hatósága alól Radna völgyeért kitekerjék, mely ugyan most halogatásban van; de még a követelés feltámadhat. Projectálta a báró, hogy a szász jobbágyok is száz r. forinttal változhassanak meg a földesuraktól; volt ennek is nagy hire, hogy javallani fogják, mely ugyan még haladott, de avval nem hiszem, hogy elmult volna; rész szerint erre törekesznek avval, hogy a szász jobbágyokat fellármázzák a földesurak ellen" ... Eddig a Halmágyi István naplója ... [1])

Ez évek politikai viszonyainak ezen egykoru kézből ránk maradt rajza megmagyarázza előttünk mind a gróf Bethlen nyugalmaztatását, mind az általa zállogban élethosszig nyert fogarasi uradalomnak kezéből kisodortatását. A diplomaták szokásos bukása volt ez, finomul és lassan előkészitve, kimélettel és mindkét félre előnyt nyujtólag végrehajtva. De e bukás egyszersmind a magyar befolyásnak az udvarnál és Erdélyben a kormányszéknél is bukása sőt nagy időre megtöréseé volt, mi az udvari párttal egy érdeket szolgáló s egy politikai czélra törekvő Br. sikerült

[1]) Halmágyi István Naplója 1762—1769. juliusáig bezárólag, ki volt 1761-től fogva gubernialis Secretarius stb. Erdélyi Muzeum kézirattárában. [1—790. ll.]

művének mondható. Az erdélyi legrégibb s legfényesebb nemzetségek egyik tekintélyes férfia, királyi cancellár, a legelső erdélyi adórendszer behozásánál és az 1759-ki erdélyi országgyülésen kir. biztos, a ki az uralkodó-ház híve, trónküzdelmében erős támasza volt, királynéja jogai védelmére több száz önkéntes harczost állitott, a háborura ezereket áldozott s befolyásával honfi társait is hasonlóra buzditotta, ezen és hasonló érdemeiért rangot, czímeket és több kitüntetést, az érdemes hazafiak számára gyüjtött alapból 15,000 forintot, hiv szolgálatai jutalmául 140,000 for. erejéig a fogarasi uradalmat nyerte, a ki az ország legfőbb kormányát nehéz időkben tiz éven át szerencsével vitte—egyszerre kegyvesztett lett s helyet kellett engednie egy polgári sorsunak, oly nép közül, mely Erdély főkormányi polczára most legelébb — s hihetően — legutoljára állitott egy azután vágyó s vágyát kielégiteni is képes férfit. Ez a nagy politikai hordereje van a gróf Bethlen bukásának. Igy lett Bruckenthali Breckner Sámuel báró, cancellár, később az erdélyi kis birtoku nemesség productiora szoritatása, egy az addiginál sokkal terhesebb új adórendszer behozására, a VII birák és szász nemzet urbéri viszonyainak szabályozására kinevezett királyi biztos, azután szent István jeles lovagrendjének lovagja, államtanácsos és végre kormányszéki elnök, igy nyerte — kiváltképen általa Fogarasvidéket a szász nemzet.

E dolgok lefolyása oly sima volt, hogy a ki a történetek egyes szálait nem ismeri, nem is sejti a szász és osztrák-német befolyásnak az erdélyi magyar befolyással itt vivott erős tusáját. Gróf Bethlen 1765. jul. 2. a királynét Innsbruckba kisérvén, aláirási dolgai végzésére gróf Breuner bizatott meg, deczember 3. egészségi tekintetből, saját kérésére, főudvarmesteri czíme és egyéb kitüntetései meghagyása mellett, nyugdijaztatva, teendőit egészen gr.

Breuner vette át. E két esemény időközében április 12. gr. Bethlen még élesen irt le a kir. főkormányszékhez, s hivatkozva a királynénak 1764. évi május 24. jun. 8. és octob. 1. leirataira, szigoruan megrendelte, hogy fizetésök felfüggesztése terhe alatt hagyja meg a szász nemzet illető tisztviselőinek, hogy minden köz- és majorsági vagyonaikról, hátralékaikról kimutatásaikat, az azokból tett kiadásokról pedig bizonyitékokkal felszerelt számadásaikat a kiszabva levő idő alatt adják be a nemzeti vagyonigazgatóságnak, mely azokra észrevételeit megtéve, terjeszsze fel a kir. kormányszékhez . . . Mindazáltal az utóbbi években e leiratokban nem volt meg a régi határozottság, a mi vagy erélyhiányt, vagy pedig a szászok irányában szelidülő hangulatot, vagy tán az eredményben nem bizást gyanitatott. Gróf Bethlen hitelének a b. Bruckenthal kegybejutásán s az udvari magasb körök politikájában történt változáson kivül még két körülmény ártott, az egyik azon magatartás, a melyet 1758-n a b. Seeberg munkálata felett tartott udvari bizottság jegyzőkönyvi megállapodásával szemben elfoglalt s a mely magára a királynéra is nem épen kedvező hatást gyakorolt; a másik azon conpromissio, melynek a szász Egyetem az által tette ki, hogy a mig az udvar 1761. september 4. az erdélyi kir. kormányszéknek a legszigorubban meghagyta, hogy a szász városokban vagy falukon lakó adózókra még önkéntes ajánlat folytán is az udvar hire és engedélye nélkül semmi szin alatt egy krajczárt se engedjen kirovatni, különben a ki teszi, elébb intéssel, azután visszatéritéssel s az illető tisztviselő hivatalából elbocsátással büntettessék: „addig az Egyetem épen azon évben a cancellárnak adandó 10,000 forint kölcsön végett minden adóforintra 2 krt rótt ki, a mi a számadások felküldésekor a figyelmet már aligha kikerülhette, pár évvel később a fogarasi uradalom átvételekor pedig

épen hivatalos tárgyalás alá került . . . E közben május 12. költ kir. leiratában a királyné tudatta a kir. kormányszékkel, hogy az oláh határőrség könnyebb felállithatása tekintetéből elhatározta, a fogarasi uradalmat, melyet gróf Bethlen 1759. zállog czímen nyert, állami tekintetekből tőle visszavétetni, s azon jogokkal, a mint ő birta, a szász nemzetnek 99 évre újból elzállogositni, olyformán, hogy az gróf Bethlennek fizessen ki a királyné által számára megigért 140,000 r. forintot akár készpénzben, akár az alzállogtartók zállogbirtoki leveleinek beváltása és kézbesitése, akár új alzállogbirtoki szerződések kötése által; egyszersmind a kir. kormányszéknek meghagyta, hogy mindazokat, a kik a mondott uradalomból, a gróftól birtokokat vettek át alzállogképen, azokat zállogösszegeik és megállapitandó javitmányaik — melioratio — megtéritése mellett bocsássák vissza a közvetitésre megbizott erdélyi kir. kamarának vagy gr. Bethlen biztosainak, hogy az egész uradalom épen, egy testben — mint elébb volt — menjen a szász nemzet birtokába. A királyné kijelentette, hogy nincs ellenére, hogy a gróf alzállogtartói, ha akarják és tehetik, a szász nemzettel új alzállogbirtoklási szerződéseket kössenek s azokkal a régieket kicseréljék; reméli tehát, hogy az illetők megfontolván, hogy a magán érdeknek köztekintetek előtt háttérbe kell vonulni, nem fognak késni királyi akaratát teljesitni. Az ez értelemben felszólitott alzállogtartók, bárha nekik — a mint megjegyzék — a gróffal élethosszig tartó szerződésök van, a kinek Fogaras szintén élethosszig volt elzállogositva, és az országgyülésen is kihirdettetett: mindazáltal a királyi akarat iránti hódolatból a kiadásra magukat készeknek nyilvánitották. [1])

[1]) Az alzállogtartók nevei, a mint nyilatkozatukat aláirták: Zabolai gr. Mikes Antal, Somlyoi Halmágyi István, kormsz. titkár., Szent-Lélek Kozma József, Nagy-Batzoni Baló József, Éttfalvi Halmágyi István, Szesztsori

Erre ugy a zállogviszonyok, mint a javitmányok kiegyenlitése oly gyorsan lőn végrehajtva, hogy 1765. jul. 15. már Halmágyi István és Baló József mint a cancellár felhatalmazottjai az őt illető 140,000 for. kézhez vételét elismerték. Az alzállogok visszabocsátása iránt nyilatkozók között nincs ott báró Bruckenthal Sámuel, a kinek pedig 30,000 forintról szóló régi — még 1759-ből való — zállogbirtoki kötlevele Alsó-Szombatfalváért, valamint nincs ott gróf Bethlen Miklós, ennek Porumbákért 21,769 for. 13 krról szóló kötlevele jul. 15. szintén átadatott a grófnak. Az összesen 11 alzállogban tartott birtokrész kiegyenlitési összege tett . . . . . 86,602 for. 37 kr.

ezenkivül kiadatott a grófnak az erdélyi bevándoroltak — Transmigrantes — alapjából vett kölcsön-kötelezvénye	2,800 frtról	együtt 51,236 for. 40 kr.
a szász nemzettől 1761. vett	10,000 „	
Adlershausenféle . .	6,000 „	
a szász nemzetre báró Bruckenthal S-től átruházott 1,000 és 1,000, együtt . .	2,000 „	
egy más kisebb kiegyenlitendő összegről .	416 f. 40 k.	
Ebesfalvi örményektől vett	30,000 frtról	
Kiegyenlitési készpénz		2,160 for.
	együtt:	140,000 „

Az ebesfalviak 30,000 forint tartozása kifizetésére nézve csak kötelezést vállalt ekkor a nemzet; de jul. 31.

Thalaba János, Alsó-Venitzei Szegedi Mátyás, Herszényi György örökösei, Enyedi István.

már átadta a beváltott kötelező-irást. Az ezen feljüli 60,000 rh. forintból 16,000 rh. for. átvételét 1766. aug. 20. ismerte el a károlyfejérvári pénzvevő hivatal, 44,000 frtról pedig 1768. jun. 6. az erdélyi kamarai fizető hivatal adott nyugtát, s minthogy az alzállogtartók gr. Bethlen Miklóson és br. Bruckenthalon kivül a fenn érintett összeggel még 1788-n is fel voltak véve a szász nemzet hitelezői jegyzékébe, [1]) valószinü, hogy alzállogukat nem tarthatván meg, követeléseik tiszta adóssággá változtak át. E szerint a szász nemzetnek a fogarasi uradalom került 62,160 forintjába, mely összegből levonván a gróf Bethlennek adott 10,000 forintot, mint a mit 1761-n az adozó népre tett 2 kros rovatalból fizetett, továbbá azon 2,000 forintot, mit br. Bruckenthal ruházott rá, a ki magát ezért alzállog-birtokkal, bőv napidijjal, s 6,000 forintot meghaladó kétszer felvett jószágjavitási dijjal kárpótolta, valamint levonva az ebesfalviaknak fizetett 30,000 forintot is, mit e közben felvett s a birtok jövedelméből törlesztett kölcsönnel egyenlitett ki — az előre, tisztán és tényleg kifizetett jószág szerzési zállogösszeg tett: 22,160 r. forintot.

Mint a birtok megnyerése, szintoly sajátságos annak ára kifizetése módozata is. A szász nemzetnek — mint fennebb érintve volt — készpénze nem, csak adóssága volt, még pedig a vétel éve előtt 10 évvel 515,976 forint 50½ kr. De ezt részint a b. Seeberg által behozott új rendszer által nyitott bőv közjövedelmi forrásokból, részint a nemzet birtokainak 1761. tisztviselői kezébe visszanyerése után a népre tett rovatalokból néhány év alatt törlesztette, elannyira, hogy az 1764. aug. 11. udv. rendelet szerint már 329,909 forintra 32 krra apadt. Ekkor a fogarasi uradalom megszerzése már tervben levén, az adósságtörlesztés-

[1]) Látható a Dachauer-féle nyomozási munkálat 26. számu mellékletében.

sel sietni kellett. A szász Egyetemnél tehát Bruckenthal Mihály ispáni helyettes, a kir. kormányszéknél b. Bruckenthal Sámuel a mindenható cancellár a rovatalra tágasb útat nyitván: a törlesztés oly nagy mérvü lett, hogy 1765. a merész vásári vállalatot bátran végrehajthatta. Mik voltak ama források? el volt már az elébbiekben mondva, most csak azok felsőbb rendeleteken és a szász közvagyonok kezelési rendszerén nyugvó alapját mutatom ki.

B. Seebergnek, midőn Erdélybe legelébb lement, az volt febr. 18-ról a többek közt rendelve, hogy ugy a nemzetet átalában, mint a székeket, vidékeket, községeket terhelő adósságokat nyomozza ki, mindenik természetü adósság törleszthetése végett külön pénztárakat alakitasson, s mindenik adós a maga terheit saját pénztárából törleszsze: a nemzet a magáét a nemzeti pénztárból, a székek és vidékek szintén a magukéból, a községek pedig ne csak a magok adósságait törleszszék, de a nemzet, illetőleg a szék és vidék adósságai törlesztésére is minden évben azok pénztárába egy mérsékelt összeggel járuljanak. Első jelentése következtében 1753. nov. 18. költ kir. rendeletben megengedtetett, hogy a községek gazdasági alapja nevelésére a gyengébb módu földmivesektől 1, másoktól 1½ kr. rovatal szedethessék; második jelentése tételekor az még tovább terjesztetett ki, mi [a 238., 245—246 ll.] már emlitve volt. Ugyanekkor a községi pénztárak gyarapitására a községi erdőkből, külsőktől makkolási dij-vétel engedtetett, hogy azon szász székekben és vidékekben, hol a majorsági jövedelmekből és házi pénztárt illető 13 krból a községek szükségei nem fedezhetők, az adósságok kamatai fizetésére az adófizető nép adóforintjaira mérsékelt rovatal tétethessék, kimutatás fogván felküldetni róla felsőbb helyre, hogy az adózók szükség és mód felett ne terheltethessenek. 1758. jan. 24. költ kir. leiratban azon tapaszta-

latnál fogva, hogy némely szász székek a kamatok fizetése címe alatt szerfeletti rovatalokat tesznek az adózókra, megrendeltetett, hogy az ilyen rovatalokról évenként a megküldött minta szerinti külön számadás vitessék s egyéb számadásokkal együtt a kebli megvizsgálás után mindig a kir. kormányszékhez terjesztessék fel. A minta teljesen világossá teszi a dolgot:

Kimutatása.

A város, mezőváros, szék, falu terhelő adóssága az év elején volt		Kamataira kellett		A 13 kros házi pénztári alap volt		Az adón feljül kamat törlesztésre rovatott ki		Házi pénztári szükségekre fordítatott a 13 kr. alapból		Kamatokra a rovatalból fordítatott		Adóssági törlesztésre a majorsági jövedelem maradékából		A majorsági kiadásokon felül a 13 krból maradt	
r. f.	kr	r. f.	kr	r. f.	kr	r. f.	kr	v. f.	kr	r. f.	kr	r. f.	kr	r. f.	kr

Ugyanazon évi május 22. költ kir. leiratban azon panasz alkalmából, hogy a szebeni nem-iparos polgárok az adósságok kamatai fizetéséhez járulni nem akarnak, ezen nevezetes dologfelvilágositó királyi nyilatkozat fordul elé: „tiszta és határozott királyi rendeletek vannak a szász nemzeti vagyonigazgatósághoz kibocsátva arról, hogy minden község adóssági tőkeösszegei, a mennyire azokból telik, az illető község majorsági jövedelmeiből, a kamatrészletek pedig a mig egyéb alap kerül, az adós községekre évenként — senkit ki nem véve — mérsékelt arányban tett és a kir. kormányszékkel közölt rovatalokból fizettessenek; miknek szigoru megtartása rendeltetik.“ Ugyanazon évi jul. 1. a vagyonigazgatóságot újra szervező kir. leirathoz mellékelt útasitás ide vonatkozó főbb pontjait már fennebb [a 237—38-ik lapon] idézvén, itt elég rá hivatkoznom. 1760. octob. 16. a vagyonigazgatóságnak azon kérdésére: vajjon rendes szükségleten feljül, az adósságok kamatai fedezése végett az adózókra rovatal tételét megengedheti-e? a királyi felség hivatkozólag 1756. és 1758. évi korábbi leirataira különösen pedig az imént érintett útasitás 7., 18., 19. pontjaira, kimondja azt: „hogy minden helységek magistratusa minden évben, mielőtt az adókivetés elkezdődnék, alapos jegyzéket készitsen mind a kifizetett, mind az illető széken és vidéken még rajta levő közadósságok mennyiségéről, azok fedezetére meglevő alapjairól, a melyben nem csak átalánosan a kamatösszeg legyen megjelölve, hanem különösen az is, hogy minden adófizetőre külön mennyit szükséges kiróni, és ezen jegyzék a kir. kormányszékhez lesz felterjesztendő.“ 1762. márcz. 12. a szász Egyetem a kir. kormányszékhez tett feliratában: „a felség azon kegyelmes akarata indokából, hogy a szász nemzet adósságait minél elébb törleszsze le, s azon akadálynál fogva, hogy mivel az osztó igazság azt kivánja, hogy a városok, mező-

városok és székek közadósságai fizetéséhez valamennyi község járuljon, a mit némelyek létező közjövedelmekből tesznek is, de többnek közjövedelme egyátalában nincs, minél fogva az ilyenekre nézve semmi más mód nem marad fenn, mint hogy e czélból egy mérsékelt illetőség az ily községek adózóira kirovassék — kéri a királyi kormányszéket: engedné meg, hogy e czél és a királyi felség ohajtásának teljesithetése végett, az adó arányában némi kirovást — modicam inpositionem — tehessen, mert azt véli, hogy magok az adózok ön jószántokból jobb szivvel feszitik meg erejöket nehány évig, mintsem adósságaik gondja utódaikra is átmenjen, és a midőn az Egyetem kijelenti, hogy a községek e czím alatti rovatalaikat a kir. adó megröviditése vagy az adózók meggyengitése nélkül fogják tenni és saját szigoru felelősségök terhe alatt semmi másra nem forditják, bizik a kir. kormányszéknek beleegyezésébe," mit ez, az udvarhoz tett jelentés és ottani jováhagyás után 1763. febr. 27. költ rendeletében meg is adott, megengedve: „hogy a székek és vidékek adósságából az egyes mezővárosok és faluk községeit illető adósságok községenként szakitassanak ki, s ezen tartozási összegek és azok kamatjai — az adóalap érintése nélkül — a fennálló rendszer szerint a folyó évre is az egyének közt egyenként kiosztatván, a meghatározott időkben szedessenek fel, szolgáltattassanak az illető pénztárakba be; de új rovatal tételét akár közczélra, akár tisztviselők számára a kormányszék beleegyezése nélkül megtiltotta. Midőn a kir. kormányszék a szász nemzetnek az 1762. és 1763-ki adósság törlesztéséről a kimutatások felküldése mellett 1764. ápr. 10. az udvarhoz jelentést tett, 50,150 forintnak irja azon két évben törlesztett adóssági összeget, megjegyezve, hogy még 17,024 for. van hasonló czélra készen; hangsulyozza, hogy vagyonkezelési jogának visszanyerése az

egész nemzetet mintegy felvillanyozta, s mióta felosztatván a nemzet közös adóssága, tartozását minden szék, vidék, város, mezőváros és falu tudja: a közönségek sietve-sietnek magukat adósságaik és azok kamatai nyomasztó sulya alol kiszabaditni; számos község önkéntes jóakaratából részint majorsági jövedelmei gyarapitása, részint személyes hozzájárulás által azokból nagy részt meg is fizetett, elannyira, hogy az 1763. év folytán több közadósság törlesztetett, mint a Directorium egész idejében. A kormányszék jelentése szerint a nemzeti Egyetem el van határozva ezen irányban munkásságát folytatni, a községeknek pedig adósságuktól való menekülésökre felbuzdult áldozatkészségét csökkenteni a kormányszék nem látná jónak: ennél fogva a szász nemzeti Egyetem többször nyilvánitott kérésének pártolásával a felség engedélyét kért e ki arra: hogy a községek adósságaik lassankénti törlesztéséhez adóik arányában saját jószántukból hozzájárulhassanak, az adóalap megcsonkitása, erőszakos eljárás és visszaélés nélkül.[1]) A felség azon évi aug. 11. az engedélyt megadta, megjegyezvén a felküldött kimutatásokra, hogy az 54,374 forintot tevő, 1762. törlesztett összegből csak 9,227 forint 18 krt fedeztek majorsági jövedelmekből, 45,147 for. 24 krt az adózókra tett rovatalokból, mire legfelsőbb engedély kérve akkor még nem volt, az 1763. folytatni szándékolt törlesztésre nézve pedig határozatát addig felfüggeszti, mig tudósitás lesz felküldve arról: miben áll azon 329,909 for. 32 kr. adóssági tőke dolga, a mi mindjárt az első rovatban, mint megfizetetlen összeg áll, és jelentés megy fel arról is: majorsági jövedelmekből fog e az is fedeztetni vagy az adózókra tett rovatalból? . . . Ezen kormányi rendeleteken kivül ide igtatom még nehány hatóság hivatalos nyilatkoza-

[1]) Liber Regius Latinus. Annus 1764. ddto 10-ae oct. lapszámozás nélkül.

tát. Szeben város tanácsa 1772. jun. 15. a kir. kormányszékhez tett jelentésében egyebek közt azt irja: „hogy az egész Szebenszék által kamatra az 1738. pestiskor felvett közös adósságnak törlesztése végett a székre átalános kirovás történt s felhajtása 1763. a faluk inspectoraira bizatott. [1]) Beszterce városra és vidékére

az Egyetem 1772. egy közadósági részlet törlesztése végett kirótt .	1,695	for.	48 krt
a bécsi követség számára . . .	261	„	39 „
újoncz fogadásra 1779. hátralékban volt	2,758	„	29¾ „
az Egyetem pénztárába saját Contingenseül a köz szükségekre köteles volt fizetni 1765-től 1772-ig 423 frtjával 57 krjával . . .	3,391	„	36 „
1773-tól 1781-ig 369 frtjával 4¼ krjával	3,321	„	38¼ „
együtt:	11,429	„	6¾ „ [2])

Medgyesszék tanácsa 1774. ápr. 23. költ jelentésében ez fordul elé: „A legrégibb időktől fogva szokás volt ezen szab. kir. városban és székben, hogy mint a szász nemzetet tevő többi székbeli és vidéki közönségek — Publica — ugy ezen közönség is a nemzeti köz szükségek fedezése végett bizonyos pénzösszeget szolgáltattak be a nemzeti közpénztárba, s minthogy ez a szék majorsági jövedelmeiből nem tölt, a város és vidék összes adózóira rovatott ki.“ [3]) Nagy-Sinkszék tisztsége egy 1764. febr. 10. költ hivatalos nyilatkozatában azt mondja: „Bizonyitjuk, hogy midőn

[1]) 10,175 1772. kir. korm. sz. sz.
[2]) 12,546 1788. erd. udv. canc. sz.
3,534 1889. „ „ „ „
[3]) 3,494 1776. kir. korm. sz. sz.

1761. Honnamon és Fichtel urak [1]) a szék terhelő adósságait a szék önkéntes ajánlata következtében a községekre kiosztották, ezeknek 1762-ig mind ki kellett volna fizettetniök, de akkor nem voltak rá képesek: elmaradt hát 8,000 r. for. mik jobb idő következvén, részint majorsági jövedelmeikből, részint különös igyekezetök által nyitott forrásokból később fizettettek meg, a nélkül, hogy az adózókra csak egy krt is róttak volna ki." 1764. márczius 5. az Egyetem szintén hivatalos nyilatkozatában ezek fordulnak elé: „visszaadatván 1761. a szász nemzetnek vagyonáról való gondoskodási joga, azon czélból, hogy e nagy tehertől szabaduljon, jónak látta, hogy minden községnek őt illető adóssága az egészből kiszakitassék; s a mint ez nehány közönségben—értetnek a székek és vidékek közönségei—még 1761. előtt ki is szakittatott azon czélból, hogy azok a magok tartozásaikat majorsági jövedelmök növelése vagy a népnek közös hozzájárulása által — de az adóalap kára nélkül — lassanként törleszthessék: úgy közelebbről 1763. is megkéretett a királyi kormányszék, engedné meg, hogy a népre a székek adósságai törlesztése végett, adója arányában némi rovatal tétethessék, a mi azon évi febr. 27. meg is engedtetett. A mint ezt a polgármester a nemzet kebelében kihirdette, azonnal helyén valónak látta a székek és vidékek azon tiszteinek és tanácsainak nagyobbrésze, a hol ezen tartozás kiosztása még ekkor nem volt végrehajtva, hogy a közadósságokból az egyes községekre eső rész kiszakitatva, nekik tudtokra adassék, de az egyénekre egy kr. is ki nem rovatott. Ez úton a mult évben az adósságok tetemes része megfizettetett, a nélkül, hogy némely székben a községek a legkissebbel is hozzájárultak volna." 1764. márcz. 5. Bruckenthal Mihály az ellene ezen közadósságok kivetésénél állitólag elkövetett visszaélésekre

[1]) A Directorium egyik ülnöke és jegyzője.

nézve a kir. kormányszékhez küldött védiratában egyebek közt igy nyilatkozik: „az 1761-ki febr. 4-ki kir. leirat visszaadván a nemzetnek vagyona iránti rendelkezési jogát, az Egyetem 1762. évi közgyüléséből őt küldötte ki, mint ispáni helyettest, hogy a közadósságok kifizetése ügyét teljes erejével mozditsa elé, a mi a szász székekbe kimenést tett szükségessé. Ezen gyülésből irt fel az Egyetem a rovatal kérdésében, mire a királyi kormányszék az engedélyt meg is adta. Ez vele — ugymond — közöltetvén, ő társával együtt 1763. márcziusában kiment Nagy-Sink-, Kőhalom-, Segesvár- és Medgyesszékbe; Nagy-Sinkszékben a községekre azonnal végrehajtatott a kiosztás, sőt ott készen kapta a törlesztendő adósági összeg egy részét; de a bizottság időközben hasonló czélból Beszterczére rendeltetett el, hol a vidék szász és oláh községeire szintén kiosztatott kinek-kinek adósági része; egyebet sehol nem tett — mondja tovább — mint a mire kiküldve volt, azaz buzditotta a községek tiszteit, a székek és helységek öregeit, hogy mindenek előtt igyekezzenek kifizetni a királyi adót, de azután legyenek azon, hogy magukat adósságaik terhe alol küzdjék ki, ne hagyják e sulyos örökséget útódaikra, forditsák meglevő és gyarapitandó közjövedelmeiket e ezélra. A következő kiosztási minta itt is világosságot ad.

Jegyzék.

Székek, vidékek nevei	Nov. 1. 1761. terhelő adóssági állása NN. kötelezvény szerint e volt	Hitelezők nevei	Tőke-összeg		Kamathátralék — évtől bezárólag	Kamathátralék — évig bezárólag	Kamathátralék összege		A székek és vidékek adósságai kicseréltetésének kelte	Helységek neve, melyekre a szék adósságai kiosztattak	A szék kiosztott tartozásainak összege		A szék tartozásai kiosztott kamathátralékának összege	
			r. f.	kr			r. f.	kr			r f.	kr	r. f.	kr

A Dachauer-féle nyomozás szerint különböző idő szerénti czélokra a szász Egyetem ötször rótt ki pénzfizetést az adózók adóforintjaira:			
1) 1759. pártfogók szerzésére . .	10,000 for.	20	krt
2) 1761. b. Bruckenthal Sámuelnek napidijakra kamatfizetésül . .	3,983 „	—	„
3) 1761. decz. 9. gr. Bethlen Gábor erdélyi udvari cancellár számára kölcsön felvett 10,000 for. kifizetésére minden adóforint után 2 krjával	12,136 „	37	„
4) 1773. a bécsi követségnek . .	2,500 „	—	„
5) 1778. a nemzet által állitott 600 huszár kiállitására minden adóforint után 6 krt rótt ki s felvett	48,195 „	13½	„
együtt:	76,815 „	10½	„ [1])

Ugyan Medgyes város és szék 1775. az Egyetemtől engedély eszközlését kérte arra, hogy a nemzeti közpénztárba való sem folyó, sem hátralék tartozásait majorsági jövedelmeiből fedezni nem birván, az adozókra tehessen bármi csekély rovatalt; az pártolólag irt fel a királyi kormányszékhez s egyéb érvei közt felhozta, hogy náluk 1753. óta ez szokásban van, az Egyetem maga is közpénztára 1773—74-ki kiadásaira 1772. 5,487 f. 35 krt rovatott ki a székekre és vidékekre ugy, hogy mindenik illetőségét adozóinak adóforintjaira ¾ krral rójja ki. [2]) Szeben város és szék majorsági pénztára által az adópénztár részére előlegezett 16,666 frtból 40 krból Szelistyére 1777-n minden

[1]) 12546. 1788. erdélyi udvari canc. sz. alatti bizottsági j. könyv febr. haváról.

[2]) 7349 kormsz. sz. 1775.

adóforint után 9½ krt együtt . . .	611	fou.	25 krt
a városon és széken levő adósság törlesztésére	733	„	42 „
együtt:	1,345	„	7 „

rovatott ki. [1]) A II. József által 1787. jan. 18. Dachauer liquidáló biztosnak adott útasitásban ezek fordulnak elé: „a mely adósságokat a községek nevére irva talál, ne tekintse föltétlenül mind községieknek; mert hogy 1764. a szász hatóságok tisztviselői adósságaikat kevesebbeknek tüntethessék fel az udvar előtt, a kormányszék tudtával, de a felség parancsai ellenére merészkedtek adósságaikot sőt azok kamatai fizetését is a községekre hárintani.“ Tovább ismét: „minthogy köztudomásu dolog, hogy a szász magistratusok, különösen pedig Szászsebesszék és Beszterczevidék adózóikat különböző rovatalokkal terhelték: az okból minden magistratustól vagy széktisztségtől kimutatás lesz bekérendő azon rovatalokról, melyeket az adózó néptől készpénzben, terményekben, kézimunkában kivántak s fölszedtek, minők például: a kirótt tőkeadósság, annak kamata, tiszti fizetési járulék, új házasoktól szedett dij, vetési és kaszálási dij — taxa inseminationis et foenisecii, vagy az ugynevezett gazdasági dij — Wirthschaftsgulden, a földbér — taxa terragii, faluk jövedelmeiből kiszakított fizetmények, kilenczed, tized, kisebbtized — infradecimae, juh-, sertés-, méh- és malomdij, meg nem fizetett fuvarért, szénahordásért járó követelés stb. A mi ezek közül valahol divott, számbaveendő a községek jövedelme s viselt rovatalai biztos megállapithatása végett, nem pedig csak az oly közönségesen tudva levők, a minő volt Beszterczén az adóforint után 1755-től 1768-ig kiróni szokott 7 kr. az 1768. évi 26 kros, az 1769—70-ik évi 5 kros és 1772-ki

[1]) 1608 k. korm. sz. sz. 1777.

2 kros rovatal. Ezekre nézve — mondja az útasitás — nem kell a magistratusok szaván megnyugodni, hanem a levéltári és számadási adatokba kell belenézni. Különösen kinyomozandó: mennyi van már a községek által adósságaikból törlesztve. De mivel az iratokban eléjő, hogy a szász tisztek két adós-levelet is állitottak ki egy összegről, a biztosnak oly minta adatott, melynek segélyével a kétszeres fizetések azonnal felfedezhetők és kiszámithatók.“ [1]) Egy 1787-ki április 7. költ udv. leiratban ez áll: „ő felsége arról értesitetett, hogy a szász nemzet birtokaihoz tartozó falvak községeit még most is mind rá szoritják a székek és vidékek közadósságai törlesztésére.“ [2]) Tovább ismét: „a szász székekben és vidékekben a nyomozó biztos forditson különös gondot a falukra kirótt közadósságok mennyiségének, czéljának, természetének és mire használásának ugy kamataik mennyiségének kitudására, valamint arra is: minő községi vagyonokból, javalmakból, kézi munka és pénzzel való hozzájárulás, különösen pedig az adózókra 1753. óta tett minő rovatalok által segitettek a községek ezen közös adósságok lefizetésében? mely adósságait vette fel maga a falu, mik irattak rá át mint a székéi és vidékéi? a munka sorrendjében legelébb kinyomozandók az egész szász nemzetet, azután az egész székeket és vidékeket illető, utoljára az egyes községek által az elsőktől magukra vett adósságok és kamataik stb. [3]) Azon munkálat, melyet Dachauer ekkor készitett, először a nemzet, másodszor a székek s vidékek közadósságait tárgyalja; az elsőnek positiv eredménye azon kimutatás, melyből meglátszik: mennyi volt a nemzeti adósságok közül törvényes,

[1]) 4901 1787. erd. udv. canc. sz.
[2]) „ „ „ „ „ „
[3]) „ „ „ „ „ „
[4]) „ „ „ „ „ „

mennyi törvénytelen? továbbá az iránti teljes bizonyosságszerzés, hogy 1765. körül vagy minden régi nemzeti adósság kifizetve, kiosztva vagy új adós-levelekkel felcserélve lett; a második munkálatban azonban, melyet — az elébbivel egyidejüleg — 1788. a kir. kormányszéknél egy illetékes tisztviselőkből és a kir. közügyigazgatóból álló bizottság vizsgált és birált meg, a székek és vidékek bemutatott adós-levelei között a nemzeti adósságok megtörtént felosztását s a faluk által nagy részben hordozását bizonyitó következő érdekes adatok fordulnak elé. Szerdahelyszék adósságai közt van 1753-ból 1,333 for. 20 kr., melyről az van irva, hogy egy, a székre az előtt átruházott adósság törlesztésére volt fölvéve; egy 1767-beli 3,000 forintos összegről, hogy az egy más adósság törlesztésére fordítatott, megint 833 for. 20 krról, hogy az a szék 1760. fölvett tartozása megfizetése végett vétetett kölcsön, 4,000 for. ismét 1760. a széken már régebben rajta fekvő adósság fejében vétetett föl, 1766-ról megint egy másik 833 for. 20 kros tartozás, mely ezen székre régebben rá ruházott tőkék kicserélésére fordítatott; alakjára kétes, mert a szék részéről az adós-levelen nincs aláirva senki. Szászsebesszék adósságai közt 1766-ról van fölvéve 833 for. 20 kr. régi adósságok törlesztésére, 1772. régi adósságok kicserélésére 3,000 for., az adós-levél eredetije nem volt bemutatva; 1765. 1,666 for. 40 kr. egy hitelezőtől fölvéve a régibb hitelező kielégitése végett, 1765. megint ily czélból fölvéve 833 for. 20 kr. 1766. ismét 833 for. 20 kr. 1771. 1,000 for. 1777. 2,000 for. egy hitelezőtől felvéve a másik kielégitése végett. Az adós-levél alakilag mindeniknél törvényes, de a kölcsönvétel czíme, alapja jogosultsága és a mire-fordítás, mind kétségesek. Szászváros széknél épen igy fordulnak elé a 833 for. 20 kr. kétszer, továbbá az 1,666 for. 1,000 for. és 2,000 for. s épen ugy

egyik hitelezőtől vett pénz a másik kielégitésére fordittatik; vannak az adós-levelekben alaki hibák és a kiszabva volt előmutatásban mulasztások. Brassónak mind a fejedelmi korszak végéről s a XVII. század elejéről valók kimutatott tartozásai. Ugy látszik, ez nem vett részt a közadósságok törlesztésében. Szebenszék tartozásainál a kölcsönvétel indoka a pestis, nem az adósságtörlesztés. E szék nagyon eszélyesen járt el a nyomozáskor maga dolgaiban. Ujegyházszék adósságai közt eléjő 1760. 1,666 for. 40 kr. az ezen székre investiált Dobos-féle adósság törleszthetése végett, mi 1763. Bruckenthal Mihályra szállott; 1784. kicserélték Hannenheim Istvántól fölvett 833 for. 20 krral az ugyanannyit tevő Bruckenthal-féle adósságot, a mi még régebb idő óta gyökerezik ezen széken — sedi huic irradicati; itt 833 for. 20 kr. adósság 1774. másodszor, 1784. harmadszor fordul elé, mint a melyet b. Bruckenthal adott, de e székre van fektetve már régóta; eléjő továbbá 416 for. 40 kr. kölcsönzés 1779. és 1780., 333 for. 20 kr. elé jő 1782. 1,666 for. 40 kr. 1760. A bizottság az ezekről való adóslevelet mind kétes hitelüeknek nyilvánitotta. Segesvárszék adósságai közt 1773-ról van 2,000 for. mit egyik hitelezőtől a másik kifizetésére vettek fel, 1781. eléjő 3,333 for. 20 kr. bizonyos kölcsön vett összeg — ez a felvétel czíme — kifizetésére, eléjő a 833 for. 20 kr. 1774-ről az 1,666 for. 40 kr. adósság 1751-ről, s a bizottság alaki és jogossági kételyt támasztott nem egy ellen. Medgyesszék tartozásai közt eléjő 833 for. 20 kr. 1749., 1752., 1779. évekről három izben, eléjő az 1,666 for. 40 kr. 1782. 416 for. 40 kr. 1738-ból mint a mely összeget a szék és város köz szükségére vettek fel, 1763. van felvéve 438 for. 1774. 2,500 for. új hitelezőktől régiek kielégitésére, 1774. 1,000 for. a város és szék némely szükségeire fölvettnek van irva, a bizottság kétesnek tartja. Beszterczevidék adós-

ságai közt van egy 1757-ről szóló adós-levél 9,200 frtról, melyből 6,800 for. törlesztettnek, 2,400 for. a vidéki községekre felosztottnak iratik; egymásik 7,027 for. 32¼ kr. tevő 1771-ről, a mi eredetileg még 1709. vétetett fel a köz szükségekre s 1785. a vidék községeire osztatott ki megfizetés végett, alakilag a bizottság elfogadhatónak, czímére és egyéb kellékekre nézve kétségesnek nyilvánitotta. Kőhalomszéknek csak 1764-ből volt 166 for. 40 kr. tartozása, minek megfizetése Halmágy falura rovatott ki. E munkálat különösen három tényt constatált; 1) hogy a hitelezők itt is, mint a nemzeti adósságoknál, mind a szász patriciusok: a báró és polgár Bruckenthal, [Mihályra később ruháztatott át a bárósáq] Straussenburg, Adlershausen, Conrad, Baussnern, Hannenheim, Sachsenfels, Rosenfeld nemzetségek, meg a papság, 2) hogy minden széknél és vidéknél majdnem ugy azon időben épen azon adósági összegeknek megjelenése csalhatatlanul egyidejü, egy helyről jött s egy czélu közadósság-kiosztást föltételez, 3) hogy itt is a kölcsönvételekkel mint azok kifizetésével legkiváltképen a nép terheltetett, a szász bureaucratia az adósságok csereberélésével csak eszét akarta veszteni az ellenőriző hatóságoknak, összezavarni a dolgot, tudatlanságban tartani a népet, hogy maga önző czéljait fel- és lefelé annál akadálytalanabbul elérhesse. Az Egyetem Dachauer szerint ötször tett rovatalt, de a székek és vidékek rovatalainak vége-hossza nem volt.

Ez adatok kiegészitéseül még három fontos körülményt emlitek meg. 1) Báró Bruckenthal S. a Directorium kezéből 1761. Bécsben létekor a nemzeti vagyonkezelés kivételét legfőképen azon biztositással eszközölte ki, hogy a nemzet tisztviselői az adósságokból évenként legalább 100,000 r. forintot törlesztnek. Honnan tehették, mire alapithatták ez igéretet, ha nem a rovatalra? Később e

biztatás merő ámitásnak bizonyult be — mit mindjárt kimutatok — mi csak arravaló volt, hogy az udvart akaratjokra birják. Mikor az udvar erről, felvilágosult, az ok és okozók kitudását s felelősségre vonatását rendelte. A nyomozás végbe ment s eredménye az volt, hogy sem a szász tisztek, sem b. Bruckenthal Sámuel nem hibások. De hát ki a hibás? Ki felelős az udvarhoz tett ama valótlan informatioért? Erről további tárgyalásnak nyoma nincs. Ezt kivinni csakugyan nem közönséges befolyás kell. [1]) Fontos a gróf Auersperg erdélyi kormányzó 1772. ápr. 13. költ felszólitása az ispánhoz: tegyen jelentést s küldjön fel kimutatást arról, hogy a szász községek adozói az 1761. évi aug. 14. költ kir. engedély ideje óta mostanig a közadósságok törlesztéséhez mennyivel járultak? minthogy az mostanig el lőn mulasztva s a kormánynak érdekében áll tudni: nem terheltetett e tulságosan a nép s az engedély szabványai megtartattak-e? [2]) Nevezetes az erdélyi udv. cancellariának 1784. jun. 12. a császári felséghez tett jelentésében levő azon nyilatkozata; „a cancellaria a faluk községi vagyonait is egy ideig haszonbérbe ajánlja adatni azért, mert bizonyos az, hogy a b. Seeberg-rendezés alkalmával a szász nemzetet együttesen illető minden közadósságok, a székek, vidékek és azok egyes községei között felosztatván: azok ma oly nagy adósságokba vannak merülve, hogy az egyénekre teendő új kirovás nélkül — a mi pedig tiltva van — azokból kimenekedni képesek nem lesznek.“ [3]) Vétessenek elő a községek számadásai a mult és jelen századból, kiáltólag fogják azok bebizonyitani, hogy mind a gróf Auersperg, mind az erdélyi udvari cancellaria szava positiv tényeken alapul. Fordult meg keze-

[1]) 1773. 4111 kir. korm. sz.
[2]) 1772. 3648 kir. kormsz.
[3]) 1784. 1196. erd. udv. cancell. sz.

men évtizedek óta folytatott tanulmányaim alatt száma nélküli ilyen számadás, szere-száma nincs azon sok különbféle czímnek, melyek alatt a népre adók, fizetések és közterhekhez járulások rovattak ki és hajtattak fel: királyi adó, országos járulék, országos pótlék, sz. György-adó, sz. Márton napi adó, közadósági rovatal, egyetemi költségjárulék, s még több ilyen majd minden évi számadásokban csaknem egymást éri, e felett: buza, zab, széna, pisztrangadás, fuvar, robot, postálkodás, patkópénz, tojás-krajczár, discretio stb. Mindezeknél fogva előttem a szász nemzeti adósságoknak tényleg és a valóságban a királyföldi összes községek által történt törlesztése minden kétség felett állónak tűnik fel.

Ha tehát készpénz nem volt — mert azon nehány ezer forint, a mit activ követelésekben a nemzet birt s a mit mindjárt érinteni fogok, ily nagy vállalkozásnál tekintetbe alig vehető — miből történt a vásárlás? Adósságból — ez a felelet. Egy táblázat azonnal elútasit a dolog iránt.

A szász nemzet felvett kölcsön 1765-tól 1784-ig			Kifizetett belőle azon idő alatt		
1765	165,822 f.	11 kr	 1765	140,000 f.	— kr
1766	62,500 „	— —	 1678	36,728 „	42¾ „
1767	38,130 „	20 „	 1767	23,271 „	17¼ „
1768	16,911 „	39⅖ „			
1770	5,000 „	— —		200,000 „	
1782	1,333 „	30⅓ „			
	297,947 „	30⅗ „	Ez az inscriptionalis összeg.		
A fogarasi birtokból bejött 1765—1784-ig	243,956 „	43 „	Ezenkivül fizettetett:		
elzállogositott birtokokból . . .	1,273 „	— —	a jószág tisztelnek	2,800 „	— kr
visszafizetett előlegekből . . .	12,836 „	27⅓ „	a zállogtartók melioratioira . .	18,910 „	40⅕ „
rendkivüliekből .	2,251 „	27½ „	bécsi követeknek 1772., 1773., 1776.	4,500 „	— —
	588,265 „	18⅓ „	passiv tőke . .	67,941 „	35⅔ „
			felvett kölcsönök kamatjába . . .	206,962 „	30⅞ „
			napidijra s útiköltségekre . .	4,492 „	2¼ „
			elhelyezett activ tőke	1,766 „	— —
			előlegekre . .	23,978 „	— —
			rendkivüliekre .	22,427 „	21⅓ „
			készlet . . .	4,484 „	24⅔ „
				558,265 „	18⅔ „ [1]

[1]) Dachauer-féle nyomozás 11 Documentum.

E számok olvasására azon kérdés ötlik elénk: honnan vétetett föl e tömérdek kölcsön? Erre is van felelet a Dachauer-féle kinyomozás egyik kimutatásában, minek néhány főbb tételét ismertetem:

Kölcsönadók neve	Kölcsönzött összegek	Kölcsönzés éve
Rosenfeld, tábornok . . .	2,000 f. —kr	1765
Reissenfels Sára	2,560 „ — „	„
„ árvák	6,000 „ — „	„
Hannenheim István	8,333 „ — „	„
b. Bruckenthal Sámuel Szombatfalváért	30,000 „ — „	„
b. Bruckenthal Sámuel Szkóréért	3,000 „ 20 „	„
b. Bruckenthal Sámuel kisselyki rétért	416 „ 40 „	„
b. Bruckenthal Sámuel . .	1,833 „ — „	„
b. Bruckenthal neje Klockner Zs.	2,000 „ — „	„
„ „ „ „	3,000 „ — „	1768
„ „ „ „	1,000 „ — „	1770
„ „ „ „	1,000 „ — „	„
Mathesen, tábornok . . .	7,000 „ — „	„
Kempf, alezredes	3,000 „ — „	1782
Oth „	5,000 „ — „	1780
Eichholz, ezredes	3,000 „ — „	1768
„ „	5,000 „ — „	1779
„ „	5,000 „ — „	„
Bruckenthal Mihály . . .	500 „ — „	1765
„ „ . . .	4,000 „ — „	1766
„ „ . . .	2,000 „ — „	1770
„ örökösei . . .	2,000 „ — „	1772
„ „ . . .	3,000 „ — „	1775
A szász nemzet	10,000 „ — „	1765
Báró Neny, kabinet titkár .	4,000 „ — „	„
	114,643 —	

Kölcsönadók neve	Kölcsönzött összegek	Kölcsönzés éve
Áthozatal	114,643 —	
Von Rehm, tábori hadi titkár	9,000 f. —kr	1765
Rosenfeld, tábornok . . .	6,000 „ — „	„
„ „ . . .	2,000 „ — „	1766
Rosenfeld Mihály kormányszéki tanácsos	5,000 „ — „	1769
Rosenfeld Mihály kormányszéki tanácsos	5,000 „ — „	1770
Rosenfeld Mihály kormányszéki tanácsos	7,000 „ — „	1771
Reissenfels Gottlieb . . .	5,000 „ — „	1771
Rosenfeld tábornok	5,000 „ — „	„
„ „	1,000 „ — „	1779
b. Bucow Adolf	10,000 „ — „	1782
Von Kronenthal [szász ispán]	6,000 „ — „	1783
Grf. Bethlen József	8,000 „ — „	1784
„ Lázár János, a rendek elnöke	10,000 „ — „	1766
	193,643 „ — „	

Ezeken kivül a kölcsönzők közt vannak ugyanez időben a: Treitler, Hannenheim, Schocterius, Zigler, Baussner, Fleischmann, Bachner, Michaelis, Kesslern, Binder, Wachsman, Schuler, Tallman, Walther, [1]) szóval: a valamire való szász patricius nemzetségek mind csaknem capitalistáknak tünnek föl, mint fű a tavaszi esőre, ugy állnak elő az addig folyvást szegénységről panaszkodó szászok 1765—1784. között száz ezernyi összegekkel Fogaras megvásárlására.

E tényállásra észrevételeim vannak, miket el nem

[1]) Dachauer-féle nyomozás 26 Documentum.

hallgathatók azért, mert igazságok s a dolgot világositják. Ez a tömérdek pénz különböző úton állott elé, miket én e korszak politikai viszonyaiból és közigazgatási irataiból ismerek. Az, hogy br. Bruckenthal Sámuel és neje körülbelől 41—42,000 forintot kölcsönzött, természetes, mert alzálloga épen ez összegre ment, de ez csak szinlelt dolog. A sok német törzs tiszt, hogy hitelezett, okát gróf Bethlen Gábor cancellár fenebb megmondotta; de hogy akkor a tiszti kar ily vagyonos volt, ez nevezetes s aligha nem egyedül álló jelenség a katonai élet történetében. Báró Bucow, a főhadvezér és kormányszéki elnök jogutóda volt, ettől is lehetett kölcsönözni, mint szintén a nagy befolyásu gróf Bethlentől és gróf Lázártól is. Hogy a cabinet titkára a hitelezők között van, jellemzőnek s figyelemre méltónak találom; de hogy a szász Rosenfeld tábornok 21,000 for. Mihály, a kormányszéki tanácsos 17,000 for. Bruckenthal Mihály a szász ispán és örökösei 11,500 for. a későbbi ispán Kronenthal 6,000 for. Hannenheim István 8,333 for. s mindenik előkelő szász nemzetiségü kisebb-nagyobb összeget kölcsönözhetett, máskép megérthetőnek nem látom, mintugy, hogy a szerzemény — szintugy mint a magyaroknak Árpád-kori honszerzése — a szász nemzet közös fáradozása dija levén: illett, hogy mindazok, a kik fáradtak benne, hasznát lássák. Az adós-levelek mind a mostani időből való kelésének oka az, hogy a szász Egyetem — a mint Dachauer megjegyezte — ekkor mindenféle nemü adósságokat össze vegyitett s új adós-levelekbe foglalt. Feltünő, hogy maga a nemzet mint olyan, csak 10,000 forintot jegyzett be a hitelezők közé, a mi hihetően a gróf Bethlennek adott összeg volt, de a mit a szász közönségek rovatal útján adtak össze.

Ott van a kölcsönadók közt Besztercze város és vidék is 17,215 for. 18¼ krral, mely összeget Radna-völgyi birtokaiért a szász Egyetem kárpótlás czimén biztositott

számára, egymással 1782-n megtartott kölcsönös leszámolásuk alkalmával, azon okból, mert a királynénak a határőrség fölállitására szükséges faluk és helyek ingyen átbocsátására a nemzet magát kötelezte volt. Számot vetettek tehát együtt: Besztercze és a szász Egyetem követeléseiket föltették, összehasonlitották, s a fennebbi összeg az Egyetem fizetendője gyanánt tünvén ki, mig kifizethette volna, adós-levelet állitott ki róla, mit később — bár az udvar ellenzette — Fogaras jövedelméből kiegyenlitett.

Midőn II. József császár a szász nemzeti birtokok jövedelmét 1784. állami kezelés alá vétetni rendelte, azok összes viszonyainak miben állásáról nyomozást vitetett végbe. Ez adatok közt van egy, a mi a törvényes és tövénytelen kölcsönzéseket foglalja magában. Nagyobb világosság okáért ideigtatom.

Tétel	Hitelező neve	Fölvétel éve	Kölcsönzött összeg, frt	Hányas kamat	Benne van az egyetemi számadásban	Összeg	Törvényes	Törvénytelen
1	Baussnern Anna Mária	1751	1,500	6	1751	1,500	—	1,500
2	Dobosi	1752	4,500	6	1752	4,500	1,910	2,590
3	Több ismeretlen magánosok	1753	9,212f. 41½ kr.	—	1753	9,212f. 41½ kr.	5,409f. 21½ kr.	3,803 f. 20 kr.
4	„ „	1759	2,000	—	—	—	—	2.000
5	Dobos-örökösök	1759	7,000	6	—	—	—	7,000
6	Dobosnő	1760	2,000	6	—	—	—	2,000
7	Baussnern Anna Mária	1761	5,000	6	—	—	—	5,000
8	Rosenfeld ur [alkalmasint a tábornok]	1761	10,000	6	—	—	10,000	—
9	gr. Rhédei János	1761	3,000	6	—	—	—	3,000
10	Ziglernő	1764	3,000	6	1764	3,000	3,000	—
11	Holló-örökösök	1771	1,400	5	1768	1,400	1,400	—
12	Kolozsvári Convictus	1768	3,000	5	1768	3,000	3,000	—
13	Kolozsvári Seminarium	„	1,000	5	1768	1,000	1,000	—
14	Kolozsvári Convictus	1769	1,550	5	1769	1,550	1,550	—
			54,162f. 41½ kr.			35,162f. 41½ kr.	27,269f. 21½ kr.	26,893f. 20 kr.

Ezek törvénytelenségét elismerte egy feljülvizsgáló bizottság, a kir. főkormányszék és az udvari cancellaria. Azonban Dachauer ugyanakkor még más nevezetes viszszaéléseket is fedezett föl és állapitott meg, és pedig I. a fogarasi pénztár kérdésében, melynek még akkori passiv terhe 282,738 for, 53¼ kr. volt, az adóssági tőkék felvételi czimére, a felvétel törvényességére és czélszerüségére nézve; kitüntette, hogy 24,670 forinttal 18⅝ krral a szükségnél több vétetett fel, hogy a tőkék folyvást cseréltettek-beréltettek, holott a jószág jövedelmeiből lehetett volna czélszerűen törleszteni; ez alapból vettek újonczállitásra 23,166 for. 40 krt, a Radnavölgy váltságára 17,215 for. 18¼ krt, fizettek gr. Bethlennek 8,000 for. kulcspénz czím alatt, a br. Bruckenthal Sámuel alzállogi 41,273 forintja is Szombatfalváért, Szkóréért s Nagy- és Kis-Vajdafalváért ebből telt ki stb.; II. az egyetemi pénztár terhelő adósságai közt ott találta b. Seebergnek 1751-ről 1000 for. tartozását, ugy Huttern senatornak is 4500 for. illetéktelenül fölvett napidiját, magukat meg nem nevezett kölcsönadóktól volt fölvéve 9,212 for. 41½ kr., a mi részben a b. Seeberg-féle bizottságra, részben — 2,000 frtig — az 1759-ki bécsi bizottságra forditatott, a Dobos-örökösöktől 1760-n kölcsönzött 7,000 for. kamattal és agioval 7,432 for. 2 kr. az Egyetem jegyzőkönyvei szerint egyetemi követ báró Bruckenthal Sámuelnek Bécsbe küldetett, ugyanannak ismét 2,000 for. Ismeretlen czélra Baussnerné asszonytól kölcsön vétetett 5,000 for., gr. Bethlen Gábor cancellár részére 10,000 fr. a br. Bruckenthal által gr. Rhédei Jánostól felvett 3,000 for. egy Zigler-féle más adóssági követeléssel cseréltetett ki stb. Ezen kölcsönök, tartozások, kiegyenlitések és átcserélések szabálytalanságát a feljülvizsgáló bizottság, a kir. kormányszék és udvari cancellária nagyobbára elismerte, csak egyikben-másikban tett

szeliditő vagy módositó észrevételt. Fölfedezte továbbá Dachauer, hogy br. Bruckenthal Sámuelnek, mikor az Egyetem 1768. jun. 28. a 40,000 frt alzállogösszeget a nemzet irányában tett sok és nagy szolgálataiért ajándékképen megállapitotta, a melioratiok czímén beszámitott 6,576 for. 43½ krt s mégis a báró az azon évi fogarasi pénztári számadás 6-ik pontja és ott megtalált eredeti nyugtája szerint azt készpénzben is felvette. Ugyan báró Bruckenthal 1761-ki bécsi útjára felvett a szász Egyetem pénztárából 17,183 for. 24 krt, számot adott 13,431 for. 75 krról, e szerint megmaradt 3,751 for. 29 kr. Dachauer kimutatja, hogy az Egyetem jegyzőkönyvei szerint 22 hónapot ülvén Bécsben, ez tesz 660—670 napot, az 1752-ki 4 for. napidij-scála szerint 4 forintot számitva, járna neki 2,680 for., útravalóul adtak 2,000 for., együtt 4,680 for., maradt volna 8,751 for. 51 kr. ehez adva a beszámoláskor kimutatott 3,751 for. 29 krt, elszámolatlan 12,503 for. 24 kr. A bizottság szerint azonban csak a maradvány terheli a bárót, kit a kir. kormányszék igazolás végett felszólitott, de azon feleletet kapta, hogy küldője a szász Egyetem volt, annak beszámolt, az fel is mentette, nem érez kötelességet további számolásra annyival inkább, mert adatait már kezéből ki és oda, a hová kellett, beadta. Nyomoztatta a kir. kormányszék azokat, hosszason, de sem anemzeti levéltár őre eléadni, sem a most élő számadó tisztek a dolgot felvilágositni nem tudták, s igy annak tisztázása rendes úton lehetetlenné vált. Ugyanekkor Huttern szász senatorra és bécsi követre is tünt ki 1752-ki bécsi útjára illetéktelenül fölvett 6,393 for. összeg, a bizottság azt is tiszta követelésnek itélte, és igy átvizsgálva a Dachauer-féle munkálat a kir. kormányszék elé, onnan az udvarhoz került, hol azonban annak elintézése 1790—91-re, az alkotmány visszaállitása idejére ment át.

Ime Fogaras megszerzése, a zállogösszeg forrásai, a kifizetés módozatai s az abban munkás szász férfiak vett hasznainak részletes és hű rajza. S hogy lőn kifizetve e roppant összeg? Dachauer nyomozásai szerint a szász nemzet a megvételre fölvett 1765—1784 közt 614,436 for. 23 11/12 krt; ebből 1787-ig kifizetett más adós-levelekkel kicserélés útján 226,833 for. 55 2/3 krt, készpénzzel 104,863 for. 35 krt, együtt 331,697 frt, fizetetlen maradt 282,738 for. 53 1/4 kr., [1]) törvényesen használtatott fel 542,807 for. 23 4/12 kr., törvénytelenül 71,629 for. 4/12 kr. [2]) Hát nem voltak törlesztési rendes bevételek — kérdezhetnék? Igen, de felette roszul voltak kezelve. A szász nemzetnek ekkor három pénztára volt: 1) a fogarasi, 2) a VII biráké, 3) az egyetemi közpénztár. Az elsőbe gyült be a vett jószág jövedelme, a mi 1765—1784 közt évenként csak 1,934 f. 17 16/39 kr. szabad rendelkezés alatt álló összeget tett; [3]) a többi 206,807 for. 42 kr. bevétel [4]) a jószág kezelésére, kamatokra, nem kellő czélokra lőn felhasználva, s részint bérlőknél és urbéreseknél hátralékban volt. [5]) A másodikba gyült a VII birák birtokjövedelme, a mi 1762/3—1784-ig tett 266,719 for. 38 5/12 kr, [6]) s a miből kifizettetvén évenkint a részes 8 közönség illetménye — Contingens — a mi azon idő alatt 139,497 for. 20 krt tett, [7]) a maradék beadatott az egyetemi közpénztárba. A tisztviselők hanyagsága e pénztárnak is nagy károkat okozott. A harmadikba gyültek a) a 11 közönség — szék, vidék — évi já-

[1]) Dachauer-féle nyomozás 26. Documentum.

[2]) Dachauer-féle nyomozás 27. Documentum.

[3]) A feljülvizsgáló bizottság jegyzőkönyve 14. l. 12546. 1788. udv. canc. sz. a.

[4]) Dachauer nyom. 10. sz. alatti kivonat.

[5]) Ugyanott.

[6]) Ugyanott 14. Docum.

[7]) Ugyanott 14. Docum.

rulékai 1762/3—1784-ig 138,799 for. 17⅜ kr.[1]) b) a VII birák birtokaiból befolyó jövedelem tiszta maradványa, a mi a mondott időközben 43,003 for. 56½ krt tett,[2]) egyéb czímek alatti összes jövedelme volt 155,402 for. 42¾ kr.[3]) A nyomozás szerint épen akkor is a pénztárból hiányzott 3,189 for. bevétel, 4,026 for. 45¼ kr. kiadás nem volt kellően bizonyitva, az egyetemi követek napidijaival botrányos visszaélések történtek, többen felszámitva maguknak 8—10—16 for. napidijt; a fogarasi és VII birák pénztárának 1762/3—1788 közti hátraléka 50,642 for. tett.[4]) A császár és később az alkotmányos kormány aztán véget vetettek e csaknem rabló-gazdaságnak; az első 1784. márcz. 20. 573. udv. sz. a. határozottan megrendelte, hogy a hátralékok kimélet nélkül fölhajtassanak, a fogarasi uradalom szigoru ellenőrség alatt haszonbérbe adassék, bérletei ezen tul a rajta fekvő adósságok törlesztésén kivül semmi egyébre ne forditassanak, s a ki ilyesmit tenni merészel, büntetésen kivül elengedhetlenül megtéritésére is szoritassék. Az évi bevétel 19½ év közép aránya szerint és a tettleges bérleti összegek alapján 19,847 forintban, az udvari cancellaria 1791-ki kiszámitása szerint 19,523 for. 43½ krban, a fogarasi uradalmon fekvő adósság pedig ugyanazon évi újabb kiszámitások szerint 244,465 forintban, 53¼ krban állitatott meg.[5]) Az alkotmányos korszak visszatértével 1791-n II. József üdvös intézkedései fentartattak, kimondatván, hogy az uradalom mindaddig haszonbérbe adassék, mig a rajta fekvő adósság ki lesz fizetve, ennek 14, legfeljebb 16 év alatt meg kell történni — rendelé az udvar: e czélból a VII birák pénztárának is törlesztésre évenként

[1]) Lásd az Oklevelek közt a IX. számot.
[2]) D. nyomoz. 14. Doc.
[3]) D. nyomoz. 15. Doc.
[4]) 9809. kir. korm. sz. 1791.
[5]) Ugyanott.

4,000 forintot kell beszolgáltatni, a mi pedig saját kiadandói után fenmarad, letéteményileg kezelés mellett ezer-ezer forintra növelve, szintén ide lesz törlesztési czélból fizetendő. Az is meghatároztatott, hogy mind a fogarasi, mind a VII birák pénztári hátralékai fölvétessenek, és azok is törlesztésre forditassanak; a br. Bruckenthal által két izben fölvett javitmányi 6,576 for. 43½ kr. ha nem igazolja, vétessék föl, ugyszintén az ő tulságosan vett napidija is vétessék birálat alá, a számadásából kijövő maradék pedig vétessék be, a Seivert szász nemzeti pénztárnok által kiadásba illetéktelenül tett 1,000 forinttal együtt, mi az utóbbi örököseitől föl lesz veendő, egyuttal a Dachauer nyomozásában felfödözött visszaélések orvoslására is intézkedések tétettek, szóval : a fogarasi uradalomnak rövid időn adósságtól fölmentése biztositatott. És ezt az alkotmányos kormány oly éberül ellenőrizte, hogy annak pénztára már 1802-ben képes volt a 11 szász törvényhatóságnak közigazgatási és kebli más szükségeire egyenkint 1,000 frtot rendszerezni, 1811-n pedig évi bevétele tett 31,321 for. 57 krt, kiadása 25,000 for. volt fölöslege 6,321 for. 57 kr. [1]) s igy a szász nemzet a magyar királyi korona ezen drága birtokát azóta csaknem ingyen 1874. junius 30-ig birta s roppant hasznait háboritatlanul élvezte.

* * *

Összevonom már hosszas kutatásaimat és analysiseimet a következő végeredményekbe.

Először a föld, melyen szász hazánkfiai laknak, a korona birtoka, király földe Ulászló VII. végzeménye 3 czikke 9. §-a ezen szavai szerint : a korona birtokai Erdélyben a királyi szászok = bona Coronae sunt in Transylvania Saxones Regii; II. Lajos király 1518-ki II.

[1]) 1799. 2811. kormsz. sz. a.

végz. 14. czímében e szók jőnek elé: a királyné jövedelmei a szabad királyi városok és erdélyi szászok adója; ugyanannak 1523. II. végzem. 47. czímében ez iratik: a kir. felség erdélyi szászait vétesse számba s tudassa meg: mennyien vannak s mekkora összeget szoktak tőlük venni? = Saxones suos connumerari faciat etc.; Báthory István lengyel király s erdélyi fejedelem egy 1583-ki rendeletében szintén királyi szászoknak nevezi = Universi Saxones Regii; I. Ferdinánd 1552. évi kincstárnoki útasitása 14. §-ában e kifejezést használja: a mi királyi szászaink adója = Census Saxonum nostrorum Regiorum; az Approbata Constitutio II. r. X. címe 6. czikkében ez van: „az egész Szászságon, mely a fiskus Peculiuma", a mi később a Compil. Const. III. r. XIII. címe VI. czikkében az „ő alázatos instantiájokra" oly föltétellel töröltetett el, hogy az által kiváltságleveleiken alapuló régi szabadságaiknál magoknak többet ne követeljenek. A szászok mint vendégek jöttek be, a király meghatározott szolgálatok mellett adott nekik földet, hogy arról bért — Terragium vagyis évi adót — Census — fizessenek és katonát adjanak; lakói — incolae — nem absolut jogu birtokosai földjüknek, földesur a király, a ki a maga és korona jogát nekik soha át nem adta, nem is adhatta, mert nem adományozható természetü a föld, nem olyan az ő állapotjuk s birtokuk, mint a magyar nemesé, kiről a Hármaskönyv I. r. 9. címe azt mondja: a fejedelmen kivül senkinek hatalma alatt nem állnak = nullius nisi Principis subsunt potestati, mert nekik a fejedelem, a király először uralkodójuk, másodszor földesurok, s mint ilyen magát a fiskus által képviselteti, innen a „fiskus Peculiuma" kifejezés; ebből folyólag a Királyföldön a tulajdonossági jog egyedül a királyé, az ott lakóknak csak lakosi — incolatus — örök birtokhasználati —

emphyteuticus, usufructarius — joga van; ezért fizettetett a koronának a földhöz való tulajdonjoga elismeréseül a census, a dézma, ezért használták a királyok és fejedelmek szabadon a királyföldi erdőket, legelőket, tavakat stb. Mikor valamely szász nemességet nyert, a fiskus mindig tiltakozott ellene, kikötvén, hogy a koronához való viszonyában ez által sem személyét, sem vagyonát illetőleg változás ne történjék. [1]) Mikor a szász nemzet kérése következtében „Inclyta“ czímet nyert, ekkor is ki lőn kötve, hogy az által eddigi közjogi és korona iránti helyzetében semmi változás ne történjék, ki lőn fejezve, hogy a czím csak tisztességet, de nem jogot ad, s a fejedelem és kincstár iránti kötelezettségeiknek mint eddig ugy ezután is megfelelni tartoznak. [2]) Az Approbata és Compilata Constitutiok egész korszakán keresztül vonul a szászok által lakott földnek Királyföld = fundus Regius — nevezete, igy az Approb. Const. III. r. 80. czíme II. III-ik czikkében, V. r. LXXX. Edictumában, a Compil. Const. II. r. IV. czíme II. IV. V-ik, a III. r. XIII. czím II-ik, III-ik, a IV. r. IV. czím I. czikkeiben. Az osztrák-házi uralkodási korszak alatt is az 1692-ki három nemzeti kiegyezés végén, az 1693. april 7. és 14-kén a fiskusnak a Királyföldön való haszonvételei és az adó tárgyában költ legfelsőbb elhatározásokban, utóbbiban a 4., 5., 6., 8. pontban mindig igy jő elé; továbbá egy 1753. márcz. 27. kir. leiratban, melyben a királyné a Királyföldhöz való egyenes birtoklási jogát = jus dominii directi nyilván fentartotta; ugyan 1753. a magyarok és székelyek azon panaszára, hogy a szászok nekik maguk között házakat venni nem akarják megengedni, a királyné erre vonatkozó kiváltságleveleiket Huttern királybiró által eredetiben fölvitette, a dolgot elhatározta, s elhatározásá-

[1]) Erd. fiskusi levéltár. Lib. I. T. IV. fascic. 39.

[2]) 1766. november 26. kir. leirat.

ban ezen kifejezésekkel él: „minthogy a bemutatott kiváltságlevelekből tisztán kitünt, hogy a szászok által lakott föld a mi tulajdonunk s annak elidegenitése a mi kárunkra van stb.“

Másodszor. A szász nemzet nem is birhatja oly joggal önlakta földjét, mint a magyar nemes, mert nem adománynál, hanem kiváltságlevélnél fogva birja; nem olyan föld az, mi adomány tárgya lehet, mert a korona fiskusi birtokait a magyar állam alapszerkezeténél s az ősi királyok végzéseinél fogva a királyok sem adományozhatták el; mert azok az országé és koronáé voltak. Hol mondatott szoros értelemben a Királyföld lakosa birtokosnak = possessor? Intézményszerü nevök: hospes, incola possessionatus, inhabitator, civis volt örökké. Már Endre király kiváltságlevelében két helyütt áll ez: az oláhok és besenyök erdejét velök való közös használatra nekik adjuk = Sylvam Blaccorum et Bissenorum cum aquis „usus“ communes exercendo .. tradidimus, hátrább ismét épen igy jő elé. Az itt szintén eléforduló „donatio“ szó világosan csak átengedést jelent, mert e kiváltságlevél az adományozás criterionaival egyátalában nem bir; nem volt meg abban az adománynak törvényszerü címe, nem volt átadva a királyi jog, nem volt meg a birtokba igtatás, e nélkül pedig örök tulajdoni jogot adni nem lehet; a kiváltságlevél kifejezései: visszaadtuk régi szabadságaikat = reddidimus libertatem, engedünk ilyen meg ilyen adózásmódot, pecsétjogot, apró só-vitelt, vámmentességet = concessimus, de oly adományozás, minő a nemeseké: adjuk, ajándékozzuk, örökre átbocsátjuk nekik és örököseiknek abban lehető királyi jogunkkal együtt = damus, donamus, in perpetuum conferimus eis successoribusque eorundem, cum omni nostro jure Regio, vagy: si quod in illis haberemus stb., ilyen valódi adománylevéli kifeje-

zések sem Endre, sem más királyok kiváltságleveleiben elé nem fordulnak. És hogy itt puszta átadás, usus, használatba bocsátás forog fenn, bizonyitja az, hogy hátrább maga a király megtiltja e földből való adományozást, mit nem tehetne, ha az adományozható lenne, vagy az ő maga ténye adomány lett volna. Tulajdonjogot csak földesuraság és egyenes birtoklás = directum dominium ad, a Királyföld lakóinak csak föltételes, haszonvételi — Dominium utile — joga lehetett; „szász föld", „szász falu" csak az ott lakást jelentheti, tulajdonosságot ilyen precarius elnevezés nem ad.

Harmadszor az eredeti Királyföld másik alkotó része, a magyar vármegyei és székelyföldből hozzá kapcsolt, békebelezett részek = bona et possessiones adnexae, incorporatae. Mik ezek? fennebb már el volt mondva. A mely arányban fogyasztották a királyok és fejedelmek nagyjaiknak s kegyenczeiknek tett olykor jogellenes adományozások által a régi Királyföld területét, és a mint igyekeztek hatalmas magyar és szász nemzetségek a Királyföldön levő vármegyei inclavákot maguk részére biztositni : épen ugy nem voltak restek a szászok az ő lakföldjükkel érintkező vagy épen annak területén elszort s a vármegyékhez tartozó egyházi és királyi várbirtokokat maguk számára megszerezni. Igy lett Brassóhoz csatolva legelébb a barczasági Johanita-rend 13 faluja, köztük több ma is fennálló hajdankori vár, s lett vidékké; később Krizba- és Királykő-vára, még később Törcsvár és Hétfalu, elszakitva Székelyföldtől és Felső-Fejérvármegyétől. Igy lőn elszakitva szintén Fejérvármegyétől Fogaras- és Omlásvára, Szelistye- és Talmácsvár és szék, s alakitatott az elsőhöz tartozó falukból 1766-n Fogarasvidéke, az utósók Szebenvároshoz és székhez csatoltattak; sőt Fogarasvára kötelékéből kivétettek és a VII birák jószágaihoz csatoltattak, a Királyföldbe kebeleztettek be a kertzi apátság alapitványi természetü falvai, továbbá a Szebenben

levő Szent László-prépostság tulajdonába és Szeben város — a szászok nézete szerint a VII birák — gondviselésébe adattak át : Rüss, Nagy- és Kis-Ekemező, Bolkács és Zsidve, s a különböző útakon való szerzeményekből, alapitványi és várbirtokokból megalakult a hatalmas királyföldi főváros, Nagy-Szeben és vezértörvényhatósága Szebenszék. Igy szakittatott el Dobokavármegyétől Radna-várral és mezővárossal együtt az egész Radnavölgy s falvai hozzácsatoltattak és békebeleztettek Beszterczevároshoz és vidékhez, 1763. határőrséggé s ennek 1849—50-n megszünése és az alkotmány visszaállitása után 1861. Naszódvidék név alatt önálló törvényhatósággá alakultak. Az utósó, mit emlitenem kell, a Szászsebesnek adományozott vármegyei falvak, melyekkel a Királyföld szintén nevekedett. A Királyföldről valóban elmondhatni : Congeries lapidum . . . . .

Mindezek — Szászsebesét kivéve — várbirtokok, koronajavak, elidegenithetlen és eladományozhatlan pura fiskalitások; egyetlen mód ezek elidegenitésére az ország és fejedelem kölcsönös beleegyezésével törvénybe igtatás útján való adományozás, mire törvénykönyvünkben bőven van példa. Ime az elidegenithetlenséget bizonyitó alaptörvények egész sora. Szent István I. végzeménye II. könyve 6. czikkében ki van kötve : „hogy a mi a királyi méltóság fenntartására szükséges, ahoz nyulni nem szabad; Albert I. végzeménye 16. cz. 1. §-ban ez áll : a királyi- és korona-jogokat sem a tanács hirével, sem a nélkül örökösen el nem idegeniti; Mátyás II. végzem. 23. czímében a királyi jókból való mind saját, mind király-elődei adományai megerősitésére magát nem köteleztette, a miben azok elidegenithetlensége van hallgatóan benfoglalva; Ulászló 1514-ki VII. végzeménye I. czikkében a királyi jogok és jövedelmek visszavétele határozottan rendeltetik; áta-

lános záradék volt a királyok adományleveleiben e kifejezés : adjuk ezt meg ezt a jószág-tartozékot — appertinentiae — a mennyiben valamely királyi várhoz nem tartoznak — in quantum ad aliquod Castrum nostrum Regale non pertinerent . . . Az Approbata Constit. II. r. V. czímében az ország házai, fiskális várai és jószágai a fejedelmeknek kezökbe vannak adva, de az ország a tulajdonosi jogot magának tartotta, mit a fejedelem az országnak megtartani köteles; a fejedelmi föltételek egyike az Approb. Const. II. r. I. czíme 3. czikke IX. pontja szerint az, hogy az ország határit, végházait kivált tanácsa hire nélkül el nem idegenitheti; sőt a II. r. VIII. czíme I. czikke a korona javai, a fiskalis jövedelmek per útján is visszavételét a fejedelmek kötelességévé teszi, a hol pénz volt rájok adva, annak megtéritése mellett,—az ily jókban időmulás sem engedhető. A Szeben, Brassó, Besztercze városoknak és a VII biráknak adott várbirtokok és ország végházai ezen törvények szerint eladományozhatók nem voltak, nem is adományoztattak, törvénybe sem igtattattak, kivéve Brassóét, de annak törvényes ereje nincs azért, mert az — Baló József kincstári tanácsos alapos nézete szerint szines csere = simulatum Cambium — a mit hosszu per útján fel lehet és fel kell bontani [1]) annyival inkább, mert a brassóiak a Bethlen Gáborral első alkalommal kötött csere alkalmával eltitkolták, hogy vannak leveleik, a melyekből a bölcs fejedelem bizonyára átlátta volna, minő jogczimü az ő törcsvári birtokuk. Igy vitték bele a fejedelmet azon alkotmányellenes vásárba, minek II. Rákóczy aztán folytatója s mindkettő igen fontos állami és nemzeti érdekeknek akaratlan megrontója lett. A törvényes adománylevélről a Hármaskönyv I. r.

[1]) Lásd az erdélyi kir. fiskus levéltárában : Lib. I. Fasc. 380. litt. y.

33. czíme azt tartja, hogy annak az érdemeket előszámláló ismeretes: „Cum nos attentis“ bevezetéssel kell kezdődni, s a beigtatásról való levél is az I. r. 35. czíme szerint csak ez esetben törvényes; benne kell lenni a „cum jure Regio“ tételnek, mert csak oly birtokok törvényes tárgyai az adománynak, melyeknél ez fenforog, már pedig a végváraknál ez bele nem tehető, benne sem volt egynél is. Az Approb. Constit. IV. r. XIII. czíme szerint az adománylevélnek a régi királyok végzeményei s a királyok és fejedelmek alatt szokásban volt irályi alakja szerint kell készülve lenni. Brassó, Szeben, a VII birák és Besztercze hozzá kapcsoló, békebelező királyi és fejedelmi kegyleveleiben pedig egyátalában hiányoznak e formák. Hazai törvényeink azonban azt sehol nem mutatják, hogy a hozzácsatolás, bekebelezés tulajdoni, annál kevésbbé pedig földesuri jogot adna. Csak szász honfitársainknak van az a liberalis fogalma az adományról, hogy ők kiváltságot, engedményt, mentességet, meghagyó-, kegy- és védleveleket — Litteras concessionales, exemptionales, commissionales, manutentionales, grationales, privilegiales — szóval: a mit a királyoktól pénzzel és másképen kiszinleltek, mindent adománylevél értékünek tartanak s jogkövetkezményeit dolog nem értők előtt minden áron érvényesitik. Hogy az emlitett bekebelező királyi levelek nem adtak az emlitett szász városoknak és VII biráknak a hozzájuk kapcsolt birtokokban örök tulajdoni jogot, hivatkozom az 1770-től 1825-ig tartott erdélyi Productionale forumok itéleteire, melyeket az erdélyi fiskális levéltárban eredetileg feltalálhatni, miknek másolatait én is birom, s a melyek egy részét Talmács- és Szelistyeszék falvai 1871. az akkori magyar királyi igazságügyministerhez benyujtották. Azok ismétlése itt fölösleges, de ismerése és méltatása oly fontos, hogy én azok nélkül a királyföldi viszonyokról akár birói itélethozást, helyes ren-

dezésöket s az ott egy századnál régebben egymással élben álló érdekeknek kiegyenlitését lehetetlenségnek tartom.

Kérem továbbá: reflectáljanak a tisztelt szász tudósok a következő kérdéseimre. I. Károly király 1342-ki egyetlen végzeménye 19. §-ban Magyarország minden olyan kapujára, melyen egy rakott szekér bemehet, 18 pénz kamaraadót vet ki, s kiveszi a király és királyné szolgáit és alattvalóit — Servos et Conditionarios — a kik között voltak a városok és az erdélyi szászok, mert hiszen épen ezen királytól van megerősitve legelső kiváltságlevelök — vajjon egyformának tekintette-e ő a magyar nemes és erdélyi szász birtokát? Az Approb. Const. II. r. X. címe I. czikkében ez iratik: azt kivánván a nemesi szabadság és a régi végzések is, hogy a nemes ember semmiféle dézmaadással nem tartozik maga határiból, ha szintén paraszt földét élné is; ellenben a parasztság akármicsoda földeket éljen is, dézmaadással tartozik — vajjon miután az egész szász nép dézmát fizet, van-e valami különbség az ő birtokuk és a volt nemesség birtokainak tulajdonosságában? Ugyanazon törvénykönyv II. r. X. címe V. czikke a dézmát a fiskális jók nem utósó jövedelmének mondja. 1774-n aug. 19-n költ legfelsőbb kir. leirat pedig ezt foglalja magában: „mindazon dézmákat, melyeket akár földbér — jure terragü, akár legelői bér — jure pascui — czím alatt a szász nemzet, illetőleg a tőlök birt községek másoktól vettek s a kir. fiskustól eltulajdonitották, a fiskusnak teljes joggal visszaitéljük".[1]) Igen, mert földbért venni csak a földesur van jogositva. 1775—79 körül a VII birák egy telket vettek Szelistyén udvarháznak, de a fiskus annak adójáért tiltakozott, s csak ugy engedtetett meg a vásár a VII biró földesurnak, hogy a telek adóját fizesse, mig ha a magyar nemes adófizető telkét fiának udvarházhelyül elfoglalta, rögtön

[1]) 3135. kir. kormsz. szám 1777-ből.

kivétetett adó alól. Milyen földes uraság, milyen nemesség hát ez a VII biráké? Nem mutatják-e ezek is más természetünek a magyar adományos és szász akár vármegyei, akár királyföldi birtokot? Ha a szász nemzet oly tulajdonosa a Királyföldnek, mint a magyar nemes a maga birtokának: hogy történhetett, hogy a fiskus a határőrség felállításakor 1763. attól elszakitott falukért nem adott kárpótlást? igy p. o. Glimbokáért, Rákoviczáért, Kudsirért, Nagyfalu- és Vajda-Szentivánért, Orlát, Sina- és Szecselért? Hogy van az, hogy a Radna-völgyért a kir. közügyigazgatóság meghallgatása nélkül adott 12,000 for. kárpótlásért, s Beszterczeváros és vidék e czím alatt a fogarasi uradalomra fektetett 17,215 for. követeléseért a fiskus később pert inditott [1]) s annak jogtalanul fölvétele a Productionale Forum és az erd. kir. kormányszék mint bíróság által elismertetett? Az itéletben e szók jőnek elé: „Radna-völgy lakói a Beszterczevároshoz és vidékhez 1775. Mátyás király által békebeleztetés által azon város és vidék polgáraival egyenlő jogi állásba jutván: szabadoknak s jobbágyságmenteseknek itéltettek, s az adótabellákba mint ilyenek irandók be.“ [2]) Azért lehetett ez — mondja az itélet és II. József császár 1787-ki kir. leirata — mert a korona mindezen esetekben a magáét vette el. Tehát különbségnek kell lenni a II. Endre kiváltsága és a magyar szent korona nevében, a magyar ősi törvények formái megtartásával adott magyar nemesi birtok között. A román népü Resinár félszázadig perelt Szebennel polgári szabadságáért, utoljára megnyerte, épen oly szabad község lett, mint bármely királyföldi szász falu. A szász papoknak korcsmárlási joguk volt a Királyföldön; a román g. egyesült hitü papság folyamodott e jogért, s az udvar megengedte oly helyeken,

[1]) 9809 kir. korm. sz. 1791.

[2]) 487 udv. canc. sz. 1781.

hol román és szász vegyesen laknak. Ha a Királyföldön a valódi tulajdonos nem a korona és fiskus, vajjon ilyen jogai lehettek volna-e? A VII birák és Brassó az erdőkben való kártételek meggátolása végett mint nemes birtokosok harmadnapos törvényszékek — Triduale Forum — tartását kezdették volt behozni maguk közt, a mi által a kártevő rajta éretve, egykét szál fáért ökrét-szekerét, szóval mindenét szokta veszitni. A kir. kormányszéknek tudomására jött ez, s 1827. május 1. 2286 törv. sz. alatt tudatta a szász törvényhatóságokkal, hogy e jog szorosan vett nemesi jog sevvel csak nemesi kiváltságokat élvező s valódi nemes jókat biró birtokosok élhetnek; ennél fogva a szász VII biráknak és törvényhatóságoknak az Egyetem kérésére — erga preces — e törvényszékek megtartása csak bizonyos föltételekkel engedhető meg, a melyeket a rendelet apróra körül is ir. Ugyan kérdem: nincs e hát különbség a magyar és szász nemes birtok és nemesi jog között? . . .

A VII birák vármegyei birtokait az Approb. Const. III. r. XLVI. címe VI. czikke, a Brassóét ugyanott a LXXII. czikk vármegyei nemes birtoknak mondja, s ez alapon kétszáz év óta száz meg száz kormányi rendeletben sőt törvényhozási tárgyalásnál is fen van tartva ez elv s következményei érvényesitve. Én azon eredményre jöttem, hogy ez téves felfogás és tévesek a belőle vont következtetések is. Okaim ezek. A várak népeinek polgári sorsát, a magyar államszerkezet és ős alkotmány szerint a várhoz való viszonyai határozták meg; feküdtek bár azok a megyéken vagy székekben, várispáni hatóság alatt állottak. Döntő tekintet a jurisdictio kérdése. Itt is mindkét helyen ez az eset. Az Approb. Const. III. r. LXXXI. címe I. czikkében ez áll: „Vármegyebeli jószágoknak azok értetnek, melyek a vármegyebeli tisztek jurisdictioja alatt állanak, a vármegyei porta-számnak rendében vannak feliratva, a

szerint is szoktak contribuálni és hadi expeditiokat is praestálni.“ Brassó és a VII birák kebelezési királyi leveleikbe és cserevásári oklevelökbe épen ezt a három pontot kötötték ki, különösen hangsulyozva, hogy t. i., a békebelezett faluk lakói az ő jurisdictiojok alá tartozzanak, velök adózzanak, közéjök katonáskodjanak. Természetes volt s történelmi tény ként áll az, hogy törvénykezési tekintetben is egészen a szász hatóságoktól függöttek. Kérdem már most: lehet e törvénynyel szemben, s a jelzett tény után észszerüleg vármegyei birtoknak nevezni akár Talmács-Szelistyeszék falvait, akár Hétfalut, Szelistyeszéket különösen az Approb. Const. V. r. LXXX. Edictumával szemben? Mondjan akárki csak egy megállhatót: miben állhatott vármegyei-voltuk? Feleljen bár ki a józan észszel és logikával megegyezőleg kérdésemre: mit tett az átkebelezési, hozzácsatolási tény? mit jelentettek az okmány ezen szavai: azon joggal és módon birják, kormányozzák e falukat Brassó és a VII birák, mint birták s kormányozták az előtt a várispánok, s a mint birják és kormányozzák ők a többi királyföldi falukat? feleljenek, mi volt ezek értelme, ha ama faluk földje és népe még is vármegyei régi jellegöket megtartották volna? Mi értelme volt annak, hogy mikor 1724. a VII birák birtokai a vármegyéktől tényleg elszakitattak, a székely nemzet hivatkozva a 3 nemzet Uniojára, kérdést tett a kormánynál: hirével s beleegyezésével történt e ez az érdekelt más két nemzetnek? [1]) a mi azonban felelet nélkül maradt mai napig. Ha merésznek, korlátoltnak, elkésettnek vagy tán gyönge belátásunak tart engem s nézetemet valaki azért, hogy én ily roppant hosszu idő szentesitett gyakorlatával, annyiféle kormány, biróság és törvényhozás immár csaknem axiomává sőt közhitté vált felfogásával szemben

[1]) 1723. évi 323. kormsz. sz. alatt.

ezen meggyőződésemet kimondom: engedjék meg, hogy önvédelemül nyilvánithassam, miként ha művemet s adatait biráló és igazságtól áthatott lélekkel megolvassák, ha nekem egész igazat nem adnak is, annyit mindenesetre megfognak vallani, hogy ama felfogás a magyar alkotmány és ős nemzeti intézmények, a diplomatika és logika kritikai lapis lydius-át ki nem állják, hogy tehát a ki ma e nagy kérdésben örök időkre szólólag, mint kormány vagy törvényhozó intézkedik, annak egész történeti multját vizsgálódása körébe kell vonni, s önálló itéletet felőle ugy alkotni, nem haladva az eddigelé fölfedezve nem igen volt adatok töretlen útján, nem engedve magát egyesek önző informatioja téves ösvényére sodortatni.

Az eddigi tárgyalásoknál soha közjogi, történelmi és diplomatikai szempontból felvilágositva nem volt az, hogy Brassó oly föltételekkel birja Hétfalut és Törcsvárt, a VII birák Talmácsvárát és széket, a melyeket a régi várvédrendszer megszünése, a határőrség fölállitása után egészben nem teljesitettek, ma pedig egyátalában nem teljesitnek, és hogy a föltételes akár adománylevél, akár szerződés, a föltételek nem teljesitése által önmagától azonnal jogi erejét veszti és megszünik; nem volt fölfejtve, hogy Törcsvár visszavételét mult századbeli igen kitünő jogtudósok épen ez okból hosszu per útján megnyerhetőnek nyilvánitották, s hogy Talmácsvár és szék visszavételére 1770. bizottság is volt immár kinevezve [1]); nem volt fölfejtve, hogy Szelistyeszékről a VII biráknak nincs is adománylevele, legalább azt soha elé nem mutatták [lásd fennebb 291 l.] s Omlás mezővárosban egy igen csekély dézma-rész iránti adománylevélnél s Báthori István egy állitólagos új adományánál fogva birják e nekik roppant jövedelmeket adott

[1]) 2413. kir. korm. sz. 1770.
361. „ „ „ 1771.

szabad községeket, mit II. József csak kegyelemből erősitett meg; nem volt fölfejtve, hogy a szent László-prépostsághoz csatolt kertzi apátság javai s még négy falu, katholikus egyházi alapitványok, tulajdonos a megszünt prépostság, s ezeket részint Szeben város, részint a VII birák illetéktelenül keritették kezökre az államtól, a melyre kell vala azoknak, mint secularizált egyházi vagyonnak szállani. Erről sincs tulajdonjogot adó levele Szebennek, s mind a II. József alatti, mind az azutáni alkotmányos korszak kormányai elismerték azt, hogy Szeben illetéktelenül vette azt magához s másét osztották meg egymás közt a VII birák. Ezekről mind tömérdek hivatalos tárgyalás és productionale forumi kedvező itéletek vannak, melyek — tudtam szerint — még eddig elé kérve nem voltak; végre nem volt fölfejtve a Radna-völgy dolga s a fogarasi uradalom miként s mely forrásokból megszerzése.

Előttem tisztán áll, s mint meggyőződést, komoly lelkiismeretességgel mondom ki azt, hogy ha Erdélyben 1761-től 1774-ig nem b. Bucow, gr. Hadik, gr. O'Donell, gr. Auersperg — tehát az ország viszonyait és alkotmányát egyátalában nem ismerő, a magyar nemzettel nem rokonszenvező katonai egyének mint főhadvezérek—lettek volna a kormány élén, s a kiknek tekintélye alatt, de politikában teljes járatlanságuk mellett báró Bruckenthal Sámuelnek szabad keze volt mindent megtenni, a mire neki kedve s nemzetének vágyakodása volt, az ország nem jutott volna ezen szomoru helyzetbe, és kétség nélkül sem Hétfalu, sem Talmács- és Szelistyeszék falvai jobbágyokká és szász honfitársaink donatarius nemes emberekké oly módon és hatalommal, a minőre szert tettek, soha nem lettek volna. De ugy, a mint történt, könnyü volt. Az egyik Bruckenthal mint szász ispán-helyettes és Rosenfeld Szebenben az Egyetemmel a tervet megcsinálta, Huttern és Hannenheim a kor-

mányszéknél előadták, b. Bruckenthal mint elnök annak többséget csinált, Bécsben Schmidlin és más jó emberei által megerősittette. Ilyen a genesise az ő nemességöknek és jobbágy-meg Urbarium-készitésöknek. Nézze végig akárki e korszakból csak egy év közkormányzati adatait, vesse össze észleleteit azokkal, a miket már érintettem, s meg fog tartani engem állitásom igazságában. Vegyük föl például csak „találom"-ra az 1770-ik évet. Báró Bruckenthal ekkor erdélyi kir. biztos volt. Nézzük: mikkel foglalkozik? kinek, mily szolgálatokat tesz? átalában mily politikai iránya van működésének? Legelőbb is rá bizatik, hogy tudja ki, az országban kik az igaz nemesek, hogy a ki nem tudja bizonyitni vagy nincs elég adózó jobbágya, vettessék adó alá. Ő lett tehát birájává az ország uralkodó nemzetének, előtte mutatták be leveleiket, ő mondott azok felől az udvarnak véleményt, általa maradt meg polgári állásában vagy bukott meg ezer meg ezernyi magyar. A kétes nemeseknek egy egész serge támadt, kiknek sorsa nagy mértékben a kir. biztostól függött. Az összes városokat s azok lakosait vagyonuk és iparüzletök tekintetében osztályoztatta, a törvényhatóságoktól a birtokok termő képességéről az adókimérés tekintetében kimutatásokat kért be, a hazai összes pénztárokat felügyelete alá vette, az adófizetés módozatát ő állapitotta meg, a tartományi főpénztár hátralékai tisztázását hatáskörébe vonta, az arany-ezüst- és sóbányászat, tutajszállitás, mesteremberek, kereskedők, postai és kamarai tisztviselők, szolgák, csempész-őrök, szebeni és brassói görögök, szamosújvári és erzsébetvárosi örmények, zsidók, határőr katonaság, alvinczi bolgárok, molnárok, méhészek, pásztorok, taxalisták és protectionalisták, adótabellába igy vagy amugy iratása mind tőle függött. A törvényhatóságok, a közhivatalok, a birtokosok, az osztályok és családok mind remélhettek s félhettek tőle.

Erdély polgári és társadalmi életének nem volt egy ága, a hová br. Bruckenthalnak bele szólása, hol intéző hatalma, kegyosztási vagy megtorló befolyása ne lett volna. Hogy a felsőbb kormánynak tetszettek ezek — az természetes: a nemesség gyöngülése s a megsokszorozott adóalap kedvező ajándék volt Bécsnek. Ez az egyik, a mit ki kellett emelnem. Másik az ő kormányelnökké és királyi biztossá neveztetése 1774. jul. 6. a mi példátlan eset Erdély egész mult történetében. Ezelőtt tiz évvel megkisérlette volt, hogy az ország rendei válaszszák meg egy fő hivatalra, de 24 szava zatnál többet nem kapott. S ime az alkotmány jótéteményeit élvező nemzet fia eszközül adja magát az absolutismusnak. A német tábornokok neve alatt kormányozta az országot két lustrumon át s akkor királyi biztossá neveztetve magát s az ország legelső és legfényesebb polczát, melyet csak országgyülés tölthetett be szabad választás útján, nem átalja kinevezésnél fogva elfogadni, s az alkotmány legsarkalatosabb pontját öneltökélt szándékkal megszegni. S mivel indokoltatik e kétszeresen alkotmánysértő kinevezés? „A köz szolgálat érdekei s kedves Erdélyországunk jólléte kivánják — igy szól a királyné kinevező leiratában — hogy némely rég elkezdett nagy fontosságu ügyeket tökéletességre vigyünk s minden oldalról megszilárditsunk, különösen pedig hogy az új adórendszer további szabályozását, a szász nemzet kebelében jobb rend behozását és a jobbágyok uraik elleni panaszainak kellő urbéri szabályozás által orvoslását eszközöljük. E végre neveztük ki — mond akirályné — kir. biztosunkká s kormányszékünk elnökévé br. Bruckenthal Sámuel sok és sikeres szolgálatni által ismert és kedvezően ajánlott hivünket stb.“ [1]) A kir. biztos további működése s később kormányzóvá alkotmány ellen történt kineveztetése

[1]) 6282. k. korm. sz. 1774.

nem bir fontossággal: ő megfelelt a magasb bizalomnak, a királyné még azon évi aug. 31. „magas állása, hivatali tekintélye, s azon nagy fontosságu teendők tekintetéből, melyekre ő megbizva van“ évi 24,000 forint fizetéssel látta el, [1]) a mi erdélyi kormányzóval, sem kormányelnökkel még nem történt. Igy tudták felhasználni a politikai helyzet előnyét b. Bruckenthal és nemzet-felei. Mit tett ő az ország érdekében, Halmágyi István „Napló“-jában följegyezte. Erdély jól ismeri a militarisatiot, a Bruckenthal-adórendszert és még sok egyéb müvét, az olvasót untig foglalkoztattam már e sajátságosan nagy emberrel, s úgy hiszem, Szelistyeszék sem feledi az 1774-ki s Hétfalu az 1779-ki Urbarium következményeit, miket csak az 1848-ki magyar alkotmányreform volt képes megszüntetni.

Még csak azon sajátságos eljárást kell pár futó vonásban ismertetnem, a mit szász hazánkfiai birtokaik megszerzésénél s a jól-roszul megszerzettek megörökitésénél követtek. Törcsvára a német lovag-rendé volt; midőn Magyarország már föloszlásnak indult, II. Ulászló és II. Lajos idejében Brassó elébb az állam czéljaira jó karban tartás végett kérte fel, majd panaszolni kezdett, hogy a törcsvári várnagyok zsarolásai miatt nem élhet, adót nem fizethet, el kell pusztulnia, kivándorolnia, ha a király neki zállogba nem adja; kérése teljesült, Bethlen Gábor fejedelemnek szerző levelét be nem mutatva, muló birtokát örökössé tette, II. Rákóczy alatt az törvénybe is igtattatott. Talmács vára elébb a templariusoké volt, 1306 körül a rend eltöröltetvén, a fiskusra szállott. A szebeniek és VII birák elébb ezt is az állam számára fentartás és jókarba állitás végett megszerezték, s három száz éven át államczélokra használás után annak rendeltetése s a megszerzés eredeti

[1]) 7935. kir. korm. sz. 1774.

czélja és föltételei feledésbe menvén, teljes és örök tulajdonukká, a hozá tartozó faluk lakóit jobbágyokká tették. A szebeni prépostság egyházában az isteni tisztelet és szent dolgok elhanyagolva levén: a szebeniek Zsigmond királynak tudtára adták, s benne a buzgóság lelkét fölébresztve, hogy a mulasztások jóvá tétessenek s az isteni tisztelet régi fénye helyre állitassék, négy falut és a prépostság egyház-körében levő összes dézmákat tulajdonává ajándékoztatták, de ugy, hogy felügyelőjük a szebeni tanács legyen. A király alapitványlevelében apróra meghatározta: hány pap, hány és mily isteni szolgálatokat tegyen, kikötve, hogy ha az valaha nem teljesitetnék, György esztergomi érsek vagy a ki utóda lesz, egyházi hatalmánál fogva azokat vegye vissza s forditsa eredeti rendeltetésökre. És a szebeniek időteltével még is magukévá tették, a nélkül, hogy a mise-köntösök foszlányainál egyebet megtartottak volna. Ez lett sorsa a kertzi apátságnak is. A szebenieknek elébb védelmét kérte az apát: később azok észrevették, hogy a zárdában a papok feslett életet élnek, a szent dolgokat elhanyagolják, s Mátyás királynak ezt tudomására adván, az az apátságot megszüntette, a zárdát bezáratta s faluikat és vagyonukat a szebeni prépostság tulajdonába adta át, de a felügyeletet s kezelést szintén a szebeni tanácsra bizta. A mint a reformatio mozgalma elkezdődött, a prépostságnak vége lett, a papokat elkergették, de összes eredeti és szerzett vagy alapitványul kapott javaik a Szeben városéi lettek. 1556-n az ország a secularisatiot kimondván: más főpapi javakat a fiskus részére foglaltak le, a megszünt prépostságiak azonban rövid idő után ismét a VII birák birtokába mentek vissza. A kir. fiskus pert inditott érette, 1825. deczember 3. a harmadbirósságnál is megnyerte, de a királyi udvar ismeretlen okból vissza kérvén: az itélet maig sincs teljesedésbe véve. Talmács vára és

széke összes népének a VII birák által a korona kárával fölvett földbére, tizede, az ötvened és szent Márton-adó a Product. Forum. 1822. május 7. költ itélete alapján szintén felsőbb helyen is megitéltetett, de az udvar azt is vissza vette. Szelistyeszékben földesuri jog gyakorlásáért a VII birák ellen a fiskus által folytatott perben 1826. aug. 26. részben ismét kedvező itélet költ, 1829-n a fiskus levelei beadására itéltetett s azóta a per függőben van. A kertzi apátság falvai iránt indult per 1817. óta ismét függőben áll, az erdélyi közügyigazgatóság 1846. oct. 2-án adott véleményében új czím alatt azt megnyerhetőnek nyilvánitotta, de az udvar várakozást rendelt a prépostsági javak ügyében folyt per bevégződéseig, minek sorsa csak elébb meg volt mondva. Kertz falut, Orláthot, Sinát, Szecselt, Kornetzelt Szeben város hűtlenségi bűne jóvá tételéül 1646. jul. 23. szerződésileg I. Rákóczy Györgynek, illetőleg a fiskusnak adta át, még is a gyönge Barcsay Ákosnak és I. Apafinak azt adva fel, hogy fejedelmi elődük azokat tőle törvény útján kivül, jogtalanul vette el, az elsővel 1660. nov. 1. a. másodikkal 1661. decz. 9., 25. és 1662. octob. utósóján visszaadományoztatta, s midőn 1763-ban a határőrség számára Fogaras megnyerésekor tett igérete szerint átengedte, érette mégis kárpótlást kivánt, mit azonban a fiskus nem adott meg. Báthory István fejedelmet Békés Gáspár ellen Szeben és a VII birák segitették; a fejedelem még ütközet előtt jun. 26. 1575. megjutalmaztatásukat igérte, az elhatározó csata jul. 10. megtörtént s sept. 24. Békés nótázott párthivei birtokából a fennebbi négy rész-birtokról az adománylevél a szebenieknek már kezében volt. Mikor azon fejedelem 1576. tavaszán mint választott lengyel király új trónja elfoglalására ment, a szász nemzettől 59,000 forintot útjára. 2,212 for. 99 pénzt ajándékul vett fel maga és udvarnépe

számára, [1]) s azért viszonzásul a király 1583. a szebenieknek Talmács- és Lotorvárnál áruvámmentességet adott, a VII birák részére az V. László békeblezési kedvezménylevelét, valamint Szeben városnak márcz. 29. a száz férfiak választását szabályozó kiváltságlevelét is megerősitette, márcz. 13-ról pedig a szebenszéki bíróságnak veres pecséttel pecsételhetési jogot adott, febr. 18. a szász helyhatósági törvényeket — Statuta — erősitette meg, sőt az Egyetemnek azon különös kiváltságot adta, hogy mig az a czéhek szabályait helyben nem hagyja, érvényesek még királyi megerősités mellett se legyenek. Szóval: a lovagias fejedelemmel adott szavát ugyancsak beváltatták, alattvalói hüségöknek bőv jutalmát vették. A fogarasi uradalomnak csak minap végrehajtott kiváltásánál is nem egy sajátságosan jellemző körülmény fordult elé. A 99 évi zállogbirtoklás 1865. ápr. 1-én tölt ki, s a fiskus által a kibocsátás iránt márcz. 25. megkezdett perre a szász nemzet ügyvéde csak 1866. jan 20. tett békeajánlatot, mit a szebeni pénzügyigazgatóság 1868. márcz. 20. terjesztett a m. kir. pénzügyministeriumhoz. A kettős mulasztás a magyar államnak — 35,309 for. levén a majorsági erdőken kivül az évi haszonbérösszeg — 105,967 for. kárt, a szász nemzetnek ugyanannyi hasznot okozott. A magyar kormány megbizottjaival szemben a II. József korában az Incameratio által szenvedett káraik megtéritése követelésével való fenyegetést mint hosszu és bizonytalan kimenetelü pert előidézhető esélyt állitották fel; pedig ez nem forgott fenn. II. József a szász nemzet vagyonának állami igazgatás alá vételekor egyszersmind az összes nemzeti és szász törvényhatósági adósságok törlesztését is átvétette, s 1784. nov. 1-től 1789. május 1-ig minden kiadásait szabályszerüen fedeztette; ekkor az Incameratio — a kamarai kezelés alá vétel —

[1]) G. D. Teutsch: Geschichte d. Siebenb. Sachsen. II. k. 50. l.

megtörténvén, 1790. jan. 30-ig, a meddig tartott, 21,017 for. 34¼ kr. activ bevétel lőn hivatalosan kitüntetve, mi 1791. sept. 16. 8075. kir. korm. számu udvari rendelet következtében ki is fizettetett. Az érintett fenyegetés tehát jogos alappal nem birt. S még is a szász nemzet ügyvéde ezért és a jószágjavitás czíme alatt kivánta — s a tárgyalás késedelmes folyama miatt tényleg meg is nyerte — hogy ezek kárpótlása fejében az uradalom maradjon 1871. márcz. 31-ig a nemzet birtokában. Ez a két körülmény volt okozója annak, hogy az uradalom tényleges átvétele csak 1874. jun. 30. történhetett meg, mi által a magy. kir. kincstár — az évi haszonbért véve kulcsul — ismét 105,967 forintig károsodott, s ez összeg is a szász nemzet javára vált: még is biztosa e nagy előnyök után is követelte s meg is nyerte mind a javitások ára megtérítését, mind a visszaadással járó költségeknek az állam által hordoztatását. Ezek tekintetében pedig Ferencz királynak 1791. octob. 15-ről 5803. udv. 9809. kir. kormányszéki sz. a. a következő intézkedése volt. „Eljövén — igy hangzik a 11-ik pont — a zállogos évek kitelésének ideje, a birtokot a szász nemzet tartozik a 100,000 for. inscriptionalis összegnek kifizetése és a szerződő levél értelmében megállapitandó jószágjavitás árának megtéritése után a kir. fiskusnak visszabocsátni, az érintett összeg évi kamatoztatásra valamely közalapba örök időkre betétetik, s az abból bejövő kamat azon költségek fedezésére fordittatik, a melyeket az előtt a szász székek és vidékek pénztárai évi járulékából gyült nemzeti közpénztár fedezett. A mi pedig — mondja tovább a király — a jószágjavitások — melioratio — megtéritését illeti: ez, a birtok utósó zállog-évében befolyó jószágjövedelmekkel együtt a báró Bruckenthal Sámuelnek alzállogba adott szombatfalvi uradalom, ugy a szkórei és vajdafalvi rész-jószágok alzállogösszege kifizetésére és az ezen alzállogban volt birtokok-

ban történt javitások — melioratio — megtéritésére, valamint az uradalomnak a fiskus birtokába visszaadásakor eléforduló költségek fedezésére lesz forditandó, s az ezek után fennmaradó összeg a 11 szász közönség közt egyenlő arányban kiosztandó.“ Ez az 1874-ki jun. 30-ki kiváltáskor egészen máskép történt. A kiváltásnak 99 éven tulhaladó s abból következő — fennebb már érintett — hátrányain kivül, a b. Bruckenthalnál volt alzállogbirtokok kiváltási összege, a 40,000 forint helyett—a zállogbavételkor általa fölvett 6,576 for. 43½ kr. javitási költségmegtérités levonásával — 33,423 for. és 16½ kr. rajnai vagy 34,696 o. ért. ftot. 16½ krt nem a birtok utósó évi jövedelme, hanem a magyar kir. kincstár fizette ki, az evvel együtt járó egyéb beszámitandók és kifizetendők kiegyenlitése mellett, a szász nemzet kapta az urbéri és tizedkárpótlások 1874. évi jun. 30-ig esedékessé vált részleteit, kapott a b. Bruckenthalnak a kincstár által tett fizetés levonása s a szász nemzet és kir. fiskus kölcsönös követeléseinek egyeztetése után a szerződési 100,000, ezüst értékben számitva 106,000 forintból 64,026 o. é. ftot 29¾ krt, azon épitkezések és javitások fejében, miket 1765-en az állam a szász nemzetnek átadott, betudatott 12,477 for. 14¾ kr., a szász nemzet pedig a maga hasznos épitkezései és javitásai fejében még egy pár kisebb követelés hozzászámitásával kapott: 233,965 for. 30½ krt o. é., a kibocsátással és átadással járó illeték-költségeket a kir. kincstár hordozta, illetőleg elengedte. Ezek szerint a szász nemzet a 200,000 forinttal a megirt módon szerzett fogarasi uradalomért 99 év helyett 108 évi használat után kapott 297,991 frt. 60 krt. o. ért.

A szász nemzet különböző testületei, különböző jogczimü activ törzsbirtoka és vagyonjogainak, ugy kamatozó tőkéinek és a m. kir. államkincstártól járó élvezményeinek összezett kimutatásai hadd legyenek fejtegetéseim zárköve.

Tételszám	A) **Polgári törzsvagyon és értékei**	Tőke		Tőkésitett kamathátralék		Együtt	
		pengő f.	kr	p. fr.	kr	p. f.	kr
1	A fogarasi uradalom váltságösszege	297,991	60	—	—	—	—
	A felszabadulástól a kiváltásig illető s kivett urbéri kárpótlása	83,173	20	22,407	56	105,581	16
	Dézmakarpótlása azon időre	138,050	40	81,392	22¼	219,443	2¼
2	A VII birák urbéri kárpótlása Talmács vára és széke, Szelistyeszék falvai, a szebeni prépostság és kertzi apátság birtokai után . .	956,922	34¾	381,095	26	1.038,018	¾
3	Nagy-Szeben város urb. kárpótlása Kornetzel, Szecsel és Kertz faluért	73,344	32¾	14,039	9¾	87,383	42¾
	Dézmakárpótlása	10,535	33¾	6,211	30	16,747	3¾
4	Brassó város urb. kárpótlása Törcsvár és a 9. szabad állapotu székely és román faluért, meg Ujfalu, Vledény, Zernyest és Uj-Tohán jobbágyfaluért	144,706	20	36,425	58¼	181,132	18¼
	Dézmakárpótlása	94,970	15	27,501	48	122,472	3
5	Szászsebes város urb. kárp. 3 falujáért	—	—	—	—	8,700	57
	Dézmakárpótlása	5,481	1¾	3,382	29¾	8,863	31¼
6	Szász-Régen urb. kárp. 6 falujáért	7,967	13¾	2,920	57¾	10,888	11
	Dézmakárpótlása . . .	1,261	12¾	617	28	1,878	40¾
7	Segesvár urb. kárp. Volkányért	667	27¾	350	27¾	1,017	55¼
	Segesvár dézmakárpótlása Voszling praediumért . .	6,540	10	2,057	25¾	8,597	35¾ [1]
		1,821,310	21½	578,340	18¾	1,816,722	17
8	Mellőzve az 1847-től 1875-ig terjedő 27 év pénzügyi kezelését, ugy hiszem, hogy olvasóim tájékozása végett ide tehetem az 1845—46. évi szász nemzeti főpénztár kamatozó tőkevagyonát, a mi akkor volt	410,256	46 [2]				
	Ehez adva az előbbi 7 pontbeli tőkéket [a kamatokat folyó költségre hagyva fenn]	1,821,310	21½				
	a szászok hozzávetőleges polgári törzsvagyona tesz	2.231,566	67½				

[1]) A 6., 7. pont alattiak tárgyaláson körébe vonva nem voltak, de nem mellőzését általános érdek igazolja.

[2]) Királyföldi Viszonyok Ismertetése stb. 1871. I. köt. 77—82. ll.

Állitsuk evvel szembe a szász nemzeti főpénztár és a VII birák pénztára 1875. évi költségelőirányzata alapján összes vagyonaik valóságos jövedelme kimutatását.

I) A főpénztár kimutatása.

Tétel-szám	Értékpapirok és ingatlan törzsvagyon és vagyonjogok neme és mennyisége	Törzstőke		Örökös kamatjövedelem	
		o. for.	kr	o. f.	kr
1	51 drb osztr. államadósságtörlesztési kötvény (Staatsshuldverschreibung) 1,000 forintos	51,000	—	2,142	—
2	4 drb A) betüs erd. földteherm. urb. papir	20,538	—	1,026	88
3	69 drb erd. urb. papir 10,000 frtos .	724,500	—	36,225	—
4	9 „ „ „ „ 5,000 „ .	31,500	—	1,575	—
5	27 „ „ „ „ 1,000 „ .	28,350	—	1,416	50
6	10 „ „ „ „ 500 „ .	5,250	—	262	50
7	23 „ „ „ „ 100 „ .	2,415	—	120	75
8	8 „ „ „ „ 50 „ .	420	—	21	—
9	Egységes államadósság-átirási papir ezüst kamattal: 2 drb 10,000 frtos, 5 drb 1,000 frtos	25,000	—	1,050	—
10	5 drb 1860-ki államsors-kötvény . .	5,000	—	250	—
11	86 drb 50 ftos	43,000	—	2,150	—
				46,240	63
12	Nopcsa-féle csödtömeg papiraiból erd. urb. papir 1 drb 1,000 frtos, 1 drb 500 frtos, 1 drb 100 frtos, 1 drb 50 frtos, együtt	1,732	—	86	62½
13	Kendeffi Juli örökösei tőkéje . . .	1,048	38	215	62½
				46,542	88 [1]
14	Állandó jövedelmü törzsvagyonból, házakból, birtokokból, realitásokból való bevétel [a törzsvagyonok értéke az 5% kamatnak 20-szorosan számitása alapján tehető]	62,605	—	3,130	25
15	Állampapirokból és tőkékből . . .	—	—	1,048	38
16	Évi törlesztési járandóságokból [Amortisations-Annuitäten]	—	—	31,110	—
		1.002,358	38	81,831	51

[1]) Ez összeg nem egészen talál az egyes tételekkel, valahogy tévedés csuszott régibb jegyzéseimbe, de a mit most az eredetiből megigazitnom nem állott hatalmamban; kérem, csak megközelitőnek s nem apodicticusnak venni számitásimat.

II. A VII birák pénztárának kimutatása.

Tétel-szám	Értékpapirok és ingatlan törzsvagyon és vagyonjogok neme és mennyisége	Törzstőke osztr. f.	kr	Örökös kamatjövedelem osztr f..	k r
1	8 drb osztr. államadósság-átirási kötvény [Staatsschuldverschreibung] 1,000 fortos	8,000	—	236	—
2	39 drb szintén 1,000 frtos	39,000	—	1,638	—
3	4 „ erd. A) betűs földtelherm. kötvény együtt	92,872	50	4,643	61
4	3 „ „ 10,000 frtos	31,500	—	1,575	—
5	2 „ „ 5,000 „	10,500	—	525	—
6	7 „ „ 1,000 „	7,350	—	367	50
7	2 „ „ 500 „	1,050	—	52	50
8	12 „ „ 100 „	1,260	—	63	—
9	Egy zsidvei adósságból	—	—	17	44
10	Egy toporcsai adóstól	—	—	17	90
				9,218	[1] 51
	Állandó jövedelmü törzsvagyonból, házakból s másnemü birtokokból való bevételek				
11	Talmácsi uradalomból [ki van adva 1877-ig] [az uradalom értéke az 5% kamat 20-szoros számitása alapján tehető]	250,000	—	12,500	—
12	Házak és épületek bérei [ezek törzsértéke tehető]	3,120	—	156	—
13	Regale-jövedelem [szintén tehető 5% számitással]	40,000	—	2,000	—
14	Havasi legelőkből [a törzsvagyon értéke tehető]	95,000	—	4,760	—
15	Vizjog-dijak [mint törzsvagyonjog tehető]	[2] 400	—	20	—
16	Évi törlesztési járandóságokból [Amortisations-Annuitäten]	4,202	—	5,071	—
		584,254	50	33,725	51

[1]) Ez nem talál az egyes tételekkel; valahol régibb jegyzeteimbe tévedés csuszott be, de az eredetiből most megigazitás nem állott hatalmamban. Kérem, a csekély különbözettől eltekinteni.

[2]) A 11—15. pont alattiak törzsvagyon-értéke a 5% kamatszámitás alapján van hozzávetőleg megállapitva, hogy az olvasónak képzete legyen róla. Összehasonlitandó a II. József alatti becsléssel [X. „Oklevél"-ben.]

B) Egyházi vagyonuk.

	Tőke		Tőkésitett kamathátralék		Együtt	
	p. f.	kr	p. f.	kr	p. f.	kr
Az ev. ágostai hitvallásu papság papi tizedben kapott a magyar kir. állampénztárból [VI. szám alatti **Oklevél** szerint]	5.377,240	—	2.227,100	—		
Kiegyenlitési készpénzben	137	34	—	—		
A hátralék kiegyenlitéseül szintén készpénzben kapott [1]	—	—	14,077	10½		
					o. f.	kr
A kamathátralékot mint elkölthetőt egészen kihagyván a számitásból, a tőke 6% kamatja tesz					268,862	—
III. A m. kir. állam egyes miniszteriumaitól vett fizetési élvezmények.						
1. Belügyminiszterium:						
a) szász ispán és hivatali személyzete fizetése					8,575	—
b) királyföldi 11 törvényhatóság közigazgatási szükségeire az 1875-ki költségvetés szerint volt előirányozva 150,000 for. kiutaltatott [2]					144,042	—
2. Vallás- és közoktatásügyi miniszterium:						
a) a n.-szebeni m. kir. jogakadémia évi dotatiojára . .					18,135	—
b) a n.-szebeni főreáltanodáéra [*ez csak 1876-ra van*] .					5,000	—
c) az ágost. hitv. püspök és papság évi dotatioja . . .					16,000	—
3. A földmivelési-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium:						
A medgyesi, brassói és beszterczei földmivelési iskolák évi egyenkénti 600 for. dotatioja					1,800	—
					462,414	—

[1]) Adatott volt még ki előlegül 1.350,000 p. for. de ez a kamathátralékból annak idejében levonatott. Lásd ezt bővebben tárgyalva: Királyföldi Viszonyok stb. czimü müvem I. kötete 150—159 lapjain.

[2]) 1871. volt 197,247 for. — kr.
1872. „ 154,481 „ 55½ „
1873. „ 144,725 „ — „
1874. „ 147,254 „ 39 „

E táblázatok közül az A) szerint a szász polgári közvagyon törzstőkéje . . . . . 2.231,566 for. 67½ kr.
B) szerint, az egyházi vagyon vagyis a papi tized törzstőkéje 5.377,240 „ — „
együtt: 7.608,806 „ 67½ kr.

Az 1875. költségvetés szerint a főpénztárban, VII birák pénztárában kimutatott törzstőke és a papi tized évi állandó kamatjövedelme . . . 384,419 for. 2 kr.
Az államtól különböző czímek alatti élvezmények . . . . . 193,552 „ — „
együtt: 577,971 „ 2 „

Elkülönitve már most a majorsági bevételektől azt, a mit tisztán készpénzzül az államtól tized, a két pénztár állampapirai s más dotatiok czímén kapnak, összes állami élvezményök tesz: 518,175 for. 39 kr.

Az, a mit az államnak egyenes adóul a királyföldi XI. t. hatóság 1875. fizetett, tesz: 1,381,027 for. 81½ krt, lélekszámuk: 381,573, ebből szász: 158,246 l. tehát az egésznek nem teszi felét; de tegyük föl, hogy az adónak fizeti felét, mégis ezt javukra számitva, kijő, hogy a szász nemzet csak 12,330 fttal fizet többet, mint a mennyit mivelt osztálya évről évre az államból jövedelemképen huz.

A papi tizedre nézve megjegyzem, hogy én — mint már fenebb is érintve volt — annak megváltási mértékét oly tulságosnak tartom, hogy az valóban az állam és a többi honlakók kizsarolásával határos. E tényben az absolut korszak hatalomkezelőinek a szászok iránt oly kedvezése s a magyar államerők oly szántszándékos megrontási irányzata van kifejezve, a mi egyik fő forrásává lett financziánk mai romlásának. Akkora területről, 158,000 lélektől, 260

pap számára 268,862 for. kamatot adó tőkét érvényesitni tudni — valóban csak a Bach-rendszer haldoklása perczeiben, a magyar nemzet iránt bosszus bureaucratia lelkiismeretlensége által volt kivihető, sőt követelése is csak szász honfitársaink önérdekeik védelmében való jellemző bátorsága mellett volt lehetséges, azon bátorságot értem, melyet ők önjavukra mindig érvényesitettek, midőn Magyarország dynastia-változási vagy más válságban volt s a lét és nem-lét tusáit vivta. Igy kapta kiváltság-levelét II. Endrétől, midőn az szentföldi útjáról visszatérve az országot földulva találta. A nemesség az arany bullát vívta ki; a szászok is kapva az alkalmon, ismeretes kiváltságleveléket. Igy kapták a német Zsigmondtól a prépostsági javakat, a törökkel való halálos küzdelmünkben V. Lászlótól Talmácsot, Mátyásnak az olygarchiával vivott harczai közben Kertzet, Omlást és Szelistyét, Báthorytól annak Erdély és Lengyelország trónja elnyerésekor számos kiváltságait, az erdélyi fejedelemség utósó éveiben Barcsaytól és Apafitól négy falut s az alkotmány felforgatására vállalkozó báró Bruckenthal Sámuel állandó kormányi önkénykedéssel bélyegzett korában a fogarasi uradalmat. Az ágostai hitv. püspök és papság dotatiojára is meg kell jegyeznem, hogy azt igazságosnak szintén nem tartom. Hát a fennebb már látott 268,862 for. évi dotatio nem elég az államtól egy hitfelekezet részére? A szász püspök vesz az államtól 7,500 forintot, hiveitől dus mellék jövedelmeit . . . A tiz dékán közül mindenik vesz 270 for. pótlékot, s pedig közülök:

a szebeni [Kis-Torony] dékán tizedkárpótlása a krajczárokat nem számitva	41,463 for.
a kizdié [Szász-Keresztur]	31,559 „
medgyesi [Bogács]	15,933 „
brassói	37,983 „

beszterczei [Bessenyő] dékán tizedkárpótlása 26,297 for.
szászsebesi . . . . . 80,662 „
nagysinki . . . . . 45,646 „
szászrégeni . . . . . 44,011 „
kozdi [Homoród] . . . . . 30,654 „
selyki . . . . . 30,742 „

tehát oly papok, kiknek 1,250 frttól fel 4,000 forintig menő rendes államdotatiója van, még ráadásul adatnak az állammal 2,700 forintot, akkor, midőn sok katholikus, protestáns és román papnak sanyaru kézi munkájával kell megkeresni mindennapi kenyerét, s összes jövedelmét össze számitva sem telnék ki belőle a szász dékánok fizetéspótléka. Van-e ebben igazság? Helyén van-e, hogy ugyanazon haza egyik hitfelekezetének papsága ily dusan legyen ellátva az államtól — az állam összes adózóinak filléreiből — s a többiek hivatásukhoz nem illő munkára legyenek kényszeritve? holott a szegény szűkülködő katholikus és protestáns papok közt van annyi valódi barátja a népnek, és sokkal több híve a hazának és alkotmánynak, mint amaz elkényeztetett, kőházas ur-papok sorában!... Merem állitni, hogy Európában 158,000 polgári sorsu népnek ennél több közvagyona, nagyobb közjövedelme, polgári és egyházi férfiainak az államtól dusabb dotatioja, s átalában véve jobb sorsa nincs, mint szász hazánkfiainak. Övéiknek mondom e vagyont és jövedelmeket, mert a mit eddigelé román és magyar abból élvezett, figyelmet alig érdemel. Igy valóban meg lehet fizetni az adót: a hónap utósó napjain a biró beviszi illetőségét az adóhivatalba, s elsőjén vagy a fél évi kiszabott időhatárokban a már érintett birtokosok urbéri, dézmakárpótlási, államsegély és közigazgatási költségek czímén onnan ismét kivesszik, s az a polgári élet természetes cserefolyamában épen azon nép közt ismét szépen fölöszlik, melytől elébb az államadó összegyült. Ennek párja alig ha

valahol van. Valóban megfoghatatlan jelenség a népek történetében. Magyarországon az államalkotó magyarnak, mint ilyennek nincs egy talpalattnyi nemzeti külön közvagyona: oda adta a koronának és fejedelemnek civillistául, oda a papságnak. A székelynek és románnak az erdélyi részekben sincs egyebe, mint azon nehány töröktől visszafoglalt határszéli havas, melyért szinte 100 évig védték fegyverben a hazát, mig szász hazánkfiai békében éltek s polgári munkásságukat csöndesen folytatva, roppant nemzeti vagyonaik dus jövedelméből új meg új erőt gyüjtve, meggazdagodtak s a jóllét és müveltség magas fokára emelkedtek. Sőt ők nem csak, hogy a határok védelmére s a korona és állam más czéljaira rendelt végvárakat és falukat keritették birtokukba — ma teljesen megszünt föltételek mellett — hanem az ős régi székely és román faluk szabad állapotu lakóit is szolgáikká sülyesztették, a közönségek századokon át békésen használt közös havasait, erdeit, mezeit, legelőit, polgári jogaikat, a korona földbérét, dézmáját s regalé-it néhol egészen, máshol nagyobb részben tulajdonukká tették, és igy a Királyföldön — magát a királyt koronajövedelmeiből kizárva — az ott élő többi népek parancsoló uraivá, a politikai jog és befolyás kizáró birtokosivá váltak — ők, az ország vendég lakosi — s mig a többieknek közvagyonuk mai napig sincs, polgári joguk pedig csak 1848. óta: addig a szászok 7.608,806 for. 67½ kr. törzsvagyonról s utána 384,419 for. 2 kr. évi rendes kamatjövedelemről rendelkeznek, a mik közzé nincs számitva Brassó és Nagy-Szeben kiterjedett majorsági vagyona és annak jövedelme.

* * *

Kié tehát a tulajdonjog e birtokokban? kinek van joga azokról rendelkezni? e kérdésekre már most lehet is, kell is az előadottakból feleletemet elvonnom. Brassó — mint a [215—17.] lapon érintve volt — elébb várfentartási czéllal hozzácsatolt és bekebelezett, később régi törvényhozási műszó szerint „quoquo modo“ sajátjává tett birtokát tényleg kizáró joggal birja s róla rendelkezik. Nagy-Szeben a prépostság négy faluját és más két rész-birtokát, ugy szintén a kertzi apátsági javakat elébb a korona beleegyezése nélkül sajátjává tette, de ma a VII biráké, legalább jövedelmét azok veszik, tehát ugy látszik, eladta azt vagy eladományozta egy magánál is hatalmasabb testületnek; ellenben Kornetzel, Szecsel és Kertz falukat, melyeket nem épen loyalis úton szerzett vissza, tényleg birja, dézmakárpótlását fölvette, jövedelmeiről rendelkezik. A VII birák épen ugy mint Brassó, a várfentartási czéllal hozzájok csatolt és bekebelezett Talmács várát és székét, Szelistyeszék falvait idő folytán tulajdonukba keritették, Nagy-Szebentől kapták az imént emlitett jókat, de sem egyik, sem másik féle birtokaik dézmakárpótlása — egészen a maga rendjén — maig ki nem adatott. Ezek jövedelmeiről az Egyetem gyüléseiben a VII birák rendelkeznek. A fogarasi uradalom kiváltási ára a Királyölfd mindenik törvényhatóságát illeti egyenlő joggal: mindenik részt vett a megszerzésére forditott és azután is fölvett tömérdek nemzeti adósság törlesztésében, a birtok megtartásában s jövedelmezővé tétele költségeiben, az adósságok törlesztése után jövedelmeit egyformán élvezték s ügyeiben az egész Egyetem rendelkezett. Tényleg tehát és egyenként megkülönböztetve, igy áll mind a tulajdonossági, mind a rendelkezési jog. De ebben az ország megváltozott alkotmánya, az igazság és polgári jogegyenlőség által követelt változtatás tovább nem halasztható. S miben áll az? Ki lehet jogos tulajdonosa, ki rendelkezhetik illetékesen e birtokokról?

Itt elébb több fogalmat kell megkülönböztetnünk és tisztáznunk. Fő az: ne mondjunk mindent nemzeti vagyonnak.

Első teendő, hogy a mely vagyonok az engedményi, átadási, bekebelezési, csere- vagy más szerző-levelek szerint Brassó és Szeben városoké, a VII biráké és a XI. törvényhatóságé, mind szigoruan különitessenek el; ha egyik-másik neki adott vagy századokig birt vagyonát a másiknak engedte át, mutattassék ki: mi jogon tette? s vagy igazoltassék a tett, vagy adassék vissza régi birtokosának a vagyon. Ily önkényes cserebere jogállamban nincs helyén.

Második: kéressenek elé s vizsgáltassanak meg az eredeti oklevelek, kerestessenek ki a fiskusi és kormányi közlevéltárakból a rendes bíróságok és Productionale Forum által hozott és végrehajtatlanul maradt itéletek, kéressenek fel a levéltárakból a különböző időbeli nyomozások s ezek következtében költ politikai határozatok és legfelsőbb udvari és királyi rendeletek, s ezekből constatáltassék: mily czímen és jogon? cserében vagy minő szolgálatokért és hazafiui érdemekért? vagy mily összegért és jószágokért adattak egyiknek vagy másiknak birtokaik? minő föltételekhez volt kötve az adás, hozzácsatolás és bekebelezés? teljesittettek e azon föltételek 1771-től fogva maig s teljesitetnek e ma? Mert 1771-n Brassó birtokában egyenesen azért hagyatott meg Törcsvár és Hétfalu, mivel kimutatta, hogy a föltételek részéről teljesitve voltak. Nagy-Szeben ellen pedig a birtokába keritett s alapitványellenesen kezelt prépostsági javakért a korona pert folytatott, meg is nyerte, arról itélet van, minek 1848 előtt csak végrehajtása volt hátra. Az 1852-ki ősiségi nyilt parancs mint az alkotmány felfüggesztése idejében költ s a királyi koronára nézve sérelmes intézkedés, e jogot meg nem semmisithette. Ezt tehát meg kell vizsgálni, megbirálni — s ugy állván a dolog — végrehajtatni. A VII birák ellen a kertzi apátság rendeltetésöktől

elvont alapitványi javaiért, a Talmácsvára és falui ugy szintén Szelistyeszék szabad polgáraitól vett királyi census, földbér, tized, regale-jövedelmekért a korona szintén pert folytatott, azt megnyerte, arról legfelsőbb itélet van, mit csak végre kell hajtatni. Megvizsgálandó tehát ez is, megbirálandó nyomosan, s — ugy állván a dolog — az itélet végrehajtandó és függőben levő dézmakárpótlási követelésökkel a VII birák véglegesen és érdemileg elútasitandók.

Harmadszor. Tisztázandó: mennyiben teljesitette mindezen három tényleges birtokos a jogos biráshoz kötött kötelező erejü föltételeket? És ha csak részben, csak egyideig, vagy épen nem teljesitette, a birtoknak visszavételére, az elmulasztott kötelezettségek utánpótlására vagy aequivalens-adásra ellenök per inditandó, mert a korona egyéb természetü követelései elvben már a létező itéletekben el vannak határozva.

Negyedszer. Biróilag megállapitható levén az általam hiteles helyekről idézett s terjedelmesen ismertetett oklevelekből, törvényekből, köznyomozásokból és felső s legfelsőbb határozatokból és itéletekből, hogy mind Brassó a Hétfalu, mind a VII birák Talmács- és Szelistyeszék falvait erőszakosan, szász hatalmasok befolyásával, a kormányok és felsőbbség helytelen informálása alapján, katonai executiok alkalmazásával igázták le és tették e szabad állapotu honpolgárokat jobbágyokká, hogy az ő századokig élvezett javadalmaikat és jogaikat: ser- és pálinkafőzést és árulást, urasági dézmamentességet, közerdőik, közlegelőik, folyóik, malmaik s több hasonlók szabad használatát elébb csak szűkebb és szűkebb határok közé szoritották, utoljára abból kiforgatták, rajtok éktelen zsarolásokat s egy századra nyult földesuri törvénytelen hatalmaskodást követtek el, mi alol csak az 1848-ki szabadsági és

politikai jogegyenlőségi magyar törvények szabaditották fel: mindezeknél fogva mindhárom királyi végvárhoz tartozott községeknek 1774-től 1848-ig volt polgári helyzete és sorsa, szabad vagy jobbágyi állapota vétessék vizsgálat alá, százados panaszuk tárgyában mondassék itélet, s ha az kedvező lesz, elvett jogaikért s okozott káraikért adassék kárpótlás, a közerdőkből, havasokból illetőségök szabassék meg Talmács-Szelistyére nézve az 1774. évi, Hétfalura nézve az 1779. előtti „status quo“ szerint, a mikor erőszakkal jobbágyokká tétettek, tehát részök mint szabad állapotu embereknek s nem mint alattvalóknak itéletesen adassék ki.

Ezeket tartom szükségeseknek a multra nézve. A jövőt illetőleg előttem három fő momentum áll, a mire különös figyelem forditandó s a mi által az itt fenforgó jogkérdések sok és nagy nehézségei igazságos kiegyenlitése eszközölhető. Az egyik az, hogy szász hazánkfiai a törvény és igazság mértéke szerint a magukét, mint szellemi és anyagi biztos fenállásuk föltételeit megkapják; második, hogy a korona és állam a multban szenvedett veszteségeiért kielégitést, jövőre nézve az okleveleken és királyi jogban gyökerező illetményeiért conpensatiot nyerjen; harmadszor, a Királyföld román, magyar és más népei százados szenvedéseikért végre valahára igazságos, megengesztelő és legalább részben kielégitő anyagi és jogi kárpótlást kapjanak. Az állam három irányban szenvedett számokban ki sem fejezhető kárt, 1) mert a csak imént részletezett királyi haszonvételeket az emlitett három nagy királyföldi terület lakóitól — kész meghozott itéletek daczára — a végre nem hajtás miatt egy századnál tovább nem vette, azokat Brassó, Szeben és a VII birák huzták illetéktelenül; 2) 1849 óta a királyföldi közigazgatás költségeinek tetemes részét a szászok a maguk majorsági pénztáraikról az állami pénz-

tárra hárintván: evvel annak évenként középarányiag 150,000 forintot véve föl 3.750,000 for. kiadást okoztak, a miből őket, szabályszerüleg, kerek számot véve évenként csak 22,780 for. 30 kr. „Adjutum Salariale“ illetvén s ennek 25 évi összege 589,512 fr. 30½ kr. levonatván: az állam megröviditése még ekkor is három million fölül megy. Hogy pedig a közigazgatás költségeinek hordozása a hazában lételök óta mindig az ő kötelességök és terhök volt, ez oly átalánosan tudott tény, mint mindig gyakorolt tisztválasztási joguk. Még egy harmadik úton is károsodott az állam t. i. a dézmakárpótlás által, a mit Brassónak a korona tisztán a magáéért adott; mert előttem kétségtelen bizonyos, hogy Törcsvár és Hétfalu dézmája mint földesuri javalom, a magyar alkotmány és ős birtoklási rendszer szellemében a Királyföldbe kebeleztetésök után csak a koronáé, mint ott egyedüli földesuré lehetett, s ha a közügyigazgatók erélyesen védik a korona ügyét, e dézmát hosszu per útján bizonyosan visszavehették volna . . . A Hétfalu és más két szék falvainak lakosain szintén oly hosszas, méltatlan és sulyos igazságtalanságok követtettek el, hogy azokat jóvá tenni, a mult idők és kormányok tévedéseit helyre hozni a jelen kornak és alkotmányos kormánynak mulhatatlan kötelessége, a mi csak törvényhozási úton eszközölhető. Miképen? hátrább nézetemet erről is megmondom, most a tulajdonossági és rendelkezési jogra nézve azon meggyőződésemet fejezve ki, hogy miután a multra nézve az állam a magáét, a csak imént emlitett szabad állapotu királyföldi községek lakói vagyoni és jogi sérelmök orvoslását megkapták, miután a két emlitett város csak a maga törvényes birtokára korlátoztatott, 1) az ugynevezett szász nemzeti kamatozó tőke, a mi e század második negyedében a közvagyonok készleteiből gyült, 2) a fogarasi uradalomból kapott visszaváltási egész összeg a királyföldi 11 törvényhatóság

bármily nemzetiségü és vallásu összes lakóinak egyenlő tulajdona gyanánt lesz kimondandó, valamint az azokról rendelkezési jog is; azon földbirtokok, vagyonjogok és törzstőkék pedig, melyek a VII birákat a régi bekeblező és kiváltságlevelek értelmében törvényesen illetik, a VII illetőleg VIII birák törvényhatósági területén élő szintén összes honpolgárok tulajdonává lesznek nyilatkoztatandók az azokról való rendelkezési joggal együtt, különös figyelem forditatván arra, hogy mindenféle birtokok a „nemzeti vagyon“ fogalomszava alatt összevissza ne zavartassanak.

Művem egészéből e nézetem főbb indokait mintegy dióhéjba szoritva ezekben vonom össze.

A nemzeti fejedelemség megszünésétől kezdve a szász nemzet által viselni kellett katonáskodási terhet a királyföldi lakosok összesége hordozta; a királyi adóból rá esett porták adómennyiségét vagyona arányában egyformán fizette; a határszéli őrizethez 1765-ig a szükséges őrséget leginkább a székelyek és románok viselték; a Királyföldhöz csatoltatás után e két nép fiai az előtti várszolgálati kötelezettségeiknél többre és megalázóbb szolgálatokra törvényen és igazságon kivül szorittattak, községi szabad tulajdonaik tőlük elvétettek s azok dús haszonbéreiből gyüjtött vagyont és emelkedett jóllétre a szász nép; a Királyföld igazgatására, tisztek fizetésére rendelt számtalan czím és ürügy alatti rovatalokat két századon át hordozta; szabad állapotu lététől s ennek következtében saját jövedelmi forrásaitól megfosztatva, iskolák nem állithatása, egyházaik elhagyatottsága miatt vagyonosságban, miveltségben és polgári jóllétben hátra és alant maradtak, mig a szászok maguknak városokat, templomokat, virágzó iskolákat állitottak s a müvelődésben messze előhaladtak; a fogarasi uradalom megvásárlása előtt a félmillió frtot meghaladó nemzeti

adósságot mindnyájon egyformán fizették; hogy a vásárláskor felvett 600,000 forinton feljüli új adósság törlesztethessék, a székek és vidékek által a nemzeti közpénztárba fizetni kellett évenkénti járulékban egyénenként vagyonuk arányában osztoztak; azóta, hogy a hétfalusiak és talmács-szelistyeiek erőszakosan jobbágyságra vettettek, szabályon és mértéken feljüli különböző megterheltetésök száz meg száz ezerekre menne fel, majorságivá tett széki és községi közerdőik, havasaik tőlük elvitatott haszna milliókat hozott be a szász nemzetnek. Hogy ezek nem voltak az ő majorságai, bizonyitja az, hogy századokon át nem ők pásztoroltatták, nem használták, belőle dijt és földesurasági javadalmat nem vettek; régi összeirásuk, Urbariumok róla, sőt Szelistyén és Hétfaluban külső és belső majorsági birtokuk sem volt. Másfél századig alakoskodott a szász nemzet a Királyföldhöz kebelezett végvárak, székely és román falvak szerzése, kötelezettségei teljesitése s törvényhatósági hová-tartozásuk kérdéseiben; igen, megszerezte mesterséggel, csekély árban vagy csekély honfiui szolgálatokkal, birta belőlük bő hasznokat huzva, többnyire a föltételek teljesitése nélkül — miről elmarasztaló itéleteket idéztem, teherviselésben a maga népe közé fölvette, jog tekintetében a vármegyei jobbágyok közé taszitotta — gúnyul a jognak és alkotmánynak, az akkori kormányok és idők szégyenére, a nép romlására. Talmácsról és Verestoronyról beigtató-levelök olyan, hogy a ki megolvassa, elbámul rajta: hogy lehetett abból adományos örök birtokot és jobbágyságot csinálni. [1]) Szelistyéről adomány-levelök sincs, a koronától elvonták javalmait, az egyik fejedelmet balul értesitették, a másikot ajándékkal kötelezték el, a harmadiktól kényszer helyzetében csikartak ki engedményleveleket. Hogy a szász kormányférfiakat s pénzö-

[1]) Erdélyi Levéltárosztály, Fragmentor. T. X. 16—17. ll.

ket miképen használták fel a nép ellen, tisztán bebizonyitva láttuk, valamint hogy a katonai végrehajtás és bureaucratiai terrorismus rendszerré vált uralkodásuk alatt. A hétfalusiak és talmács-szelistyeiek birtokosoknak iratnak sok hivatalos iratban, kik eladták és megvették birtokaikat s azok tartozandóságait más engedélye nélkül, a rajtuk levő szolgálatok teljesitése föltételével, cserélték azokat, gyerekeiket megosztoztatták, szabadon végrendelkeztek azokról; malmaik, szabad erdeik, korcsmárlási joguk, dézmamentességök s hasonló javalmaik voltak; tartozásuk volt egykét szekér fa, 1—2 forint, egy rét lekaszálása, egy föld megszántása, nehány pisztrang vagy 8—10 napi aratás. Mondható e ez hetenkint 2 vagy 4 igás napot szolgáló jobbágyságnak? Brassó is, a VII birák is kérik őket, a kormány önkéntes ajánlkozást sürget, az udvar szép szerint való rábeszélést rendel a végre, hogy szolgálatok szabályszerü és állandó teljesitését vállalják. Olyan alattvalói állapot e ez, minő a vármegyei jobbágyoké? Ki képes ezt mondani vagy elhinni? Szász hatóságok nevezik őket szabad állapotuaknak — libertini, máshol ős örökös lakosoknak; az adófizetés aránya tekintetében azt javasolják a kormánynak: engedje őket a vármegyék jobbágyai 4 for. fődijával megrovatni, de szolgálat fejében a Királyföld törvényét kivánják megtartani. A legnagyobb elnyomatás idejében is találhatni nyomokra sőt világos tényjeleire annak, hogy e nép a vármegyei földhöz kötött paraszttal egyforma nem lehetett. Ezeket össze foglalva, a szász nemzeti Egyetemnek a nemzeti adósságok 1761—64. történt kiosztásakor mondott s általam [316. l.] ismertetett szavaival rekesztem be e hosszura nyult szakaszt: „az osztó igazság kivánja azt — így hangzanak azok — hogy minden falu vegyen részt a városok és székek közadósságai fizetésében.“ E kötelezettségre hivatkozólag én is azt mondom: az osztó igazság s alkot-

mányunkban biztositott jogegyenlőség követeli meg, hogy a Királyföld minden köz vagyonában s az arról rendelkezés jogában szigoru kormányi ellenőrizés mellett annak minden közterhet viselő polgára egyformán osztozzék. És erre csak kettő szükséges, egyik: hogy szász hazánkfiai az alkotmány és igazság előtt meghajolni birjanak elég erkölcsi erővel, másik: hogy a „királyföldi kiváltságos, kényeztetett szász nemzet“ fogalom helyére állitsák a „Királyföld egyenjogu s egyenlő igazságban részesülő testvérnépeinek“ fogalmát, és ennek adjon maga a törvényhozás kifejezést a „szász nemzeti Egyetem“ elavult elnevezést „Királyföldi Egyetem“ névvel cserélve föl, a mi — hitem szerint — egykor bizonyára meglesz, s a mivel előbb vagy utóbb ép ugy ki kell békülniök, mint a magyar nemes kibékült avval, hogy jobbágyát vele egyenjogunak tekintse, s a magyar politikai nemzetnek meg kell barátkozni avval a gondolattal, hogy szent István és Mátyás önálló s egykor hatalmas országának ez idő szerint Ausztriával kell egy alkotmányos társbirodalmat alkotni.

A kormányi ellenőrzést azonban hangsulyoznom kell, mert e nélkül a legüdvösebb törvény is halt betü marad s erkölcsi gyümölcsét nem termi meg. Későn lesz az, mikor a román és magyar szives önkéntességre talál az újjá alakitandó Egyetemben, még később, mikor vagy egyenlő mértékkel fognak ott mérni annak is, a ki nem szász, vagy pedig az új törvény reformáló hatása következtében akaratának és elveinek a mostani kissebbség érvényt tudand szerezni. Ez idő bekövetkezéseig behatóan és igazságosan, de egyszersmind szigorral kell gyakorolni az ellenőrizési jogot, a mi szerintem nem csak az eredeti jegyzőkönyvek, de az évi számadások fölküldését is elengedhetlenül föltételezi. A királyföldi Egyetemet nem lehet egy

várossal vagy vármegyével hasonlitni. Ez 11 törvényhatóság képviselőiből áll, melyeknek érdekei nem egyszer jöhetnek éles ellentétbe; e felett a távolabb esőkre nézve bajos is a dolgok folyamára nézve elég tájékozottságot szerezni. Itt a működő hivatali testület számadóinak kebli ellenőrizése nem elég. De nagy éberség és kitartás kell a tagokban is, huzamos együtt maradás és a számvitel titkaival bő ismeretség, hogy oly elágazott birtokok és tetemes tőke kezeléseiről készült számadások autonom megvizsgálásában köz megnyugvás legyen. Ez alig kivánható, kivált azon közönségek részéről, melyek előre láthatólag még sok ideig kissebbségben lesznek. Erre nézve az egyedüli correctivum a számadásoknak a kormányhoz beküldése s ott államilag megvizsgáltatása. Ennek mind a közvagyon hová fordítása, mind az útalványozások módja és a számadási könyvek vitele szabályszerüségére nagy befolyása lenne. Mig Erdély külön állott, 1742-tőtől 1848-ig a szász Egyetem kebli vizsgálata után feljülvizsgálatra mindig a kir. kormányszékhez küldettek fel a szász nemzeti pénztárak számadásai. Ez országos főhatóság teendői ma a belügyminiszteriuméi. A felküldést az is indokolja, mert egyfelől egyedül a költségvetésből a pénztár ügyeinek miként folyása biztosan meg nem ismerhető; másfelől a kormánynak a közvagyon mire fordítása s a különböző részes közönségek érdekeinek és jogos kivánatainak miként kielégitése figyelemmel csak ugy kisérhető, s az igy vagy amugy használást, valamint a netalán jogos panaszok orvoslását csak ugy lehet kellő dologismerettel eszközölni, ha az illető miniszteriumban a törvényhatósági ügyek előadási osztálya és a számvevőség az egész vagyonnal s annak belső kezelési rendszerével alaposan ismeretes. És itt kettő szükséges, mit a kormánynak meg kell tenni. Egyik: hogy a szász nemzeti pénztár számadásait 1848-an kezdve, mióta kormányilag megvizs-

gálva nem voltak, rendelje fölküldetni s vizsgáltassa meg államilag. Ennek azon előnye lenne, hogy az intercalaris évek pénzügyi állása teljesen földeritetnék s a kormány a további teendőkre nézve biztos támpontokat nyerne. Első művemben [1]) a szász nemzeti pénztárak 1868-ki számadásaiból kimutattam, hogy az Egyetem a XI. törvényhatóság együttesen közös és a VII birák mint együtt birtoklók — Compossessores — szintén közös javainak minden jövedelmeit — a királyföldi nem-szász ajku más népek közoktatásügye teljes figyelmen kivül hagyásával — szász oktatási és nevelési czélokra rendelte forditatni, még pedig a pénztár erején feljül rendszeresitett összegekben, s az által a Királyföld lakóira 264,250 for. adósság terhe nehezedett, a minek évenkénti 26,425 forintos részletekben 1877-ig kell törlesztetni s az ágostai hitvallásuak főtanácsa keze alá hiány nélkül beszolgáltattatni. Feltünő, hogy ez épen Ausztriával való szerződésünk második tiz évének megújitása időszakára van téve. Vajjon puszta esetleg-e ez, vagy politikai válság hivése, a mi új jogszerzésre s hatalmi terjeszkedésre nyit szász hazánkfiainak kilátást? Legyen bár miképen, alakuljon e jövő bár hogy, e vagyoni önhatalmu rendelkezés oly jelenség Erdély történetében, a mi soha elé nem fordult, s eléfordulnia nem is lett volna szabad. A szász nemzeti vagyonok alapitványszerü, kiváltsági és törvényes rendeltetése ismeretes . . . Ama vagyonok évi jövedelmei egy tekintélyes részének — az állami, koronai és minden egyéb érdekektől eltekintve — közigazgatási czélokra kellett volna forditatni, s ha már oktatási czélokra fordittatott, legalább az azt, szász honfitársinkkal együtt szerző és megtartó népekkel megosztani. E roppant horderejü tényt csak ily röviden a bevégzett és fátyollal bori-

[1]) Királyföldi Viszonyok stb. I. köt. 87. l.

tandó tények közé sorolni nem lehet. A Királyföld népeinek érdekében áll tudni e vagyonukkal ama viszontagságos időszak alatti sáfárkodást egész mivoltában. A kormánynak szintén legfőbb felügyeleti jogából foly ez mint positiv kötelesség. E nélkül a nem-szász ajku népek megnyugodni alig fognak, a jövő egyetlen lépése sem biztos, a kormány egy intézkedésének sem lesz szilárd alapja. Ne vegyék rosz néven szász hazánkfiai, nem kivánom kellemetlenül érinteni őket, de a mint én ismerem, az ő szivöknek két sajátságos kamarája van: egyik mellökben — ennek dobogását a kormány és közönség ismeri, mert látja, olvassa, hallja tetteikből s irányaikból, a másik: nemzeti pénztáraikban, ezt is tudnia kell, evvel is meg kell ismerkedni a kormánynak, a királyföldi népeknek és közvéleménynek. A szász helyzet kulcsa itt van. Ennek egyebek közt haszna lenne az is, hogy e számadásokból az én tévedéseimet és tán tudatlanságaimot egyszerüen és teljes hitelesen meg lehetne czáfolni, helyre hozni, érveimet, okoskodásimat védhetlenekké tenni. Erre egyik eszköz, a mit épen most részletezve ismerteték és indokoltam is, az egyetemi számadások megvizsgáltatása; a másik a királyföldi közvagyon-állapotokról közvetlen meggyőződésszerzés végett királyi biztos kiküldése, mint történt az hasonló körülmények között 1753., 1787., 1798. és 1804—1805-n. Ez ma indokoltabb mint volt amaz időkben. Művem I. kötetében elé vannak adva az akkori kiküldések indokai, kimutatva azon jó következmények, miket a szász patriciusok, magistratusok és Egyetem csaknem százados visszaéléseinek, a nép felett gyakorlott kiszivó bureaucraticus uralmának leleplezése s rájok bizonyitása előidézett. Elég azokra hivatkoznom. Ez alternativák egyikének most is meg kell történni. A számadások fölküldetése egyszerübb és kevésbbé költséges levén, elébb az lenne alkalmazandó, s ha a vizsgálat eredményei szükségessé teszik, a

másik expedienshez azután nyulni. Ennek indokolására analogia is hozható fel. Báró Bruckenthal Sámuel ellenében a mult század végén követelést támasztván a szász nemzet 1765—68-ban tulságos mennyiségben fölvett illetmények iránt: a kormány 1796—1798. az 1765-től fogva költ számadások új átvizsgáltatását rendelte és több adatait kérte fel. A követelés 24,688 forint 36 krban állapitatott meg s a pert a kir. közügyigazgató vitte. Ma nem ekkora összeg, nem egyes tény vagy visszaélés, de egy egész nagy homályos időszak pénztári kezelése, milliók miként használása s a Királyföldön élő népek számára egy biztos jövő előkészitése forog fenn. Csak egy tényt hozok fel,hivatkozva a nyilvánosságra. Az 1845 — 46. évi szász nemzeti közpénztárban tiszta kamatozó törzstőke gyanánt ki van mutatva . . . . . 427,966 frt. 56¼ kr.
az 1851-ki deczember 18-ki egyetemi gyülés előtt tárgyalt hivatalos számadás szerint ugyanazon nemzeti közpénztár törzstőkéje . . . 312,803 frt. 46¾ kr.
összegben van kimutatva, tehát 4. év alatt . . . . . 115,163 frt. 09½ kr.
törzstőkeapadás. Honnan van ez? Melyik kormány hagyta ezt helyben? Tudják-e a XI. törvényhatóság lakói? Vagy ily tényeket senkinek sem áll érdekében tudni? E körülmények megkivánják a helyzet tiszta ismerését, a Királyföld adófizetői megérdemlik, hogy az ő hozzájárulásukkal is gyarapodott tehát őket is közelről érdeklő szász nemzeti pénztár ügyének 1847. ótai miként kezeltetéséről s mely czélokra miként elhasználásáról felvilágositassanak. Sőt a kormány előtt követendő példaként áll az erdélyi udvari cancellariának és kir. kormányszéknek 1798-iki azon gyakorlati intézkedése, hogy a szász nemzeti Egyetemmel a királyföldi törvényhatóságok közös tulajdonát

tevő fogarasi jószág állapotjáról adományoztatása óta azon évig kimutatást készitetett, hozzá csatolva a VII birák jószágai kezelésének kimutatását is, és azokat a törvényhatóságoknak kiküldette körrendelet mellett a végre, hogy lássák vagyonaiknak tisztviselőik s hatóságaik által mint kezeltetését és hogy a történhetett megkárositások ellen tudják magukat védelmezni. A törvényhatóságok tudósitó-gyülésein a megvizsgálásnál minden községből négy értelmes egyén volt jelen, a végre, hogy e kormányi intézkedés czélját, az ellenőrizés teljes nyilvánosságát és javitó hatását elérje. Ily intézkedésnek most is jó eredményei lennének.

Ha a kormánynak a királyföldi vagyonokról való rendelkezésbe avatkozása ellen a magán tulajdon szempontjából tétetnék kifogás: erre azokon kivül, miket már egyik elébbi czikkemben [1]) elmondottam, még megjegyzem, hogy nagy különbség van egyes birtokosok magán tulajdona és több törvényhatóságok közös — compossessorialis — birtoka között. A magán és egyéni tulajdonos felelősség nélküli, korlátlan ura vagyonának, mint használja, hogy bánik vele? számadással senkinek sem tartozik. És még is a törvény itt is bizonyos esetekben a kormánynak és birságoknak bele avatkozási jogot ad: kiskoruság, árvaság, vesztegetés, elmehiány eseteiben, mikor a vagyon zár alá vétetik s hatóság kezelteti. Többek együttes birtoklásánál ellenben nemcsak természetes, de positive kötelező a kormányi befolyás és felügyelet. A szász Egyetem a kérdéses birtokokat nem mint magáéit igazgatja, hanem mint a VII. és XI. törvényhatóságéit, melyek a valódi tulajdonosok. Ha ők hibáznak, nem magukat, hanem másokat kárositnak meg. Az ő magán érdekök és megbizóik érdekei nem mindig egyek. Innen a felsőbb hatósági ellenőrizés,

[1]) Látható a fennebbiekben.

ebből foly a számadási kötelezettség, ezért van joga a kormánynak a jövedelmek hová, mire és mikép fordításához szólani, megengedni egyet s megtiltani mást, töröltetni az illetéktelent s bevétetni a jog sérelmével kihagyottakat. A magyar vármegyéket és székely székeket s városokat nem hozkatni fel ellenvetésképen: az elsőknek nincs semmi közvagyona, az utósók kebelében az egyes polgárok ugyanazon egy erkölcsi személy tagjai, de a királyföldi Egyetemet több törvényhatóság mint megannyi külön erkölcsi egyén teszi, kiknek voltak, vannak s mindig lesznek külön sőt ellentétes érdekeik, miknek kiegyenlitői a többségi akarat és kormányi ellenőrizés, panasz esetében pedig a jog megvédhetése. Az sem hozható fel, hogy a szász Egyetem egy magában önálló országrészt, egész tartományt képvisel, mert ez többé nem létezik, s még ha léteznék is, az állam fölötte áll a tartománynak, s hogy annak lakosi, birtokosi, vagy — legyenek bár urai — miként kezelik amaz állitólagos tartomány, a Királyföld összes népei közös tulajdonát? jövedelmeit igazán az összesség javára és az intézményekkel, a birtokok természetével és felsőbb rendeletekkel egyezőleg forditják-e? ezt az államnak tudni, s ha eltérés, kedvezés, jogos érdekek mellőzése, vagy épen kihágás fordul elé, orvosolni kell s a közös vagyonokat valóban a köz jóra, minden érdekeltek javára használtatni kötelessége.

Az igazság iránti meg átalkodott ellenszenv s a jognak átalában konok megvetése és az államhatalommal vakmerő daczolási bátorság kell ahoz, hogy valaki a kétségtelenül közös vagyonjognak ily önző alkalmazására legyen képes, és hogy az államban az államkormány ellenőriző befolyását oly vagyonok miként kezelésére, minők a királyföldéi, tagadhassa. Botránkoztató volt a közelebbi években hallani egy ily kérdésben adott válaszát a szász Egyetemnek. Nagy-Sink görög keleti egyháza t. i., melynek lélekszáma 1,000,

iskolás gyerekeié 125, iskolája számára pénzsegélyt kért a szász közoktatási és nevelési 50,000 ezüst forintos alapból — mely hátrább ismertetve lesz; megtagadtatván, fel folyamodott a kormányhoz s azt a szász ispánhoz adta be fölterjesztés végett. Ez a kérdést az Egyetemhez tette át, mely válaszilag azt adatta tudtára a kérelmes egyházközségnek: „hogy a szász nemzeti vagyon hová fordítása ügyeiben a szász Egyetemtől a magyar királyi cultus- és közoktatásügyi miniszteriumhoz nincs felebbezés.“ Valóban az önzésnek, az értelem tisztán látására való ily elhomályositó sőt megvakitó befolyását csak szász hazánkfiai nyilvános életében láthatni. Művem I. köt. s ennek első czikkeiben be volt bizonyitva, ez utósó szakaszban pedig épen gyökereik mélyére szállva le vizsgáltam meg s fejtettem ki minden kapcsolatos kérdést, s ugy hiszem kétely fölé helyeztem azt, hogy szász hazánkfiainak a magyar király adott lakó-földet, polgársági jogot, hogy ők mindenha magyarokkal és románokkal laktak együtt egy jogi és polgári kapcsolatban, hogy magyar és román népet is illető — mert terheit hordozó — magyar várbirtokok, allodiaturák, közhelyek és regale-jogok jövedelmeiből tartatott fenn, magyar és román nép adórovatalaiból gyült össze s gyarapodott nagyra a szász nemzeti törzsvagyon, hogy ez összes birtokoknak és vagyonoknak a mint adása egyedül a magyar királytól és magyar nemzettől függött: ugy annak miként használását, mire fordítását, in ultima linea a lefolyt századok szakadatlan folyamában mindig a magyar királyi udvar és királyi kormányszék irányozta, határozta és döntötte el, a mint ez másképen nem is lehetett; mert hiszen föld és nép, a supremum imperium és a summus justitiariusi joggyakorlat a királyé és kormányáé volt. Ha a szászok hozni fognak fel egyes eseteket, midőn röst, elámitott vagy

szász eredetü kormányszéki előadók, félénk, tudatlan és tán elhallgattatott lelkiismeretü udvari cancellár-helyettesek alatt evvel ellenkezésben lenni látszó egyes rendeletek bocsáttattak ki: én képes vagyok és kész kétszáz év közkormányzatának egyetemes folyamából, a királyi udvar átalános politikai irányzatából és az uralkodók legfőbb akaratának és intentioinak számtalan nyilvánulásaiból bebizonyitni azt, hogy a szászoknak a Királyföld közvagyonai feletti absolut rendelkezési jog engedve soha nem volt. Eleinte birták az illető végvárak tartozmányait ők és a nép a tényleges használat alapján — a magáét mindkét fél korlátlanul. Később a király és kormánya az „enyim és tied" nehézségeitől s vitái által rábiratva a két felé választást végrehajtotta. Azután a majorságivá tett birtok összes jövedelme a tisztek fizetésére s a közigazgatás vitelére rendeltetett szintén a király és kormánya által. A közmüvelődés szükségérzete terjedésével iskolák állitatván, csak később engedett, de ismét a király és kormánya, e végre is meghatározott összegeket forditatni. A király és kormánya határozták meg, miként birják birtokaikat a törvényhatóságok, a városok, faluk: közösen-e, külön-e? házilag kezeljék-e vagy haszonbérileg? a haszonbéri szerződéseket hogy készitsék? természetben fizettessenek-e a tisztviselők vagy pénzzel? miből s hogy fizettessék a királyi adó? mint legyen az egyetemi és községi rovatal és kézmunka-teljesités? mit vehetnek a falvak lakóitól szolgálati tartozásukban a VII birák és városok? hogy bánjanak pénztáraikkal, hogy számolják el s hová és mikor küldjék be számadásaikat? mi legyen tiszteik és szolgáik fizetése? mi a közhelyek sorsa? kik s mennyit kapjanak az osztatlan határrészekből? mit kapjanak „canonica portio" gyanánt katholikus, görög keleti s protestáns papság és egyházak? azt is, mekkora templomi, papi s tanitói lakhelyök legyen? ki

veendő be czéhokba, ki lehet tisztviselő, kiknek engedendő birtoklási jog, hogy viseljék a közterheket s miként részesüljenek a Királyföld lakói a jogokban? Száz és száz meg ezer ilyen kérdést illetőleg a polgári és egyházi, nemzeti és községi, magán és társadalmi élet egész körében irányt-adólag, döntőleg és parancsolólag szakadatlanul mindig a király és kormánya intézkedett . . . És ime ezek daczára, 1873-n a szász nemzeti Egyetem azt határozta: „hogy a Királyföldön az ő határozata ellenében a magyar király és kormánya elébe appellata nincs!“ Ez oly hatalmi felsőség-arrogálás, mivel a szász nép és Egyeteme soha sem birt, követelni sem mert; ez oly kihivó, durván botrányos megbántása királyi koronánk szent tekintélyének, a királyi felségnek és a nevében igazgató magyar királyi kormánynak, hogy erre egyetlen egy helyes felelet s orvoslási mód a szász Egyetem ilyféle határozatok hozatala végett magához ragadni kivánt jogosultságának törvényhozás útján örökre megszüntetése. . . . .

Harmadik kérdés. A szász Egyetem a Királyföld VII, illetőleg XI. törvényhatósága közvagyonai jövedelmét kizáróan szász oktatási s nevelési czélokra elajándékozhatta-e? s az erről készült alapitványi oklevél = „Widmungsurkunde“ mint 1850—51-ki, tehát az alkotmány felfüggesztése idejéből való tény, alkotmányos jogerővel bir-e? Művem „Függelék“-ében az I., II., III., IV., V. és VI. számu oklevelek e magában véve nem igen fontosnak látszó tény csak nagyjában látszó körrajzát állitja elénk, hogy t. i. a szász nemzet ispánja 1850. aug. 18. a szász nemzeti vagyonok összes évi jövedelmeiből 45,650 forintot örök alapitványképen a szász tanitó és növelő intézetek adományozására — dotatio — forditatni inditványozott [I. oklevél]; ezt az egyetemi gyülés aug. 22. azon módositással fogadta el, hogy az összeget 50,000 forintban álla-

pitotta meg, kimondva azon elvet, hogy az összes nemzeti vagyon legközelebbről és mindenekelőtt az ágostai hitvallásu főtanács előterjesztésében megjelölt iskolákra fordittassék [II. oklevél]; ezen határozását aug. 22. formaszerü alapitványlevélbe foglalta [IV. oklevél], s az akkori erdélyi közoktatási cs. kir. miniszteri biztosnak még azon nap saját minisztere útján legfelsőbb helyre juttatás végett átadta [III. oklevél], a felség parancsára az osztr. cs. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1851. aug. 16. megerősitette [IV. oklevél], az alapitvány tárgyának tulajdonjogi ágában, végrehajtásának miként eszközlésében az Egyetem 1851. decz. 18. határozatokat hozott [V. oklevél], melyeket az ország akkori legfőbb kormányhatósága el nem fogadott s végrehajtásukat megtiltván, azon érdemben más intézkedéseket tett, mik a cs. kir. belügyminiszterium beleegyezésével végre is lőnek hajtva. Ebből az Egyetem eljárását védő cs. kir. cultusminiszterium és az erdélyi cs. kir. helytartóság illetőleg a cs. kir. belügyminiszterium között éles és hosszu vita, sőt oly erős elvi küzdelem fejlett ki, a mi csak 1859. ért véget, az új erdélyi cs. kir. helytartó a vitakérdés kiegyenlitését oly módon közvetitvén, hogy hivatali előde jogi és közkormányzati fölfogása helyessége meg legyen védve, azonban az ügy érdemében ő felsége által az Egyetemet pártoló vallás- és közoktatásügyi cs. kir. miniszter akarata érvényesüljön, s a fenn érintett alapitványlevél érdemében 1850. aug. 22. és 1851. decz. 18. hozott egyetemi határozatoknak az alapitványi összegre vonatkozó teljes tartalmuk szerinti életbeléptetése ezek folytán legfelsőbb helyen elhatároztatott [VI. oklevél].

Egyszerűnek látszik tehát e kérdés első tekintetre; de ha megfontoljuk, hogy a vitában két nagy elv és egymással homlokegyenest ellenkező két közjogi és közkormányzati fölfogás állott szemben, akkor az más alakot ölt

és nagy politikai sulyt nyer. Az elv t. i. mit az erdélyi cs. kir. helytartó védett, a volt: hogy a Királyföld összes törvényhatóságait illető vagyonok tulajdon-jogát s az azokról való rendelkezést az ágostai hitvallásu egyházi főtanácsra az Egyetem nem ruházhatta át, mert egyik ily határozat hozatalára, a másik annak elfogadására és teljesitésére nem illetékes, mert a tulajdonos nem az Egyetem, hanem a királyföldi közönség, a főtanács pedig csak egyházi ügyekben bir hatósági joggal. Az Egyetem és cs. kir. vallásügyi miniszterium ennek ellenkezőjét állitotta s kivánta érvényesitni. A felfogásbeli különbség pedig az alapitvány-tétel jogosultságára és annak végbevitele módozatára vonatkozik. Az erdélyi cs. kir. helytartóság ugyan is azt állitotta, hogy az Egyetem a törvények, szabályrendeletek és kormányzási rendszer ellen cselekedett, midőn ez alapitványi ügyet a cs. kir. helytartóságnak, mint az ország közkormányzati főhatóságának tárgyalása köréből elvonva, a cultusminiszteri biztos útján nem a cs. kir. belügyi, hanem a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz terjesztette föl, minthogy a közalapitványok ügye és tárgyai s azok miként kezelésének és hová forditásának felügyelete mindig és kizárólag az ország politikai legfőbb hatósága jogkörébe tartozott. Ide kellett volna tehát az ügyet benyujtani, ott tárgyaltatni s ugy fölterjeszteni a cs. kir. belügyminiszteriumhoz, mint a császári felségnek ily ügyekben illetékes képviselőjéhez. És ez annyival szükségesebb lett volna, mert akkor a helytartóság a kérdésben levő vagyonok természetét és rendeltetését, valamint az ország közkormányzati rendszerét ismervén: az alapitványnak mind megtételénél, mind az életbeléptetés módozatai iránt hozott egyetemi illetéktelen határozatok nem jöttek volna létre vagy legalább jóvátételökre út és alkalom nyilt volna. Sőt a helytartóságnak az alapitvány ér-

demére és tárgyára nézve is más volt felfogása. A nemzeti vagyonoknak fő rendeltetése a szász törvényhatósági közigazgatás költségeinek hordozása volt, az oktatásügy előmozditása csak másodrangu szükségnek tekintetett. És most — irta egyik előterjesztésében — az első és fő érdek, a közigazgatás, a mi az államot is igen közelről érdekli, egészen mellőztetvén, az összes jövedelem a második czélnak áldoztatott fel. Az Egyetem és cs. kir. cultusminiszterium természetesen itt is egészen más nézetben volt. Nem csoda, ha ily helyzetében a dolognak az összeütközés és surlódás kikerülhetlenné vált. Azonban én ezt itt átalánosságban és röviden csak a tárgy fontossága tekintetéből jelzém. Ha a dologról alapos itéletet akarunk alkotni, okvetetlen ismernünk kell legalább a főbb momentumok részleteit is, mihez én az ügy érdeke s egy korábban tett igéretem teljesitése tekintetéből [1]) a következőkkel járulok.

Ez alapitványra okot két körülmény adott: Heufler cs. kir. közoktatásügyi miniszteri biztosnak a száz Egyetemhez az ágostai hitv. iskolák jövőjének biztositása végetti dotatiója iránt intézett felszólitása és a szász nemzetnek és általa lakott földnek az osztrák birodalomba közvetlen végleges bekebeleztetésének reményei. Az elsőt az osztrák közoktatási törvjavaslat — Entwurf — behozása s az iskoláknak a szerinti berendezése tette szükségessé, s hogy közvetitő ezen miniszteri biztos volt, a közlött oklevelek mutatják. A másodikat maga az 1851. decz. 18. egyetemi gyülés teszi kétségtelenné. „Midőn a nemzet ez alapitványt tette — igy szól jegyzőkönyvében — azt hitte, hogy az 1848-ki decz. 21-ki csász. nyilatkozvány és decz. 22-ki cs. kir. leirat értelmében a szász nemzet az osztrák birodalom kötelékébe organicus kiegészitő rész ként fölvé-

[1]) Királyföldi Viszonyok stb. I. köt. 129. l.

tetik.“ Az idézett nyilatkozványban pedig e hely fordul elé: „A szász nemzetnek követei által elénk terjesztett kivánságait helyben hagyjuk; a korona alá közvetlen rendeltetésök az ő ősi joguk, az összbirodalommal való közvetlen kapcsolat és egybeköttetés, valamint az összbirodalom gyülésében képviseltetésök tetszésünket birják. Ezen kivánságokhoz megegyezésünket adjuk, s hogy ez iránt elénk javaslatok terjesztessenek, elrendeltük.“ Az 1849-ki márczius 4-ki alkotmány 14. §-ában pedig ez intézkedés van: „A szász nemzet jogai ezen birodalmi alkotmány határai között fenntartatnak.“ A császári szó tehát valósult. Hogy a szász nemzet az alapitvány tételekor fenállott kormányzás és igy saját alapitványának állandóságát hitte, mutatja az alapitványi kérdésnek aug. 22-iki tárgyalásakor jegyzőkönyvre vett indokolás. „Az 1848. előtti gyámkodó rendszer összeomlott — igy hangzik az — és a tulajdon, tehát a szász nemzeté is, a birodalmi alkotmány 29. §-a értelmében a saját vagyon feletti önálló rendelkezés a községek biztositott alapjogai közé tartozik, a hol az ideiglenes községi törvény értelmében a szász nemzetnek joga van oly czélokra, melyek érdekében vannak, s az állam érdekeivel nem ellenkeznek, kerületi adót is kivetni...“ A nemzet értelmisége örömmel fogadta mindkét újitást, mert egyik által oktatásügyének remélte lendületét, a másik, a birodalmi egység és centralisatio által pedig pénztárainak a közigazgatás költségeitől megmentését látta. Maga az inditványozó ispán egyelőre 45,000 frt alapitványozását inditványozta, „mert — ugymond — a közigazgatásnak a birodalmi alkotmány értelmében való politikai és törvénykezési új szervezése által a nemzet ily czélokra eddig kiadott, mintegy ekkora összeget remél megtakarithatónak.“ Az indokok közt az ispán „az Egyetem emlékének fentartását, a nemzet phoenixként új életre kelését és azt emliti

fel, hogy ez az Egyetemnek négy százados munkássága végén, mintegy végrendelete lesz, mely még a következő nemzedékek lelkében is kegyeletet ébresztend iránta."

„Az egyetemi végzés indokolása szerint az alapitvány tétele a nemzeti becsülettel van szoros összefüggésben; a nemzet — igy szól az — eddig is vette igénybe iskolai czélokra saját vagyonát, ámbár a korábbi kormány gyámkodása az államot illető közigazgatási költségeket a nemzeti pénztárra háritotta, házi pénztárát elvette, a szász nemzetet a magyar és székely nemzet tributáriusává tette, mégis az Egyetem megalapitotta jogi tanszékeit ....." A cultusminiszteriumhoz irt kisérő iratban ezek az indokok fordulnak elé: „magyar királyok által itt az összbirodalom keleti határán alkotott ezen német nemzet-testnek német nemzeti sajátságaiban megtartása, az alkotmányos egységes állam jól megfontolt magasb érdekei elútasithatlanul követelik, hogy az őseik által szerzett összes szász nemzeti vagyon mindenekelőtt azon ágostai hitvallásu iskolákra fordittassék, melyekről a főtanács fölterjesztéseiben többször emlékezett s valósitásukat hathatósan sürgette. A szász nemzet ezen alapitványa által oly sürgős iskolai szükségeit akarja kielégitni, a miknek meghiusulását osztatlanul és egyhangulag nemzeti szerencsétlenségnek tekintené. Kérik tehát nemcsak a megerősitést, de egyszersmind jogi és philosophiai facultással ellátott Egyetemnek kebelökben állami költségen felállitását; igérik annak felállitására hozzájárulásukat, kivált olyan politikai szervezés esetében, hogy az erdélyi németeknek az országban mint nemzetnek fennmaradása legyen az által garantirozva." Az ügy Bécsben hosszasan hevert; gróf Thun kétszer tett iránta a felségnek előterjesztést, elébb nov. 13. 1850., utóbb 1851. augustus havában; indokolásában egyebek közt azt is irja a miniszter, hogy a 250,000 lélek-

ből álló [1]) kis népnek 5 gymnasiuma van, egy jogakadémiája és több népiskolája, mint a mennyi helységből áll. Végre az ágostai hitvallásu főtanács sürgetése következtében a felség egyenes parancsára a cultusminiszter 1851. aug. 16. a fejedelmi megerősitési záradékot rá igtatta. Az alapitvány szerint a szász nemzeti vagyonok jövedelméből kötelesek voltak azok kezelői a szebeni, segesvári, brassói, medgyesi és beszterczei evang. gymnasiumok számára öt-öt ezer forint adományozhatása czéljából évenként az ágost. hitv. főtanácsnak befizetni 25,000 forintot a végre, hogy azok az alsó-ausztriai gymnasiumok mintájára szervezteszenek, hat szász törvényhatóság számára rendszerezendő 32 ösztöndijra 4,950 forintot, az öt gymnasium mellé papnöveldék állitására 7,000 frt, papnöveldéknél ösztöndijakra 2,000 frtot, hat felső népiskola segélyezésére 8,000 frtot, szegény német népiskolák segélyezésére 3,050 frtot. A megerősitett alapitványlevél a szász ispánnak és Egyetemnek megküldetvén : tárgyalására 1851. decz. 18-ra egyetemi gyülés hivatott egybe, ott a nemzeti vagyonnak az ágostai hitv. egyházi főtanács gondviselése alá adása végzésileg kimondatott, a vagyonok igazgatására egy választmány alakítatott, ügyei intézésére, jövedelmeinek kezelésére tisztviselők neveztettek ki, azoknak fizetés határoztatott, az alapitvány teljesedésbe vételének módozatai iránt a főtanács számára szabályok állapittattak meg, s egyebek közt az is kimondatott, hogy sem a XI szász törvényhatóság a nemzeti közpénztárból eddig vett 22,000 for. évi közigazgatási illetékét, sem a jogosult VIII törvényhatóság a VII birák pénztárából venni szokott 7,000 forint illetőségét 1850/1 év utósó felén kezdve többé kikapni nem fogja, mely utóbbi ellenében Segesvár, Szászsebes és Kőhalom külön véleményt adtak be. E határoza-

[1]) Csak épen százezerrel nagyitott e létszám, Lásd elől 23. l.

tok minden irányban sikeresitése pedig a szász ispánra bizatott. . . .

A kat. és polgári kormányzóság az Egyetem e határozatához nem adta megegyezését, s a b. ü. miniszteriumhoz tett jelentésében indokait terjedelmesen fölfejtette. „Az alapitvány — ugymond — nem ad a szász luther. főtanácsnak a nemzeti vagyonokhoz tulajdoni jogot; vagyonigazgatási s más politikai jogkérdések elintézése egy confessionalis főhatóságnak nem tartozhatik illetékességi körébe, arra az sem hivatva nem lehet, sem érdekében nem állhat; az államhatalom magasb kormányzati elvek szempontjából is azt meg nem engedhetné; ha a kormány ilyen javaslatokba beleegyeznék, bajosan kerülhetné ki az országban a többi vallásfelekezetek és nemzetiségek féltékeny itélői előtt azon gyanut, hogy confessionalis és separatisticus irányoknak hódol; a fogarasi uradalmat is nem a főtanácsnak adományozta a felség; a VII. birák birtokát szintén nem vehetni el, valamint Szebenét sem; a vagyonigazgatási apparatus is nagy, költsége sok, mit az alap nem bir meg, s csak ugy lehetne beleegyezni, ha a dolog apadásával a szám is apasztható lenne; az alapitvány oly mérvben életbeléptetését is, mint határozva van, sem lehetségesnek, sem megengedethetőnek nem tartja, mert az által károsodnak oly harmadik személyek, kik a szász pénztárakból fizetést vagy nyugdíjt vesznek most, vagy ezután venni jogositva vannak; a XI. törvényhatóság 22.000 frt illetménye és a VII. birák 7,000 frt illetősége betiltását sem hagyhatja helyben — folytatja a kormányzóság — mert maga az alapitványlevél a teljes életbeléptetést azon időre tűzi ki, mikor az államkormányi új politikai és törvényes rendezés meg lesz, s a nemzet a közigazgatás költségei fizetése alól mentesül, a mi pedig még nem történt meg; a nemzeti vagyonok igazgatására s hová

fordítására vonatkozó felsőbb rendeletek, Regulativum Punctumok még fenállanak, ezek szerint azoknak más rendeltetése van, s kezelésmódjuk meg van állapitva, ezekben változtatás csak akkor tehető, ha e vagyonok a szász nemzeti másfél millió forint kölcsön jelzállogául lekötött állapotából fölszabadulnak . . . .“ Azonban a sürgős szükségekre maga a kormányzóság egy aránylagos összeget útalványozott, s a vagyonkezelésről intézkedett, azt a szebeni polgármester elnöklete alatt kevesebb és illetékes szász törvényhatóságok egyetemi követeiből állitván össze, s az igazgatást ideiglenesen rendezvén. Mindezekre a b. ü. miniszterium beleegyezését adta, az egyetemi gyüléstarthatás egyetlen kérdésére azt rendelve, hogy egyetemi gyülések tartása — a nélkül, hogy a feloszlatás kimondatnék — többé megengedendő nem lesz . . . A kormányzóságnak a közhatalom és igazgatási érdekek által követelt, ezen magatartása és intézkedései ellenében az ágost. hitv. püspök, főtanács és a szászokat pártoló cultusminiszterium kebelében nagy visszahatás támadott, az a nézet terjesztetvén czélzatosan, hogy a kormányzó herczeg — Schwarzenberg — az alapitvány életpelépését akarja meghiusitni. Két, három alkalommal sürgette a főtanács a vagyon átengedését, indokai voltak, hogy az 50.000 frt alapitvány a szász nemzeté, ahoz senkinek annyi joga nincs, mint neki, a vagyonigazgatás leginkább a legatariust illeti stb.

Nem levén foganata, s már a dolog hosszura huzódván, 1856. a püspök Bécsbe ment s nov. 29. maga adott be a cultusminiszterhez egy éles modoru és tartalmu kérvényt, mely erős dialectikával, sok nem találó törvénynyel, kir. eskükkel, 1848—49-ki manifestumokkal, utoljára szemrehányólag és iskoláik számára kieszközlendő segélyért a Gusztáv Adolf-féle németországi egyesülethez folyamodás fenyegetésével bizonyitja s védi a szász

nemzet vagyonához való tulajdoni s rendelkezési autonomicus — állitólag — korlátlan jogát s az alapitvány egész kiterjedésben való életbeléptetését csaknem követelvén, a mibe a végrehajtó hatalom bele nem avatkozhatik. Idézve vannak a Leopold-hitlevél, 1791. 2. 8. 13. 22. t. czikk, V. Ferdinánd király és Estei Ferdinánd főherczeg esküi, 1848-ki decz. 21. 22. 1849-ki jul. 19. költ csász. nyilatkozatok és igéretek, az alapitványt megerősitő 1851-ki miniszteri rendelet. Ezek elsorolása után kitér a kérvény irója a cs. helytartóságnak a szász közigazgatási költségekre rendelt contingensek szempontjából idézett érvére, megjegyezvén: „hogy fel kell előttük tünni annak, hogy mig az állam pénztára a rebellisnek nevezett székely törvényhatóságok minden költségeit eleitől fogva és maig akadálytalanul fedezi, holott azok házi pénztárilletőségei arra nem elegendők, addig ők, kik hívek maradtak, ezeknek nagy része hordozására kényszerittettek régen is és kényszeritetnek ma is, pedig házi adójok ezt bőven fedezné, mit azonban más törvényhatóságoknak adnak ki. Ez őket aggasztja. A kormány főfelügyeleti joga — jegyzi meg tovább — nem terjedhet ki arra, hogy ők vagyonuknak saját érdekökben való igazgatásában és kezelésében gátoltassanak, sem hogy ők általuk nem akart kiadásokra kényszeritessenek. Kéri a minisztert, hogy a szász Egyetemnek az alapitvány iránt hozott 1850-ki határozatát tekintse s fensőbb körökben is tekintesse azon szempontból, mint mikor 1848-n a szász vadász zászlóalj költségét megszavazta. Mit mondana a külföld — evvel záródik be a kérvény — ha megértené, hogy az osztr. cs. birodalomban egy tartományi kormány a császár által tett egy intézkedést felfüggeszthet?“

A belügyminiszterium e közben tudtára adta a cultusminiszternek az erdélyi helytartóság általa is hely-

benhagyott intézkedéseit, különösen a harmadik személyek joga fentartását s a contingenseknek 1853. jan. 1-ig kiadását illetőleg, a ki azokkal ellenkezőleg 1857-n költ jegyzékiratában kifejezte, hogy az Egyetem nem hibás az új szervezés késő életbe lépteért, hogy az 1791. 1838. 1840-k évi udv. rendeletek szerint a szász vagyon a székeké és vidékeké, tehetnek vele a mit tetszik; tévedés a kormányzó állitása, hogy annak egy része közigazgatásra fordítatott; a herczeg — jegyzi meg a miniszter — törvényeket idéz, de látszik, hogy vagy egészen tudatlan volt ama törvények ismeretében, vagy az azokban levő jogelveket szándékosan figyelmen kivül hagyta, mert azokat a szászok tulajdonjoga megsértése nélkül nem lehet vala helybenhagyni; mivel tehát amaz ajánlatok a megrendelt közoktatási reformot tartóztatják fel, azok — nézete szerint — határozottan elvetendők. E jegyzékirat a belügyi miniszterium előtt tárgyalás alá kerülvén, egyik tanácsos kiemelte annak az erdélyi helytartót durván sértő helyeit s kivánta a helytartósággal közöltetni, hogy nyilatkozhassék, mit 1858. ápr. 5. tett előterjesztésében teljesitett is. „A mit a cultusminiszter — a nemzeti vagyon rendeletéséről mond, az ő álláspontjáról nézve, helyes; de nekem — mondja a herczeg — más álláspontot kellett vennem, mint a mi a szász Egyetem ügyvédének és képviselőjének álláspontja, s én tényleg mást foglaltam el. Mint kormányzónak, kötelességen volt ajánlatokat tenni, mik nem csak egy, hanem e hazában élő minden vagy legalább a nagyobb érdekeknek — legyenek azok köz vagy magán érdekek — tegyenek eleget. Az 1851-iki Egyetem magát állandónak nyilvánitotta, mindent tanácskozása körébe vont, a mi tetszett, a felsőbbség hire-tudta nélkül; megszüntette a contingenst, pedig azt nem tehette azért, mert nem ő rendelte volt el, hanem

a felség, tehát megszüntetni is annak volt joga; a nyugdijas tisztviselők ügyéről is gondoskodni kell vala; az egyetemi gyülésnek nem volt kibővitett hatásköre, csak a régi, tehát azt a felségtől kellett volna kérni; a decz. 18-iki végzést nem egyértelmüleg hozták; magára az alapitványra nézve is a kath. és román püspökök már gyakran panaszt emeltek, hogy az 50,000 p. frt kizárólag csak szász oktatási czélokra rendeltetett. Hát csak a szászt kell oktatni? kérdi egyik felszólalásában Haynald püspök. A nemzeti pénztárak egyik fő kiadása volt a közigazgatási költségek fedezése, mely közös érdeke a Királyföld összes lakóinak épen ugy, mint a vagyon közös. Hogy lehetett e közös vagyonnak jövedelmét egyetlenegy fajra és religiora szoritni? kérdi a másik püspök. S ha most a szászok iskoláira átvitt tiszti fizetéseket s közigazgatási költségeket az állam hordozza, nem minden nemzet és vallás híveinek adójából hordozza-e? Hogy tagadható a nemzeti pénztároknak a közigazgatási költségekhez járulása? Hát házipénztáruk elvételét nem épen azért panaszolták oly gyakran? Hát az a tény, hogy ez alapitvány akkor tétethetett csak, midőn az állam a közigazgatás és törvényszékek költségét magára vette, nem azt bizonyitja-e?"

Végre is a kérdés elintézését Schwarzenberg herczeg halála tette lehetővé. Ekkor a b. ü. miniszter 1858. decz. 31. herczeg Lichtenstein helytartóhoz küldötte le ez ügytárgyat, hogy azt politikai indokokból egyenlitse ki s az 50,000 for. alapitvány életbeléptetése akadályait háritsa el. A herczeg 1859. jan. 20. felterjesztését megtette, előde nézeteit pártolva, a cultusminiszteréit közvetitve, az Egyetem 1851. decz. 18-ki végzéseit hibáztatva, de minthogy a nemzeti pénztár birja, megengedhetőnek véleményezte, hogy amaz egyetemi határozatok tovább ne ostromoltassanak, jogosságuk ismertessék el s az 50,000 for. útaltas-

sék ki, a mi azon feljül bejő, fordittassék 1) nyugdijakra 2) a nélkül, hogy ezt inditványozza, figyelmeztetnie kell a miniszteriumot, hogy az alapitvány a többi nemzetiségekre és hitvallásuakra nem levén tekintettel, holott a közterheket ezek is eleitől fogva együtt hordozták, s ez által ama vagyon gyarapodására befolytak : jogos és méltányos lenne, ha a további fölösleg a Királyföldön élő más nemzetiségek és vallásuak számára útaltatnék ki. Erre a b. ü. miniszterium 1859. octob. 27. rendeletében megengedte, hogy az alapitványi 50,000 frt és az 1850/1 utósó felétől kezdődő hátralékok az Egyetem 1851. decz. 18-ki végzése és az alapitvány értelmében — a mennyiben a pénztár állása engedi — a luther. főtanácsnak folyósitassanak, a herczegre bizatván, minő befolyást lát jónak gyakorolni a hátralékok felhasználása kérdésében. Más nemzetiségeket és vallásuakat illetőleg a miniszteri rendeletben nincs emlékezés. A miniszteri rendeletnek a helytartó azon helytartósági leiratban tett eleget, mely a könyv végén a [VI. számu Oklevél.]

Igy végződött be tehát a „Widmung"-vita a bécsi és erdélyi kormány között, szintugy mint a dézmaváltsági ügy az absolutismus utósó óráiban, az octoberi diploma előestéjén. Megjegyzendőnek látom, hogy a belügyminiszteriumban az első években Bell Frigyes, a cultusminiszteriumnál Rannicher Jakab fogalmazó és Zimmermann József miniszteri tanácsos szász hazánkfiai tollából folytak az ez ügyben költ fogalmazások, s főleg utóbbinak véleményei a szenvedélyesség, személyeskedés és ügyvédi rabulistika oly kinövéseit tanusitják, a mik miniszter nevét viselő köziratok komolyságához nem illettek.

Szász hazánkfiai tehát elérték — nagy részben — közigazgatási rendeltetésü vagyonaik oktatási czélokra fordittatását, mily eszközökkel s mekkora erőfeszités után,

láttuk. Társa az is egyéb vivmányaiknak. Kérdés: alkotmányos érvényü e alapitványlevelük? A felelet: nem! A királyi jogok törvényszerü gyakorlása alkotmánynélküli korszakban nem lehetséges. A szász törvényhatóságok közigazgatási költségeinek a majorsági javakból fedezése alkotmányos, intézményszerü, kormányrendszerünkből folyó szükség. Ez adta a szász nemzetnek autonom jogát tisztei választhatására. De a szabályozó pontok is hosszas gyakorlat erejével bizonyitják e tényt, mit az 1811. országgyülés is hallgatóan elfogadott. Az alapitvány tárgya tehát adható nem volt. Az alapitványt tevő egyetemi gyülés sem volt törvényes, mert katonai kormányzás alatt a választás nem lehet független. A gyülés a törvényhatóságoknak szabályszerüen kihirdetve, arra a kormányzóság engedélye kikérve, a gyülés tárgyai bejelentve s a törvényhatóságok a nagy fontosságu ügyben különösen is kikérdezve, a határozat az ország kormányzó főhatóságához bemutatva, ott tárgyalva s a felséghez a maga rendes útján juttatva nem voltak. A képviselet azért sem volt törvényes, mert nem voltak képviselve a románok és magyarok s a szászok is többnyire tisztviselők voltak. A mely ténynek semmi tényezői az alkotmánynyal nem egyeznek, azt törvényesnek s jogerővel birónak elismerni nem lehet.

Hátra volna még eléadnom: hogy eszközölték ki szász hazánkfiai a közigazgatási költségeknek teljesen az államra hárintását. De ez épen oly bonyolodott, hosszas, jellemző és tanuságos, mint a „Widmung“ életbeléptetése vagy a fogarasi uradalom megszerzése. Azonban könyvemmel — hihetően nagy káromra — betegségem miatt már ugy is elkéstem; az idő, tér és erő s bizonyára szíves olvasóim türelme is fogyófélben van; azért annak megismertetését más alkalomra tartom fen, mikor a Szent-Márton-adó, szász papok megerősitési dija s a Királyföld még egy pár

ily érdekes történelmi kérdéséről némely tudnivalókat — ha lesz élet és munkakedv — közönség elé fogok bocsátni.

Most még csak pár zárszót.

Művem folyamából két kérdés fog — ugy vélem — kimagasodni; 1) mi a teendő a Királyföldhöz csatolt várbirtokok faluiban lakó egykor kényszerü jobbágyok, ma szabad polgárok 1848. előtti havasi s közbirtoki, ugy személyes polgári jogsérelmeik orvoslása s a korona szenvedett veszteségei, 2) a királyföldi közvagyonok tulajdoni joga megállapitása ügyében? Nézetem szerint azon útat kell követnünk, melyet Anglia királynéja az idén az angol kormánynak a rabszolgaság ügyében követett hibás eljárása és rendeletei jóvá tételére nézve mintegy például állitott a jóra figyelmezni kész kormányok elé. Elitélvén t. i. az ország közvéleménye a kormánynak a rabszolga-ügyre vonatkozó határozatlan politikáját: magából a parlamentből egy bizottság kiküldését kivánta, melynek feladata lesz: megvizsgálni mindazon törvényhozási és administrativ intézkedéseket, melyek idegen vizeken járó britt hajók eddig fennállott jogait és kötelezettségeit megszabják s az eredményről és ahoz képest az ország és kormány teendőiről javaslatot dolgozni. A királyné reméli — mondá a febr. 8-ki parlamenti ülésben — hogy a javaslat Anglia méltóságához illő lesz... Tegye a magyar törvényhozás ezt; nevezzen ki kebeléből vegyes bizottságot — parlamenti és kormányi tagokból — tekintettel a fenforgó kérdések jogi és politikai természetére, az a következő országgyülési időszakra dolgozzék oly munkálatot, a miről Magyarország szeretett királya egykor ugy nyilatkozhassék, mint a nagy britt királyné. Csak ily szövevényes kérdéseket ne bizzon az országgyülés rendes birószágra, mert ez a kedélyekben békét nem eszközölhetne . . . Ez igénytelen nézetem — érzem, hogy kötelességemet megtettem.

OKLEVELEK

I.

Salmen Ferencz szász ispánnak 1850. aug. 18-án kelt inditványa a szász nemzeti vagyonnak alapitványképen szász iskolai czélokra forditása tárgyában.

Löbliche sächsische Nations-Universität!

Die Frage über Verwendung des Nationalvermögens zu Schulzwecken ist eine bereits zur Sprache gebrachte und an der Tagesordnung, seit im Januar d. J. das vollzählige Ober-Consistorium — als dessen ergänzender Bestandtheil der hohen Wichtigkeit der Sache gemäss, die ganze Löbliche Nations-Universität erscheint — Belobtdiese zu einer sichern Dotation für das evangelisch sächsische Gymnasialwesen aufgefordert worden ist. Zu dieser Aufforderung gesellt sich aber auch die, des Herrn Ministerial-Commissärs im Schulwesen, von Heufler, aus dem April dieses Jahres, wozu endlich noch Belobtdessen Zuschrift vom 10. Mai an das h. Ober-Consistorium hinzukömmt; — Schriftstücke, die bei rühmender Anerkennung der bisherigen Leistungen des sächsischen Schulwesens sich auf die Überzeugung gründen, dass die sächs. Nation Alles aufbiethen würde, um den Fortbestand seines Schulwesens in einer der Forderungen der neuen Organisations-Vorschrift entsprechender Weise zu ermöglichen. Auch von Mediasch ist ein Gesuch an die Löbliche Universität gelangt, um einen jährlichen Beitrag von 5000 Gulden zur Erhaltung des dasigen Gymnasiums, einer Anstalt, die von jeher der Nation und dem Staate nicht unerspriessliche Dienste geleistet. Sämmtliche, auf diesen Gegenstand bezügliche Schriften sind, wie seine Wichtigkeit und unberechenbare Tragweite nicht anders erheischen, der ernstesten Erwägung unterzogen worden und um eine allseitige Beleuchtung zu ermöglichen, allen Universitäts-Mitgliedern im Wege der Circulation mitgetheilt worden. Ja, die Löbliche

Universität hat darüber nicht abschliessen wollen, bis nicht auch das Ober-Consistorium in der Frage der Reorganisation des sächs. Schulwesens das letzte Wort gesprochen; so sehr haben sämmtliche Universitäts-Mitglieder die ungetheilte Überzeugung gehegt, dass die Beschlüsse über Verwendung des Nationalvermögens zu Schulzwecken von epochaler Wichtigkeit sind, dass es eine That gelte, deren Wirkung über die kurze Dauer der physischen Existenz der Urheber hinausreicht, dass es sich um eine Verfügung handle, mit der man vor Gott, der Mitwelt und der strenge richtenden Nachwelt ehrenvoll bestehen könne.

Sind diese Ansichten von dem bisherigen Gange der Frage richtig, so lässt sich allerdings die Schwere der Verantwortlichkeit ermessen, die mit der endlichen Entscheidung verknüpft ist.

Zwei Thatsachen müssen vorzugsweise ins Auge gefasst werden, die eine, dass das Nationalvermögen auf 15 Jahre dem Staat als Hypothek verschrieben ist, daher ohne Bestättigung der Regierung über dessen Verwendung in dieser Zeit Beschlüsse nicht gefasst werden können, diese Bestättigung aber nur beschlossen werden kann, welche ein wahres Bedürfniss der Staatsverwaltung und der Nation befriedigen. — So unterliegt es keinem Zweifel, dass, wenn bei der Frage der Verwendung des Nationalvermögens der Gedanke der Gleichberechtigung in allzu buchstäblichem Sinne eine Anwendung suchen wollte, das Resultat kein anderes sein könnte, als dass die Universität in dieser Sache nichts würde thun können.

Die zweite Thatsache die sich eben so wenig, besonders bei der Frage der Verwendung des Nationalvermögens zu Schulzwecken umgehen lässt, ist der Umstand, dass nach dem Organisationsentwurf für öster. Gymnasien und Realschulen, so wie nach der im Landesgesetzblatt veröffentlichten Grundsätzen zur Organisation des Schulwesens in Siebenbürgen, Gymnasien künftig als öffentliche nur dann bestehen können, wenn ihre innere Einrichtung dem Organisationsentwurfe gemäss ist. Aus diesem Grunde hat das Ober-Consistorium die Löbliche Nations-Universität um eine verhältnissmässige Dotation der sächs. evangelischen Gymnasien angegangen. In Erwägung jedoch, dass bisher ausser den 5 Gymnasien in einigen Bezirksorten sogenannte Grammaticalclassen bestanden haben, durch deren vom Ober-Consistorium gewünschte Aufhebung sich

die Studienkosten für die Betreffenden jener Orte bedeutend mehren würden; — in Erwägung ferner, dass ausser den Gymnasien auch Seminarien bestehen müssen, deren Erhaltung gleichfalls als eine Sache der Nation anzusehen ist; — in Erwägung endlich, dass eine bis jetzt häufig zu gering geschätzte Grundbedingung der Erhaltung unseres Volksthums und aller Cultur die Volksschulen sind, erlaube ich mir zu gerechten Befriedigung aller dieser Interessen den Antrag über Verwendung des Nationalvermögens zu Schulzwecken in folgender Weise zu formuliren:

1) Zuerst entsteht die Frage: wie viel kann die Nation zu Schulzwecken jährlich verwenden?

Es kann keinem Zweifel unterliegen, dass ohne Schwächung des Nationalvermögens hiezu sich alle jene Summen verwenden lassen, die die Nationalkassa in Folge der von der Universität dem Principe der Reichsverfassung gemäss, vorgeschlagenen gerichtlichen und politischen Organisation **jährlich erspart** und fortan für die frühern Zwecke nicht mehr zu verwenden hat. Vergleicht man aber die Organisationsvorschläge mit den bisherigen Auslagen, so ergibt sich eine jährliche Ersparung von mehr als 45,000 fl. Conv.-Münze; diese Summe kann um so unbedenklicher für Schulen verwendet werden, als der Wirkungskreis und die Bedeutung derselben fortan ohne Widerrede so viel wichtiger sind, während das Besteuerungsrecht für (später etwa auftauchende) innere Bedürfnisse verfassungsmässig in ausgedehnten Maasse in die Hände der künftigen Volksvertreter übergeht, und endlich die nächste Gegenwart die Verwendung jener Gelder für die jährigen Stützen unseres Bestandes dringendst fordert, wenn überhaupt für uns eine Zukunft sein soll.

2) In welcher Form und an wen hat die Nations-Universität die Dotation zu machen?

Da die Gymnasien als confessionelle evangelisch-deutsche Anstalten fortbestehen sollen, Seminarien und Volksschulen grundsätzlich gleichfalls mit der Kirche verbunden bleiben, so ergibt sich von selbst, dass die Dotation an den sächs. evangelischen Ober-Kirchenrath zu machen ist. Um aber in der Verwaltung Einfachheit einzuführen und dem Ober-Kirchenrath die Nothwendigkeit eines Verwaltungspersonals nicht aufzulegen, mag jene Dotation nicht in einer Ausscheidung von Kapitalien bestehen, sondern in der jährli-

chen Verabfolgung der bestimmten Summe, die der Ober-Kirchenrath aus der National-Cassa gegen Quittung zu empfangen widmungsmässig zu verwenden hätte.

3) Welches soll der spezielle Inhalt der Widmungs-Urkunde, d. i. der Zweck der Stiftung sein?

A) Dem Ober-Kirchenrath werden jährlich 25,000 fl. C.-Mze übergeben, unter der Bedingung, dass jedes von den bestehenden 5 evangel. sächsischen öffentlichen Gymnasien einen gleichmässigen Theil von 5000 Gulden C.-Münze erhalte.

B) Da nach dem Organisationsentwurf die bisherigen Grammatical-Schulen als öffentliche, zur Ausstattung von Zeugnissen berechtigte Anstalten nicht bestehen sollen, durch ihre Aufhebung aber die Studienkosten für die Bewohner jener Orte, wo diese Schulen bestehen, sich mehren und daher der Fortbestand derselben gewünscht wird, — (obwohl bei der, nach der Organisation systemmässigen Versetzbarkeit der Beamten, die Anzahl der Kämpfer für Beibehaltung der Grammatical-Schulen sich mindern könnte) — so wäre es im Interesse der Bildung doch wünschenswerth, und für alle Fälle als ein nutzbringendes Capital zu betrachten, wenn für die, den Gymnasialstudien sich widmenden Jünglinge der Vororte, wo Grammaticalschulen bestehen, National-Stipendien für die ganze Dauer ihrer an einem der 5 sächsichen Gymnasien zu machenden Studien bewilligt würden. In der Natur der Sache liegt es, dass bei einer solchen Systemisirung die durchschnittliche Anzahl, der bisher aus jenen Orten Studirenden maassgebend sein müsste.

Es wäre etwa zu widmen:

1)	für Broos	5	Stipendien	mit	je	150	fl.	— 750 fl.
2)	„ Mühlbach	8	„	„	„	150	„	— 1200 „
3)	„ Reussmarkt	4	„	„	„	„	„	— 600 „
4)	„ Leschkirch	3	„	„	„	„	„	— 450 „
5)	„ Gross-Schenk	8	„	„	„	„	„	— 1200 „
6)	„ Reps	6	„	„	„	„	„	— 900 „
	Zusammen	34	Stipendien	mit	je	150	fl.	— 5100 fl.

Die Gesuche um solche Stipendien hätten die Domestical-Consistorien entgegen zu nehmen und mit begründeter Auswahl der Würdigsten, dem Ober-Kirchenrath zur Verleihung vorzulegen, die Auszahlung würde gegen Vorzeigung der Entscheidung des Ober-Kirchenraths bei der National-Kassa angewiesen.

C) Zur Unterstützung der Seminarien, aus welchen die künftigen Volksschullehrer und Dorfprediger hervorgehen, wären dem Ober-Consistorium zur gleichmässigen, an die bestehenden evangelisch-deutschen Seminarien jährlich 7000 fl. Conventions-Münze auszuzahlen.

Um jedoch auch hier ärmere und fleissigere Seminarien eine, oft so nothwendige Unterstützung zuzuwenden, wäre die jährliche Summe von 2000 fl. zu systemisiren und die Stipendien zu 50 fl. Conv.-Münze in der Art, wie bei den Gymnasial-Stipendien — vom Ober-Kirchenrath jährlich zu verwenden.

D) Da das Volksschulwesen gleichfalls von der grössten Wichtigkeit ist, und die hierauf verwendeten Auslagen der Bildung, und somit dem Staat wuchernde Zinsen tragen, so kann die gegenwärtige Nationalverwaltung die Volksschulen umsoweniger leer ausgehen lassen, als es keinem Zweifel unterliegt, dass einige Bezirks-Vororte, welche bis jetzt lateinische Classen gehabt, Unter-Realschulen mit den Volksschulen verbinden werden. Obwohl diese Verbindung zunächst den berechtigten Behörden überlassen bleiben muss, so dürfte die Universität denen doch nachstehende Beträge systemisiren, für die evangelisch-sächsischen Haupt-Volksschulen nachstehender Vororte:

1)	für Broos	jährlich . . .	700	fl.
2)	„ Mühlbach	„ . . .	700	„
3)	„ Reussmarkt	„ . . .	700	„
4)	„ Leschkirch	„ . . .	700	„
5)	„ Gross-Schenk	„ . . .	700	„
6)	„ Reps	„ . . .	700	„
		Zusammen	4200	fl.

Endlich wäre die jährliche Summe von 2340 fl. Conv.-Münze dem Ober-Kirchenrath zu übergeben, zum Zwecke der Unterstützung armer sächsischer Gemeinden, die aus eigenen Kräften die Schule entsprechend zu unterhalten nicht im Stande sind.

Sämmtliche beantragte Stiftungsbeträge:

1)	für Gymnasien	25000 fl.
2)	Stipendien für Schüler von Orten, wo keine Gymnasien sind	5000 „ *)

*) Fennebb B) alatt ez összeg 5100 forintra van téve.

3) für Seminarien	7000 fl.
4) Stipendien für Seminaristen	2000 „
5) Beiträge für Haupt-Volksschulen	4200 „
6) Beiträge für arme Volksschulen	2340 „
Zusammen	45,650 fl.

steigen nur so hoch, als die National-Kassa in Folge der neuen Organisation weniger für Besoldung der Beamten auszugeben hat.

Die in aller Form Rechtens ausgefertigte Widmungs-Urkunde wäre an das Ober-Consistorium und den Herrn Ministerial-Commissär von Heufler als Antwort und Erledigung ihrer Aufforderung und Zuschriften, an den letztern verbunden mit der Bitte, deren Bestättigung von der h. Staatsregierung zu erwirken.

Wem diese Summen beträchtlich erscheinen, der kann doch auch nicht verkennen, dass die Wirkung solcher Verwendung für Volk, Staat und Bildung noch unendlich grösser ist. Wenn es wahr ist, dass geistige und sittliche Bildung die einzige wahre Macht und die einzig Dauernde, dass ein Volk des Bestandes um so sicherer und um so würdiger ist, je mehr es von dieser Macht besitzt, so für die Geschihte unserer Väter das erhebendste Beispiel, so kann über die Verwendung des National-Vermögens weiter kein Zweifel sein. Dagegen muss ich gegen alle etwaigen Theilungsgelüste die feierlichste Verwahrung einlegen.

Die Löbliche Universität aber wird durch einen solchen Beschluss zu unvergänglicher Widmung des Vermögens der Nation am Ende ihrer vielhundertjährigen Wirksamkeit ein Testament machen, dass ihr Andenken segensreich erhalten wird in den Gemüthern der lebenden und kommenden Geschlechter unseres Volkes. Aus den Flammen der neuen Organisation, die die alten Formen verzehrt, wird durch einen solchen Beschluss des Volkes Geist als ein Phönix zu neuem, schöneren Leben hervorgehen; — die hohe Staatsregierung in Wien aber wird den politischen Wünschen eines Volkes gerechte Gewährung nicht versagen können, das nach so zerrüttenden Bürgerkriegen für die höchsten Interessen Neu-Österreichs, für Bildung und Civilisation Solches zu wollen und zu leisten im Stande ist.

Löbliche Nations-Universität! benützen Sie den grossen, vielleicht noch nur sehr kurzen Augenblick, wo es Ihnen noch vergönnt ist, Sich in den Herzen Ihrer Mitbürger ein ewig seegensreiches Denkmal zu errichten.

Hermannstadt, den 18. August 1850, am Geburtstage unseres angestammten und geliebten Kaisers.

Salmen, m. p.

II.

A szász nemzeti Egyetem 1850. aug. 22-iki jegyzökönyvi végzése az iskolai nemzeti alapitvány tárgyában.

Univ.-Z. 1280—1850. *)

Der Nationsgraf Franz Salmen macht eine Vorlage, welche wörtlich lautet:

„Löbliche sächsische Nations-Universität!

Die Frage über Verwendung. [*Az* I. *szám alatti előterjesztvény szóról szóra.*]

Gutachten.

Die Universität tritt den, von dem Herrn Comes Nationis über die unberechenbare Wichtigkeit des Schulwesens, über den engen Zusammenhang der Nationalehre mit der Frage der Verwendung des Nationalvermögens zu Schulzwecken, entwickelten Ansichten vollkommen und einstimmig bei. Indem die Universität, als das legale Organ des sächsischen Gesammtwillens, dieses thut, ist sie bei ihrer Kenntniss der das Sachsenvolk bewegenden und erfüllenden Hoffnungen, Wünsche und Meinungen davon vollkommen überzeugt, auf die eminente Mehrheit des sächsischen Volkes zählen zu können. Versagen kann sich es aber die Universität nicht, im Protocolle die Bemerkung niederzulegen, dass sie auch in früheren Jahren sich bestrebt hat, für Bildungszwecke das Nationalvermögen in Anspruch zu nehmen, in wie weit dieses bei dem damals von oben ausgehenden drückenden bureaucratischen Bevormundungssysteme möglich war,

*) Vom 18. August, erhalten den 19. August, erledigt den 22. August 1850.

in wie weit das von der vormärzlichen Regierung der Nation aufoctroirte Wirthschaftssystem eine freie Bewegung zuliess, in wie weit bei dem vormärzlichen Systeme, Alles — was anderwärts Staatssache war — in der Nation zur Privatsache zu machen, die Kosten der Staatsverwaltung der Nation aufzulegen, ja durch Entziehung ihres fundus Domesticus und Verwendung desselben zu Verwaltungs-Bedürfnissen der beiden andern Nationen die sächsische Nation, mit offenbarer Verletzung der in der Union begründeten verfassungsmässigen gleichen Berechtigung, diesen letzteren sogar tributair zu machen, von einer beliebigen Verwendung des National-Vermögens zu Nationszwecken überhaupt die Rede sein könnte. Es genügt, um das Interesse der Universität für Wissenschaft zu constatiren, auf den einzigen Umstand hinzuweisen, dass die Universität jedes Jahr auf die von ihr gegründete Rechtsakademie in Hermannstadt einen höhern Betrag verwendet hat, als der ursprünglich systemisirte gewesen. Heutzutage, wo das vormärzliche drückende Bevormundungssystem gefallen ist, wo das Eigenthum — also auch das der Nation gehörende Vermögen — nach §. 29 der Reichsverfassung unter dem Schutze des Reiches steht, wo nach §. 33 der Reichsverfassung die selbstständige Vermögensverwaltung zu den gewährleisteten Grundrechten jeder Gemeinde gehört, wo nach dem provisorischen Gemeindegesetze und nach den, für andere Länder der Monarchie veröffentlichten Landesverfassungen das Recht der Nation, zur Erreichung von Zwecken, welche gleichmässig im Interesse der Nation liegen, so wie sie dem wahren Staatsinteresse nicht widerstreiten, auch eine Kreis- oder Landessteuer zu umlegen, bei der Aufrichtigkeit, mit welcher das hohe Reichsministerium das System des Constitutionalismus durchzuführen beschlossen ist, einem Zweifel nicht unterliegen kann, ist die Nations-Universität in der angenehmen Lage, ihren Neigungen und Wünschen zu folgen, zugleich aber auch von dem, die frühern Universitätsversammlungen gleichfalls beseelenden, traditionellen Sinn für Wissenschaft selbstredende Zeugenschaft abzulegen, indem dieselben mit Einstimmigkeit und ohne den leisesten Widerspruch die Verwendung des National-Vermögens zu Schulzwecken als einen ersten und vorzüglichsten bezeichnet, dessen Erreichung mit Hilfe dieses Vermögens angestrebt werden könne. Der Umstand, dass die Mitglieder dieser Nations-Universität verfassungsgemäss zu den Beschlüssen des Ober-Consistoriums vom 11. Juli l. J. Ober-Consistorial Z. 95 über das Volksschulwesen und die Seminarien,

zu den Beschlüssen vom 12. Juli l. J. Ober-Consistorial Z. 95. 1580 über die Gymnasien und Realschulen mitgewirkt haben, kann nicht aus dem Motive der Consequenz in der Handlungsweise in Betracht kommen; der erwähnte Umstand fällt vielmehr blos deshalb schwer wiegend in die Wagschaale, weil die öffentliche Meinung der Nation, weil der Fortbestand der Nation in ihrer deutschnationalen Eigenthümlichkeit, weil sogar das wohlerwogene Staatsinteresse es unabweislich erfordern, dass das Gesammtvermögen der Nation zunächst und vor Allem Andern für jene Schulen verwendet werde, welche die erwähnten Vorstellungen des Ober-Consistoriums zum Gegenstande haben; ohne deshalb eine Betheiligung der Nation nach vorausgegangener befriedigender Erledigung namentlich der Gymnasialfrage, auch an der juridischen und philosophischen Facultät auch nur in entferntesten positiv auszuschliessen, wie dieses in der Vorstellung des Ober-Consistoriums vom 13. Juli 1850 Ober-Consistorial Z. 95 bereits dargestellt worden ist.

Von diesem Standpunkte ausgehend, beschliesst daher die Nations-Universität aus dem National-Vermögen mit Stimmeneinheit folgende Stiftungen an das Ober-Consistorium zu Schulzwecken zu machen:

I. Zur gleichmässigen Unterstützung der als öffentlich bestehenden evangelisch-sächsischen Gymnasien in Hermannstadt, Schässburg, Kronstadt, Mediasch und Bistritz, deren Professoren, Director und der mit der unmittelbaren Beaufsichtigung und Leitung betraute Schulrath der Augsburgischen Confession zugethan sein sollen, derer sonstige Einrichtung aber mit der Einrichtung der Gymnasien im Erzherzogthume Österreich unter der Enns übereinstimmen muss, werden alljährlich aus der sächsischen National-Kassa 25,000 Gulden in Conv.-Münze an das evangelische Ober-Kirchenrath zu dem Ende ausgezahlt, damit jedes der genannten fünf öffentlichen Gymnasien 5000 Gulden in Conv.-Münze erhalte.

II. Zur Unterstützung der, dem vollständigen Gymnasialstudium sich widmende Jünglinge nachstehender Konsistorialkreise oder Orte werden Stipendien, eines mit je 150 fl. in Conv.-Münze gegründet, und zwar:

1) für Broos	4	Stipendien . .	600 fl.
2) „ Mülbach	8	„ . .	1200 „
3) „ Reussmarkt	4	„ . .	600 „

4) „ Leschkirch	3	„	. .	450 fl.
5) „ Gross-Schenk	8	„	. .	1200 „
6) „ Reps	6	„	. .	900 „
Zusammen	33	Stipendien	. .	4950 fl.

Diese Stipendien verleiht das betreffende Domestical-Consistorium. Die Gesuche sind mit einem Obergymnasial-Immatriculationszeugnisse zu belegen, armen Jünglingen ist bei übrigens gleicher Befähigung und gleichem Fleisse der Vorzug zu geben. Das Domestical-Consistorium unterlegt dem Ober-Consistorium einen speciellen Ausweis, worauf die Auszahlung aus der National-Kassa verfügt werden wird. Melden sich nicht hinreichende Bewerber, so wird das Ober-Consistorium über den entfallenden Betrag zum Besten der aus solchen Kreisen oder Orten studirenden Seminaristen und im Ermangelungsfalle überhaupt zum Besten der Seminarien verfügen.

III. Zur gleichmässigen Unterstützung der an den Gymnasialorten zu errichtenden Seminarien werden dem Ober-Kirchenrathe aus der National-Kassa jährlich 7000 fl. Conv.-Münze ausgezahlt.

IV. Zur Unterstützung der Seminaristen und zwar in gleichem Verhältnisse an allen Seminarien werden 40 Stipendien, eines mit 50 fl. Con.-Münze, systemisirt, der Gesammtbetrag jährlich mit fl. 2000 aus der National-Kassa an den Ober-Kirchenrath ausgezahlt.

V. Zur Unterstützung der Hauptschulen in Broos, Mühlbach, Reussmarkt, Leschkirch, Gross-Schenk und Reps werden mit Emporhaltung des den betreffenden Domestical-Consistorien zustehenden Rechtes, innerhalb der durch den ministeriellen Entwurf gezogenen Schranken die Einrichtung dieser Schulen zu bestimmen, folgende jährliche Beträge aus der National-Kassa auszahlbar an den Ober-Kirchenrath systemisirt und zwar:

1. für Broos	. . . . .	1500 fl.	Con.-Münze.
2. „ Mühlbach	. . . . .	2000 „	„
3. „ Reussmarkt	. . . . .	750 „	„
4. „ Leschkirch	. . . . .	750 „	„
5. „ Gross-Schenk	. . . . .	1500 „	„
6. „ Reps	. . . . .	1500 „	„
Zusammen	. . . .	8000 fl.	Conv.-Münze.

VI. Zur Unterstützung endlich solcher armen Volksschulen, welche die Volksschule aus eigenen Mitteln nicht entsprechend erhalten können, werden dem Ober-Kirchenrathe aus der National-

Kassa jährlich 3050 fl. in Conv.-Münze zur beliebigen Verwendung ausgezahlt.

VII. Zu allen diesen Schulen müssen, wenn sie es ansuchen, alle Zöglinge ohne Rücksicht auf Confession und Nation zugelassen werden.

VIII. Der Ober-Kirchenrath jährlich einen umfassenden Schulbericht nebst Rechnungslegung abzufassen und den Domestical-Consistorien mitzutheilen.

Sämmtliche Punkte werden in die Form einer Stiftungsurkunde, mit deren Redaction Lange und Kräger betraut werden, gebracht; ein Exemplar dem Ober-Consistorium als Antwort auf die Vorstellung vom 12. Juli zugestellt, ein Exemplar dem Herren Ministerial-Commissär Ritter v. Heufler in Erledigung seiner Aufforderung vom 21. April l. J. übergeben mit der Bitte, die Allerhöchste Bestättigung erwirken zu wollen. **Zimmermann.** m. p.

III.

A szász nemzeti Egyetem irata Heufler lovag s cs. kir. vallás- és közoktatásügyi ministeri biztoshoz.

Univ.-Z. 1280 1850.

Hochwohlgeborner Herr!

Sowohl die verehrlichen Zuschriften Euer Hochwohlgeboren vom 21. April l. J. Zahl 4, 1850 an diese Nations-Universität, und vom 10. l. J. Zahl 14, an das Ober-Consistorium Augsburgischer Confession, als auch die, in der Frage der Unterstützung des Schulwesens an diese Nations-Universität gerichtete Aufforderung des Ober-Consistoriums wurzeln in der Überzeugung, dass die sächsische Nation ihren traditionellen Sinn für wissenschaftliches Leben, für Civilisation und für die höchsten Interessen des Staates unzweifelhaft bewähren und Alles aufbieten werde, um den Fortbestand ihres Schulwesens in einer, den Forderungen der neuen und durch den ganzen Staat einheitlichen Organisation entsprechenden Weise zu ermöglichen.

Die im Originale beiliegende Widmungs-Urkunde legt selbstredende Zeugenschaft dafür ab, wie gewissenhaft diese Nations-Universität der an sie ergangenen Aufforderung und der daran geknüpften Erwartung nach Möglichkeit zu entsprechen beflissen sei. Diese Nations-Universität ist bei ihrer genauen Kenntniss der, das

Sachsenvolk bewegenden und erfüllenden Hoffnungen, Wünsche und Besorgnisse davon vollkommen überzeugt, diese Widmungs-Urkunde von der ungetheilten Zustimmung aller Urtheilsberechtigten, aller unbefangenen Freunde der Bildung getragen zu sehen, weil die öffentliche gereifte Meinung der Nation, weil der Fortbestand des, von den Königen Ungarns hier an den Ostmarken der Monarchie geschaffenen deutschen Nationalkörpers in seiner deutsch-nationalen Eigenthümlichkeit, weil die wohlerwogenen höchsten Interessen des constitutionellen einheitlichen Gesammtstaates es unabweislich erfordern, dass das von unsern sächsischen Vorfahren erworbene Gesammtvermögen der Nation zunächst und vor allem Andern für jene Schulen verwendet werde, über welche sich die an Euer Wohlgeboren gerichteten Vorstellungen des Ober-Consistoriums Augsburgischer Confession vom 11. und 12. Juli l. J. ausführlicher aussprechen.

Indem diese Nations-Universität, als das verfassungsmässige Organ des sächsischen Gesammtwillens, sich beehrt, die beiliegende Widmungs-Urkunde Euer Hochwohlgeboren zur wirksamen Bevorwortung, dem hohen Unterrichtsministerium aber zur geneigten Erwirkung der Allerhöchsten Bestättigung zu unterlegen, darf sie wohl zugleich unumwunden bekennen, eine besondere Beruhigung in der unerschütterlichen Überzeugung zu finden, dass es hier eine That gelte, deren Wirkung über die kurze Dauer der physischen Existenz der Urheber weit hinausreicht, dass es sich hier um eine Verfügung handle, mit welcher die Nation gleichmässig wie die hohe Regierung vor Gott, der Mitwelt und der strenge richtenden Nachwelt ehrenvoll bestehen könne.

Indem diese Nations-Universität durch die beiliegende Widmungs-Urkunde vorzugsweise jenen Schulbedürfnissen, deren Nichtbefriedigung die sächsische Nation ungetheilt und einstimmig als ein Nationalunglück betrachten müsste, Rechnung trägt, kann sie zugleich nicht umhin, vollkommen übereinstimmend mit den, vom Ober-Consistorium in seiner Vorstellung an Euer Hochwohlgeboren vom 13. Juli 1850 entwickelten Ansichten, gleichfalls die Überzeugung auszusprechen, dass die Einrichtung der Facultätsstudien nach §. 36 der Reichsverfassung Staatssache sei, und daher die Einrichtung der juridischen und philosophischen Facultät aus Staatsmitteln durchzuführen sei. — Nichtsdestoweniger wollen sich Euer Hochwohlgeboren davon überzeugt halten, dass die Nation, nach vorausgegangener Bestättigung der beiliegenden Widmungs-

Urkunde, ihre Theilnahme der Einrichtung der Facultätsstudien nicht versagen, vielmehr, besonders bei einer, den Fortbestand der Deutschen Siebenbürgens als Nation verbürgenden politischen Organisation, diesfalls die gerechten Erwartungen der hohen Regierung ganz gewiss rechtfertigen werde.

Hermannstadt, den 22. August 1850.

Die Siebenbürgisch-sächsische Nations-Universität

Franz von **Salmen,** m. p.
Nationsgraf.

M. Friedrich Arz, m. p.
Notär.

IV.

A szász nemzeti Egyetemnek 1850. aug. 22-én tartott gyülésében, a nemzeti vagyon jövedelmeinek szász iskolai czélokra fordításáról szerkesztett és kiállított alapitványlevele [*Widmungs-Urkunde.*]

Univ.-Z. 1280—1850.

Widmungs-Urkunde.*)

Wir Vertreter der eilf sächsischen Kreise, Hermannstadt, Schässburg, Kronstadt, Mediasch, Bistritz, Mühlbach, Gross-Schenk, Reps, Reussmarkt, Leschkirch und Broos, haben als gesetzlich versammelte Nations-Universität, unter dem verfassungsmässigen Vorsitze des Grafen der sächsischen Nation Franz v. Salmen, um für die evangelisch-sächsischen Gymnasial-Lehranstalten eine entsprechende Dotation zu gründen, uns, gestützt darauf, dass das Eigenthum, also auch das der Nation gehörende Vermögen, nach §. 29 der Reichsverfassung unter dem Schutze des Reiches steht, dass nach §. 33 der Reichsverfassung die selbständige Vermögens-Verwaltung zu den gewährleisteten Grundrechten jeder Gemeinde gehört, und darauf, dass nach dem provisorischen Gemeindegesetze und nach den für andere Länder der Monarchie veröffentlichten Landes-Verfassungen das Recht der Nation zur Erreichung von Zwecken, welche gleichmässig in ihrem und im Interesse des Staates liegen, selbst eine Kreis- oder Landessteuer umzulegen, keinem Zweifel unterliegen kann, in nachstehendem Beschlusse einstimmig uns **) vereiniget:

---

*) Volt alkalmam egy példányt látni, melyben apró formai eltérések vannak, p. o. a számok betüvel kiirva, a „fl." helyett „Gulden" van sat. de a lényeg teljesen egyező.

**) E szócska nem volt meg ama másik példányban, mert fennebb már a szövegben benfoglaltatik.

In Erwägung dessen, dass Schulanstalten überhaupt der Grundpfeiler des Bestandes und der Blüthe jeder bürgerlichen Gesellschaft sind, dass mithin über das National-Vermögen nicht zweckmässiger und fruchttragender verfügt werden kann, als wenn es zur Hebung solcher Anstalten verwendet wird; in Erwägung dessen, dass nach dem Organisations-Entwurf für österreichische Gymnasien und Realschulen, so wie nach den im Landes-Gesetzblatt veröffentlichten Grundsätzen zur Organisation des Schulwesens in Siebenbürgen, Gymnasien künftig als öffentliche nur dann bestehen können, wenn ihre innere Einrichtung dem Organisations-Entwurf gemäss ist, diese aber bedeutende Geldmittel erfordert; in Erwägung dessen, dass die bisher in dem Umfang der sächsischen Nation bestandenen fünf Gymnasien ihren wohlthätigen Einfluss auf Gesittung und Bildung des Volkes von jeher bewährt haben, und die Aufhebung oder Vernachlässigung auch nur eines derselben mit den oben ausgesprochenen wahrhaften Grundsätzen im geraden Widerspruche stehen würde; in Erwägung ferner dessen, dass bisher ausser den fünf Gymnasien in einigen Kreisvororten so genannte Grammatical-Klassen bestanden haben, durch deren vom Ober-Consistorium gewünschte Aufhebung sich die Studienkosten für die Betreffenden jener Orte bedeutend vermehren würden; — in Erwägung endlich dessen, dass ausser den Gymnasien auch Seminarien bestehen müssen, deren Erhaltung gleichfalls als eine Sache der Nation anzusehen ist, und dass eine bis jetzt häufig zu gering geschätzte Grundbedingung der Erhaltung unsers Volksthums und aller Kultur die Volksschulen sind; — machen und bestimmen wir folgende Stiftungen an das Ober-Consistorium der A. C. V. (Ober-Kirchenrath) zu Schulzwecken, als:

I. Zur gleichmässigen Unterstützung der als öffentlich bestehenden evangelisch-sächsischen Gymnasien in Hermannstadt, Schässburg, Kronstadt, Mediasch und Bistritz, deren Professoren, Director und der mit der unmittelbaren Beaufsichtigung und Leitung betraute Schulrath der Augsburgischen Confession zugethan sein sollen, deren sonstige Einrichtung aber mit der Einrichtung der Gymnasien im Erzherzogthume Österreich unter der Enns übereinstimmen muss, werden alljährlich aus dem sächsischen National-Vermögen 25,000 Gulden in Conv.-Münze an das evangelische Ober-Consistorium, oder an den evangelischen Ober-Kirchenrath zu dem Ende ausgezahlt, damit jedes der genannten fünf öffentlichen Gymnasien 5000 Gulden in Conv.-Münze erhalte.

II. Zur Unterstützung der, den vollständigen Gymnasialstudien sich widmenden Jünglinge nachstehender Consistorialkreise oder Orte werden Stipendien, eines mit 150 fl. Conv,-Münze gewidmet und zwar:

a) für Broos vier Stipendien mit . .	fl.	600	„ —
b) „ Mühlbach acht Stipendien mit .	fl.	1200	„ —
c) „ Reussmarkt vier Stipendien mit .	fl.	600	„ —
d) „ Leschkirch drei Stipendien mit .	fl.	450	„ —
e) „ Gross-Schenk acht Stipendien mit	fl.	1200	„ —
f) „ Reps sechs Stipendien mit . . .	fl.	900	„ —
Zusammen dreissig drei Stipendien mit	fl.	4950	„ — C.-M.

Diese Stipendien verleiht das betreffende Domestical-Consistorium. Die Gesuche sind mit einem Obergymnasial-Immatriculations-Zeugnisse zu belegen, armen Jünglingen ist, bei übrigens gleicher Befähigung und gleichem Fleisse, der Vorzug zu geben. Das Domestical-Consistorium unterlegt dem Ober-Consistorium einen speciellen Ausweis, worauf die Auszahlung aus der National-Cassa verfügt werden wird. Melden sich nicht hinreichende Bewerber; so wird das Ober-Consistorium über den entfallenden Betrag zum Besten der, aus solchen Kreisen oder Orten studirenden Seminaristen, und im Ermanglungsfall überhaupt, zum Besten der Seminarien verfügen.

III. Zur gleichmässigen Unterstützung der an den Gymnasial-Orten zu errichtenden Seminarien werden dem Ober-Kirchenrathe aus dem National-Vermögen jährlich 7000 fl. C.-M. ausgezahlt.

IV. Zur Unterstützung der Seminaristen u. z. in gleichem Verhältnisse an allen Seminarien, werden 40 Stipendien, jedes mit 50 fl. Conv.-Münze systemisirt. Deren Gesammtbetrag jährlich mit fl. 2000 aus dem National-Vermögen an den Ober-Kirchenrath, zur Abführung an jene Domestical-Consistorien, wo sich die Seminarien befinden, und durch welche die Seminaristen-Stipendien verliehen werden sollen.

V. Zur Unterstützung der Hauptvolksschulen in Broos, Mühlbach, Reussmarkt, Leschkirch, Gross-Schenk und Reps werden mit Emporhaltung des den betreffenden Domestical-Consistorien zustehenden Rechtes innerhalb der, durch den ministeriellen Entwurf gezogenen Schranken, die Einrichtung dieser Schulen zu bestimmen,

folgende jährliche Beträge aus dem National-Vermögen auszahlbar an den Ober-Kirchenrath systemisirt und zwar:

1) für Broos	fl. 1500 „ —	Conv'-Münze
2) „ Mühlbach . . .	fl. 2000 „ —	„
3) „ Reussmarkt . .	fl. 750 „ —	„
4) „ Leschkirch . . .	fl. 750 „ —	„
5) „ Gross-Schenk . .	fl. 1500 „ —	„
6) „ Reps	fl. 1500 „ —	„
Zusammen . .	fl. 8000 „ —	„

VI. Zur Unterstützung endlich solcher armen deutschen Volksschulen, welche die Gemeinden aus eigenen Mitteln nicht entsprechend erhalten können, werden dem Ober-Kirchenrath aus dem National-Vermögen jährlich 3050 fl. in Conv.-Münze zur beliebigen Verwendung ausgezahlt.

VII. Zu allen vorgenannten Schulanstalten müssen, wenn sie es ansuchen, alle Zöglinge, ohne Rücksicht auf Confession und Nation zugelassen werden.

VIII. Der Ober-Kirchenrath hat jährlich einen umfassenden Schulbericht, nebst Rechnungslegung abzufassen, und den Domestical-Consistorien mitzutheilen.

IX. Die vorspecificirten Widmungsbeträge sind von jenem Augenblicke an, zu dem angedeuteten Zwecken flüssig, in welchem die beiden National-Cassen aufhören werden, die sogenannten Contingente und sonstigen Verwaltungskosten zu bestreiten, nemlich mit dem Beginn der neu zu organisirenden politischen und gerichtlichen Landes-Verwaltung; indem wir eben jene, alsdann in den National-Cassen zurückbleibenden Beträge, zu den obgedachten Schulzwecken bestimmt haben. — Auch ist es unser fester Wille, dass obige Bestimmungen sammt und sonders, bei ansonstiger Nullität des Ganzen, genau so ins Leben treten, und immerdar eingehalten und beobachtet werden mögen, wie wir sie im Obigen ausgesprochen haben. Sollten jedoch Zeit und Umstände in der Folge eine theilweise Abänderung dennoch wünschenswerth oder nothwendig machen, so dürfen diese Umänderungen nur durch den Ober-Kirchenrath einverständlich entweder mit der National-Universität, als dem legalen Organ der ganzen Nation, oder, in der Folge mit den sächsischen Volksvertretern jener Zeit, als unsern einstigen Nachfolgern unter der ausdrücklichen Bedingung jedoch geschehen und

beschlossen werden, dass die in dieser Urkunde bestimmten Beträge auf eine dem Geiste dieser Stiftung entsprechende Weise lediglich zu Schulzwecken verwendet werden mögen.

Von dieser Urkunde sind zwei Exemplare ausgefertigt worden, deren Eines, nach erfolgter Allerhöchster Bestättigung im National-Archiv aufzubewahren, das Andere aber dem Hochlöblichen Ober-Consistorium A. C. V. zur Aufbewahrung zuzustellen ist.

Gegeben zu Hermannstadt, aus unserer Sitzung vom 22. August 1850.

Die siebenbürgisch-sächsische Nations-Universität.

Franz Salmen m. p.
Nationsgraf.

(L. S.)

M. Friedrich Arz m. p.
Notär.

Gemäss Allerhöchsten Befehls Seiner kais. königl. Majestät wird dieser Stiftungs-Urkunde die Landesfürstliche Bestättigung ertheilt.

Wien, den 16. August 1851.

Graf **Leo Thun** m. p.

(L. S.)

Sr. k. k. Majestät Minister für Cultus und Unterricht.

Nr. 20164
M. C. G.

Seine Majestät der Kaiser haben mit Allerhöchster Entschliessung ddt. Schönbrunn, den 16. l. J. die von der sächsischen Nations-Universität zu Gunsten des evangelisch-sächsischen Schulwesens in Siebenbürgen errichtete Stiftung mit Wohlgefallen zur Kenntniss genommen und den Herrn Minister für Cultus und Unterricht Grafen Leo Thun zu ermächtigen geruht, die darüber ausgefertigte Stiftungs-Urkunde in Allerhöchstseinem Auftrag zu bestättigen.

Auf Grund dieser Allerhöchsten Entschliessung hat der Herr Minister die gedachte Stiftungs-Urkunde der sächsischen Nations-Universität vom 22. August 1850 Univ.-Z. 1280 im Auftrage Seiner Majestät des Kaisers als Kraft und Recht bestehend, in allen ihren Punkten bestättigt und mit hohem Erlass vom 16. August l. J. Z. 8049—509 das mit seiner Unterschrift versehene Original-Dokument zur Zustellung an den Grafen und die Universität der sächsischen Nation zurückgesandt.

Indem man diesem hohen Auftrage im Anschlusse entspricht, erfüllt man zugleich eine sehr angenehme Pflicht, wenn man bei Übergabe dieser Widmungs-Urkunde, dem ausdrüchlichen Wunsche

des Herrn Ministers gemäss der Nations-Universität bekannt gibt, dass es demselben zum besondern Vergnügen gereicht hat, eine Stiftung zu bestättigen, welche von Allerhöchst Seiner Majestät mit Wohlgefallen zur Kenntniss genommen, durch den edlen Zweck, zu dem sie errichtet ist, ehrendes Zeugniss gibt von dem hohen Werth, den eine Nation der Bildung und Gesittung beizulegen gewohnt sein muss, deren Vertreter das National-Vermögen nicht zweckmässiger und fruchtbringender verwenden zu können erklären, als wenn sie es den Schulanstalten widmen.

Mit derselben Allerhöchsten Entschliessung haben Seine Majestät ferner zu bestättigen geruht, dass über die Einrichtung einer paritätischen Rechts-Akademie zu Hermannstadt auf Staatskosten, Verhandlungen eingeleitet werden, bis zur Ausführung dieser Verordnung aber die säschsische Rechtsakademie fortzubestehen habe, jedoch die Kosten derselben mit Ablauf des Studienjahres 1850/1 auf den Staatsschatz zu übernehmen seien, von welcher Allerhöchsten Anordnung die Nations-Universität im Auftrage des Herrn Unterrichts-Ministers in Kenntniss gesetzt wird.

Hermannstadt, den 28. August 1851.

Für den Militär- und Civil-Gouverneur

Bordolo m. p.
F.-M.-L.

An die sächsische Nations-Universität hier.

V.

A szász nemzeti Egyetem végzése a királyföldi közvagyon kezeléséről.

Universitäts-Sitzung vom 18. Dezember 1851.

Unter dem Vorsitze Sr. Hochwohlgeboren des Herrn Nations-Grafen Franz von Salmen.

Von den sächsischen Kreisbehörden waren folgende Abgeordnete gegenwärtig, u. zwar:

von	Hermannstadt	Conrad Schmidt, k. k. Finanzrath.
„	„	Josef Schneider.
„	Schässburg	Carl Miller, Senator.
„	„	Michael Wenrich, Stadthann.
„	Cronstadt	Peter Lange, Senator.
„	„	Wilhelm Schmidt, Senator.

von	Mediasch	Friedrich Biedersfeld, Bürgermeister.
„	„	Michael Kraeger, Stuhlsrichter.
„	Bistritz	Franz Schmidt, Senator.
„	„	Carl Klein, Senator.
„	Mühlbach	Michael Hitsch, Senator.
„	„	Andreas Seivert, Ober-Notair.
„	Gross-Schenk	Michael Schmidt, Königsrichter.
„	„	Friedrich Balthes, Bürgermeister.
„	Reps	Friedrich von Ehrenfeld, Königsrichter.
„	Reussmarkt	Wilhelm Löw, Stuhlsamtsbeisitzer.
„	Leschkirch	Michael Brantsch, Stuhlsamtsbeisitzer.
„	Broos	Friedrich Wagner, Senator.
		Universitäts-Notär Friedrich Arz.

U. Z. 1771 1851.

Die sächsische National-Buchhaltung unterlegt in Folge Universitäts-Erlasses vom 3. Oktober l. J. U.-Z. 1491 1851 eine Übersicht über den Stand der National- und Siebenrichter-Kassa, mit Ende Oktober 1850 in 2 Ausweisen unter *A)* und *B)*, ferner eine Präliminar-Übersicht über die Einnahmen und Ausgaben dieser Kassen, für das Militär-Jahr 185½ in 2 Ausweisen unter *C)* und *D)*.

Beschluss. *)

Die in dieser Angelegenheit von der Nations-Universität gepflogenen, mehrtägigen Verhandlungen, führen zu nachstehenden Ergebnissen:

I. Was die in den Ausweisen unter *A)* und *B)* dargestellte Übersicht, über den Stand der National- und Siebenrichter-Kassa anbetrifft: so wurde laut U.-Z. 1491 1851 diese Übersicht von der National-Buchhaltung, aus dem Grunde abverlangt, damit die Universität eine Grundlage, bei ihrem darüber zu fassenden Beschluss erlange: in welcher Art und Weise die allerhöchst bestättigte Widmung zum Besten der evangelisch-sächsischen Schul-Anstalten, am angemessensten in Vollzug zu setzen sei.

*) Mind a jegyzőkönyvi tárgyelőterjesztésnek, mind a vita folyamának és a határozatnak egész kiterjedésben szedetése indoka a takarékoskodás. A „Beschluss“ szó, mi az eredetiben nincs meg, az evidentia indokából lőn általam beigtatva.

Aus uns hier vorgelegten Übersicht geht hervor, dass das reine Activum der vorgenannten beiden Kassen, in welchem inbegriffen sind der baare Fond, die einbringlich angenommenen unverzinslichen Aktivrückstände und die angelegten Aktiv-Capitalien, betragen

bei der National-Kassa . . .	312,803 fl.	46¾ kr.	Conv.-Münze
„ „ VII Richter-Kassa .	147,409 „	33¼ „	„
Zusammen	460,213 fl.	20 kr.	Conv.-Münze,

welches Activum, sogar vollständig angelegt gedacht, an 5% Zinsen jährlich nicht mehr gäbe als . . . . 23,010 fl. 39 kr. C.-Mze.

Hiezu die Pachterträgnisse

bei der National-Kassa mit	14,678 fl.	— kr.	— —
„ „ VII Richter-Kassa	5172 fl.	6 kr.	— —

[Diese Pachterträgnisse als vollständig einkommend angenommen] so berechnet die National-Buchhaltung das mehr als möglich angenommene Einkommen beider National-Kassen jährlich mit . . 42,860 fl. 45 kr. C.-Mze, wovon die Ausgaben abzuziehen seien.

Was nun diese Ausgaben anbetrifft, so muss angenommen werden, dass auch nach dem Wegfallen, der aus den National-Kassen gegenwärtig für die gerichtliche und politische Verwaltung entfallenden Kosten, ein Theil der dermaligen Ausgaben auf diesen Kassen noch immer emporbleiben wird, dass ferner die künftigen Verwaltungskosten in Anschlag zu bringen sind, und daher der Ausgaben-Stand der beiden Kassen, auch für die Zukunft immer auf mehrere tausend Gulden, angeschlagen werden muss.

Wird ferner erwogen, dass das reine Activum beider National-Kassen in der Wirklichkeit nicht als fortwährend uneinbringend angenommen werden können, und daher auch diesfalls die von der National-Buchhaltung angesetzte Ziffer eine Verringerung leidet, so lässt sich das von den beiden National-Kassen anzuhoffende gesammte reine Einkommen, in Bezug auf die Widmung kaum sicher als mit 30,000 fl. ansetzen.

Nun ist zwar zu hoffen, dass bei eintretenden günstigen Zeitverhältnissen und bei einer sparsamen, zweckmässigen Verwaltung sich nach und nach ein vermehrtes Einkommen von dem National-Vermögen wird herbeiführen lassen; zugleich ist aber einleuchtend,

dass wenigstens eine Reihe von Jahren hindurch das gesammte reine Einkommen des gedachten Vermögens nicht hinreichen wird, den für die sächsischen Schul-Anstalten gewidmeten jährlichen Betrag von 50,000 fl. Conv.-Münze zu leisten.

Ausserdem ist in Bezug auf die Vollziehung dieser Widmung auch ein anderer Umstand von wesentlicher Bedeutung.

Als die Nations-Universität am 22. August V. J. U.-Z. 1280 1850 die Widmungs-Urkunde abfasste, und der allerhöchsten Bestättigung unterbreitete, hatte sie bei einigen Punkten der Urkunde die Anträge vor Augen, welche sie in Gemässheit des a. h. Manifestes vom 21. Dezember und des a. h. Rescriptes vom 22. Dezember 1848 in Bezug auf die organische Einfügung der sächsischen Nation in den Gesammtverband der österreichischen Monarchie der hohen Regierung vorgelegt hatte.

Die seither über die gerichtliche und politische Organisation Siebenbürgens erfolgten a. h. Entschliessungen, so wie die vor einiger Zeit erflossenen allerhöchsten Willens-Äusserungen in Bezug auf die repraesentativen Verhältnisse des Gesammtstaates haben inzwischen die Lage der Dinge verändert und machen es ungewiss, ob jene Anträge, namentlich, was die künftige Vertretung des Sachsenlandes anbetrifft, in einer solchen Weise ihre Erledigung finden werden, wie die Nations-Universität bei Abfassung der Widmungsurkunde mit Zuversicht hoffen zu dürfen glaubte.

In Erwägung dieser Umstände findet die Nations-Universität, dass die Vollziehung der obgedachten Widmung in der Art und Weise, dass durch die künftige Vertretung des Sachsenlandes dem Ober-Consistorium (oder künftigen Ober-Kirchenrathe) die gewidmete jährliche Rente von fl. 50,000 Conv.-Münze aus dem National-Vermögen ausgezahlt werde, vor der Hand nicht ausführbar sei. Vielmehr ergiebt sich bei der Ungewissheit, ob bei Einführung der neuen gerichtlichen und politischen Organisation zugleich eine neue Vertretung des Sachsenlandes und in welcher Weise? ins Leben treten werde, die Nothwendigkeit, vor Allem die Frage in Erwägung zu ziehen, in wessen Händen in so lange das National-Vermögen behufs der Vollziehung der Widmung zu verbleiben habe?

In dieser Hinsicht hat die Commission, welche mittelst Universitäts-Beschlusses unter Z. 1237 1851 zur Begutachtung mehrerer bedeutender in Bezug auf die bevorstehende Einführung der neuen gerichtlichen und politischen Verwaltung sich ergebenden Fragen

ernannt wurde, auch in Bezug auf die Vollziehung der Widmung unter Univ.-Z. 1551 1851 ein Gutachten abgegeben, welches nunmehr von der Universität zugleich in Verhandlung genommen wird. Dieses Gutachten lautet rücksichtlich der obigen Frage dahin, dass sobald die Nations-Universität bei Einführung der neuen Organisation aufhören werde, in ihrer gegenwärtigen Gestalt und Zusammensetzung die sächsische Nation als Eigenthümerin des National-Vermögens zu repräsentiren, dieses National-Vermögen dem Ober-Consistorium (Ober-Kirchenrath) übergeben werde, um dessen Verwaltung zu leiten, und die Widmung zu vollstrecken.

Im Laufe der Verhandlungen entwickeln sich jedoch verschiedenartige Ansichten über den vorliegenden Gegenstand, und es werden diesfalls die nachstehenden drei von einander abweichenden Anträge gestellt.

Der 1. Antrag entspricht dem Gutachten der Commission und geht mit Hinweisung auf die vorangeführten bei Vollziehung der Widmungsurkunde zu beachtenden schwierigen Umständen dahin, dass um die möglichst angemessene und natürliche Vollziehung der Widmungsurkunde zu ermöglichen, in so lange bis eine den Vorschlägen und rechtlichen Ansprüchen der sächsischen Nation entsprechende Repräsentation des Sachsenlandes ins Leben trete, die Verwaltung des sächsischen National-Vermögens an das Ober-Consistorium übertragen werde.

Der 2. Antrag lautet dahin:

Nachdem die Nations-Universität als Repräsentantin des Complexes der gegenwärtig die sächsische Nation bildenden freien Ortschaften, denen das unbestreitbare und unentziehbare Eigenthum auf das National-Vermögen zusteht, auch dann, wenn die gerichtliche und politische Organisation ins Leben tritt, und damit die gegenwärtigen gerichtlichen und politischen Funktionen der Universität wegfallen, vermöge der Natur des Eigenthums- und Repräsentations-Rechtes nicht gehindert werden könnte in ökonomischer Hinsicht weiter fortzubestehen und das National-Vermögen zu verwalten: so möge Sr. Majestät eingeschritten werden, dass zu diesem Behufe auch innerhalb der künftigen politischen Gestaltungen sich die Nations-Universität in ihrer gegenwärtigen Gestalt weiter versammeln könne, oder aber, dass die Repräsentation der gegenwärtigen 11 sächsischen Kreise, wenigstens auf ihre damaligen Vororte über-

tragen werde, und diese Repräsentation durch 11 an den Communitäten der gedachten Vororte zu erwählende Vertreter fortbestehe. Diese Repräsentation hätte an Stelle der vollständigen Universität für die weitere Verwaltung und Überwachung des National-Vermögens und für die Vollziehung der Widmungsurkunde Sorge zu tragen, und die im Punkt XI der Widmungsurkunde den Vertretern der sächsischen Nation vorbehaltene Stellung dem Ober-Consistorium gegenüber einzunehmen.

Der 3-te Antrag endlich geht von demselben Grundsatz aus, dass nämlich die Nations-Universität berechtigt sei, als Repraesentantur der sächsischen Nation in Bezug auf ihre ökonomischen Funktionen weiter fortzubestehen und lautet speciel dahin, dass die Universität für den Eintr tt der neuen Organisation, diese ihre Berechtigung einem permanenten Ausschuss übertrage, der aus einem Vermögens-Curator, dann aus zwei von der Nations-Universität und zwei vom Ober-Consistorium zu ernennenden Mitgliedern zu bestehen habe.

Dieser Ausschuss habe an Stelle der Universität das National-Vermögen zu verwalten, und dem Consistorium die Widmungsbeträge zu verabfolgen. Sollte in der Folge unter den Mitgliedern des Ausschusses ein Abgang eintreten, so sei die erledigte Stelle durch den Ausschuss selbst im Einvernehmen mit dem Ober-Consistorium zu ersetzen.

Nachdem die Gründe für- und wider diese Anträge von der Nations-Universität in mehrtägigen Verhandlungen auf das Umständlichste erörtert werden, so wird zuletzt zur Erzielung eines Beschlusses zur Abstimmung geschritten, wobei vorerst jeder der drei Anträge für sich einzeln der Abstimmung unterzogen wird. Bei derselben sind sämmtliche Kreise zum Theil durch zwei, zum Theil durch einen Deputirten vertreten, und es erhält bei 19 Abstimmenden :

der 1. Antrag für die Übertragung an das Consistorium lautend 9 Stimmen,

der 2. Antrag für die Übertragung an die 11 Kreise lautend 9 Stimmen,

der 3. Antrag für die Übertragung an einen Ausschuss, lautend 4 Stimmen, wonach denn keiner dieser Anträge die absolute Stimmenmehrheit für sich verlangt.

Sofort wird nun der 1. und 2. Antrag, die dem Vorstehenden zu Folge die meisten Stimmen für sich hatten, der alternativen Abstimmung unterzogen, welche auf Verlangen mehrerer Abstimmenden vollständig zu Protokoll genommen wird, und das folgende Ergebniss liefert:

Für die Übertragung an das Ober-Consistorium stimmen:

Nationsgraf Franz von Salmen,
Conrad Schmidt, Josef Schneider, } Deputirte von Hermannstadt,
Wilhelm Schmidt, Deputirter von Cronstadt,
Friedrich von Biedersfeld, Michael Kraeger, } Deputirte von Mediasch,
Michael Schmidt, Friedrich Balthes, } Deputirte von Gross-Schenk,
Wilhelm Löw, Deputirter von Reussmarkt,
Michael Brantsch, Deputirter von Leschkirch.

Für die Übertragung an die 11 Kreise stimmen:

Carl Müller, Michael Wenrich, } Deputirte von Schässburg,
Peter Lange, Deputirter von Cronstadt,
Franz Schmidt, Carl Klein, } Deputirte von Bistritz,
Michael Hitsch, Andreas Seivert, } Deputirte von Mühlbach,
Friedrich v. Ehrenfeld, Deputirter von Reps,
Friedrich Wagner, Deputirter von Broos.

Wornach der, der obangeführte 1-te Antrag mit 10 gegen 9 Stimmen zum Beschlusse der Universität erhoben wird.

Gegen diesen Beschluss melden die beiden Deputirten von Bistritz, sowie von Mühlbach Sondermeinung an.

Es wird nunmehr auf Grundlage des Commissions-Gutachtens zur Verhandlung über die Bestimmungen geschritten, unter welchen die Übertragung des National-Vermögens an das Ober-Consistorium erfolgen soll, und werden diesfalls die folgenden Beschlüsse gefasst:

1. In Berücksichtigung dessen, dass die Verwaltung des sächsischen National-Vermögens bei den eingetretenen Zeitumständen und dem gesunkenen Einkommen, um die Rechtsverhältnisse zu wahren, Schmälerungen des Stammvermögens abzuwenden, und die Einkünfte zu vermehren einer unausgesezten vollen Thätigkeit bedarf, soll zur unmittelbaren Verwaltung dieses Vermögens ein eigener Verwaltungskörper eingesetzt werden, welcher dieses Geschäft unter Leitung und Oberaufsicht des Ober-Consistoriums und unter eigener Verantwortlichkeit zu führen hat.

Dieser Verwaltungskörper soll bestehen :

a) Aus einem Curator, der an der Spitze der Verwaltung steht und die gesammte Geschäftsführung in allen Zweigen besorgt;

b) aus einem Adjuncten, der dem Curator bei der Geschäftsführung die nöthige Hilfe zu leisten hat, und ihn im Verhinderungsfalle vertritt und dem zugleich die Revision der Rechnungen obliegt;

c) aus zwei durch das Ober-Consistorium beizugebenden Beiräthen, welche im Verein mit dem Curator den Verwaltungsrath bilden, zu welchen in Hermannstadt wohnhafte Personen zu ernennen sind, welche aus Liebe zur Sache sich dieser Amtsleistung unterziehen, und den Curator bei seiner Geschäftsführung mit ihrem Rathe unterstützen. Ferner gehören noch zu diesem Körper:

d) ein Kasseverwalter;

e) ein Sekretär, welcher das Actuariat bei den Berathungen führt, die Kanzleigeschäfte versieht, und für den Fall, dass für das National-Archiv, ein Archivar, der zugleich Referent beim Ober-Consistorium sein soll, angestellt werden sollte, dessen Assistent sein wird;

f) zwei Kanzellisten, wovon der Eine als Controllor dem Kassaverwalter beigegeben wird, der Andere bei der Ausfertigung der Expeditionen der Verwaltungsbehörde verwendet wird.

Übrigens haben rücksichtlich des Kassaverwalters, sowie des kontrollirenden Kanzlisten, die in Bezug auf Cautions-Leistung bestehenden Bestimmungen auch in Zukunft in Wirksamkeit zu bleiben;

g) ein Amtsdiener.

2. Für dieses Verwaltungs-Personal werden folgende Gehalte und Bezüge festgesezt :

a) für den Curator ein jährliches Gehalt von . . 1400 fl.
nebst einem Reisepauschale von . . . . . 600 „

b) für den Adjuncten ein Jahresgehalt von . . 1000 fl.
bei ämtlichen Reisen, welche er an Stelle oder im Auftrage des Curators unternimmt, hat er auf die Vergütung der Reisekosten aus dem für den Curator bemessenen Reisepauschale Anspruch.

c) für den Kassaverwalter ein jährl. Gehalt von . 1000 „

d) für den Secretär ein jährlicher Gehalt von . 800 „

e) für die zwei Kanzellisten ein jährlicher Gehalt je von 400 fl. zusammen . . . . . 800 „

f) für den Amtsdiener . . . . . 200 „

3. Die vom Kassaverwalter alljährlich zu verfassende Rechnung wird vorerst vom Adjuncten revidirt, und nachdem sie hierauf von dem Curator gemeinschaftlich mit den Verwaltungsräthen verhandelt worden, dem Ober-Consistorium zur Überprüfung und Freisprechung des Rechnungslegers vorgelegt. Das Ober-Consistorium ist übrigens verpflichtet, alljährlich, nach gepflogenem Rechnungs-Abschluss, die betreffenden Domestical-Consistorien (Bezirkskirchenräthe) in einer eigenen Übersicht der Vermögens-Gebahrung von dem Stande des Stammvermögens, wie auch von der sich ergebenen Einnahmen und Ausgaben in steter Evidenz zu halten, und etwaigen Bemerkungen und Vorschlägen derselben, die gebührende Aufmerksamkeit zu widmen.

4. Sobald mit dem Beginne der neuen Organisation, die Wirksamkeit der Nations-Universität ihr Ende erreicht, hat vor ihrem Auseinandergehen die sämmtliche Übergabe sowohl der National- als Siebenrichter-Vermögens an den Ober-Kirchenrath, als bevollmächtigten künftigen Besorger des National-Vermögens mittelst authentischem Übergabs-Instrumente in feierlicher Weise zu geschehen. Von diesen Übergabs-Instrumenten ist eben so, wie von der Widmungs-Urkunde eine beglaubigte Abschrift nicht nur den betreffenden Bezirks-Kirchenräthen zum Amtsgebrauche, sondern auch der Hermannstädter Communität zur Aufbewahrung und künftig etwa nöthig werdenden Gebrauchnahme im Interesse der ganzen sächsischen Nation zuzustellen.

In Bezug auf die Vollstreckung der Widmungs-Urkunde werden die nachstehenden, vom Ober-Consistorium zu beobachtenden Bestimmungen festgesetzt:

a) Soll unter keinen Umständen das inventarmässig festgesetzte Stammvermögen jemals angegriffen werden, sondern es wird nur das von diesem Stammvermögen fliessende Einkommen zur Verwendung des Ober-Consistoriums gestattet. Zum Stammvermögen ist aber auch das Entshädigungskapital zu schlagen, welches der sächsischen Nation als Grundherrschaft für die durch die Aufhebung des Urbarial-Verhältnisses entfallenen Robotten, Zehnten und sonstigen herrschaftlichen Bezügen vom Staate verabfolgt werden wird.

b) Ist das Ober-Consistorium verpflichtet, diejenigen systemisirten oder sonstigen Ausgaben, Leistungen und verbindlichkeiten, welche bei der Übergabe auf dem gesammten National-Vermögen haften, oder in der Folge rechtlich erhoben werden sollten, aus dem Einkommen des Stammvermögens zu bestreiten. Nur die hiernach noch erübrigenden reinen Einkünfte können und sollen auf die in der Widmungs-Urkunde bestimmte Weise verwendet werden.

c) Sollte der Fall eintreten, dass irgend eines der in der Widmungs-Urkunde genannten fünf Ober-Gymnasien aus Unzulänglichkeit der materiellen Kräfte, nicht im Stande sein sollte, die nach dem Organisations-Entwurf für die österreichischen Realschulen und Gymnasien zum Fortbestand als eine öffentliche Lehranstalt vorgeschriebenen Bedingungen zu erfüllen: so hat die betreffende Anstalt auf den ihr vermöge Punkt I der Stiftungs-Urkunde eben unter jener Bedingung angewiesenen Zuschuss keinen Anspruch, sondern es ist dieselbe mit den im Punkt V. der Stiftungs-Urkunde unter der Benennung: „Hauptvolksschule" aufgeführten Lehranstalten auf gleiche Linie zu stellen. Als Masstab hat dabei der für Mühlbach, als den Sitz eines Unter-Gymnasiums mit 2000 fl. bemessene jährliche Beitrag nebst den laut Punkt II bemessenen Stipendien-Betrag von 1200 fl. in Anwendung zu kommen. Der durch den verringerten Betrag emporbleibende Überschuss kömmt sämmtlichen in der Stiftungs-Urkunde enthaltenen Dotationen zu Gute, unter welche derselbe im Verhältniss der angesezten Dotationsbeträge aufzutheilen ist. Im Falle übrigens weiterhin eine solche Anstalt wieder dazu gelangen sollte, die geforderten Bedingungen erfüllen zu können: so hat dieselbe aufs neue Anspruch auf die Verabfolgung des ganzen im Punkt I bestimmten Dotationsbetrages.

d) Wenn die laut Punkt 6 verwendbaren reinen Einkünfte des Gesammtvermögens die Höhe, des in der Widmungs-Urkunde angewiesenen Gesammtbetrages von 50,000 fl. Conv.-Münze nicht

erreichen sollten, so hat bei sämmtlichen Stiftungsposten nach Verhältniss des Betrages eine Percentual-Verminderung einzutreten. Anbei bleibt es jedoch den einzelnen Domestical-Kreisen freigestellt, in einem solchen Falle in Anbetracht dessen, dass die Erhaltung der Lehranstalten selbst wichtiger ist, als der Zweck der Erleichterung des Studiums für einzelne Jünglinge, die für die ausgeworfenen Stipendien ihnen zukommenden verringerten Beträge nach eigenem Ermessen zur Vermehrung oder völligen Ergänzung, des auf den Domestical-Kreis für die Lehranstalten entfallenden Minderbetrages, bis zu der in der Widmungs-Urkunde für die einzelnen Lehranstalten festgesetzten Ausmass zu ergänzen.

e) Für den Fall einer namhaften Vermehrung des dermaligen Stammvermögens, wird die Entscheidung über die Art der Verwendung der, den in der Stiftungs-Urkunde gewidmeten Gesammtbetrag etwa übersteigenden reinen Einkünfte einer weitern Berathung des Ober-Consistoriums, mit den sächsischen Volksvertretern jener Zeit vorbehalten.

Diesen Beschlüssen gemäss ist vorerst der National-Buchhalter Schivert zu beauftragen, im Einvernehmen mit einer zu diesem Behufe durch den Nationsgrafen zu ernennenden Commission für das voranstehend festgesetzte künftige Verwaltungs-Personal des National-Vermögens, die benöthigten Instructionen zu entwerfen, und dieser Universität zur Feststellung vorzulegen, wornach auch die Mittheilung der gefassten Beschlüsse an das Ober-Consistorium erfolgen wird.

II. Betreffend die in den Ausweisen unter *C)* und *D)* enthaltene Präliminar-Rechnung für das Jahr 185½, so wollte sich die National-Universität durch diese Ausweise die Übersicht verschaffen: ob der Stand der beiden National-Kassen sich im laufenden Rechnungsjahr so gestalten werde, dem vom Ober-Consistorium unter U.-Z. 1182 1851 gestellten Ersuchen zu entsprechen, und auch bis zu jenem Zeitpunkt, wo bei der Einführung der gerichtlichen und politischen Organisation die Widmungs-Urkunde ins Leben treten wird, die besonders für die sächsischen Gymnasien sich als höchst dringend herausstellende Unterstützung zu gewähren.

Das Ergebniss der beiden Präliminar-Ausweise geht jedoch dahin, dass sich nach Gegeneinanderhaltung der für das Jahr 185½ anzuhoffenden Einnahmen, und der nach Massgabe der vorherge-

gangenen Jahre angenommenen Ausgaben für dieses laufende Rechnungsjahr herausstellt:

bei der Haupt-National-Kasse ein Abgang von 29,544 fl. 24 kr. C.-M.
und bei der Siebenrichter-Kasse „ „ 4268 „ 46 „ „

zusammen also bei beiden Kassen ein Abgang von 33,813 fl. 10 kr. C.-M.

Sofort beschliesst die Nations-Universität zur möglichsten Behebung, dieses sich herausstellenden bedeutenden Abgangs, dass sowohl die für die 2. Hälfte des Jahres 185$^{0}/_{1}$ noch emporstehenden Contingente, als auch die aus der National-Kasse mit 22,000 fl. veranschlagten beiden Contingente für das Jahr 185$^{1}/_{2}$ ferner aus der Siebenrichter-Kasse eines der beiden für das Jahr 185$^{1}/_{2}$ veranschlagten Contingente pr 7000 fl. nicht ausgezahlt werden sollen.

Ebenso beschliesst sie, dass die bisher aus der National-Kasse mit 1760 fl. verabfolgten Stipendien für studirende Jünglinge für immer aufhören sollen, damit die in der Widmungs-Urkunde vorgezeichnete Weise der Unterstützung des Unterrichtswesens durch Vermehrung des National-Vermögens baldmöglichst erfüllt werde.

Endlich glaubt sie annehmen zu dürfen, das zur Bestreitung der im Voranschlag nach dem Ergebniss der vorhergegangenen beiden Jahre mit 15,000 fl. angenommenen Tag- und Reisegelder für das laufende Jahr ein weit geringerer Betrag hinreichen, und somit auch hier eine Verminderung der Ausgaben eintreten wird.

Wenn nun auch angenommen werden kann, dass auf diese Art im laufenden Jahre ein Mehr der Einnahmen über die Ausgaben erzielt werden kann, so muss erwogen werden, dass die Universität darauf angewiesen ist, für ökonomische und sonstige Unternehmungen einen Betrag in Bereitschaft zu haben; das ferner ein bedeutender Theil der einzufliessenden Interessen auch im heurigen Jahr rückständig verbleiben wird, und daher bei den Einnahmen noch eine wesentliche Verringerung in Aussicht steht; dass endlich auf beiden Kassen, an in den vorhergegangenen beiden Jahren aufgenommenen Passiv-Capitalien eine Schuld von 79,000 fl. Conv.-Mze lastet, wovon die Interessenzahlungen, sowie die theilweisen Capitals-Abstattungen mit den Sonnenjahr 1853 zufliessen beginnen. Es stellt sich daher heraus, dass unter diesen Umständen die Nations-Universität, so sehr sie von der Nothwendigkeit überzeugt ist, auch in solange, bis die Widmungs-Urkunde ins Leben tritt, beson-

ders den sächsischen Gymnasien eine Unterstützung angedeihen zu lassen, doch solche bei den besten Willen für dermalen zu leisten ausser Stande ist.

Dieses ist dem Ober-Consistorium auf sein unter U.-Z. 1182 1851 erliegendes Ersuchen zu erwiedern.

Gegen diesen Universitäts-Beschluss melden die Deputirten von Schässburg in Bezug auf die beschlossene Nichtauszahlung der rückständigen Contingente vom Jahr 185⁰/₁, dann die Deputirten von Mühlbach und der Deputirte von Reps, in Bezug auf die Nichtauszahlung auch der Contingente für das laufende Jahr ihre Sondermeinung an.

M. Friedrich Arz. m. p.
Notär.

VI.

Az erdélyi cs. kir. polgári és katonai kormányzóság rendelete az iránt, hogy a szász nemzeti vagyonnak, iskolai czélokra alapitott 50,000 ezüst frt jövedelme ezentul évről évre, az 185⁰/₁-től fogva elmaradt hátralékokkal együtt, utóbbi a pénztár erejéhez képest részletenként, a jogosultnak, mint rendszeresitett illetmény fizettessék ki.

Präs. Nr. $\frac{5069}{14}$ 1859

Mit dem hohen Erlasse des k. k. Ministeriums des Jnnern vom 27. Oktober l. J. Z. $\frac{1923}{M.J.}$ wurde das k. k. Statthalterei Präsidium ermächtiget, nicht nur fortan die volle gestiftete Summe jährlicher 50,000 fl. Conv.-Münze aus dem Einkommen des sächsischen National-Vermögens den, in der a. h. gemehmigten Widmungsurkunde vom 22. August 1850 bestimmten Schulzwecken zuzuführen, sondern im Sinne des Beschlusses der Nations-Universität vom 18. Dezember 1851 auch die, von der 2. Hälfte des Verwaltungsjahres 1850/1 zu berechnenden Rückstände nach Zulässigkeit der National-Kassa in angemessenen Theilbeträgen flüssig zu machen.

Nachdem die obige Summe von jährlichen 50,000 fl. C.-M. auf Grund früherer h. ä. Anweisungen den verschiedenen in der Widmungsurkunde genannten Schulanstalten bereits zufliesst, so wird der Ausschuss lediglich aufgefordert, die Kassaverwaltung und die National-Buchhaltung anzuweisen, den Betrag von 50,000 fl. als

eine sistemisirt jährlich wiederkehrende Ausgabe in Vormerkung zu nehmen und die fernere Auszahlung nach Massgabe der früheren Zahlungsanweisungen an die bisherigen berechtigten Perzipienten, zu bewirken.

Belangend die, für die verschiedene, in der Stiftungsurkunde spezifizirten Schulzwecke, noch aufrecht stehenden Rückstände, wird der Ausschuss gleichfalls aufgefordert, die National-Buchhaltung anzuweisen, dass sie diesen Rückstand seit der zweiten Hälfte des Jahres 1850/1 an der jährlichen Summe von 50,000 fl. Conv.-Münze mit Berücksichtigung der zu verschiedenen Zeiten erfolgten Theilzahlungen sicherstelle, und dem Ausschusse zu dem Ende ausweise, damit der Ausschuss in Erwägung ziehe, in welchen Zeiträumen und in welchen Beträgen dieser Rückstand zur Tilgung kommen könne. Zu diesem Ende ist dem Statthaltereipräsidium ein wohlbegründeter Antrag zu stellen, welchem selbstverständlich das Präliminar pro 1860 beizulegen und in dasselbe die obige Ausgabe für Schulzwecke im Betrage von 50,000 fl. Conv.-Münze oder 52,500 fl. österr. Währ. und der allenfalls zur Tilgung des Rückstandes beantragte Theilbetrag einzubeziehen ist.

Hermannstadt, am 4. November 1859.

Der Gouverneur
Lichtenstein m. p.

An den Ausschuss zur Verwaltung des sächsischen National-Vermögens — hier.

VII.

Az erdélyrészi ágostai hitvallásu papság dézmakárpótlása hiteles jegyzéke.

Post Nro.	Nummer	Datum des Entschädigungs-Erkenntnisses	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Mediascher Capitel.**						
1	186	27. März	Almen = Szász-Almás . .	13,782	10	.	.	13,782	10
2	185	16. „	Birthaelm = Berethalom .	62,869	50	.	.	62,869	50
3	191	16. „	Buzd = Buzd	12,743	10	.	.	12,743	10
4	192	27. „	Hetzeldorf = Eczel . . .	41,631	.	.	.	41,631	
5	248	27. „	Kopisch (Gross) = Nagy-Kapus	27,424	50	.	.	27,424	50
6	184	9. „	Mediasch = Medgyes . . .	38,915	30	.	.	38,915	30
7	176	9. „	Meschen = Muzsna . . .	48,354	40	.	.	48,354	40
8	190	16 „	Nimesch = Nemes . . .	12,395	30	.	.	12,395	30
9	189	27. „	Prethei = Paratéj	32,382	10	.	.	32,382	10
10	220	27. „	Reichesdorf = Riomfalva .	40,538	20	.	.	40,338	20
11	427	27. „	Scharosch = Nagy-Sáros .	36,420	30	.	.	36,420	30
12	187	27. „	Tobsdorf = Tobiás . . .	16,353	10	.	.	16,353	10
13	246	27. „	Waldhütten = Valdhid . .	22,640	40	168	37	22,472	3
			Mediascher Capitel	406,451	30	168	37	406,282	53
			Hermannstädter Capitel.						
14	250	9. März	Bongart = Bongárd . . .	6,375	40	351	59	6,023	40½
15	831	16. „	Burgberg = Vurpod, Hühalom	52,143	40	.	.	52,143	40
16	424	9. „	Freck = Frekk	43,752	30	.	.	43,752	30
17	541	9. „	Girelsau = Fenyőfalva . .	33,959	30	.	.	33,959	30
18	271	16. „	Grossau = Kereszténysziget	63,924	30	.	.	63,924	30
19	423	27. „	Gross-Scheuern = Nagy-Csür	44,410	40	.	.	44,410	40
20	354	27. „	Hahnenbach = Kakasfalva .	20,340	10	.	.	20,340	10
21	332	9. „	Hammersdorf = Szent-Erzsébet	31,125	40	.	.	31,125	40
22	193	9. „	Heltau = Disznód	35,106	40	.	.	35,106	40
23	171	9. „	Hermannstadt = Nagy-Szeben	30,038	10	.	.	30,038	10
24	352	16. „	Kastenholz = Hermány . .	24,,667	20	.	.	24,667	20
25	425	27. „	Kerz = Kercz	24,555	40	.	.	24,555	40
26	270	27. „	Klein-Scheuern = Kis-Csür .	38,584	50	.	.	38,584	30

Post Nro	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861							
27	377	9. März	Michelsberg = Kis-Disznód .	8,224	30	.	.	8,224	30
28	173	27. „	Neppendorf = Kis-Torony .	41,463	50	.	.	41,463	50
29	351	27. „	Neudorf = Szász-Ujfalu . .	45,731	.	.	.	45,731	.
30	841	27. „	Reussdörfl = Kund . . .	17,225	.	.	.	17,225	.
31	249	27. „	Rothberg = Veresmart . .	41,718	.	.	.	41,718	.
32	400	9. „	Salzburg = Vizakna . . .	26,552	.	.	.	26,552	.
33	172	27. „	Schellenberg = Sellenberg .	58,180	20	.	.	58,180	20
34	801	16. „	Stolzenburg = Szelindek .	57,817	40	.	.	57,817	40
35	353	27. „	Szakadát	34,073	30	.	.	34,073	30
36	170	27. „	Talmatsch = Talmács . .	26,582	.	.	.	26,582	.
37	269	16. „	Thalheim = Dolmány . .	31,885	30	.	.	31,885	30
38	355	27. „	Nagy-Enyed	2,828	20	.	.	2,828	20
			Hermannstädter Capitel	841,267	40	351	59½	840,915	40½
			Kronstädter-Burzenländer Capitel.						
39	310	27. März	Brenndorf = Bothfalva . .	18,401	40	1,056	25	17,345	15
40	397	9. „	Heldsdorf = Höltövény . .	19,163	20	1,788	44½	17,374	35½
41	308	27. „	Honigberg = Hermány . .	23,519	50	1,580	24½	21,939	25½
42	729	27. „	Kronstadt = Brassó . . .	37,983	40	.	.	37,983	40
43	761	9. „	Marienburg = Földvár . .	25,516	20	.	.	25,516	20
44	312	27. „	Neustadt = Ujváros vagy Keresztényfalva	17,478	30	.	.	17,478	30
45	392	27. „	Nussbach = Magyarós . .	11,762	10	422	17½	11,339	52½
46	309	27. „	Petersberg = Szent-Péter .	20,819	50	3,004	1½	17,815	48½
47	311	27. „	Rosenau = Rozsnyó . . .	21,570	40	2,007	16	19,563	24
48	394	27. „	Rothbach = Veresmart . .	8,873	30	473	31½	8,399	58½
49	731	27. „	Tartlau = Prázsmár . . .	30,200	.	.	.	30,200	.
50	732	27. „	Weidenbach = Vidonbák .	14,807	40	1,010	5	13,797	35
51	307	27. „	Wolkendorf = Volkány . .	10,367	50	1,147	36½	9,220	13½
52	733	27. „	Zeiden = Feketehalom . .	28,618	30	.	.	28,618	30
53	395	27. „	Apácza	18,547	50	1,595	54	16,951	56
54	730	27. „	Csernátfalu	8,893	20	562	5	8,341	15
55	393	16. „	Krizba	19,075	30	.	.	19,075	30
56	396	16. „	Ujfalu	23,243	20	.	.	23,243	20
			Kronstädter Capitel	358,843	30	14,638	21	344,205	9

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum des Entschädigungs-Erkenntnisses	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Bistritzer Capitel.**						
57	485	16. März	Baierndorf = Királynémeti .	24,811	20	.	.	24,811	20
58	494	9. „	Zelt-Bilak = Bilak . . .	6,118	10	.	.	6,118	10
59	613	9. „	Bistritz = Besztercze . . .	29,691	20	.	.	29,671	20
60	486	16. „	Bistritz (Klein) = Asszu-Beszt.	46,776	10	.	.	46,776	10
61	631	27. „	Budak (Deutsch) = Szász-Budak	17,631	.	.	.	17,631	.
62	623	16. „	Csepány	5,678	40	.	.	5,678	40
63	616	27. „	Dürbach = Dipse	25,166	30	164	30½	25,001	59½
64	490	27. „	Heidendorf = Besenyő . .	26,297	30	.	.	26,297	30
65	487	16. „	Jáád	50,005	40	.	.	50,005	40
66	484	9. „	Lechnitz = Lekencze . . .	46,312	.	.	.	46,312	.
67	489	16. „	Mettersdorf	29,816	.	.	.	29,816	.
68	630	9. „	Minarken = Malomárka . .	12,497	30	.	.	12,497	30
69	626	9. „	Neudorf = Szász-Ujfalu . .	20,037	10	22	3	20,015	7
70	627	9. „	Petersdorf = Péterfalva . .	12,599	.	.	.	12,569	.
71	625	27. „	Pintak = Péntek	17,711	50	.	.	17,711	50
72	495	16. „	Selyk	16,775	30	.	.	16,775	30
73	622	27. „	Senndorf = Zsolna . . .	19,789	40	.	.	19,789	40
74	615	27. „	Szent-Georg = Szent-György	47,854	.	1625	37	46,228	23
75	619	27. „	Schönbirk = Leses	22,306	.	.	.	22,306	.
76	383	16. „	Tatsch = Tacs	14,528	10	.	.	14,528	10
77	620	27. „	Treppen = Terpény . . .	31,082	20	.	.	31,082	20
78	488	16. „	Wallendorf = Voldorf . .	29,251	50	.	.	29,251	50
79	628	9. „	Waltersdorf = Kis-Demeter	11,640	50	1678	9	9,962	41
80	617	27. „	Weiskirch = Fejéregyház *)	18,554	30	.	.	18,554	30
81	614	27. „	Wermesch = Vermes . . .	22,333	.	.	.	22,333	.
82	621	27. „	Windau = Vinda	14,697	50	.	.	14,697	50
			Bistritzer Capitel	619,913	30	3494	19½	616,423	19½

*) Nincs megkülönböztetve: szász vagy oláh.

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Unterwälder Capitel.**						
83	303	16. März	Dobring = Doborka . . .	24,853	10	.	.	24,853	10
84	305	16. „	Omlasch = Omlás	32,075	.	.	.	32,075	.
85	508	27. „	Kelling = Kelnek	42,163	30	.	.	42,163	30
86	513	27. „	Langendorf = Lámkerék .	9,362	30	.	.	9,362	30
87	465	27. „	Gross-Ludosch = Nagy-Ludas	15,666	50	.	.	15,666	50
88	514	9. „	Mühlbach = Szász-Sebes .	80,462	.	.	.	80,462	.
89	507	9. „	Petersdorf = Péterfalva . .	31,534	50	.	.	31,534	50
90	511	27. „	Szász-Pián	17,980	40	.	.	17,980	40
91	356	27. „	Gross-Pold = Nagy-Apold	43,034	20	.	.	43,034	20
	357	27. „	Gross-Pold, Prediger . .	962	50	.	.	962	50
92	467	9. „	Klein-Pold = Kis-Apold . .	18,124	10	.	.	18,124	10
93	359	27. „	Raetsch = Retse	13,784	.	.	.	13,784	.
94	509	27. „	Reichau = Reho	15,338	10	.	.	15,338	10
95 a	304	16. „	Reussmarkt = Szerdahely .	32,267	.	.	.	32,267	.
96 b	468	9. „	Toportscha = Toporcza . .	12,161	40	.	.	12,161	40
96	358	27. „	Urwegen = Szász-Orbó . .	40,914	40	.	.	40,914	40
97	470	27. „	Blutroth = Berve	8,796	.	.	.	8,796	.
98	272	27. „	Buzd	4,959	.	.	.	4,959	.
99	472	9. „	Gross-Cserged = Nagy-Cserged	3,468	50	.	.	3,468	50
100	471	9. „	Klein-Cserged = Kis-Cserged	5,781	10	.	.	5,781	10
101	510	16. „	Gergischdorf = Gergelyfája	11,848	50	.	.	11,848	50
102	466	9. „	Kis-Ludas	5,097	.	.	.	5,097	.
103	273	9. „	Törnen = Pókafalva . . .	4,886	20	.	.	4,886	20
104	512	9. „	Weingarten = Vingárd . .	7,321	10	61	13½	7,259	56½
105	275	16. „	Broos A. C. = szászvárosi						
106	475		ágost. hitv. egyház . . .	32,001	40	.	.	32,001	40
		9 „	Broos H. C. = szásvárosi I.						
107	274		ev. ref. hitv. egyház . .	59,813	20	.	.	59,813	20
		27. „	Broos H. C. = szászvárosi II.						
108	276		ev. ref. hitv. egyház . .	43,686	40	.	.	43,686	40
109	277	9. „	Romosz	57,994	30	.	.	57,994	30
		27. „	Tordos	41,364	40	.	.	41,364	40
			Unterwälder Capitel	717,404	30	61	13½	717,643	16½

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum des Entschädigungs-Erkenntnisses	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Kissder Capitel.**						
110	314	27. März	Badendorf = Bánfalu . . .	20,512	20	.	.	20,512	20
111	329	16. „	Denndorf = Szász-Dálya .	25,533	30	.	.	25,533	30
112	520	27. „	Draas = Darócz	26,270	40	.	.	26,270	40
113	328	16. „	Erked	25,141	40	.	.	25,141	40
114	404	27. „	Henndorf = Hegen . . .	26,758	30	.	.	26,758	30
115	327	16. „	Kaisd = Szász-Kézd . . .	34,665	30	.	.	34,665	30
116	326	16. „	Klosdorf = Miklóstelke vagy Bethlen-Szent-Miklós . .	12,563	50	.	.	12,563	50
117	331	16. „	Kreutz = Szász-Keresztur .	31,559	50	.	.	31,559	50
118	524	27. „	Mehburg = Bene	21,627	30	.	.	21,627	30
119	313	27. „	Meschendorf = Mese . . .	23,951	10	.	.	23,951	10
120	403	16. „	Neithausen = Nedhus . .	17,530	50	.	.	17,530	50
121	330	16. e	Radeln = Rádos	14,569	50	.	.	14,569	50
122	316	9. „	Schaas = Segesd	25,433	30	.	.	25,433	20
123	611	9. „	Schässburg = Segesvár . .	33,694	.	.	.	33,694	.
124	523	27. „	Schweischer = Sövényszeg .	24,888	10	.	.	24,888	10
125	525	16. „	Sommerburg = Zsombor .	17,697	20	.	.	17,697	20
126	317	27. „	Trappold = Trápold . . .	28,848	40	232	5	28,616	35
127	319	9. „	Wolkendorf = Volkány . .	8,150	20	61	15½	8,089	4½
			Kissder Capitel	419,397	10	293	20½	419,103	49½

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum des Entschädigungs-Erkenntnisses	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Kosder Capitel**						
128	517	27. März	Galt = Szász-Ugra . . .	28,957	10	.	.	28,957	10
129	519	9. „	Homoród	30,694	40	.	.	30,694	40
130	531	27. „	Katzendorf = Kacza . . .	30,212	50	.	.	30,212	50
131	527	16. „	Kobor	15,072	30	.	.	15,072	30
132	528	27. „	Leblang = Lebnek . . .	24,186	.	.	.	24,186	.
133	518	9. „	Reps = Kőhalom	30,955	.	.	.	30,955	.
134	515	9. „	Seiburg = Siberg	39,534	10	.	.	39,534	10
135	529	27. „	Stein = Garád	30,723	30	.	.	30,723	30
136	530	27. „	Streitfort = Mirkvásár . .	25,640	10	.	.	25,640	10
137	526	27. „	Tekes = Szász v. oláh Tyúkos	29,125	50	.	.	29,125	50
138	516	27. „	Weisskirch = Fejéregyház *)	21,467	30	.	.	21,467	30
139	363	27. „	Bekokten = Báránykut . .	36,335	20	.	.	36,335	20
140	412	16. „	Hundertbücheln = Szászhalom	22,168	.	.	.	22,168	.
141	410	16. „	Jakobsdorf = Gyákos vagy Jakabfalva	24,599	20	.	.	24,599	20
142	408	16. „	Neustadt = Ujváros vagy Keresztényfalva	20,089	.	.	.	20,089	.
143	413	16. „	Probstdorf = Prépostfalva .	17,045	.	.	.	17,045	.
144	409	9. „	Retersdorf = Réteny . . .	6,011	20	.	.	6,011	20
145	411	16. „	Roslen = Rosonda	17,676	20	.	.	17,676	20
146	362	16. „	Seligstadt	16,485	48	.	.	16,485	48
147	415	16. „	Abtsdorf = Apátfalva . .	12,916	34	.	.	12,916	39
148	755	16. „	Bägendorf = Bendorf . . .	11,896	40	.	.	11,896	40
149	416	9. „	Bürkesch = Bürkös . . .	6,079	10	147	27	5,931	43
150	414	16. „	Magarei	17,012	40	.	.	17,012	40
151	379	9. „	Rosch = Rovás	5,774	20	134	44	5,639	36
152	456	16. „	Schlatten = Zalathna . .	10,317	20	.	.	10,317	20
			Kosder Capitel	530,976	8	282	11	530,693	57

*) Nincs megkülönböztetve, szász vagy oláh Fejéregyház.

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Schelker Capitel.**						
153	279	27. Mârz	Arbegen = Egerbegy . . .	19,750	20	.	.	19,750	20
154	177	27. „	Eibesdorf = Szász-Ivánfalva	19,203	20	.	.	19,203	20
155	281	9. „	Frauendorf = Asszonyfalva	23,792	40	.	.	23,792	40
156	380	27. „	Haschag = Hásság . . .	21,831	20	.	.	21,831	20
157	228	9. „	Klein-Kopisch = Kis-Kapus	6,572	.	.	.	6,572	.
158	338	27. „	Klein-Schelken = Kis-Selyk	30,742	40	.	.	30,742	40
159	301	16. „	Mardisch = Mardos . . .	9,690	10	.	.	9,690	10
160	174	9. „	Marktschelken = Nagy-Selyk	23,172	25	.	.	23,172	25
161	226	27. „	Martinsdorf = Szász-Mártonfalva vagy Mártonfalva	19,092	20	.	.	19,092	20
162	227	27. „	Mortesdorf = Mártontelke	15,248	50	.	.	15,248	50
163	337	16. „	Petersdorf = Péterfalva . .	9,661	.	.	.	9,661	.
164	280	27. „	Schaal	12,142	30	.	.	12,142	30
165	180	27. „	Wurmloch = Baromlaka .	24,744	20	.	.	24,744	20
166	336	9. „	Appesdorf = Apátfalva . .	7,010	20	.	.	7,010	20
167	474	9. „	Donnersmarkt = Monora .	6'787	50	.	.	6,787	50
168	382	16. „	Scholten = Szász-Csanád .	11,894	.	.	.	11,894	.
169	339	9. „	Schoresten = Sorostély . .	4,149	.	.	.	4,149	.
170	300	9. „	Bell = Bolya	4,936	.	.	.	4,936	.
171	302	9. „	Engenthal = Ingodály . .	2,708	.	.	.	2,708	.
172	299	9. „	Michelsdorf = Mihályfalva vagy Szász-Vesszős *) . .	3,116	.	.	.	3,116	.
173	381	27. „	Reussen = Rűs	14,913	20	.	.	14,913	20
174	335	9. „	Wassied = Vessződ . . .	2,836	10	.	.	2,836	10
			Schelker Capitel	293,994	35	.	.	293,994	35

*) Még van egy ily nevü falu, megkülönböztetés nélkül. Nem állok jót, hogy az értetik-e?

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Schenker Capitel.**						
175	407	9. März	Agnethlen = Szász-Agotha	43,228	.	.	.	43,228	.
177	445	27. „	Braller = Brulya	21,567	.	.	.	21,567	.
177	521	16. „	Felmern = Felmér	19,619	30	.	.	19,919	30
178	447	9. „	Gross-Schenk = Nagy-Sink	45,646	30	.	.	45,646	30
179	448	16. „	Gürtlen = Gerdély . . .	10,029	30	.	.	10,029	30
180	522	27. „	Halmágy	20,615	10	.	.	20,615	10
181	365	27. „	Klein-Schenk = Kis-Sink .	22,040	40	.	.	22,040	40
182	446	27. „	Martinsberg = Mártonhegye	26,759	10	.	.	26,759	10
183	845	27. „	Mergeln = Morgonda . . .	23,786	.	.	.	23,786	.
184	361	27. „	Rohrbach = Nádpatak . .	18,455	20	.	.	18,455	20
185	734	27. „	Sárkány	28,422	20	.	.	28,422	20
186	648	27. „	Sáros	33,863	40	.	.	33,863	40
187	405	16. „	Schönberg = Leses . . .	32,538	40	.	.	32,538	40
188	364	27. „	Tartlen = Prásmár . . .	17,872	10	.	.	17,872	10
189	406	27. „	Werd	17,159	.	.	.	17,459	.
190	402	9. „	Ziedt = Vesszöd	14,383	10	1,954	47½	12,428	22½
			Schenker Capitel	396,285	50	1,954	47½	394,331	2½
			Leschkircher Capitel.						
191	455	9. März	Alzen = Alczina	39,656	.	.	.	39,656	.
192	451	9. „	Holzmengen = Holczmány .	26,525	20	.	.	26,525	20
103	452	9. „	Kirchberg = Körpöd . . .	33,270	10	.	.	33,270	10
194	756	16. „	Leschkirch = Ujegyház . .	26,727	.	.	.	26,727	.
195	453	27. „	Marpod	25,714	50	.	.	25,714	50
			Leschkircher Capitel	151,893	20	.	.	151,893	20

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum des Entschädigungs-Erkenntnisses	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	hr
		1861	**Bogesdorfer Capitel.**						
196	283	9, März	Klein-Alisch = Kis-Szöllős .	9,558	40	.	.	9,558	40
197	421	9. „	Gross-Alisch = Nagy-Szöllős	11,043	55	.	.	11,043	55
198	219	9. „	Belleschdorf = Iövedits . .	6,014	10	.	.	6,014	10
199	178	16. „	Bogerschdorf = Bogács . .	15,933	30	.	,	15,933	30
200	223	9. „	Darles = Darlacz	4,532	.	.	.	4,532	.
201	215	9. „	Felldorf = Földszin . . .	7,539	30	.	.	7,539	30
202	214	16. „	Halvelagen = Holdvilág .	10,644	10	.	.	10,644	10
203	342	9. „	Hohndorf	2,690	15	.	,	2,690	15
204	282	9. „	Gyákosdorf = Gyákos . .	3,523	.	.	.	3,523	.
205	216	9. „	Johannisdorf = Sz.-Jánoshegye	6,559	10	.	.	6,559	10
206	218	9. „	Irmesch = Szent-Örményes .	7,860	10	.	.	7,860	10
207	224	27. „	Kirtsch = Körös	5,793	20	1,259	38½	4,533	41½
208	217	9. „	Klein-Lasslen = Szász- Szent-László	6,775	10	.	.	6,775	10
209	418	9. „	Manirsch = Szász-Magyarós	5,966	50	3	55½	5,962	54½
210	417	9. „	Malldorf = Domáld . . .	7,251	40	314	41	6,936	59
211	325	9. „	Marienburg = Földvár vagy Hétur	7,649	10	.	.	7,649	10
212	420	9. „	Nadosch = Szász-Nádas . .	10,514	40	.	.	10,514	40
213	245	9. „	Pruden = Prodt	6,457	20	.	.	6,457	20
214	285	9. „	Reussdorf = Kund	8,201	40	.	.	8,201	40
215	284	16. „	Rode = Zágor	17,464	28	.	.	17,464	28
216	225	9. „	Schmigen = Somogyom . .	1,327	30	28	21	1,299	9
217	213	16. „	Zendresch = Szénaverős .	18,607	.	.	.	18,607	.
218	419	9. „	Zickmantel = Czikmántor .	7,604	33	.	.	7,604	33
			Bogesdorfer Capitel	189,511	51	1,606	36	187,905	15

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum des Entschädigungs-Erkenntnisses	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Bolkátscher Capitel.**						
219	179	9. März	Baasen = Felső-Bajom . .	15,692	.	,	.	15,692	.
220	378	16. „	Klein-Blasendorf = Balázstelke	6,667	.	323	4	6,343	56
221	469	9. „	Bolkáts	22,708	50	.	.	22,708	50
222	183	16. „	Bunesdorf = Alsó-Bajom .	4,757	.	167	54	4,589	6
223	483	16. „	Langenthal = Hosszuaszó .	10,348	.	.	.	10,348	.
224	539	27. „	Michelsdorf = Mihálczfalva *)	6,387	20	.	.	6,387	20
225	188	16. „	Gross-Probstdorf = Nagy-Ekemező	15,115	50	.	.	15,115	50
226	612	9. „	Klein-Probstdorf = Kis-Ekemező	5,333	10	.	.	5,333	10
227	221	9. „	Puschendorf = Pocstelke .	4,095	20	.	.	4,095	20
228	473	16. „	Schönau = Szépmező . .	12,825	20	.	.	12,825	20
229	222	9. „	Seiden = Zsitve	12,967	.	.	.	12,967	
230	182	9. „	Taterloch = Tatárlaka . .	3,552	30	.	.	3,552	30
231	229	9. „	Wölz = Völes	6,572	10	.	.	6,572	10
			Bolkátscher Capitel	127,021	30	490	58	126 530	32
			Reener Capitel.						
232	726	27. März	Birk = Petele	19,929	30	.	.	19,929	30
233	436	27. „	Bootsch = Bocs	32,615	50	.	.	32,615	50
234	766	9. „	Ober-Eidisch = Felső-Idecs	9,416	10	1,173	49	8,242	21
235	334	16. „	Nieder-Eidisch = Alsó-Idecs	10,885	40	3,068	31	7,817	9
236	175	9. „	Szász-Régen	44,011	50	.	.	44,011	50
237	298	27. „	Zepling = Dedrát	21,043	50	.	.	21,043	50
			Reener Capitel	137,902	50	4,242	20	133,660	30

*) Még van egy ily név, de nincs megkülönböztetve, melyik értetik.

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Lassler Capitel.**						
238	315	16. März	Dunnesdorf = Dános . . .	8,013	50	.	.	8,013	50
239	318	9. „	Felsendorf = Fületelke . .	2,014	20	.	.	2,014	20
240	247	9. „	Gross-Lasslen = Szász-Nagy-Szent-László	9,620	40	.	.	9,620	40
241	320	9. „	Kreisch = Keresd	7,165	40	.	.	7,165	40
242	323	16. „	Malmkrog = Almakarek .	10,259	30	.	.	10,259	30
243	324	9. „	Neudorf = Szász-Ujfalu . .	6,162	10	.	.	6,162	10
244	322	9. „	Buschendorf = Hétbükk . .	6,193	40	.	.	6,193	40
245	321	9. „	Rauthal = Rudaly	4,373	50	.	.	4,373	50
			Lassler Capitel	53,803	40	.	.	53,803	40
			Schogener Capitel.						
246	434	9. März	Ober-Blasendorf = Felső-Balázsfalva	3,884	10	.	.	3,884	10
247	620	9. „	Burghalle = Várhely . . .	7,625	40	.	.	7,625	40
248	385	9. „	Jakobsdorf = Jakabfalva v. Szent-Jakab	6,324	50	.	.	6,324	50
249	384	27. „	Kallesdorf = Árokfalva . .	7,662	10	.	.	7,662	10
250	386	9. „	Kirieleis = Kerlés	6,660	40	.	.	6,660	40
251	387	9. „	Moritzdorf = Aranyos-Móritz	5,593	50	.	.	5,593	50
252	388	9. „	Nieder-Neudorf = Alsó-Ujfalu	5,987	10	.	.	5,987	10
253	493	16. „	Gross-Schogen = Nagy-Sajó	7,891	40	.	.	7,891	40
254	624	9. „	Ungersdorf = Magyarós . .	5,955	50	.	.	5,955	50
			Schogener Capitel	57,586	.	.	.	57,581	.

Post Nro.	Nummer des Entschädigungs-Erkenntnisses	Datum des Entschädigungs-Erkenntnisses	Name der bezugsberechtigten evangelisch-lutherischen Pfarren	Entschädigungs-Capital fl.	kr	Renten-Übergenuss fl.	kr	Nach Abzug der übrigen Renten-Übergenusses, verbleibt Capital fl.	kr
		1861	**Tekendorfer Capitel.**						
255	390	9. März	Gross-Eidau = Nagy-Ida .	5,001	50	.	.	5,001	50
256	435	9. „	Ludwigsdorf = Ludvég . .	4,847	10	.	.	4,847	10
257	389	27. „	Mönchsdorf = Barátos . .	3,338	20	467	46	2,870	34
258	492	9. „	Paschbusche = Pászmos . .	6,655	50	.	.	6,655	50
259	649	9. „	Tekendorf = Teke	17,465	.	447	7	17,017	53
260	491	27. „	Weilau = Vajola	9,771	30	1940	41½	7,830	48½
			Tekendorfer Capitel	47,079	40	2,855	34½	44,224	5½
			Summa sämmtlicher 16 Capitel	5.349,633	14	30,436	18	5.319,196	56
			Obige Kapitals-Summe ist zufolge nachträglicher Anweisnng bis zum 31. Dezember 1874 gestiegen auf . .					5,377,377	34

VIII.

A királyföldi törvényhatóságoknak az első kir. biztos kiküldetésekor 1755-n constatált eladósodott állapota.

Summarischer Extract

des Activ- und Passiv-Standes derer Sächsischen Stuhls, nach denen Tabellen so von der Commission ausgearbeitet worden.

Benennung der Publicorum	Liquide Passiv-Schulden		Voriger Jahre bis auf 1754 incl. an die Kriegs- und Provincial-Cassa schuldige Rückstände		Bei denen Individuis von vorigen bis auf das 1754-te Jahr incl. befundene Rückstände		Allodial-Proventen nach dem jetzigen Stand i. e. pro Anno 1755		Besoldungen, Publique Expensen		Es bleiben also nach abgeführten Salarien, und publique Expensen, nach denen von der Commission ausgearbeiteten Tabellen zur Schulden-Tilgung übrig, jährlich	
	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr
Herrmanstadt	53,699	5	23,796	10	16,512	14 1/8	32,017	34 5/12	17,610	20	14,407	14
Mediasch	87,990	7 3/4	15,390	12	28,586	22 1/4	8,269	30 1/2	6,526	53 1/2	1,742	37
Schässburg	63,490	47 1/4	11,150	47 1/3	19,627	7 3/4	6,561	32 1/4	4,984	36 1/2	1,576	55 3/4
Bisztritz	70,884	51	12,473	21	29,065	16 3/4	8,557	57 1/4	5,254	10	3,303	47 1/4
Reps	59,990	2 1/2	40,122	—	40,792	30 3/4	4,608	26	2,176	53	2,431	33 1/2
Gross-Schenk	67,478	38 1/2	33,508	56 1/2	37,959	59	5,081	35	2,281	18	2,800	17
Löschkirch	30,889	44	400	—	591	26 3/4	3,526	20	1,568	32 1/2	1,957	47 1/2
Reissmarkt	34,184	28 1/2	4,024	17	30,544	29	2,445	9 1/2	1,855	10	589	59 1/2
Szászváros	48,069	6	6,347	15 2/3	8,087	25 1/2	3,019	50 1/2	2,677	40	342	10 1/2
Summa .	515,976	50 1/2	147,572	59 1/2	211,766	51 3/4	74,087	55 2/4	44,935	33 1/2	29,152	22

NB. Der Activ- und Passiv-Stand der Kronstädter Districts, und Mühlenbacher Stuhles hat hier nicht angesetzet werden können, weilen die Tabellen nicht eingesendet worden sind.

Summarischer Extract

des Activ- und Passiv-Standes deren Sächsischen Stühle nach deren Tabellen, so von denen Officianten *) ausgearbeitet wurden.

In	Liquide Passiv-Schulden		Voriger Jahre bis auf 1754 incl. an die Kriegs- und Provincial-Cassa schuldige Rückstände		Bei deren Individuis vom vorigen bis auf das 1754-te Jahr incl. befundene Rüskstände		Allodial-Proventen nach den hiesigen Stand i. e. pro Ao. 1755		Besoldungen und Publique Expensen		Es bleiben also nach abgeführten Salarien und Publique Expensen, nach denen von der Commission ausgearbeiteten Tabellen zur Schulden-Tilgung übrig, jährlich.	
	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr
Hermannstadt .	72,341	33 1/2	[hier ist in der Tabelle deren Officianten nichts ausgesetzt worden]				27,641	20	26,862	39	778	41
											Übertreffen die Salarien und Publique Expensen die Allodial-Proventen mit	
Mediasch . . .	83,077	40	15,390	12	32,134	51	7,341	28 1/2	7,386	6 1/3	44	37 5/6
Schässburg . .	62,363	4 1/2	14,410	33 1/2	14,410	33 1/4	4,240	51 2/6	6,497	50	256	58 2/3
Bistritz . . .	77,385	49 7/8	15,106	53 1/3	31,203	40 1/2	6,608	52 5/6	8,944	25 1/4	335	32 5/12
Reps	59,536	11	41,021	17 2/3	40,763	20 1/2	4,136	50 1/2	2,935	39	1,201	11 1/2
Gross-Schenk .	66,802	31	31,384	59 1/2	36,460	55 1/4	4,259	55 1/4	3,312	40	947	15 1/4
Löschkirch . .	31,468	9	873	22	890	23 1/2	3,451	33 1/3	1,958	49	1,492	44 1/3
Reissmarckt . .	35,094	18 1/2	3,424	17	31,294	12 1/4	2,069	11 3/16	1,866	20	202	51 3/6
Szászváros . .	55,974	34 1/2	6,347	15 2/3	4,898	1 1/2	6,163	49 2/3	3,430	—	Übertreffen u. s. w. 1,260	10 1/3
Summa .	544,033	51	127,966	50 1/2	192,055	57 3/4	61,913	52	63,194	28	Az eredetiben irony-nyal beirva: 8,535	5

NB. Der Activ- und Passiv-Stand des Kronstädter Districts und Mühlbacher Stuhls hat hier nicht angesetzt werden können, weilen die Tabellen nicht eingesendet worden sind.

*) Rosenfeld és Honnamon.

Haupt-

Wie viel die gesammten ehemalig Sächsische Nazional-Publica sowohl überhaupt, vom Jahre 1763 bis inclus. 1784 vermög Nazional-Ausgleichungs-Calculis zu liefern jedes derselben bei Aufhebung der Nazion entweder annoch zu zahlen ausständig ver-

Posten Nro.	Benennung der Publicorum	Hatten vermög bestehendem Maassstabe zu den Universitäts-Erfordernissen beizutragen		Haben wirklich ge-			
				Im Baaren		Durch Abrechnung ihrer an die Universitäts-Casse bis Ende 1762 gehabten Forderungen	
		fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr
1	Hermannstädter Stuhls-Publicum	37,756	42¼	20,138	41	—	—
2	Schässburger „ „	7,755	30¼	3,986	58½	—	—
3	Kronstädter Districts „	21,997	4⅛	20,655	18	1,666	40
4	Mediascher Stuhls „	14,466	33⅞	7,133	40	833	20
5	Bistritzer Districts „	22,365	51⅞	1,944	30½	22,403	18
6	Mühlbacher Stuhls „	4,460	56⅛	1,748	43½	2,256	18
7	Gross-Schenker Stuhls „	8,539	31⅝	5,802	15½	—	—
8	Repser „ „	8,179	45⅛	5,440	5	—	—
9	Reissmärkter „ „	4,384	26⅞	2,361	51	1,382	52½
10	Löschkircher „ „	4,156	47⅜	2,249	19	1,497	5½
11	Szászvároser „ „	4,736	7⅞	2,411	49½	187	57½
	Summa .	138,799	17⅜	73,873	11½	30,227	31½

szükségeire 1762-től—1784-ig tett fizetések kimutatása.

Ausweis.

als jedwedes derselben insbesondern an Beiträgen zu den Universitäts-Erfordernissen schuldig waren, wie viel jedes derselben hieran abgeführet, und endlichen wie viel blieben ist, oder an zu viel gezahlten rückzufordern hat.

liefert; und zwar:				Folglich gegen die Erfordernisse							
Mittels ihrer Antheile an den aus den VII Richter- in die Universitäts-Casse gemachten Anticipationen		Zusammen		annoch schuldig		zu viel beigetragen		Hieran sind denselben aus der Universitäts-Casse baar hinausbezahlt worden		Beträgt also ihre dermalige Forderung nur noch	
fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr	fl.	kr
17,040	28	37,179	9	577	33 1/4	—	—	—	—	—	—
5,452	43 3/4	9,439	42 1/4	—	—	1,684	12	214	27 1/2	1,469	44 1/2
—	—	22,321	58	—	—	324	53 7/8	—	—	324	53 7/8
—	—	7,967	—	6,499	33 7/8	—	—	—	—	—	—
—	—	24,347	48 1/2	—	—	1,981	56 5/8	—	—	1,981	56 5/8
4,089	35	8,094	36 1/8	—	—	3,633	40 3/8	2,460	12	1,173	28 3/8
4,089	35	9,891	50 1/2	—	—	1,352	18 7/8	—	—	1,352	18 7/8
4,089	35	9,529	40	—	—	1,349	54 7/8	—	—	1,349	54 7/8
4,089	35	7,834	18 1/2	—	—	3,449	51 5/8	2,224	44	1,225	7 5/8
4,089	35	7,835	59 1/2	—	—	3,679	12 1/8	2,496	39	1,182	33 1/8
4,089	35	6,689	22	—	—	1,953	14 1/8	692	21	1,260	53 1/8
47,030	41 3/4	151,131	24 3/4	7,077	7 1/8	19,409	14 1/2	8,088	23 1/2	11,320	51

X. **Total-**

Des gesammten Activ- und Passiv-Standes der ehemalig Siebenbürgisch-sächsischen Aerario nach Abschlag der Passiven an reinem Nutzen zuwachsen.

Posten Nro.	I. Activ-Stand.	Jährliche Erträgniss fl.	kr	Kapitals-Werth fl.	kr
1	Die Erträgniss der gesammten Fogarascher Distrikts-Gütter	24,000	—	533,333	20
2	Die Erträgniss der VII Richter-Gütter . .	11,792	$3^{1}/_{13}$	262,045	$33^{1}/_{3}$
3	Die bis Ende October 1784 baar vorhandene Kasse-Resten	— —	—	17,354	$36^{5}/_{6}$
4	Die mit Ende October 1784 theils bei den Wirthschafts-Beamten, theils bei den Unterthanen, und anderen Privat-Partheien haftende Aktiv-Ausstände	— —	—	38,924	$54^{1}/_{2}$
5	Die seit Aufhebung der Nazion, d. i. von 1-ten November 1784 bis letzten Juli 1787, theils bei den Provisorien der VII Richter-Gütter, theils bei den Pächtern der Fogarascher Gütter in Rückstand befindliche Gelder pr	— —	—	40,179	$51^{13}/_{16}$
6	Die durch gegenwärtige Untersuchung sich ergebene, dem Aerario zu vergütende reelle Liquidazions-Posten pr	— —	—	14,020	$14^{13}/_{16}$
7	Die detto annoch von allerhöchster Entscheidung abhängende, folglich zweifelhafte Posten pr	— —	—	18,896	44
8	Die dem Kammeral-Aerario anheimfallende Inscriptions-Summe der Fogarascher Districts-Gütter pr	— —	—	100,000	—
	Summe des ganzen Activ-Standes .	35,792	$3^{1}/_{13}$	1,024,755	$11^{1}/_{2}$

Ausweis.

Nazions-Universität in concreto, nebst beigefügter Bilanz, wie viel dem Allerhöch-

Posten Nro.	II. Passiv-Stand.	Jährlich abzuführende Passiv-Interessen fl,	kr	Passiv-Kapitalien fl.	kr
1	Die auf den Fogarascher Districts-Güttern haftende liquide Passiv-Schulden pr .	10,884	$19^{3}/_{4}$	217,686	$36^{1}/_{6}$
2	Die gleichfalls auf diese Gütter radizirte, annoch zweifelhafte, und von der weiteren allerhöchsten Entscheidung abhangende Schuldposten pr	2,094	$16^{3}/_{4}$	41,885	$37^{1}/_{12}$
	Summe des ganzen Passiv-Standes .	12,978	$36^{1}/_{2}$	259,572	$13^{1}/_{4}$
	Bei Vergleichung dieses Passiv mit dem jenseitigen Activ-Stande, zeiget sich ein dem Kammeral-Aerario zu Gutem kommender Überschuss pr . . . . , .	22,813	$26^{15}/_{26}$	765,183	$1^{1}/_{4}$
	Summe Saldo .	35,792	$3^{1}/_{13}$	1.024,755	$14^{1}/_{2}$

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

Eszmetöredékek a Királyföld közigazgatási rendezése kérdéséhez, I., II., III., IV., V. czikk . . . . . Lap. 1—42

MÁSODIK RÉSZ.

Az erdélyi szász Egyetem által kiadott „Oklevéltár“ a királyföldi rendezés kérdésében I—II. czikk . . . . . 42—56

HARMADIK RÉSZ.

A Brassó városi és vidéki magyarok és románok közmüvelődési ügye I., II., III. czikk . . . . . 56—74

NEGYEDIK RÉSZ.

A királyföldi urbériségek és politikai rendezés I—II. czikk . . 74—91

ÖTÖDIK RÉSZ.

A szász nemzeti Egyetem tiltakozási tényének birálata I., II., III., IV., V. czikk . . . . . 92—137

HATODIK RÉSZ.

Felelet Löher Ferencz röpiratára általában és kivált három főkérdésre.

I. Általános észrevételek . . . . 137—211

II. A röpirat három főkérdéséről.

Első kérdés: Igaz e, hogy a magyar törvényhatósági területkiigazitást tárgyazó törvényjavaslat czélja a magyarországi németség megsemmisitése . . . . . 211—211

Második kérdés: Kit illet a királyföldi 11 törvényhatóság közvagyonának tulajdoni joga, jövedelme s az arról való intézkedés joga? Különösen pedig a „VII birák“ nevezet alatt ismert közös vagyon kizárólag szász nemzeti és magán természetü vagyon-e? . . . . . 211—386

Harmadik kérdés: A szász Egyetemnek az ugynevezett „Widmungsurkunde“ czimü oklevélbe foglalt s az alkotmány felfüggesztése idejében 1850. tett alapitványa bir-e alkotmányos jogerővel? . . . . . 386—400

Oklevelek *) . . . . . 401—449

*) Művem megjelenésének szerfeletti sietősége miatt a sajtó-hibák kijelölésére — mi által nem egy botlás lett volna jóvá téve — idő ehogy sem jutott, kérem jóakarólag itélni meg e fogyatkozást.